NEDERLANDS OPSTAND TEGEN SPANJE.

NEDERLANDS OPSTAND TEGEN SPANJE,

IN ZIJN

VERDEREN VOORTGANG.

(1575—1577).

DOOR

JOHs. VAN VLOTEN.

HAARLEM,
A. C. KRUSEMAN.
1860.

Den Heere Dr. R. FRUIN.

Ik veroorloof mij, dit vervolgdeel mijner geschiedschets met eenige regelen aan u te openen, mij door uw eigen schrijven over het voorspel van den Opstand, in eenige nommers van den Gids uit de pen gelokt; eenige bedenkingen, zoo gij wilt, omtrent enkele punten uwer inleidende en verdere beschouwingen, mijne wederbeschouwingen waarop ik aan uw beter oordeel onderwerp.

Ik begin met den aanhef van uw schrijven zelf. Gij geeft daar, met de woorden van Dr. Bakh. van den Brink, hoogelijk van den „degelijken grondslag" op, door Motley „voor de geschiedenis der wording van ons gemeenebest gelegd;" gij zegt „met dat gunstige oordeel van ganscher harten in te stemmen", en meent dat „aanvulling en verbering" van Motley het beste is „wat wij voorloopig te doen hebben." Dat nu Motley allesins „aanvulling en verbetering" vereischt, ben ik verre van te weêrspreken, en meen dan ook reeds een en ander daartoe te hebben bijgedragen; maar deels daarom zelf, deels om 'tgeen ik — ter inleiding van een vroeger deel mijner schets — omtrent de juiste waardeering van Motleys arbeid aanteekende, ben ik het minder met ulieder ȯvergunstig oordeel eens. Motley heeft, mijns inziens, door zijn warm en boeyend tafereel van den Nederlandschen opstand, den vreemdeling, die zich — tot zijn eigen schade — de moeite niet geeft, kennis van onze taal en geschiedenis te nemen, den dienst bewezen, dat merkwaardig tijdvak in sprekende trekken af te malen, zoodat het hem thans, zoo goed als ons, naar

zijn algemeene voorstelling, voor oogen ligt. Hij is voor dien vreemdeling, wat (maar, met uw verlof, in veel doorwrochter geschiedwerk) Hooft voor ons — *is?* neen helaas! wat Hooft had kunnen zijn; — wanneer wij nog liefde genoeg voor onze letteren bezaten, om zijne onovertroffen geschiedboeken op te slaan. Maar wie leest hier Hooft thans? — en ziedaar wel een sprekend blijk van dat verachtelijke zwak van onzen landaard, dat gemis van alle zelfstandigheid, dat ons in alles den voorproef van vreemden schijnt noodig te maken. Is het toch niet, voor genoegzaam al onze landgenooten dezer dagen, als had Motley dien opstand voor 't eerst kenbaar gemaakt; als was er door hem thans een terrein ontgonnen, hun sedert eeuwen toegankelijk? En dan zult gij en Bakhuizen nog het uwe doen, om hen in dien waan te versterken; gij vooral, ja; want, zegt gij, „het zou schande zijn, als de landgenooten verzuimden te lezen, wat de vreemdeling belangrijk genoeg geacht heeft te beschrijven." Ziet gij wel, hoe ook u die bedroevende hebbelijkheid — waarvan ik sprak — eigen is? Nu een vreemdeling wel de beleefdheid wil hebben een brok uit onze geschiedenis belangrijk te achten, mogen wij niet achterblijven daarvan kennis te nemen; zoudt gij het schande achten, zoo wij dat deden! — Neen; weet gij wat schande is? dat gij en anderen op een vreemdeling wacht, om u de belangrijkheid der geschiedenis van een tijdvak bloot te leggen, grootsch en verheven boven allen, en dat gij het bewijs van die belangrijkheid op de belangstelling van dien vreemdeling grondt. *Hij* heeft het „belangrijk genoeg geacht het te beschrijven"!! Een heerlijk beginsel voorwaar; maar dat ik niet besef, hoe gij 't zonder blozen hebt kunnen uiten, noch in uwe drukproeven niet hebt doorgeschrapt. Voelt gij er al 't onwaardige niet van?

En wat heeft dan toch wel die vreemdeling eigenlijk gedaan? Ik meen hem, in een vorig boekdeel, reeds zijn juiste plaats, in de reeks der geschiedschrijvers van den Opstand, te hebben aangewezen. Hij sluit den rij, die met

Bor en Hooft zijn aanvang neemt; en komt daarbij laatstgenoemde, zonder hem te evenaren evenwel, in geschiedkunst het naast. Hij doet voorts nog hun, die onzer taal onkundig zijn, den dienst, onze geschiedenis voor hen te ontvouwen; maar een grondslag — laat staan een degelijken grondslag (ik spreek daar aanstonds nog nader over) — voor onze eigen verdere geschiedschrijving geeft hij niet. Reeds uwe eigene uitdrukkingen weêrspreken dat; een grondslag kan niet „verbeterd en aangevuld", op een grondslag — Bakhuizen drukt zich daarin juister uit — moet „voortgebouwd" kunnen worden. Voortbouwen nu kan mėn op Motley niet; daartoe zijn — het weinige daargelaten, wat hij hier en daar uit Groens Archives en Gachards Correspondances, overgenomen heeft — daartoe zijn zijne voorstellingen in 't algemeen te verouderd. Ikw eet wel, dat hij, in zijn voorrede, zich op al 't in Den Haag, Brussel, en elders in Archieven door hem opgedane beroemt, maar zijn boek was uit de gedrukte bescheiden opgesteld en gereed, voor hij derwaarts kwam, en — tenzij hij het geheel had willen omwerken — was er met den besten wil geen belangrijke verandering meer in te brengen, noch de noodige study daarvoor meer te maken. Gij zelf gewaagt dan ook niet alleen van al de „leemten en onnaauwkeurigheden" in Motleys arbeid te vinden, maar zegt ook met ronde woorden, dat hij „te kort schiet, (in) de opvatting der drijfveêren, die de geschiedenis van den opstand bewegen, (in) de beoordeeling der daden en bedoelingen van den hoofdpersoon." Alles toegegeven; maar mag ik u wel vragen, waar dan de zoo hoog geroemde degelijkheid van uw grondslag blijft? De drijfveêren zijn niet juist opgevat, de hoofdpersoon verkeerd beoordeeld, en het verhaal vol leemten en onnaauwkeurigheden; — zeer degelijk inderdaad! — Bezeft gij, hoe gij daarmeê u zelven weêrspreekt? — Maar waarom dan zoo gedachteloos die min beredeneerde zinsnede der eerste opgetogenheid van Bakhuizen met het nieuwe geschiedboek nageschreven en beaamd?

Wat dezen zelf betreft moet ik ronduit mijne bevreemding betuigen, hem, die het zich zelf en zijn landgenooten uitdrukkelijk voor de voeten heeft geworpen, zich, met betrekking tot den opstand, tot vertalingen en aanteekeningen te bepalen, zelf weder het eerst eene vertaling in het licht te zien zenden, waarbij hij hun dan — immers tot dus ver — de daarbij toegezegde aanteekeningen nog onthoudt.

Doch genoeg van Motley en de onhoudbare plaats, waarop men hem stellen wil; gaan wij tot uw inleidende beschouwingen over. Dat gij u daarin bij Ranke en zijne geschiedbeschouwing aansluit, laat zich allesins billijken; uwe korte aanduiding echter van de reden tot den opstand, is minder duidelijk dan de zijne: het volk „gevoelde dat (Filips') antinacionale regeering het een anderen weg opdreef, dan die het altijd bewandeld had, een weg die ten verderve leidde." Zulk een schemerachtig gevoel zegt weinig tegenover den krachtig sprekenden zin onzer voorvaderen, en ik geloof dan ook dat het hier, in zijn algemeenheid, het hoofdbeginsel van den opstand, zijn krachtigste drijfveêr, en dat wat hem eindelijk deed zegevieren, wat Nederland heeft vrij gemaakt — tegen uw eigen later uiteenzetting van 't gebeurde in — voor uw blikken beneveld heeft. Dat hoofdbeginsel was het meest belangelooze, dat van den godsdienst [1]. Zonder dit — zooals het zich vooral in het Noorden, in Holland en Zeeland, voortdurend uitte — ware Nederland zeer zeker een Spaansch wingewest gebleven, onder Spaansche of door Spanje ons beschikte vorsten, in monarchieken zin beheerscht. Niets dat ons daarvan meer overtuigen kan, dan dat jaar van de op-

[1] Hoe averechts hij de Nederlandsche beginselen voordrage, erkent toch zelfs de bekende M. Koch, in zijne *Quellen zur Gesch. des Kaisers Max. II.* S. 239, dat „der Grundfehler bei der Behandlung der Niederl. Angelegenheiten in dem beherschenden Einflusz der Kirche auf das Regierungssystem lag", enz., en spreekt hij terecht van Filips' „Fanatismus".

standsgeschiedenis, dat de grootste helft van het hier volgend boekdeel inneemt — het jaar 1577. Wat toch ware er van de Nederlanden geworden, wanneer daar alles de godsdienstbeginselen der Brusselsche Uny gedeeld had? — Maar ik wil u niet op dat latere jaar, ik wil u op den uitroep zelf verwijzen, door de bezielende geloofstrouw des volks u ergens ontperst: „het volk, dat in den strijd voor het geloof zijn geestkracht had geoefend en versterkt, heeft volgehouden en aan de leidslieden, die zich aan zijn spitse stelden, zijn heldengeest meêgedeeld, en zoo ten laatste de overwinning op de overmagt behaald." — Was echter deze belangelooze, deze „edele en groote" drijfveêr, de hoofddrang tot den opstand, en het eigenlijke beginsel, dat hem eindelijk deed zegevieren, dan hebben wij nog te minder noodig, om — op uw voetspoor — die beide namen van edel en groot aan hen te verspillen, die door „minder edele" drijfveeren bestuurd, „om eigenbelang, uit gekrenkt eergevoel, uit heerschzucht handelden." Ik beken gaarne, dat ik minder grif dan gij met die namen ben. „Als niemand" schrijft gij, „edel en groot mocht heeten, dan die zich zelven om 't gemeenebest verloochent, hoe weinig groote mannen zou de geschiedenis dan kunnen aanwijzen?" Welnu, wat zou dat schaden? Moeten we volstrekt de geschiedenis met groote mannen vullen? Viel er werkelijk niets waarlijk edels en groots op haar gebied op te merken, dan konden we ons wellicht genoopt vinden, beide die namen in anderen zin te bezigen; maar ik voor mij zie volstrekt geen reden, waarom wij het, volgens uw eigen uitdrukking „minder edele" edel, of „eigenbelang en baatzucht" groot zouden moeten noemen. Persoonlijke grootheid is alleen door vereenzelving met een groote zaak mogelijk, en sluit daardoor alle eigenbaat reeds uit, onbepaalde zelfverloochening in zich. Wachten we ons voor naamsverwarring, en aarselen we niet, wat groote mannen te laten schieten, wanneer ze ons niet waarlijk groot blijken. Ik ken dan ook geen der Nederlandsche hoofd-edelen het

minste recht op den naam van „groot" toe, dan — na 1572 — den Prins van Oranje.

Uwe thans volgende bespiegelingen over den stand der Nederlandsche zaken onder Karel en Filips; uwe uiteenzetting van het Nederlandsche Staatsbewind, en de daarin door Filips gewenschte wijziging; uwe opmerkingen omtrent den Staatsraad en den lastbrief zijner leden, den waren aard der Consulta, de verhouding van Nederland tot de naburige staten, en Filips' pogingen het te vereenzamen en, als gij het noemt, „in alle opzichten levend te begraven"; uwe schets van den weêrstand der grooten tegen zijn regeeringsbeginselen, de toenemende verwijdering tusschen hen en den kardinaal, de vriendschapsbreuk tusschen dezen en den Prins, het toenemend misnoegen des volks; — dat alles is ons meesterlijk door u geboekt, en levert voor elk die de geschiedenis van Filips eerste regeeringsjaren schetsen wil, rijke stof ter behandeling en overweging. Men kan zich echter, bij eenig nadenken, moeilijk van een glimlach weêrhouden, wanneer men u, na uwe naakte blootlegging van Filips' rampzalig staatsbewind, hoort zeggen, dat hij „van zijn standpunt, regt" had; een schoon recht waarlijk, waar het geheele standpunt zoo averechts is, en 't zelfde ongeveer, dat ieder dief of boosdoener tot kwaaddoen en stelen heeft; of zou een vorst tot een „standpunt" recht hebben, dat zijn volk te gronde richt, gelijk gene 't onze beurs of onzen welstand doen? — Wilt gij — om alle denkbeeld van opzettelijkheid te weren — hem nog liever met een waanzinnige uit geloofsijver vergelijken [1], 't is mij ook wel; maar wie zal van 't standpunt eens onzinnigen spreken? de standplaats derzulken — gij zult het mij toegeven — is zeker niet die aan 't hoofd van een staat; een koning — ik spreek niet van de naamkoningen onzer overgangseeuw,

[1] „Filips (zegt gij) blaakte van geloofsijver; het dooden, het martelen der ketters, was naar zijne overtuiging de heiligste pligt der overheid." En zulk „fanatisme" zal voor een verdedigbaar „standpunt" doorgaan! Verg. de vorige aanteekening.

voor wie de wet regeert en die volstaan kunnen niet lezen en schrijven, of ook maar hun handteeken, al ware 't „een kruisjen", te stellen — een koning heeft geen recht waanzinnig te zijn.

Weinig geldiger dan uwe voorspraak van Filips om zijn „standpunt", acht ik die van Egmont, om zijn „loyauteit". Het was de „loyauteit" der bekrompenheid en ijdele zelfverblinding, en aarselt gij dan zelf ook niet de meening van Granvelle te onderschrijven, dat de koning dien „vriend van rook, dien opgeblazen goedbloed" (het zijn uw eigen uitdrukkingen) maar „naar zijn hof te roepen had, om hem van zijn gevaarlijke vrienden af te trekken." Hem echter daarom „zoo hard te veroordeelen" als men „tegenwoordig" doet, is zeker onbillijk, en hadt gij u daaromtrent gerustelijk op mij zelf kunnen beroepen, als die hem „een te rond en edel krijgsman" noemde, „om zich tot laagheden te leenen, en meer door de inblazingen zijner ijdelheid, dan de baatzucht zijner bedoelingen falend" (*Ned. Opstand*, enz. I. bl. 36); de plaats schijnt uwe aandacht ontsnapt.

Met genoegen zie ik u een onverbloemde, hartelijke hulde brengen aan de heilige geloofsovertuiging, het vaste vertrouwen op de deugdelijkheid hunner zaak, door zooveel martelaren dier dagen met hun bloedgetuigenis bevestigd; het doet mij echter des te meer leed, u daarbij, door een schijngrond misleid, in de vergelijking dier tijden met de onze, een meening te hooren opperen, tegen welke ik niet luid genoeg mijn verzet kan uiten. „Wij" zegt gij, „zouden niet zoo vast vertrouwen op de waarheid van ons geloof, en er zoo bereidwillig voor sterven als die kortzichtige Kristenen. Iedere hoogere beschaving heeft zijne onafscheidelijke gebreken; omzichtig oordeelen gaat met voorzichtig, aarzelend handelen gepaard." In elk dezer zindeelen, staat, mijns inziens, een onjuistheid geboekt. Vooreerst verwart gij tusschen *geloof* en *beginsel*; dan verwijt gij — ten gevolge daarvan — der *beschaving* een kwaad waarvoor zij niet aansprakelijk is; en eindelijk

uit gij een bepaalde onwaarheid. Door u te strikt aan dat woord *geloof* te houden, en wel wetende hoe jammerlijk het met onze eeuw van weifeling op dat punt gesteld is, verzuimt gij op te merken, dat er, al gaat die geloofsovertuiging te loor, toch wel vastheid van zedelijke beginselen, trouw aan deze denkbaar is, in dezelfde mate als onze voorouders 't aan (die van) hun kerkgeloof waren. Zij geloofden aan de waarheid hunner kerkbegrippen; wij — zoover we niet tot het rampzalig ras der weifelaars (waartoe gij mij helaas! maar al te veel schijnt over te hellen) behooren — wij kunnen op de waarheid onzer meer doordachte kennis vertrouwen; en al komt dus ook ons (kerkelijk) ongeloof ten laste — beter ten dank — onzer meerdere beschaving, neemt deze toch niet weg, dat wij des te vaster op datgene kunnen bouwen, wat wij als de onwrikbare uitkomst van ons ernstig en onverdroten ervarend doordenken kennen. Toenemend kerkelijk ongeloof, ontbinding en opheffing *aller* kerkbegrippen, is niet het „onafscheidelijk gebrek" — neen, 't is de heilzame vrucht — eener „hoogere beschaving;" maar 't zou wel te beklagen zijn, dat daarmeê tevens alle vastheid van beginselen, alle kloekheid van zin en karakter verloren was. Dit is wel de ongelukkige dwaling van velen, die daarom zich met hand en tand aan een leerbegrip zoeken vast te klampen, welks ijdelheid zij sedert lang konden inzien; en ook gij — zonder haar wellicht geheel te deelen — werkt haar hier danig in de hand; maar 't is een dwaling tevens, die niet d' allerminsten grond heeft. Overtuigingstrouw is, gelijk vastheid van beginselen, een eigenschap van 't karakter, en hangt in 't minst niet met hoogere of lagere beschaving, en minder of meerder omzichtigheid van oordeel samen. Men kan, met een hooge beschaving, zoowel een vasten als een wuften aard paren, met een omzichtig oordeel zoo goed zijn overtuiging trouw blijven, als met een overijld ze loochenen. En wat het handelen betreft, overijlde handelingen leiden tot niets degelijks, maar aarselend handelen brengt evenmin goede vruchten

voort; en dat met een „omzichtig oordeelen" zeer goed een „doortastend handelen" gepaard kan gaan, ja, dat beide vereend — krachtig doortasten na welwikkend overwegen — eigenlijk alleen baat geven, is door niemand beter bewezen, dan den man, dien ook gij zelf herhaaldelijk als bij uitstek „omzichtig" roemt: den Prins van Oranje. Wie heeft ooit „omzichtiger" geoordeeld, wie minder „aarselend" gehandeld, meer doorgetast, dan hij? Blijf dus, wat ik u bidden mag, voortaan wèl steeds de beschaving voorstaan, maar zoek de lieden — en vooral uw aanstaande leerlingen, of waar zal het anders met de hoop des vaderlands heen? — nimmer in den waan te brengen, dat ze, hoe beschaafder, noodzakelijk des te karakterloozer moeten zijn. Leer ze, niet het lang verouderd kerkgeloof hunner voorvaders, maar den moed, de zedelijke kracht, waarvan zij voor dat geloof bezield waren, na te streven. Er zijn waarlijk weifelaars en onverschilligen genoeg in den lande; maar — geloof mij — dat is een gebrek van het karakter, niet van de hooge (?) beschaving dier stakkers.

Een man van beschaving en karakter beide, was die even geleerde als doortastende edelman, die ongelukkig het slachtoffer der jammerlijke omstandigheden werd, waarin hij zich geplaatst vond: Toulouse. Waarom werpt gij hem echter dat geheel onverdiende verwijt naar 't hoofd, dat hij „geen veldheer" was? Hij heeft nooit gelegenheid gehad het te zijn. Ik had waarlijk u wel eens willen zien „veldheeren", aan 't hoofd van zijn verloren hoop, door een welgeordende overmacht overvallen, die er alle grond was voor een naderende hulpbende te houden. Op Walcheren had hij, tegen de hem voorgespiegelde uitzichten, door gebrek aan den verwachten bijval, het hoofd gestooten; wat vermocht hij nu met zijn saamgeraapte manschap anders, dan de verwachte Duitsche hulptroepen verbeiden, en dan te zien wat er elders te doen viel. Was het zijn schuld, dat in plaats van Lodewijk, Margaretha's lijfwacht hem arglistig naderde, en moet hij „geen veldheer" heeten, om dat hij

nu niet anders kon dan zich dood laten slaan? — Had hij anders gehandeld, gij hadt hem hoogstens een slecht soldaat mogen noemen.

Gij hebt wel gedaan, het op naam van Bauduin gaande „discours" aan Franc. Junius toe te schrijven; uwe bewijsvoering op dat punt is even bondig als scherp, en laat niets te wenschen over. Het „Conseil sacré" dat gij onder de papieren van Bonaventura Vulcanius hebt opgedolven, zou ik lust hebben aan de pen van den wakkeren Hames toe te kennen, die zich met eenigen schijn een „gentilhomme François" noemen kon, en zeker minder goed Latinist was dan Toulouse. De stijl van het door u medegedeelde brok, komt met dien van zijn bekend warm schrijven uit de *Archives* merkwaardig overeen.

Nu nog één opmerking en dan eindig ik. Gij twijfelt mijns inziens ten onrechte aan de goede trouw der Geuzen, bij 't opstellen van hun verzoekschrift om afkoop van den geloofsdwang; gij ziet er slechts een „welbedacht voorwendsel" in, om geld voor zijn eigen uitrusting in te zamelen. Mij schijnt de geheele toon van 't verzoekschrift niet alleen, maar ook de handelwijs daarbij in acht genomen, voor 't tegendeel te pleiten; ik kan echter volstaan met te verwijzen op 'tgeen ik daaromtrent in *Ned. Opstand* 1564 vv. bl. 115 v. heb aangeteekend, en dat ik gaarne aan uw beter oordeel onderwerp.

Deventer,
12 Mei 1860.

VAN VLOTEN.

INHOUD.

VERBETERING VAN DRUKFEILEN, ENZ.

Nederl. Opstand, 1567—1572. Bladz. 30 reg. 13 *staat:* beroemde, *lees:* benoemde. Op bl. 95 ald. reg. 13 v. o. *lees:* des beuls vallen [1], en daarbij de volg. aant.: [1] Den 17en Aug. schreef Alva uit Antwerpen om ze te laten executeeren, en gebeurde dat toen den 25en daaraan, nadat 's avonds te voren de Provoost Spelt naar Utrecht gekomen was. (*Cod. Dipl.* van 't Utrechtsch. gen. II. 2. 2.).

Bl. 97 reg. 4 *staat:* verbreidde, *lees:* verbeidde.
" 140 " 19 " nog niet, " nog ziek.
" 170 " 20 " het zware bier, " den sterken drank.
" 207, *lees* achter aant. [1] nog: Verg. ook het verslag der Rott. regeering, door den Hr. Storm van 's Gravesande meêgedeeld in Nijhoffs *Bijdragen* VII. 15.

Bl. 209 reg. 26 *staat:* ontsloten, *lees:* opengestooten.
" 332 aant. reg. 1 *staat:* Kortebrants, *lees:* S. Lois'

Ned. Opst., 1572—1575. Bl. 15 reg. 5 v. o. *staat:* het, *lees:* 't hun.
Bl. 49 schrap aant. [2] weg en *lees* reg. 8 v. o.: uitliet, en 1 v. o.: zien [3].
" 74 reg. 9 *staat:* zonden, *lees:* zouden.
" 74 " 22 " Fadriques, " Fadrique.
" 78 " 8 " Boisot, " Jhr. Karel Boisot.
" 216 " 17 " Buurm. " Burgem.

Ned. Opst., 1575—1577. Bijl. bl. XLIX reg. 21 *staat:* Ouderb. *lees:* Oudenb.
Bladz. 120, aant. [5] *staat:* Bij den dood, *lees:* Bij overdracht.
Ald. reg. 5 v. o. *staat:* weken, *lees:* dagen.
Bl. LXXVI reg. 18 *staat:* Vernsdam, *lees:* Venusdam.
" LXXXIV *lees* boven de *Confession*, enz. nog het volgende: „Hier soir le Cape Damian de Morales at envoyé quelques arquebusiers s'embusquer pres Bergues là où ceulx des batteaulx des ennemis estans à la Teste illecq souloient sortir avec barquettes pour aller voler les chemins, et exploicterent en tuant trois et en prenant deux; la confession de l'ung vat avec ceste." Mondragon, 6 Juny, uit Oudekerke.

Bl. XCII *lees* Sohey [1] en daarbij de volg. aant.: 24 Dec. werd Guill^e de Boisot voorloopig tot slotvoogd van Rupelmonde aangesteld, en later als zoodanig bevestigd.

Bl. CXVIII aant. reg. 8 v. o. *staat:* (den 24en) *lees:* (den 21en) gemeld dat Van den Tempel bedankte, en toen

Bl. CXXV reg. 3 v. b. *staat:* casa, *lees:* *cosa*.

I.

REQUESENS' LAATSTE REGEERINGSJAAR.

Voor Alkmaar ende Leyen
Heeft God ons knechten verjaagd;
Hoe dat wy langer beyen,
Hoe 't kwalijker met ons daagt; [1]

deze klaagrijmen, den Spanjaart door de juichende Geuzen, na Leidens heuchlijk ontzet, in den mond gelegd, schetsen, tot genes jammer, maar al te treffend den achteruitgang der Spaansche zaken, door het behoud bepaaldelijk van beide die steden bewerkt en bevorderd. Van de Hollandsche daarentegen mocht het te recht heeten, dat zij, gelijk een van 's prinsen dienaars aan graaf Jan schreef, in den blijden Wijnmaand van 1574, „in beter staat verkeerden, dan zij in lange geweest waren." [2] Bij de harde teleurstelling, den Spaanschen landvoogd en zijn bevelhebber, door de vergeefsche onderneming tegen Leiden gebaard, moest nu, na afloop daarvan, nog de toenemende muitzucht hunner soldaten komen, die, door wanbetaling ver-

[1] *Nederl. Geschiedz.* II bl. 146.
[2] Zie den brief van Nic. Bruynink, *Arch.* V. p. 86.

stoord, van week tot week dreigender houding, en weldra tot het beproefd gebleken middel van opstand onder een zelfgekozen hoofd, hun toevlucht namen.

Van Den Haag en 't Westland uit, waar hij zich met zijne afgedropen troepen gelegerd had [1], had Valdez den hopman Pedro de Pay naar Brussel en tot den landvoogd gezonden, om hem de mare van 't ontzet en den nood der soldaten, door gemis van soldij, te berichten. Met vier kroonen voor ieder soldaat, en de ijdele belofte weldra geheel met hun af te rekenen, had Requesens hem afgescheept, maar in de behoeften der krijgsknechten weinig of niet voorzien. Toen vervolgens eenige weken verliepen, voor dat het tot die hun voorgespiegelde afrekening kwam, sloegen ettelijke Spanjaarts op een goeden nacht aan 't muiten; daar echter hun voorbeeld voor 't oogenblik geen navolging, en hun muiterij integendeel bij de hoofdwacht onmiddelijk weêrstand vond, kon Valdez met het ophangen van twee der schuldigsten de zaak tijdelijk redden. Er verliepen echter geen veertien dagen, of geheel het regiment muitte evenzeer, en ging er nu een volle maand in onderhandeling te loor; na welke de muiters, ziende dat er geenerlei verbetering te hopen viel, den weg naar Haarlem insloegen, Valdez gevangen met zich voerende, dien 't echter weldra gelukte over De Beverwijk naar Amsterdam te ontkomen. Zij trokken vervolgens naar de dorpen om Utrecht, hopende zich door hunne makkers op Vreeburg den toegang tot de stad te zien ontsluiten. Deze hielden zich echter trouw, en weerden zich, met de inwoners,

[1] Zie over Valdez' bewegingen Mendoça, p. 266 s.: van Wateringen, eerst door de Geuzen vermeesterd en bezet, hadden zich zijne troepen slechts na een hardnekkigen strijd kunnen meester maken; ald. p. 267.a

onder hun kastelein en den nieuwen landvoogd Hierges [1], zoo wakker, dat de muiters met achterlating van wel 800 dooden afdeinsden [2]. In Gelderland [3] gordde het volk ten plattenlande de wapenen tegen hen aan, en doodde allen die 't afzonderlijk vond. Toch zag zich Requesens wel gedrongen met hen te onderhandelen, en werden zij toen door Jan Osorio de Ulloa naar Maastricht gevoerd en daar voldaan; waarop zij, hun overste en verdere bevelhebbers weder ontvangende, in verschillende plaatsen van Brabant en Vlaanderen hun winterkwartieren betrokken. [4]

Te recht maakte zich Requesens over de gevolgen van deze herhaalde muiterijen zijner troepen ongerust; bleven zij ongestraft dan mocht hij, ook in het nog trouwe gedeelte des lands een steeds toenemenden afkeer tegen den Spaanschen naam, een steeds levendiger neiging tot aansluiting bij 't oproerige Noorden vreezen. Reeds begon men hen, gelijk hij zich bij den koning beklaagde, „onschendbaar" te noemen; hij had daarom gedaan wat hij vermocht, en zelfs een twintigtal weerbarstigen laten om hals brengen: maar, gelijk hij klaagde, „de Nederlandsche raadsleden wilden de schuldigen niet te keer gaan, en de Spaansche auditeurs konden 't niet, daar zij allen van zeer slechten wandel

---

[1] Deze was sedert Sept. 74 La Roche, op zijn verzoek om ontslag, opgevolgd, en had bij dat van Gelder het Utrechtsche Stadhouderschap aangenomen; in 't eerste was de Heer van der Horst, Jan van Wytenhorst, zijn plaatsvervanger. Zie Requesens brieven in de *Corr. de Phil, II.* III. p. 138, 167, en 168 aant.

[2] Verg. daarover nog den brief der Utrechtsche regeering hierachter.

[3] Over den onrust in G. door hen gebaard, verg. nog hierachter.

[4] Met een en ander liep het echter tot de eerste dagen van Maart aan; zie Requesens' schrijven *Corresp. enz.* III p. 267.

en zonder eenige kennis of gezag waren." Hoe ook, zonder een penning in de schatkist, het kwaad in 't vervolg voorkomen, in zijn voortgang gestuit? - en hij zag geen kans, zich ook maar een stoter — een reaal — te verschaffen; de Antwerpsche kooplieden waren bluts, al liet hij door zijn raadslid Roda nog een laatste poging bij hun aanwenden.[1] Hij zelf wist niet meer, hoe aan den kost te komen, daar hem niet alleen zijn bezoldiging meestal niet werd uitbetaald, maar hij bovendien thans al zijn eigen geld, en dat uit den verkoop van zijn goud- en zilverwerk gesproten, aan den betaalmeester van 't leger had moeten schieten.[2] „'t Is, schrijft hij, alsof God ons, Spanjaarts, om een onbekende reden, door ons eigen handen kastijden wil, als hadden wij dat, door een of ander verholen misdrijf, verdiend!"[3] Zelfs vloeit hem, bij 't zien van al de krijgskwellingen over de Nederlanden gebracht, de openhartige betuiging uit de pen: dat, „zijn ook 's lands inwoners zelf de eerste oorzaak van al de rampen, die zij verduren moeten; zij toch, door den plaag van 't krijgsvolk en de stremming van hun koophandel, zooveel schâ geleden hebben, dat men zich eigenlijk nog over hun lijdzaamheid verwonderen moet; hij gelooft niet, dat zelfs de vredelievendste en getrouwste streek ter wereld, hadde zij zooveel te lijden, als dit land in de laatste acht jaar geleden heeft, een gelijk geduld zou getoond hebben."[4] Geen minder bevreemding echter dan over het geduld der Nederlanders, betuigde hij over de in zijn oog zonderlinge zelfopoffering, waarmede zij, gelijk dat voor Leiden gebleken was, liever verkozen, hun have en goed, hun personen en eigendommen, onder water te zetten, dan onder de

[1] Ald. p. 198. [2] Ald. p. 212. [3] Ald. p. 207. [4] Ald. p. 211.

gehoorzaamheid van hun wettigen vorst terug te keeren. Zoo het, schreef hij, een Turksch leger was, dat hen benarde, zouden zij zich reeds lang hebben overgegeven." [1] Zijn matte blik peilde de diepte der kloof niet, die de onroomsche, vrije Nederlanden van Romes trouwen dienaar, hun Allerkatholiekste koning en heer scheidde.

Geen wonder dan ook, dat hij, bij al den nood, waarin hij zich gebracht vond, bij den geringen kans, dien hij, met zijne muitende troepen en zijn leêge geldkist, op herwinning van 't verlorene of zelfs behoud van 't nog bezette zag; geen wonder, dat hij er ernstig aan dacht den raad te volgen, hem, reeds vóór het opbreken van 't Leidsche beleg, door Valdez en hopman Corcuera gegeven, en 't land, dat hij geen meester kon blijven, aan de vernieling van vuur en vloed over te leveren, om zoo de Nederlanders voor hunne hardnekkigheid te straffen, en tevens Spanje de eindelooze kosten van den oorlog te besparen. [2] De weekhartige koning, hem op dien voorslag antwoordende, schreef, „dat, wat het water betrof, met het verdrinken en verzinken van Holland, ook de overige gewesten, voor 't welk dit als tot een dam strekte, aan 't zelfde gevaar waren blootgesteld, en dat daarenboven het land dan voor altoos verloren zijn zou; 't geen immers een wreedheid aan den dag zou leggen, die weinig met den aard eens koninklijken leenheers tegen zijne leenmannen en onderzaten strookte, welke dan ook dezer misdaad en hoe wettig hun straf ware." Wat het vuur echter aanging, dat „scheen hem een vrij wat verkieslijker middel toe; men kon het toch juist zoo verre uitstrekken als men wilde en noodig achtte; en raakte er ook het platte

[1] Ald. p. 170. [2] Ald. p. 169.

land zijn dorpen, oogst, en ooft meê kwijt, de grond zelf bleef echter behouden en metter tijd kon alles weêr te recht komen. Ook zou het een afdoend middel zijn, om alles tot onderwerping te brengen; daar de Nederlanders, zonder eenige tilbare have of vruchtdragend grondbezit, wel noodzakelijk geheel van den koning afhankelijk moesten worden. Besloot men er dus toe, dan wenschte zijne bezorgde Majesteit, dat men slechts nog *één* waarschuwing vooraf dede gaan, het land met de toepassing der uiterste strengheid dreigende, zonder evenwel nog te zeggen, dat deze in zijne verwoesting door 't vuur bestond; dit diende men geheim te houden. Eerst wanneer die waarschuwing in den wind werd geslagen, zou men, zoodra de wintervorst inviel, met de dorpen in Waterland een aanvang kunnen maken, en moest daartoe dan een legermacht in Amsterdam vereenigen." [1] Gelukkig voor de arme landstreek, kwam de muiterij der Spaansche benden 's konings welmeenend verwoestingsontwerp voorloopig stremmen, hoewel Requesens hem uitdrukkelijk schreef, er later op terug te willen komen. Vóór echter nog 's konings brief hem van de vernieling door 't water had kunnen terugbrengen, had hij den reeds aan Valdez gegeven last, bij den te wachten aftocht uit Holland de dijken door te steken, evenzeer reeds weder ingetrokken, op

[1] Merkwaardig is het gemoedelijke betoog, door Mendoça (p. 265b), naar aanleiding van 's konings vaderlijke beschouwingswijs in dezen gehouden: „als een vader zijn ongehoorzame kinderen," zoo schrijft hij, „met hun minste schade mogelijk, zoekt te recht te brengen en te verbeteren, zoo gedroeg zich Z. M. omtrent zijn oproerige onderdanen. De oproerlingen daarentegen gaan op de wijze van den kanker in 't menschelijk lichaam te werk, dat gene, om zich zelf te voeden, verteert en te gronde richt.

Valdez' welwijze opmerking, dat de weêrwraak der Zeeuwen de schade, daardoor aan Holland te berokkenen, door de toepassing van een gelijken maatregel op Vlaanderen, verhalen, en deze voor 't land om Antwerpen de jammerlijkste gevolgen na zich slepen zou. [1]

Weinig scheelde het, of die bezorgdheid voor Antwerpens gronden ware geheel onnoodig, en hem voortaan door de Geuzen bespaard geworden. In 't begin van Wintermaand toch scheen de tijd daar, voor eene op nieuw tegen die stad beraamde onderneming, die, door de noodige verstandhouding en medewerking van binnen, den besten uitslag beloofde. De Prins zelf was naar Middelburg gekomen, om van daar uit het oog op den toeleg te houden. Een zestigtal [2], waaronder dertig groote schepen stevenden den 12en van Wintermaand de Hont op, en kwamen in den namiddag in 't gezicht der stad; waar nu, van hunne nadering verwittigd, al de troepen en koningsgezinde burgers onder Champagny, graaf Hannibal van Hoog-Ems, en Juliaan Romero, zich op de wacht stelden. Door dezen onmiddelijken maatregel van tegenweer werd waarschijnlijk de werkzaamheid verijdeld der vele soldaten, die, door hulp van den prinsgezinden Antwerpenaar Maarten Ney en anderen, binnen de stad geslopen en verborgen, zich, onder den wakkeren Ruychaver, bij de komst der vloot, vereenigen zouden, om, door de Geusgezinde burgers bijgestaan, zich van de stad meester te maken. Toen althans den volgenden morgen, de vloot, tot onder de wallen genaderd, deze eenige uren lang kwam beschieten, zag zij te vergeefs naar de verwachte beweging van binnen uit; zij ging daarop

[1] *Corr. de Phil. II.*, III. p. 192.
[2] Naar Requesens schrijft wel 80; p. 217 ald.

een poos lang voor anker liggen, en 's avonds tegen zes uur, met de ebbe, onverrichter zake terug. Aan de werkeloosheid der burgers, die, door de wapening der Spanjaarts verrast, zich, in spijt hunner toezegging van den dag te voren nog, schuilhielden, en de Nederlandsche schepen te vergeefs hun vuur op de Schelde lieten verspillen, schreef de Prins — niet zonder een bitter gevoel van teleurstelling — het falen van zijn belangrijk ontwerp toe [1]. De ongelukkige schuilgebleven medeplichtigen moesten er echter wreedelijk voor boeten. Zoodra de vloot weder vertrokken en alles tot de vorige orde teruggekeerd was, werd de noodige huiszoeking in 't werk gesteld en dien eigen nacht nog een aantal soldaten opgespoord, door welker bekentenis nu het geheele plan aan den dag kwam. Het zou, naar hun zeggen, zich niet slechts tot Antwerpen bepaald, maar, was het daar eens gelukt, ook nog andere steden gegolden hebben; waarna dan, van de Zuidergrenzen, onder Condé en andere Hugenooten, een aantal Fransche troepen zouden binnen gerukt zijn en het land bezet hebben. Onder den naam van Ruwaart, had men den Prins in Antwerpen willen huldigen. Al de den Spanjaart allengs in handen gekomen medewerkers werden wreed gepijnigd en ter dood gebracht; en strekten zich de nasporingen dienaangaande ook over andere plaatsen uit, waarheen zich ettelijke medeweters door de vlucht hadden zoeken te bergen. Eerst zeven, toen veertien Antwerpenaren werden in deze stad, en een twintigtal elders met den dood gestraft [2]. Maarten Ney echter had het gelukkig weten te ontkomen.

Was deze Nederlandsch-Fransche poging op de Zui-

---

[1] Arch. V. p. 110.

[2] Verg. de *Corresp. de Phil.* II., III. p. 219, 233, 268; en zie nog de beide vonnissen in de Bijlagen hierachter.

delijke gewesten aldus in hare geboorte gesmoord, de hoofden der partijen gaven daarom hun opzet nog niet verloren, den Spaanschen vijand met vereende krachten afbreuk te doen. Te Bazel kwamen, met het voorjaar van 1575, de heeren van Condé en Chartier, met twee agenten van den Prins, zeven Geuzen-predikanten — waaronder Datheen — een afgevaardigde en twee raadsleden uit den Palts, vijf en twintig Hugenooten, en hun aller „kettervoogd en tegenpaus" gelijk Requesens hem noemt [1], den bekenden Geneefschen hervormer Beza, samen. Zij bepaalden allen een gelijken kans te willen loopen, en slechts met volkomen gewetensvrijheid en een aantal vestingen tot waarborg daarvan, onder hunne landsheeren, de Roomsche koningen van Spanje en Frankrijk, te willen blijven. Zij bereidden tevens eene onderneming tegen Borgondië en de stad van Besançon voor, in welke landstreek de Prins allerlei erfelijke eigendommen en invloed had. Ongelukkig zou ook die onderneming echter spaak loopen, en bij hare ten uitvoerlegging gestuit worden. Reeds waren er — in den nacht van dinsdag, den 20en van Zomermaand — een honderdtal uitgewekenen tot voor of zelfs in de stad gedrongen, maar hadden zich, naar 't schijnt, van den bijval der burgers te veel verzekerd gehouden; hun geringe macht werd, bij gebrek aan ondersteuning, door de bevelvoerenden gemakkelijk gekeerd. [2]

Met wat meer voordeel scheen men dit voorjaar in Noord Holland te zullen strijden; daar had Sonoy, met het oog op niet meer of minder dan de verovering van

---

[1] „El heresiarcha y antipapa de todos estos," t. pl. p. 280.

[2] Verg. over deze onderneming: Arch. p. 108, 111, 112, 114. Hierachter deelen wij het briefjen van dankheb meê, door Requesens aan een der medehelpers geschreven.

Haarlem, den zevenden van Grasmaand, een inham van 't IJ, het dusgenoemde Barndegat, bemachtigd, waar hij nu een schans opwierp, den Waterlandschen dijk doorstak, en eenige Geuzen-galeyen, door dit gat, in 't IJ overbracht. [1] Men liet echter bij de uitrusting eeniger groote schepen, die op 't IJ kruisen en dat tegen de Spaansgezinde Amsterdammers dekken moesten, te veel tijd te loor gaan. Daardoor kregen nu de Spaanschen gelegenheid, Sonoy en de zijnen onophoudelijk te bestoken, en moest deze, die te vergeefs op eenige hulp bleef wachten, een paar weken later, de ingenomen stelling weder verlaten, en, morrende over de traagheid zijner medestanders, alle verdere veroveringsplannen opgeven.

Gelukkig voor de Geuzenzaak, bleken echter de wapenen der Spanjaarts weinig of niet voorspoediger, dan hunne eigene ondernemingen. Wel behaalde Hierges, in den aanvang van Mei, eenig voordeel bij een gevecht op den dijk tusschen Haarlem en Amsterdam; maar toen hij vervolgens, op last van Requesens [2], het plan van Noord Hollands verwoesting zou gaan doorzetten; 't welk, in den Raad overwogen, tegen den wil der Nederlandsche, en alleen door de Spaansche en Italiaansche leden doorgedreven werd; — toen zag hij zich, door de wakkere waakzaamheid van Sonoy en zijne krijgsknechten, in de uitvoering gestremd. Met zes duizend man voetvolk en zeven honderd ruiters had hij zijn

---

[1] Verg. de Resoluciën der Staten van Holland van 10 April, 1575.

[2] Hij was in Antwerpen geweest, om hem de ontevredenheid van Gelderland en Overijsel bij 't muiten der troepen, en zijne vrees voor nieuwe muiterij meê te deelen; waarop Requesens gelukkig de Antwerpsche koopluî nog 50000 kroonen wist af te zetten. *Corr.* t. pl. p. 315.

tocht aanvaard, en was over De Beverwijk Noordwaarts aan tot Schoorl doorgedrongen, waar hij zijn voetvolk aan den korenmolen post vatten liet. Hij zelf trok toen met ettelijke ruiters naar den Slaperdijk, maar vond er den dijk doorgestoken en de schansen zoo wel bezet, dat hij er niets kon uitrichten, en zijne voetknechten zich met den brand en plundering van enkele huizen en hutten, gelijk van den Schoorlschen molen, tevreden moesten houden. Hij trok voorts, zonder eenige verdere krijgsverrichting, naar De Beverwijk terug.

Nog minder vruchts dan de inval in Noord Holland, baarde Requesens en den Spanjaarts een voorgenomen onderneming tegen Emden, welks vermeestering aan den Frieschen landvoogd, den heer van Billy, was opgedragen. Op deze stad, waar graaf Edzard voortdurend der Spaanschen, graaf Jan der Geuzen belangen meer genegen was, was beider, zoowel der Spaanschen als Oranjes, oog aanhoudend gericht. De uitgeweken burgemeester van den Dam, Poppo Ufkens, behartigde er, met den Drost der stad, Hayo Manninga, de zaak des Prinsen. Deze vaardigde er daarenboven een der raden van zijn broeder Jan, Breil genoemd, tot graaf Jan af, om met dezen, over de overgave der stad in zijne handen, te onderhandelen. Een huwelijksontwerp met 's Prinsen jongste zuster Juliana — weinig tijds later aan graaf Albert van Zwartsburg-Rudolstadt gehuwd — ging daarmeê gepaard, maar moest, om redenen [1], opgegeven worden. Wat de bezetting der stad betrof, gaf de graaf aan Breil, die, in Grasmaand van dit jaar, door Manninga te Lerort bij hem gebracht werd, uitdrukkelijk te verstaan, dat hij er niets tegen had, zoo de Prins zich van haar verzekerde, en dat hij de ge-

[1] Zie daarover O. Klopp. *Gesch. Ostfrieslands* s. 609 (29)

legenheid daartoe gunstig hield. Hij liet zich vervolgens zelfs, op Breils aandrang, tot een verdrag bewegen, waarbij hem, tegen inruiming der stad aan den Prins, een jaarlijksch inkomen van 8000 gl. verzekerd werd; de Hollandsche en Zeeuwsche Staten zouden haar dan door een behoorlijk aantal troepen tegen iedere onderneming der Spanjaarts waarborgen, en dit verdrag, behalven door graaf Jan, ook door de stedelijke overheid onderteekend worden. Het werd intusschen niet voltrokken; graaf Edzard was, naar 't schijnt, onderwijl gewaarschuwd, en gaf dus zijn broeder, weinige dagen later, Breyl den raad, op zijne hoede te zijn, daar Edzard op hem loerde. Breyl reisde daarop, vóór de zaak haar beslag had kunnen krijgen, weder af, en bepaalden er zich de Geuzen nu toe, om, op graaf Jans raad, steeds eene sterke scheepsmacht op de Eems te hebben. Deze bracht althans dit voordeel aan, dat zij de ten uitvoerlegging van Billy's veroveringsopzet voorkwam. Aan graaf Edzard, die er zich over beklaagde, gaf men te kennen, dat het een rechtmatige maatregel van voorzorg was, opdat niet zijne onderdanen de Spanjaarts in Groningerland van krijgs- en levensvoorraad voorzagen. [1]

Hierges strooptocht in Noord Holland had daar intusschen tot eene zoo gruwelijke (on)rechtspleging van Nederlandsche zijde aanleiding gegeven, dat er die bladzijde der bevrijdingsgeschiedenis, ten eeuwigen dage met een schandmerk door zal geteekend blijven. Mag ook ten slotte geheel die handel op rekening eeniger ontmenschte Geuzen komen, die, het krijschende wangeluid van hun woesten hartstocht boven de ernstige

---

[1] Zie over een en ander Klopp, S. 138, en de in de aantt. aldaar aangehaalde plaatsen uit Groens *Archives*, V.

stem des bezadigden rechts gehoor gaven; voor wie, met menschelijk gevoel bedeeld, het verhaal dier gruwelen levendig is, zullen de wallen van 't vreedzame Alkmaar, de puinhoop van 't Schagerhuis, en 't Raadhuis en marktplein van Hoorn, steeds als de stomme getuigen blijven van zoo veel eiselijken jammers, als er in den Zomer van 1575 binnen hun omtrek heeft plaats gehad.

Tot de aan Hierges gelaste vernieling van Holland moesten, naar de spraak ging, ettelijke landloopers werkzaam wezen, aan wie men, naar 't luidde, de brandstichting in de verschillende dorpen had opgedragen. Door de gemachtigden der Staten opgewekt [1], hadden zich, reeds vóór Hierges inval, de Westfriesche schouten moeite gegeven, om zooveel zij konden van die euveldaders machtig te worden. Zoo was hun wel een twintigtal dezer, voor een deel gewis slechts vermeende, brandstichters in handen gekomen, die echter allen voorgaven van niets te weten. Sonoy, daarmede niet te vreden en zich van hun schuld overtuigd houdende, besloot daarop een eigen rechtbank voor scherper onderzoek in te stellen. Deze nam nu de uitgezochtste martelingen te baat, om de brandstichters tot bekentenis niet alleen van hun eigen voorgenomen vernielingswerk, maar ook tot de beschuldiging van ettelijke welgestelde Roomsche landlieden te drijven, door den hatelijken geloofsijver van dien tijd en landaard, om die Roomschgezindheid, voor medeplichtigen uitgekreten. Zoo geraakten de beide Wognummer huisluî Koppe Kornelisz en zijn zoon Nanning, met Pieter Nannings van Ben-

[1] Bij edict van 27 April was namelijk door Gedeputeerden bevolen „in alle dorpen zeker gebod te doen uitgaan, alle vreemdelingen en vagebonden, bij provisie te apprehendeeren ende in de kerken te sluiten." *Res. van Holland*, 1 Juny 1575.

ningbroek, in handen van Sonoys bloedraad — gelijk men hem met geen minder recht dan dien van Alva noemde. Zij betuigden echter luide hun onschuld, zich niet schuldiger noemende dan de rogge die op 't veld stond te bloeyen; en zij bleven dat doen, in spijt der ondenkbaarste martelingen, die hunne — niet rechters, maar — beulen, de schout van Hoorn Joost Huikesloot, en de Baljuws van Waterland en Bergen, Willem Maartensz. Kalf en Willem van Zonnenberg, voorgelicht en aangevuurd door den geweldigen Provoost Michiel Vermertlen, hun aandeden. De twee of drie overige rechters schijnen minder misdadig, en van een hunner, den schout van Alkmaar, Jan van Foreest, is het bekend, dat hij weinig of geen deel aan het rechtsgeding genomen heeft, en al spoedig door opgenoemden provoost vervangen is. In hoeverre Sonoy zelf aansprakelijk mag gesteld worden, is niet juist gebleken; hij had waarschijnlijk te goeder trouw, en door rechtsbelang bewogen, de rechtbank ingesteld, maar woonde hare zittingen noch haar onderzoek bij. Het ware echter zijn plicht geweest, van haar onmenschelijken ijver kennis te nemen en dien bij tijds te keeren. Wij gevoelen geen neiging al de eiselijkheden te vermelden, waaraan de drie ongelukkige boeren onderworpen werden; onze oudere geschiedschrijvers hebben ze in hun trouwhartig verslag breed uitgemeten, en zelfs het nieuwbedachte marteltuig in prent voor ons bewaard. Wie dus de zedelijke ontaarding wil leeren kennen, waartoe blinde hartstocht en wreede wraakzucht den zwakken mensch — ook bij de behartiging eener oorspronkelijk goede zaak — brengen kan, moge ze daar nalezen. Wij volstaan met de vermelding, dat Koppe Kornelisz., steeds bij zijn onschuld volhardend, door zijne folteringen afgemarteld, zich, voor de rechtbank gebracht, voorover op de tafel

werpende, in zwijm viel en den geest gaf; waarop men zich niet ontzag, het gerucht te verspreiden, dat hem de Duivel den nek had gebroken. Pieter Nannings, door de ondragelijke pijn overmand, liet zich tot de beschuldiging zelfs van verscheiden anderen, zoo Hoornschen als huisluî, persen; 't geen de gevangenneming van nog meerderen, maar ook de tegenstribbeling met name der Hoornsche regeering — die eerst zelfs weigerde een harer burgers, Jan Jeroensz, uit te leveren — ten gevolge had. De Prins zelf werd er daarop in betrokken, die nu ook van zijne zijde rechters benoemde; waarna de zaak langen tijd slepende bleef, om vervolgens, na loslating der gevangenen, en in spijt, dat deze tegen Sonoy, de rechters, en elk wie iets op hen te zeggen mocht hebben, een daagbrief van zuivering lichtten, gesmoord en zooveel doenlijk vergeten te worden. Koppeszoon, de ongelukkige Nanning, door zijn jeugdiger lijf en krachtiger natuur, langer dan zijn vader tegen 't geweld der pijn bestand, had zich ten slotte, door weedom overheerd, op de verraderlijke belofte van goed en leven te behouden, eene schuldbekentenis laten afdwingen; waarop men hem, in spijt der gedane belofte, veroordeelde om gevierendeeld te worden. Naar Hoorn gevoerd om zijn vonnis te ondergaan, betuigde hij er luide zijn onschuld; 't geen, uit vrees voor beroerte onder 't volk, zijne terechtstelling deed opschorten. Weinig dagen later beproefde men hem te vergeefs door zoeten wijn bedwelmd, tot bekentenis te drijven; hij bleef bij zijn onschuld volharden. Om echalle verdere toespraak van zijne zijde tot het volk te voorkomen, leende er zich nu de hartstochtelijke Jurriaan Epesz., een predikant geworden monnik toe, hem op 't schavot zoo luide toe te spreken of voor te bidden, dat Nannings eigene stem geen gehoor kon vinden,

terwijl men den scherprechter tevens gelastte hem de keel wel vast toe te binden. In zijn uiterste uur daagde hij, naar men zegt, den ijverenden Epesz. voor 's Heeren rechterstoel ter vierschaar; en ziet, geen drie dagen waren sedert zijn marteldood verloopen, of ook Epesz. leî het tijdelijke af en volgde Nanning in het graf. Van 't schavot naar huis gekomen, begon hij zich krank te voelen, en verrees niet weêr van zijn legersteê; zoo had hem, naar 't schijnt, de toespraak van den onschuldig ter dood gebrachte, bij wiens marteling en veroordeeling hij zijne instemming en bijval had betuigd, het hartstochtelijk gemoed getroffen.

Inmiddels had zich Hierges, uit Noord Holland keerende, naar Utrecht gewend, en was van daar tegen Buren opgetrokken, welks Geuzenbezetting de landstreek onrustig maakte, en den weg van Gelder- naar Holland versperde. Den 19en Juny liet zich de Spaansche bevelhebber met zijn gansche krijgsmacht voor het stadjen zien, dat nu een ganschen dag lang beschoten en daarop, terwijl de bezetting naar 't slot week, bestormd en veroverd werd. Plundering, brand, en moord volgden, en twee dagen later de overgave van 't kasteel, onder 's Prinsen vroegeren hofmeester, hopman Vogelsang, die van geen leeftocht voorzien, en door zijne weêrbarstige soldaten — toen hij weêrstand wilde bieden — met uitlevering bedreigd was. Te zelfder tijd vermeesterde Mondragon, door enkele Spaansgezinde inwoners van de gelegenheid onderricht, de schansen van de Klundert, Fijnaart, en den Ruigenhil, waardoor de vijand de vaart op Zeeland in zijn macht kreeg. Hierges zelf wendde zich van Buren naar Oudewater, waar men, eerder een aanslag op Ter Gou wachtende, daarop weinig was voorbereid. Om den hooibouw niet in gevaar te brengen, had men verzuimd 's Prinsen

raad te volgen, en de sluis aan den IJsel naar de Montfoortsche zijde open te zetten, om zoo den toegang te beletten. Hierges nam de schans bij de sluis in, wierp er meerdere nog op, en sneed nu, den IJsel dammende, den toevoer naar de stad af. Inmiddels zocht men zich in deze, zoo goed men kon, weêrbaar te maken, van zins Hierges, waar 't mogelijk, zoo kloek als vroeger Bossu af te slaan. Beter dan deze was echter gene voorzien, en voor een krachtdadiger aanval gewapend. In twee batterijen, eene van drie en twintig op den dijk bij 't galgeveld, de ander van vijf stukken op den weg naar Montfoort, richtte hij zijn geschut tegen de vesten, en eischte nu den zesden van Oogstmaand de stad op; om tijd te winnen, vraagden de belegerden drie dagen bedenkens en vrijgeleide, om zich met den Prins te beraden. Hierges stond hun echter slechts twee uren toe; daarna opende hij 't kanonvuur, dat van 's morgens tien tot 's avonds zes uren aanhield. In den nacht dichtten de stedelingen zoo goed mogelijk de bres in hunne wallen geschoten, weinig proefhoudend echter tegen het vuur, dat den volgenden morgen met vernieuwde hevigheid hervat werd. Na den middag liet Hierges storm loopen, maar stuitte op den heftigen weêrstand; de arme Geuzen wistten, dat het een strijd op leven en dood, en 't eenige wat hun restte, het kloek besluit was, hun lijf zoo duur mogelijk te verkoopen. „Schitterend", het was Requesens' eigen getuigenis, toen hij den koning de verovering meldde, die te twee uren volgde: „schitterend" was hunne verdediging [1]. De geschutmeester van Hierges' troepen, Louis van Blois Treslong, schreef hem, dat zij „niet als menschen, maar als leeuwen" gevoch-

[1] *Corr. de Phil. II*, III. p. 352.

ten hadden [1]. De Spaanschen, van hunne zijde waren te verwoeder, als de belegerden zich niet ontzien hadden, om gedurende de belegering, in hun Geuzen-overmoed, kruis- en heilige beelden, monniks- en priestertooi op de wallen te brengen en daar te verbranden. Ook werd er geen mensch door hen gespaard; terwijl op uitdrukkelijken last van Requesens [2] ook de predikant, de bevelhebber, en een Waalsch kapitein, die eenige van Hierges hoplieden — tegen losgeld — hadden willen sparen, vervolgens nog ter dood gebracht werden. En wie niet door het zwaard van den vijand om hals werd gebracht, kwam in de vlammen om, die — naar 't zeggen diens vijands — door een pekkrans van een der stedelingen, in plaats van op 's vijands hoofd op een der huizen neêrgekomen, ontgloeid waren. [3] Slechts de baljuw Gerrit van Krayestein, die zich, met een paar beddedekens om, onder Hierges' volk mengde, en de predikant der Waalsche bezetting, die zich voor een soldaat uitgaf en voor honderd kroonen vrijkocht, ontkwamen 't.

Van Oudewater trok Hierges naar Schoonhoven, dat hij vijf dagen later — den 12en der maand — berende; 's nachts van den vijftienden werden, door een opgeworpen schipbrug, de door den Prins ter hulp gezonden vaartuigen opgevangen, van welke er drie genomen, drie andere in den grond geboord, en de overige op de vlucht gedreven werden. Nu openden de staten, op 's Prinsen aandrang, sluizen en kaden; maar 't water wies te weinig, om 's vijands toeleg te verhinderen; zijne hoop, de stad te overweldigen vóór dat water nog schaden kon, werd ongelukkig niet te leur gesteld. Toch hield het tot Woensdags den 24en aan, eer hij haar

[1] Ald. in de aant. [2] Ald. p. 352. [3] Ald. aant.

machtig werd. Toen ging zij, na twee dagen lang beschoten te zijn, bij verdrag over, 't geen haar een moord als die van Oudewater spaarde. Zelfs wist de bezetting, onder den overste Lagarde, zich vrijen uittocht, met vliegende vaandels, geweer en goed, te bedingen; wat hem door enkelen van verraad deed betichten [1]. Onderwijl was in Amsterdam een opzet uitgelekt maar voorkomen, om de stad den Geuzen in handen te spelen; op den 19en der maand, had men niet minder dan 16 personen gevangen genomen, die zich vier dagen lang in een ledig huis verscholen hadden; de Geuzen hopman Vos, die beloofd had hen te volgen, had hen bewogen de stad binnen te sluipen. Met een honderdtal haakschutten zou men dan de wacht aan de Regulierspoort overvallen, en nog meer soldaten binnen gelaten hebben [2]. Thans lag het geheele plan vóór de volvoering in duigen.

Hierges vervolgde nu zijn voordeel aan de Lek nog met het bemachtigen der schans van Krimpen; waardoor de scheepsmacht der Geuzen, op de rivier aldaar gelegerd, tot wijken gedwongen, en zelfs één der groote schepen door zijn geschut in den grond geboord werd. Daarmede nam nu echter ook zijn krijgstocht een einde; eene ongesteldheid dwong hem, persoonlijk alle verdere ondernemingen te staken, en trok nu zijn broeder Lancelot, de graaf van Megen, met het grootste deel zijner krijgsbenden naar Woerden, in de ijdele hoop, ook die vesting te vermeesteren. De Prins, zulk een toeleg reeds vroeger voorziende, had er nog bij tijds den uitgeweken Lierschen edelman en schout Jhr. Roelof van Stakenbroek, die er 't bevel voerde, de noodige ver-

---

1 Zie het *Rapport* hierachter. 2 Zie den brief van burgemeen, in de aant. op de *Corr. de Phil. II*, III. p. 358.

sterking gezonden en voorzorg aanbevolen [1]. Het land was daarop onder water gezet, en Lancelot aldus genoodzaakt, bij de „moeyelijke taak" die hij had op zich genomen, tot die schoone zaak om in moeyelijke dingen „zijn oogwit uit te voeren", het geduld, zijn toevlucht te nemen; hij beproefde de stad door uithongering te dwingen, waartoe hij haar allengs met zeven schansen omcingelde. Deze bleken echter niet voldoende en hield zij 't daarom langer uit dan hij; al duurde 't ook een vol jaar bijna, eer hij, naar Brabant opontboden, zijn voornemen opgaf en Woerden vrijliet.

Een veel gewichtiger onderneming dan de zijne, en die tot veel voordeeliger uitkomst leiden moest, werd, na de verovering der Krimper Schans en de berenning van Woerden, door een andere afdeeling van 't Spaansche leger, onder 't oog van den landvoogd zelf, tegen de Zeeuwsche eilanden van Duiveland en Schouwen ten uitvoer gelegd. Met vijf en veertig honderd man Spanjaarts, Duitschers, en Walen, trok Requesens den 17en Sept. uit Antwerpen, waar hij den ouden Barlaimont, als zijn tijdelijken plaatsvervanger in het bewind, achterliet, en sloeg den weg naar 't land van Tholen in. Daar waren al de Spaansche schansen behoorlijk van krijgsvoorraad voorzien; want sinds geruimen tijd wist men, dat zich de strijd van beide vijandige volken weldra derwaarts verplaatsen zou. Zoo hadden dan ook de Nederlanders van hunnen kant alles in 't werk gesteld, om het nog Staatsche Duiveland en Schouwen, aan de overzijde der stroomen, verweerbaar te maken. De dijken waren op beide eilanden doorgestoken, en dicht bij de eerste hunner schansen, op een musketschot afstands van de laatste Spaansche, lagen, ten ge-

[1] Verg. de Resol. van Holland, *passim*.

tale van 28 of 30, hunne schepen, die zij, binnen den tijd van zes uren, tot een vloot konden vereenigen. Zij mochten zich dus zoo goed mogelijk versterkt, en tegen elken voorzienen aanval beveiligd achten; niet echter tegen het verraad hunner uitgeweken landgenooten, wier Spaansgezinde ziel den vijand, den moeyelijken, maar voor zijn stoutheid niet ontoegankelijken weg, door slik en golven, ten beste gaf. Over de zand-plaat achter Filipsland, zoo hadden zij hem gezegd, zou hij, bij laag water, door de enge krib der Zijpe naar Duiveland, en voorts van daar, door een tweeden stroom naar Schouwen kunnen komen; een soortgelijke tocht, als reeds Mondragon naar 't land van der Goes met zoo gunstigen uitslag volvoerd had. [1] Den 22en zond de Spaansche landvoogd den overste Osorio d'Ulloa, met 300 Spaansche en even zoo vele Waalsche soldaten, drie hoplieden en inlandsche gidsen, den natten weg op, om dien behoorlijk te verkennen. Te scheep naar Filipsland gevoerd, trokken zij voorts de plaat over, het kleine eilandjen van Rumoort langs, waar de Nederlanders eene schans hadden, en hen met hunne kogels begroetten. In de kil kwam hun 't water tot de schouders, en op de plaat hadden zij tot aan hunne kniën door 't slik gewaad. Door 't vijandelijke vuur gewaarschuwd, lieten zij 't bij deze voorloopige kennisneming, en kwamen allen doodaf, de meesten zonder schoeisel, naar Filipsland en van daar naar Tholen terug, waar Requesens zijn macht vereenigd hield. Vier of vijf dagen later, 's nachts van den 27sten, had er een tweede verkenning plaats; Don Filips de Bramonte trok toen, met een dertigtal kleine schuiten en honderd

---

[1]) Verg. het vertoog van Serooskerke in Bijlage I. op Van de Veldes *Jubelfeest*, enz. Zieriksee, 1777.

haakschutten, weder naar Filipsland, om vier Spaansche soldaten en vier Zeeuwsche gidsen te begeleiden, die de taak der verkenning hadden op zich genomen. De uitkomst bleek gunstiger dan de vorige, en besloot nu Requesens de groote onderneming zelve te wagen. In twee afdeelingen splitste hij zijn legertjen; eene scheepte zich onder Mondragon in, de andere sloeg onder Osorio den slikweg op. Eén uur voor den dag van den 29en, maakte zich de laatste met omstreeks 1500 man op marsch, waarbij de Spanjaarts den voor- en achtertocht hadden, de Walen en Duitschers in 't midden gingen en van de mijngravers gevolgd werden. Voor zij naar Filipsland waren afgetrokken, had hun Requesens toegesproken, en zij hem geantwoord, eerder te willen sterven, dan de eilanden niet te vermeesteren. Osorio had zich toen van zijn bovengoed ontdaan, alleen zijn onderkleed, broek, halve laarzen, en breedgeranden hoed houdende, en den degen in de vuist geklemd. Zijn voorbeeld werd door de andere hoofdofficieren, Isidro Pacheco, den bekenden bevelhebber van Goes, Don Luis de Guiralta, Jan de Aranda, ook den Rentm. Zeelands Bewester Scheld en bevelhebber van Bergen, den heer van Serooskerke, vervolgens door al de overigen, en eindelijk ook door al de soldaten gevolgd; zoodat hun gansche optocht, schrijft Mendoça, als een marsch in 't hemd, eene zoogenoemde *encamisada*, leek. Zoo hadden zij zich naar Filipsland ingescheept, waar hun eigenlijke tocht een aanvang nemen moest. 't Was een zoele najaarsnacht, in welken aanhoudende weêrlichtsstralen de donkere lucht doorkliefden, zoodat de hemel als in vuur scheen te staan; de Spanjaart noemde 't staartsterren, van vreemden vorm, die van 't eene eind naar 't ander schoten, zoodat het allen, zegt hij, verbaasde, en wel voor een

bovennatuurlijk teeken gelden mocht. [1] Daar hij er bij voegt, dat niet in die streek alleen, maar ook elders in de Nederlandsche gewesten, die flikkerende stralen en bepaaldelijk een helder vonklend hemellicht is waargenomen, mag men 't er voor houden, dat het den Zuidlander min bekende Noorderlicht het bijgeloovig Spaansch gemoed hier zijn parten gespeeld heeft [2].

De plaat over ging de tocht, naar omstandigheden van slik en nat, voorspoedig voort; daar echter kwam, bij 't waden door den kil der Zijpe, het grootste bezwaar. Zoo dicht mogelijk aan de plaat was er de vloot der Geuzen gelegen, die zich in tweeën verdeeld had, en door welker midden Osorio's onverschrokken krijgers zich den weg moesten banen. Met grof geschut beide en geweervuur, wachtten de Geuzen hen af, en sloegen daarenboven met dorschvlegels van uit de schepen op de doornatte Spanjaarts, die tot het midden door 't water baadden, zonder tot behoorlijken tegenweer in staat te zijn. Gelukkiger dan zich hopen liet, liep het voor hen af, en slechts twaalf man van den voortocht lieten er 't leven; daaronder echter Pacheco, die door een kanonschot getroffen neêrzeeg, maar met ongeschokt gemoed zijne makkers aanzette, voort te gaan [3]. Aan de overzijde, op den dijk van Duiveland, vonden dezen zich in hun weg gestuit door eenige vendels der Geuzen, die onder den wakkeren Karel van Boisot den toegang verweerden. Van een klein aantal der zijnen gevolgd stortte echter Osorio, na een schietgebed tot St. Jago, het zijdgeweer in de vuist,

---

[1] Mendoça t. pl. [2] Verg. De Kanters aant. in zijne *Chronijk van Zierikzee*, bl. 134.

[3] Tot zijn opvolger in Goes werd (24 Nov.) Don Felipe de Beaumont aangesteld. Zie V. d. Spiegel, *Satisfactie*, enz. bl. 197.

den dijk op en tegen de verraste vijanden in; hun ongelukkige bevelhebber, door een kogel van een der zijnen, 't zij opzettelijk of bij toeval, getroffen, viel; en zijne verschrikte, voor 't meerendeel uitheemsche — Fransche, Engelsche, en Schotsche — soldaten kozen lafhartig de vlucht voor den strijd, en zochten zich op de schansen en schepen te redden. Die schansen vielen echter den Spaanschen mede weldra ten buit; terwijl alleen die van Vianen — naar 's Prinsen schriftelijk getuigenis — zich dapper verdedigde, en den vijand op een aanzienlijk verlies te staan kwam. Minder gelukkig dan de voorhoede, was echter de achtertocht van 't Spaansche legertjen; onder Don Gabriël de Peralta's bevel, kwam hij eerst tegen middernacht aan de kil der Zijpe, en zag zich daar nu door 't vloeyende water overvallen. Onvertsaagd wierp men zich desniettegenstaande in den aanwassenden vloed, en bereikte half zwemmende weldra de mijngravers, die den middentocht sloten, maar van welken men er velen verdronken vond. De forsche stroom in 't midden der kil belette echter allen verderen voortgang, en wierp allen naar den rand der plaat terug, waar men den dag afwachtte, en vervolgens door de scheepgegane afdeeling der Spaanschen aan boord werd genomen. Deze had onverhinderd den tocht kunnen voortzetten, en kwam zonder stoornis, de Zijpe door, naar Oost-Duiveland; daar ontscheepte zij en volgde het voetspoor van Osorio, den weg naar Schouwen inslaande. Nog op St. Michielsdag — den 29^{en} — zelf, was men het gansche Duiveland meester. De Geuzen, slechts op den naderenden vijand verdacht, hadden, naar 't schijnt, op de scheepgegane helft der troepen niet gerekend, en vonden zich dus dubbel onaangenaam bezocht. 's Morgens van den 30^{en}, waadde nu de vereenigde Spaan-

sche macht, onder Mondragon, die den voortocht hield, Davila, en Osorio, de kreek door, die Duiveland van Schouwen scheidde. Ieder soldaat was, bij zijne inscheping, met een voorraad beschuit en kaas voor zes dagen, die hij in een pak op den schouder droeg, twee pond buskruit, behalven zijn flesch aan den gordel, de noodige lonten en twee paar schoenen voorzien. Wel kwam hun nu het water tot aan de oxels, maar daar de kreek gelukkig slechts smal en zonder modder op den bodem, voorts door niemand verweerd was [1], bereikten zij zonder hindernis den overkant, waar zij zich nu op Brouwershaven richtten. Hoewel driehonderd man sterk en — naar Requesens eigen betuiging — in staat, zich ettelijke dagen te handhaven, gaf zich de bezetting aldaar reeds den 1en October, onder beding van vrijen aftocht met wapenen en goed, over. Daar de meesten, gelijk zich bij zulk een stemming reeds verwachten liet, niet naar hun Geuzenmakkers wilden, voorzag Requesens hen, na een goed onthaal, van de noodige paspoorten, met welke zij zich, gedurende acht dagen, mits op bisschoppelijk getuigschrift van goed Katholiek te zijn, in de plaats hunner inwoning vertoonen konden. Thans moest het, op het hoofddoel van den tocht, op Zieriksee af, maar ook het sterke Bommenee nog veroverd worden. Requesens zelf kwam veertien dagen op Duiveland en Schouwen, om beide plaatsen te verkennen. In eerstgemelde waren ter versterking de uit Duiveland geweken vendels opgenomen, en had men zich tevens aan 't dijkshoofd verschanst, voor 'twelk ook de vloot der Geuzen haar ankerplaats

[1] Zoo zegt Requesens; volgens Mendoça, stonden er echter 1000 man op den dijk, die evenwel op 't gezicht der Spanjaarts de vlucht kozen.

had. In den aanvang werden overigens de werkzaamheden van 't beleg door 't slechte weder tegen gehouden, maar reeds den 11^{en} October kon een aanval op 't hoofd ondernomen worden. Bij dezen werden de Spaansche troepen eerst wel in verwarring teruggeslagen, maar verlieten de Geuzen zelf, geen kans ziende, naar 't schijnt, zich langer te houden, de schans, terwijl zij er een huis in brand staken. Zij werd daarop spoedig door den vijand vermeesterd, waarbij drie of vier schepen, die zich door 't lage water niet ijlings genoeg konden weg maken, hem tevens in handen vielen. De Spaansgezinde overheidsleden begonnen van overgaaf te mompelen, en nam nu de Hoogbaljuw en algemeene Rentmeester Beoosterscheld, de kloeke Casper van Vosbergen, den schijn van bemiddelaar tusschen den Spaanschen landvoogd en de Geuzenscheepsmacht aan, kreeg daartoe van genen vrijgeleide naar de vloot, en maakte zich dat ten nutte, om die van de stad, in veertig kleine vaartuigen, volk en krijgsbehoeften te doen geworden, hun tevens, bij zijn eigen terugkomst „goeden moed tot ontzet" gevende [1]. Zoodra, na Vosber-

---

[1] Verg. Bijlage B., op J. van de Veldes *Tweehonderdjarig Jubelfeest*, enz. (Zierikzee, 1777) bl. 125. Onberedeneerde betweterij heeft wel deze bekende voorstelling van Vosbergens gedragslijn (door Vosbergens zoon, gelijk men weet, aan Hooft voor 't elfde boek zijner *Historiën* gegeven; zie Hoofts *Brieven* IV. bl. 53); — zij heeft wel deze voorstelling zoeken te wraken, en uit 's Prinsen woorden, in zijn schrijven van 11 Nov. (*Arch.* V. p. 311), willen opmaken, dat Vosbergen wegens Spaansgezindheid naar Walcheren was ingescheept. Niet alleen echter dat Mendoça, in zijn omstandig verhaal der onderhandelingen, met dat van Hooft overeenstemt (*Comm.* p. 288 b. ss.); dat voorts Vosbergen onder de uitgeslotenen van Requesens pardon behoorde (zie de *Appendices* op de *Corresp. de Phil. II.* III), en later den Nederlandschen staat in steeds aan-

gens uitblijven, Requesens den loozen toeleg doorgrondde, en merkte dat het om tijdrekken en verschalking te doen was, brak hij de onderhandeling af; terwijl de Zierikseërs van hunne zijde, ettelijke, wegens hun verdachte en Spaansgezinde houding, minder vertrouwbare stadgenooten, daaronder den Dijkgraaf Werkendet, 's avonds van den 24en naar Vlissingen inscheepten. [1] Te gelijker tijd, den vier of vijfentwintigsten, werd nu echter het ongelukkige Bommenee fel beschoten, en den volgenden dag bestormd. Hoewel toen in wanorde teruggeslagen, hervatten de Spanjaarts dien storm den 30en, en werden nu, na een hardnekkigen strijd van drie uren en met aanzienlijk verlies van manschap, de stad meester, waar zij, in arren moede, de geheele bezetting, zeven honderd man Franschen, Walen, en Duitschers, over de kling jaagden. De Prins van Oranje zelf was naar Den Briel gekomen, om van daar uit de belegerden tot volharding aan te moedigen [2], en had zich hun wakkere geest, men ziet het, niet onbetuigd gelaten. Bommenee meester, kon de vijand thans al zijn aandacht en kracht op Zieriksee keeren, welks inneming hem echter nog in lang niet gelukken, en — gelijk ons later blijken zal — eerst dan gebeuren zou, als hij er, om an-

---

zienlijker betrekkingen bleef dienen; maar ook de behoorlijke kennisneming reeds van het aangehaalde *Jubelfeest*, en de daar opgenomen Bijlagen (bl. 87, 122, 125) had kunnen doen zien, hoe weinig grond er voor die averechtsche beschouwing was. Ja, wat nog sterker is, bij Bor (I. bl. 680) worden de ingescheepte personen met naam en toenaam geboekt.

[1] Zie het *Rapport* hierachter in de Bijlagen, en verg. de Kanters *Chronijk*, bl. 140.

[2] Welk gewicht hij aan 't behoud der vesting hechtte, zie *Arch.* V. p. 306.

dere redenen, weinig voordeels meer uit trekken kon.

Bij den treurigen staat der geldmiddelen, die door den oorlog allengs uitgeput raakten, en die, hoe jammerlijk, als wij hoorden [1], aan de Spaansche zijde, aan die der Geuzen slechts weinig beter was; hadden Prins en Staten, die in den laatsten tijd de Spaansche wapenen, met zooveel meer voorspoeds hadden moeten zien strijden, het oog reeds herhaaldelijk buiten's lands gewend, om zoo in Duitsch- als Engeland zoo mogelijk hulp en bescherming te vinden. Naar 't eerste had men reeds bij de afreis des graven van Zwartsburg, eenige afgevaardigden willen zenden, maar was dezen door Requesens vrijgeleide geweigerd, en bleef daardoor hun reis tot in den aanvang van 't volgende jaar opgeschort; toen kreeg men van den Paltsgraaf de toezegging van eenig krijgsvolk, tegen vergoeding der werfkosten. 't Scheen evenwel dat, om op meer blijvende bescherming, meer afdoenden bijstand te rekenen, de mogendheid, die men tot verleening daarvan wilde overhalen, een meer dadelijk belang, dan enkele neiging tot den landaard en zijne goede zaak, of weêrzin en naijver tegen Spanje en vrees voor Filips' staatkunde, in het behoud der Nederlanden stellen moest. Men scheen, in een woord, voor den koning van Spanje een ander landsheer te moeten zoeken, die 's lands belang, tegen dien koning zelf, als zijn eigen behartigen kon. In dien zin was er reeds op de dagvaart der Hollandsche Staten, in laatstl. Hooimaand, gesproken, maar die van 't Noorderkwartier hadden er nog niet meê durven instemmen, en waren er slechts eenigen gemachtigd geworden, met den Prins over den

---

[1] Verg. boven bl. 4, en zie verder nog de brieven van Requesens en Hierges van Oct. en Nov. hierachter.

bijstand van buiten, mits zonder schennis van 's konings Majesteit, te handelen. Den 1en van Wijnmaand beschreef nu de Prins de Staten op nieuw te Rotterdam, om over 't zelve punt te handelen, en stemden daar weinige dagen later Edelen en Steden — op Ter Gou na — eenparig, dat men den koning verlaten en vreemde hulp inroepen moest. Men besloot daarop den 22en November een gezantschap — Marnix, Buys, en Dr. Frans Maalson [1] — naar Engeland te zenden, maar had intusschen ook in Frankrijk onder de hand naar 's konings denkbeelden daaromtrent laten vernemen. [2] Dit bracht, hoewel van geenerlei dadelijk gevolg, voor 't oogenblik echter te weeg, dat de Engelsche Elisabeth, zelve ook tot geen openbare vredebreuk met Spanje, noch den last der Nederlandsche bescherming op zich te nemen, genegen, in haar naijver tegen Frankrijk, alle onderhandeling met dit rijk zooveel doenbaar zocht tegen te gaan, en tevens een zweem van instemming met het verlangen van Prins en Staten aannam. Zij zond daarop in 't geheim herwaarts, om de inmenging der Franschen af te raden; maar werd intusschen door Requesens — die bang begon te worden — en zijn afgevaardigde Champagny, in tegenovergestelden zin en in 't Spaansch belang — hoewel mede zonder vrucht — aangezocht. Zij eindigde ten slotte, met den Hollandschen afgevaardigden te kennen te geven, dat zij, bij al hare genegenheid voor deze landen, noch bijstand noch penningen verleenen kon, vóór zij, van hare zijde, het uiterste bij den Spaanschen koning beproefd had, hem tot

[1] Uit Enkhuizen; van daar dat hij in Champagny's Brieven achter de *Corresp. de Phil.* II. III p. 804 enkel Dr. Enkhuizen genoemd wordt.

[2] Zie *Arch.* V. p. 237, en de daar aangel. pl. uit Bor.

vrede met zijne Nederlandsche onderdanen, onder handhaving van den door hen aangenomen Hervormden godsdienst te bewegen [1]. Deze met moeite verkregen toezegging opende een te schraal uitzicht, om zich over Engelands ongevergde bemoeyingen in dezen te verheugen.

Intusschen waren, bij den aanvang van 't nieuwe jaar, de oorlogszaken der Geuzen, hoe onzeker, in de laatste weken niet achteruit gegaan. Wel bleef Zierikse belegerd, maar de Prins kon, omstreeks half December schrijven [2], dat hij anders alle reden tot dankstof voor den toestand der stad had: zij was voor drie maanden met proviant voorzien, en scheen er gegronde hoop, dat men haar ook verder zou kunnen blijven verzorgen [3]; had men het noodige geld maar, om in de onkosten van den krijg en 't onderhoud van 't krijgsvolk te voorzien [4]. In het Noorden van 't land hadden daarenboven in 't najaar de ondernemingen der Spanjaarts den gelukkigen uitslag van die in 't Zuiden niet gedeeld; niet alleen toch dat Billy zijn voorgenomen aanslag op Emden had zien voorkomen, maar ook de beide die hij vervolgens op Texel en Wieringen ondernam, mislukten, en kon hij het falen der eerste, slechts op 't ongelukkige Vlieland, dat hij plunderde, verhalen. In Zuid-Holland had voorts de Prins, Requesens ver-

[1] Zie het verslag, door Marnix den 19den April 1576 ter Statenvergadering van Holland gedaan; *Res. van Holl.* 1576, bl. 46.

[2] *Corr. de Guill. le Taciturne.* III. p. 104.

[3] Verg. zijn schrijven van 4 Jan. en 4 Febr. 76; *Arch.* V. p. 326, 327 s.

[4] Men nam, door 't Spaansche voorbeeld geleerd, hiervan opzettelijk niet meer aan, dan men zeker was te kunnen betalen *Arch.* V.

overingsplannen op den Dordschen waard voorkomende, dezen met 21 vendels voetvolk, honderd ruiters en drie duizend boeren, tegen elken aanval des vijands verzekerd; en sloeg nu daarenboven, in Louwmaand 1576, de mansbroêr zijner zuster Magdalena, graaf Filips van Hohenlohe, hem sedert 12 November door de Staten als Luitenant toegevoegd [1], het beleg voor de door Hierges verweerde schans te Krimpen, die hij het geluk had na een beleg van ruim drie weken, op den 21en van Sprokkelmaand, met nog twee andere, te herwinnen [2].

Zoo bleef er alle reden, nog niet te wanhopen, ook al sloeg het uitzicht op uitheemsche bescherming faal. Voor men zich evenwel, na 't mislukken der Engelsche onderhandelingen, tot Frankrijk wenden kon, welks koning zich had verluiden laten, dat hij, in geval de Staten hem dergelijk aanbod deden, hun een meer genegen oor zou leenen [3]; een zeggen, dat echter, door den plotseling veranderden stand der Fransche staatspartijen, weldra ijdel blijken zou; voor dien tijd namen, door het onverwacht afsterven van den Spaanschen landvoogd, de Nederlandsche zaken allengs een geheel nieuwen keer. Slechts weinig dagen lag Requesens op 't krankbed, van 'twelk hem, in den vroegen och-

---

[1] *Res. van Holland* 1575, bl. 857. Geb. in 1550 was hij Febr. ll. naar Holland gekomen, om er onder den Prins — den zwager zijns broeder Wolfgang — te dienen. Gelijk bekend is huwde hij in 1595 's Prinsen oudste dochter Maria.

[2] Te vergeefs, zocht de uitgeweken schout van Dordrecht, de befaamde Johan van Drenckwaert, nog drie dagen te voren de aandacht van den landvoogd op den hachelijken toestand der schansen te vestigen, en een middel tot behoud aan de hand te doen. Zie zijn brief van 9 Febr. hierachter.

[3] *Res. v. Holl.* 1576, bl. 64 en 74; verg. *Arch.* V, p. 341, s., en zie voorts nog hierachter verschillende op de verhouding tot Frankrijk betrekkelijke brieven en stukken.

tend van 5 Maart 1576, de heete koorts, die hem er op geworpen had, in 't graf rukte [1]. Wij hebben in den loop dezer schetsen hem van te nabij leeren kennen, hem in zijne handelingen en denkbeelden zich te veel zien bloot geven, om aan dat graf thans eene lofrede op hem te houden. Zijn Geuzenvrienden zongen hem schertsend een *Requiem* na, waarbij ook wij 't willen laten berusten:

> *Requiem* dat mogen wij zingen,
> Over de ziele zeer devoot
> Van Don Luis, laat ons 't volbringen,
> Die daar is gebleven dood:
> Jezuiten, wilt Vigily verheven,
> Franciscanen wilt bidden alhier,
> Ons goeverneur heeft ons begeven,
> Ging reizen naar het vagevier.

Zijne Spaansche dienaars evenwel dachten hem al aanstonds, om voor hen gewichtige redenen, een meer verkieslijke verblijfplaats toe: „God" zoo schreef Roda, op den dag van zijn afsterven, aan den koning: „God beware hem in den Hemel, waar wij 't er allen voor houden, dat hij wezen moet; behalven toch dat hij t'elker week biechtte en alle twee of drie weken het heilige Sacrament nam, verkreeg hij tweemaal den heiligen Jubel-aflaat, en voleindde heden na al de genademiddelen der kerk erlangd te hebben." [2] Het ware noodeloos hun, vooral thans nog, hunne zoete verwachting te betwisten.

---

[1] Over 't gansche beloop zijner ziekte, zie Roda's verslag aan Filips, *Corresp. de Phil. II.* III. p. 452.
[2] Ald. in de aant.

II.

DE RAAD VAN STATE. ZIERIKSEE.

Als weezen, gelijk zich een hunner uitdrukte [1], had Requesens, bij zijn onverwacht verscheiden, de leden van den Staatsraad gelaten, daar hem de tijd ontbroken had, zijne laatste beschikkingen [2] te teekenen, en een voorloopig hoofd van 't bewind dezer landen aan te wijzen. En wel mochten ze den droeven weezennaam dragen bij den zorgvollen staat van zaken, de ledige schatkist, en het onbetaalde krijgsheir. Met hun drieën of vieren — zoo velen zij namelijk op 't oogenblik in Brussel waren [3] — Viglius, Barlaimont, Assonleville, en de Spanjaart Jeroen de Roda — kwamen zij, on-

[1] Roda; *Corr. de Phil. II*, III t. a. pl.

[2] Die, waarbij hij aan Barlaimont en Mansfelt het beheer der staats- en krijgszaken opdroeg. Zie Henne et Wauters, *Hist. de Bruxelles I*. p. 431.

[3] Ald. p. 455, s. Verg. ook Viglius, *Epist. ad. div.* p. 409. Dat onze geschiedschrijvers, tot op Motley toe, elkander steeds anders hebben nageschreven, het geheel der raadsleden tot drie beperkend, schijnt enkel op een misverstand van Viglius' woorden *ex antiquis* te berusten, met welke toch blijkbaar niet anders dan de tijdgenooten van hem en Granvelle, aan wien hij schrijft, bedoeld kunnen zijn.

middelijk na Requesens' dood, 's maandags morgens van den vijfden, bij eerstgemelden samen, om 's voorhands raad te plegen; zij ontboden hun nog ontbrekende ambtgencoten, Aerschot en den eerst voor een paar dagen beëedigden Rassinghem, en met hun den ouden Mansfelt, dien zij — naar de bedoeling van Requesens — het opperbevel toedachten. Den volgenden dag was Rassinghem daar, Aerschot twee dagen later; waarop zij Donderdags op nieuw vergaderden. Aerschot verklaarde zich toen tegen de bevordering van Mansfelt, en moest zich deze, na zijn overkomst, met de stadsvoogdij van Brussel vergenoegen, die hij ook onder Margaretha reeds bekleed had, maar thans aanvankelijk aarselde aan te nemen [1]. Zij bepaalden voorts voorloopig het bewind op zich te zullen nemen, en stelden vervolgens een brief aan den koning op, waarin zij hem een landvoogd van koninklijken bloede voor de Nederlanden verzochten, daar men geen ander wilde, en met name ieder Spanjaart uiterst slecht ontvangen zou. Men verafschuwde dat geheele volk, zoo schreven zij, en zou zich — bepaaldelijk Aerschot verklaarde zich in dien zin — liefst een aartshertog bijv. zien geven, die, met 's konings dochter gehuwd, de Nederlanden ten huwelijksgift kreeg, en ze dan naar de wijze der vroegere Borgondische vorsten besturen kon. Roda zelf – die zich door die onspaansche beginselen weinig gevleid mocht achten — schreef nog in 't bijzonder aan Filips, om hem, wilde hij het land niet algemeen beroerd zien, tot voorziening in den geldnood te dringen. Reeds waren er een vijfhonderd lichte ruiters wegens wanbetaling aan 't muiten, die door den Henegouwschen landvoogd,

---

[1] Eerst den 21en ging hij daartoe over. *Corr. de Phil. II.* III. p. 449.

Filips van Lalaing, met moeite verdreven waren; van alle zijden begon het volk zich te wapenen, en mocht men voor 't leger en al wat Spaansch was vreezen. De Staten van Brabant hadden daarenboven, in een onbeschoft vertoog, reeds geweigerd het gezag van den Raad te erkennen, en op eene bijeenroeping der algemeene Staten, ter verkiezing van een nieuwen landvoogd, aangedrongen. Wilde dan ook Filips wellicht nog niet terstond zulk een landvoogd zenden, zoo mocht hij toch onmiddelijk een lastbrief voor den Raad overmaken, waarbij hij dezen voorloopig het bewind opdroeg.

Ongelukkig voor zich en zijne zaak was het juist dat — het slechtste wat hij doen kon — waartoe de besluitelooze Filips overging; hij beklaagde het, dat Requesens juist op een tijdstip gestorven was, dat hij op 't punt stond — hij stond dat altijd — „met zijn overleg omtrent het ware middel tot bevrediging der Nederlanden klaar te raken", en verzekerde, dat „hij ook niet de hand van de ploeg zou slaan, voor dat hij 't, en dat wel zoo spoedig mogelijk, voleind hebben zou"; maar — machtigde inmiddels de weezen tot het beheer der Nederlanden [1]. Te vergeefs, dat ook Rassinghem hem, in een afzonderlijken brief, op de zending van een koninklijken prins had aangedrongen, en hem tot dadelijke maatre-

[1] Brief van 21 Maart, ald. p. 473. In een afzonderlijk briefjen aan Roda schreef Filips dezen daarenboven nog, om, zoo zijne medeleden hem, den verdachten Spanjaart, mochten voorbij gaan of ter zij laten, dat stilzwijgend te verdragen en 's konings bevelen en krijgsmacht af te wachten; tevens zorgdragende, dat hij met niemand verkeerde, die achterdocht kon wekken, terwijl hij met den koning in cijfers briefwisselen, en hem zijne brieven door den Spaanschen gezant te Parijs (Don Diego de Çuniga) zou doen toekomen „pour plus de secret et de dissimulation." Ald. t. pl.

gelen van tucht bij 't leger, betaling en vermindering der troepen, medewerking der algemeene Staten, gedrongen had [1]. In tegenoverstelling van dien Romeinschen draler, richtte Filips, door 't zijne, zijne zaak hoe langer zoo meer te gronde. Trouwens, geld viel er niet te scheppen, en reeds de Prior Antonio de Toledo had het, nog bij 't leven van Requesens, in Filips' raad zelf uitgesproken, dat het beste middel om de Nederlanden tot rust te brengen was: den landvoogd geld te zenden, daar hij er menschen genoeg om zich had [2]. Filips, die ook wel 't belang van dat geld kende, maar het zich moeilijk in genoegzame mate te verschaffen wist, had er — om het te besparen — een eigen middel op uitgevonden, dat echter ongelukkig slechts in 't verleden werken, en hem dus thans geen baat meer geven kon, zijn handelsvertrouwen in tegendeel op 't jammerlijkst krenken moest. Hij had namelijk, reeds in 't vorige najaar, bij Pauselijken vrijbrief, een besluit uitgevaardigd, waarbij hij alle sedert 1560, zoo in Spanje als elders, met de kooplieden gemaakte verdragen en verbindingen, onder 't voorgeven dat zij woeker waren, herriep. Op een zoo gemoedelijk schuldenaar en betaler — had hij 't geld maar — als men Requesens met volle recht noemen mag, maakte die koninklijke maatregel — hoe ter zake ook, naar 't scheen — een allerpijnlijksten indruk. Nog in zijn laatste dagen had hij — als Roda den koning meldde — hem benaauwd en hem alle rust benomen; met zijne Antwerpsche schuldbekentenissen had hij zich nu toch de oorzaak moeten achten, dat zoo velen hun geld verloren hadden, en was daarover vol gewetensbezwaren en wroeging geweest.

---

[1] Aldaar, p. 461—467. [2] *Corr. de Phil. II.* t. pl. p. 433.
[3] Zie van Meteren, II. bl. 340.

Slechts de tijd had hem ontbroken, er den koning nog vóór zijn einde over te schrijven, en bezwoer dan ook Roda, bij het lijden Kristi, Filips nu, zijne arme ziel van alle zorg dienaangaande te ontlasten, en ook zijn — Roda's — eigen geweten te vrijwaren; ook hij toch had op losse briefjens 80.000 kroonen geborgd, en kon er nacht noch dag van slapen.

Met zoo verontrust gemoed, en in dien berooiden toestand — welks herstel voorzeker te wenschen, maar bij geen mogelijkheid immer te hopen viel — moest nu Roda met zijne medeleden het tusschenbewind aanvaarden, dat zich al aanstonds in al zijn onmacht zou openbaren. De landvoogden toch der verschillende gewesten, door den Raad naar Brussel geroepen, en — ten getale van vier (Hierges, Lalaing, 't Roeulx, en Laroche) — daar gekomen, pleegden vruchteloos met het bewind en elkander raad, om geld voor de troepen of een behoorlijken weg te vinden, langs welken ze af te danken en kwijt te raken. Ze konden tot geen besluit komen en scheidden onverrichter zake. Hierges, die, behalven zijn eigen gewesten van Gelderland en Overijsel, ook die van Bossu — Holland en Utrecht — nog onder zich had, en met een uitvoerig vertoogschrift van al wat hem noodzakelijk scheen naar Brussel gekomen was, had wel nadrukkelijk te kennen gegeven, dat hij — ten zij op uitdrukkelijken last en verantwoording zijner tijdelijke meesters — niet naar Utrecht terug wilde gaan, zonder minstens 180.000 guldens meê te nemen; hij moest zich desniettegenstaande die reis met maar *f* 24.000 getroosten, die 't nog de grootste moeite had gekost hem te bezorgen [1]. Hij hing dan ook, zoo voor als na, het treurigst tafereel van

[1] *Corr. de Phil. II.* t. pl. p. 477.

den staat van zaken, met name in 't Sticht, op[1]. De soldaten baldadig en muitziek, en dat waarlijk niet uit weelde; de arme inwoners reeds twee jaren lang geplunderd en uitgezogen. In Wijk (bij Duurstede) waren er velen — vroeger welgestelde lieden — die, na alles van eenige waarde verkocht te hebben, verlof tot bedelen moesten vragen, om zich aldus zelf aan den kost te helpen, dien zij der bezetting niet meer geven konden. Te Odijk haalden de soldaten de inwoners de paarden af, om zich zoo zelf het geld te verschaffen, dat de inwoners — door Hierges aangeschreven om de Wijkenaars eenigsins te ontlasten — weigerachtig waren hen te geven. Uit Kampen meldde een uitvoerig klaagschrift der regeering, dat zij niet genoeg zeggen kon, hoe hare arme burgerij met dat „bezwaerlycke Hoogduytsche garnisoen" gekweld was, en, in spijt van alle gedane beloften, steeds in dezelfde ellende, hartzeer, en bezwaarnis bleef, ja, den moedwil harer kwelduivels dagelijks zag toenemen; met name hadden de stads omgezetenen het hard te verantwoorden, die zich niet slechts van beesten, kleederen, huisraad, en bouwgereedschap zagen berooven, maar daarenboven zoo „onmanierlijk" geslagen werden, dat het deerlijk was hun klagen en kermen te hooren. In Haarlem maakten zich de burgers des nachts in 't geheim weg, en lieten zoo de ondragelijke bezettingskosten voor rekening der stad, welker geheele inkomen daarbij te loor ging[2]. En in andere gewesten ging het niet beter. In Tholen klaagde de regeering over de onmenschelijke

---

[1] Wij deelen de reeks van Hierges' brieven dezes jaars, waaruit wij ook de navolgende bijzonderheden putten, elders mede.

[2] Zie den brief uit Haarlem van 23 Mei, hierachter.

behandeling, den ingezetenen voornamelijk door de Italiaansche ruiters aangedaan, die hun paarden en vee naar willekeur weghaalden en doodden. De schout en de wet van Zundert beklaagden zich, dat de Duitsche soldaten voor hun drank niet anders dan wijn! wijn! wijn! eischten, die — voegden zij er beklagelijk bij — „te Zundert niet en is", en dien zij daarom gedwongen waren van Hoogstraten of elders te halen; „voor hun spijs" zoo klaagden zij „roepen zij om vleesch! vleesch! capoenen, hoenderen! en eten die, niet als Kristenen. Hun waardinnen zetten ze 't rapier op de borst, tgeweer dat zij in de huizen vinden, aan stukken brekende en op 't vuur werpende, zich zelf biljetteerende, en tvolk uitten huis jagende, die van buiten komen om door te trekken." [1] Maar zoo die overmoedige oorlogsknapen te Zundert, als groote heeren, in wijn en wildbraad te gast gingen, elders hadden ze 't waarlijk zoo breed niet. Die op Schouwen, geen rundvleesch meer vindende, haalden de veulens weg, en liepen toch gevaar op het verarmde eiland; zij vielen ziek van den harden arbeid en het slechte voedsel, gelijk hun aanvoerder, Mondragon, met hun lot begaan, meldde [2]; en de Vlaamsche landvoogd, de graaf van 't Roeulx, een krijgsoverste, even als gene, die hart voor zijn volk had, schetste in de roerendste taal al de ellende, waar zijne beste soldaten in verkeerden, en uit welke hij den dood zelf eene uitkomst rekende. „Zij kwijnden in ziekten weg," schreef hij, „uit enkel armoede en geldgebrek, 't geen zijne hoplieden ontzenuwde en veel van hun beste manschappen om 't leven bracht; en moest hij hen gelukkig noemen, die in de

---

[1] Zie hierachter.

[2] Zie zijn bladz. 49, aant. aangehaalden brief van 23 April.

Zeeuwsche stroomen verdronken, en zoo ten minste in dienst des konings gesneefd waren." [1] Maar erger toch dan de soldaten, waren er overal, waar men oorloogde, de bewoners van 't platte land aan toe, die daar van twee kanten, van de Spaansche zoowel als de Geuzenzijde, aan moedwil en roofzucht ten buit stonden. Wat hen, als te Zundert, 's konings troepen niet afpersten, dat haalden hun die van den prins van 't lijf; uit Bommel beide en Geertruidenberg, zoo klaagde de schout van Oosterwijk, kwamen de Geuzen zijne boeren uitkleeden. Die van Den Oudenbosch schreef, hoe die van Standaarbuyten, na eerst door de Geuzen van hun „vette beesten, spek, tarwe, en derg. beroofd te zijn, thans met het onderhoud van een vendel Walen bezwaard waren, en voorts onophoudelijke doortochten zoo bij nacht als dag hadden ondergaan. In de Fynaart hadden de Geuzen niet minder ruw gehuisd, en op Ruigenhil waren zij met een zoo „grooten stanck", ge-

---

[1] Schrijven uit Roeux van 29 April: „la grande calamité qui consume mes soldats par vraye maladie procédant de pure povreté à faulte d'argent, qui non seulement at descouraigé les capes et chiefs, mais aussy faict mourir maintz bons et vaillans hommes; je ne plains ceulx qui sont demeurez en passant l'eaue, pour estre morts vaillammant pour le service de Sa Mté". (*Conseil d'État et Aud.*) Verg. volgende bittere woorden in gelijken zin, uit Hierges brief van 5 Mei: „Le meilleur à mon advis seroit d'employer de bonne heure tous ces gens de guerre, dont ne pourroit sourdre autre inconvénient que d'en perdre une bonne quantité en un fosset, lesquels on ne seroit après empeché de loger ny furnir de prestz; et me souhaiterois de ce nombre plustost que de veoir les misères qui se passent par icy, et les pleurs, lamentations, et désespoir de tant de povres gens, que ne se peult plus souffrir; disant aussy les soldats en general, qu'ils aimeroyent mieulx de mourir en quelque bonne affaire, que d'endurer de qu'ils endurent."

lijk hij zich uitdrukte, gescheiden, dat zij er geen drie of vier hoeven hadden staande gelaten [1]. Geen wonder voorzeker dus, wanneer wij een geestig Geuzendicht [2] dier dagen de boeren klagende hooren invoeren:

Waar zullen wij doch blijven,
  Wij boeren, klein en groot!
Ons koeyen ziet men ontdrijven,
  Wij worden bijster en bloot.

De Spanjaart wil ons henken,
  Als wij den Geus bijstaan;
De Geus, die gaat ons krenken,
  Als wij bij den Spanjaart gaan;
Wij hebben aan geen kanten vrêe!
Wij zouden wel gaarn houden steê
  En melken onze koe! —
Den boer, den boer, den schamelen boer,
  Dit krijgen wordt hij moe.

Ons huizen ziet men branden
  Al boven onze hoofd;
Wij verliezen geld en panden
  Wij worden heel beroofd.
Ach! mocht het gaan naar onzen zin,
Wij namen 't wel een luttel min,
  Dit kruis valt ons te zuur!
Den boer, den boer, den schamelen boer,
  Die heeft kwaad avontuur.

Men gaat ons schatten en scheren
  Want het hen zoo behaagt;
Of wij 't kunnen ontberen,
  Dat wordt ons niet gevraagd;
't Is: Brengt ons geld, al bij het pond,
Of wij zenden knechten nu terstond,
  Die halen 't met geweld.
Den boer, den boer, den schamelen boer
  Die is kwalijken gesteld.

---

[1] Zie hierachter. [2] *Nederl. Geschied.* II. bl. 161.

Wij moeten ook arbeyen
Aan schansen en aan wal,
Het zij in wat contreyen,
Men roept ons in 't getal;
't Is: hier een twintig, dertig man! —
Wij zijn er al wat kwalijk an,
Als men het wel inziet; —
Den boer, den boer, den schamelen boer,
Die lijdt nu veel verdriet.

En het mocht voorzeker voor dien schamelen boer, maar een schamele troost heeten, wanneer hem de dichter, die zijn nood zoo wel te schetsen weet, vervolgens met het denkbeeld van den algemeenen nood wil paayen, waarvan hij slechts zijn gerechte deel heeft:

Wat wilt gij toch veel klagen,
Gij boeren allegaâr,
Dat gij alleen moet dragen,
Dit bitter lijden zwaar!
Maar neen, gij zijt het niet alleen,
De steêman is ook in 't geween,
Het is aan alle zij;
Dus laat u klagen, In deze dagen,
Daar en is niemand vrij.

Erger echter nog maakt hij het, wanneer hij ten slotte boer en steêman te beduiden zoekt, dat het eigenlijk alles hun eigen schuld is, dat zij zoo bitter gekweld worden; dat zij te hoovaardig en te rijk waren, en God hen daarom nu met roeden slaat:

Wat willen wij veel zeggen?
Laat ons lijden met geduld!
Als wij 't wel overleggen,
't Is meest ons eigen schuld;
Wij waren hovaardig ende rijk,
Wij leiden over met praktijk,
Om ons naasten te verraân;

Dus wil de Heer, naer zijn begeer,
Ons nu met roeden slaan! —

En inderdaad aan die roeden — verdiend of niet — zou het vooreerst nog niet ontbreken; Geus en Spanjaard beiden droegen daar zorg voor.

Bij alle benardheid, waarin ook gene nog verkeerde, had de algemeene staat van zaken dit gewichtige punt bij hem voor, dat orde en eenheid, aan de Spaansche zijde steeds meer verlamd en verloren, aan de zijne daarentegen in steeds vaster stand raakten. Slechts weinige weken na Requesens' dood, die ginds alles zijn laatste klem ontnam, met hoe weinig kracht dan ook gesteund; werd juist hier de laatste hand gelegd, om het roer van den ontkiemenden staat, van 't eenhoofdig gemeenebest — gelijk men 't met recht betiteld heeft [1] — door krachtige vuist te doen omknellen. Op den 25en van Grasmaand werd de Vereeniging bekrachtigd, tusschen Holland en Zeeland reeds in den vorigen zomer voorloopig beraamd en vastgesteld, en die den prins van Oranje, van 's konings stedehouder, tot tijdelijken bewindvoerder, met slechts geringe machtsbeperking, dier beide Geuzengewesten maakte. Geen der drie staatsmachten, wetgevende, uitvoerende, noch rechtsmacht, die daardoor niet grootendeels in zijne handen gelegd, en hem, alleen met raadgevende en voorlichtende stem der staten of hun gemachtigden, werd toevertrouwd. Geen gering voordeel voorzeker, waar die man des vertrouwens — te recht de vader van 't land gerekend[2] — met zoo onverdroten werkzaamheid zulk een rustige kracht paarde; waar dat eenige staatshoofd, zoo onge-

[1] Zie Kluit, *Holl. Staatsregeling*, I. bl. 628.

[2] „Zij hielden hem als vader van den lande". Bondam, *Onuitgeg. Stukken*, I. bl. 203.

meen helder tevens, zoo kloek beide en schrander was. Orde en regelmaat kenmerkten al zijne handelingen, en straalden, naar mate hij meer onbelemmerd werken mocht, in al zijn streven door. De Geuzen „zijn even arm als wij", merkte dan ook Hierges in een zijner brieven [1] op, „zij ondergaan gelijke krijgskwelling, maar hunne soldaten worden goed betaald en onderhouden." En de oude Viglius vond niet noodig zijn spijt te verhelen, over al 't voordeel, dat hij voor den kloeken Prins en zijne Geuzen, uit het noodlottig tusschenbewind vreesde; zij slapen niet, schreef hij, en zullen wel zorgen van onzen toestand partij te trekken. [2] Intusschen scheen het als of, in spijt van geldgebrek en soldaten-gemor, gemis van eenheid en klem, alle blijvend krijgsvoordeel aan de zij der Spanjaarts zou wezen. Niet slechts dat een onderneming op Friesland mislukte [3], een ontwerp Amsterdam door verstandhouding te winnen, spaak liep [4], een wapentocht, tegen Gelderland (naar 't schijnt) beraamd, nog vóór de aanvaarding zelf werd opgegeven [5]; maar ook, waar de Geuzen aanvankelijk met voordeel streden, waar zij hun krijgstoeleg, zelfs tot niet geringen schrik des vijands, met aanvankelijk geluk bekroond zagen; daar bleek hun verdere voortgang gestremd, een duurzame zege hun ontzegd; 't zij ze zich, als te Assendelft en, onder den graaf van Hohenloô zelf, in de Klundert en Fynaart, tot een strooptocht bepalen [6], of, als te Muiden, met bebloeden kop en geen gering verlies van manschap, hun eersten kans bekoopen moes-

---

[1] Dien van 11 Juny. [2] *Ep. ad Hopp.* p. 863.

[3] Onder B. Entens van Terschelling uit ondernomen, en waarbij alleen Oostmahorn van 15 Mei tot 18 Juny bezet bleef. Verg. Bor, I. bl. 677.

[4] Zie hierachter, op bladz. 48, aant. [1]

[5] Zie hierachter, in de Bijlagen. [6] Zie de brieven hierachter.

ten[1]. Met name scheen laatstgemelde tocht zoo gevaarlijk voor de Spaansche zaak, dat Hierges zijne bekommering niet ontveinsde, Amsterdam beide en Haarlem er door te zien verloren gaan, en de Geuzen tot voor de poorten van Utrecht doordringen [2]. Met zestig of zeventig vaartuigen, waren zij onder Sonoy naar Muiden gekomen, hadden het stadjen geplunderd, en twee schansen, te Diemerdam en bij Muiderberg, bezet; de bevelhebber van 't Muiderslot echter, de heer van Lienden, had zich achter zijne grachten en wallen staande gehouden. Hierges zelf trok er daarop met Ferdinand van Toledo, 500 Spaansche haakschutten, en 300 Walen heen, en verjaagde de Geuzen uit Muiden en de beide schansen, waarbij, naar zijn zeggen, wel vijf of zes honderd der hunnen verdronken of gevangen raakten. Sonoy zelf ontkwam het met moeite, maar maakte zich toch gelukkig nog bij tijds in een schuitjen weg. Ongelukkig voor Hierges belette hem zijn gebrek aan geld en krijgsvoorraad, en een vergeefsch beroep, tot verkrijging van beide, op de heeren van den Raad gedaan, zijne overwinning te vervolgen, en vooral ook een onderneming tot stand te brengen, welker nadere bestemming hij verzweeg, maar die, naar zijn zeggen, hem, met slechts geringe opoffering van kruit en kosten, in 't hartjen van 't Geuzenland, een van dezes belangrijkste steden in handen moest spelen[3]; daar hij

---

[1] Naar Hierges' brieven; verg. Bor. I. bl. 677, en voorts hierachter.

[2] „Laquelle (victoire) ne fault estimer une de petite importance, attendu que sans icelle nous estyons en grant dangier de perdre Amsterdam et Haerlem", en „si ne les eussions enchassé de là, ils eussent courru fort à leur ayse jusques aux portes de ceste ville." Brieven van 13 en 17 Mei.

[3] Zie aldaar.

't gansche ontwerp moest opgeven, is 't ons niet geopenbaard, welke.

Het hoofdpunt echter aller krijgstoerusting van dit tijdstip was het steeds nog omlegerde Zieriksee, voor 't welk beide strijdende partijen hunne beste krachten inspanden, dat zij zich op 't hevigst betwistten. Maar ook daar zouden de Geuzenwapenen — hoe volhardend en wakker ook — den kamp niet met gunstigen uitslag mogen voeren.

Met twaalf vendels krijgsknechten [1] onder het opperbevel van heer Arend van Dorp bezet, die door de gewapende burgers onder burgemeester Lieven Keersemaker krachtdadig werden bijgestaan, had zich de stad, tijdens de bestorming van Bommenee, in zoo krachtig mogelijken staat van tegenweer zoeken te stellen. Dag en nacht was er aan de bolwerken gearbeid, een hoogte aan de Zuidzijde versterkt, een veld aan den Noordkant verschanst; de omstreken waren onder water gezet, en voor eene gewelddadige verovering kon daarom niet te vreezen vallen. De vijand moest zich tot insluiting en uithongering, ware hem dat mogelijk, bepalen. Daartoe stelde hij dan ook zijne beste pogingen in 't werk. Naauwelijks was er nog, den 9en van Louwmaand [2], door een vloot van twee en twintig schepen, juist voor

---

[1] Zes Hollandsche onder Nic. Ruychaver, Rennoy, Pullinger, Bemmel, Caspar Revel, en Nic. de Clèves, en zes Zeeuwsche onder J. van den Ende, la Porte, Grenu, du Bois, Nic. Bernard, en Hans Crom. Zie het *Tweehonderdjarig Jubelfeest*, enz. bl. 47 (4).

[2] Deze dagteekening uit de dagelijksche Aantt. over de *Historie* van 't beleg verdient meer geloof, dan die van den 16en Febr. door de overlevering aangenomen. Verg. de aant. op bladz. 309 van den *Tegenwoordigen Staat van Zeeland*, Amst. 1751.

dat Sanchio d'Avila, om 't te beletten, met die der Spaanschen naderde, de noodige leeftocht van Rotterdam en Delft aangebracht geworden; of Mondragon, die het beleg bestuurde, haastte zich de kreek voor den mond der haven door palen en ijzeren ketens te sluiten, sloeg er een schipbrug over, en beschanste den dijk, van de haven tot het fort van Vianen, op verscheiden punten; terwijl hij, om den toegang tot de haven te beletten, de Spaansche schepen, te Duiveland, in een halven kring voor anker brengen liet. Wel gelukte het nu den stedelingen, bij een herhaalden uitval [1], twee Spaansche schepen te veroveren; maar de geregelde toevoer bleef gestremd, en slechts met kracht van oorlogsmacht mocht men hopen, 't zij van 't Noorden en de zijde van Dreischor, 't zij aan de Zuidzijde, na verovering der schans van Borrendam, de stad verder te genaken en uit haar benaauwing te bevrijden. Aan krachtige pogingen daartoe zou het dan ook niet ontbreken, maar Mondragon was — in spijt van den geldnood en 't gebrek aan behoorlijke voeding, waarin ook hij en zijne troepen verkeerden — de man niet dit lijdzaam toe te laten. Daarbij diende hem, als wij zien zullen, het toeval juist altoos, om — wanneer er weder een nieuw ontwerp tot ontzet ten uitvoer zou worden gelegd — daarvan door eene of andere omstandigheid ettelijke dagen te voren onderricht te worden; en kon dus de krijgsmacht der Geuzen bij hare komst hem nimmer onvoorbereid vinden, kreeg hij zelfs veelal de gelegenheid hen in hun opzet te voorkomen.

'tWas inderdaad, als wilde, van den aanvang af, een kwaadwillige fortuin den Geuzen hare parten spelen. Al

---

[1] Op den 31en namelijk, nadat zij drie dagen te voren waren teruggeslagen.

aanstonds toch begon de wind met hunne schepen tegen te houden; in plaats van uit den Oosten of Noorden te blazen, bleef hij aanhoudend uit het Westen en Zuiden waayen, zoodat het ongeduldige volk reeds begon te morren, dat God paapsch scheen te worden; en werden er — naar men zeî — te Delft zelfs twee vrouwen gevangen gehouden, die men van tooverij beschuldigde en nagaf, het weêr te bestieren en den wind ongunstig te maken [1]. Een veertien dagen later, den 21en, toen die juist wat ten goede gekeerd was, en de schepen zich op weg hadden gemaakt; waagden zich twee kloekmoedige zeelieden uit de Geuzenschepen, kapt. Jan Lieven Heere en Schacht, die den 17en met brieven van de vloot gekomen waren, het slik der schorren weder over, om den Geuzen kondschap te brengen; maar zagen zich, in hun gewaagden tocht, door den vijand ontdekt en gestuit. Lieven Heere, zich en zijn geheim niet willende prijs geven, sprong het kanaal in en verdronk; Schacht echter, gaf zich den Spaanschen gevangen, waardoor deze tevens het kaartjen van de stad en omstreken machtig werden, dat hij met zich voerde, en de mededeelingen vernemen konden, die hij hen omtrent de plannen der Geuzen, tot bijstand der belegerden, doen kon [2]. Men lei 't —

[1] Zie het, ook boven bladz. 44, aant. [4] aangehaalde verklikkersbericht van 30 Maart 1576, hierachter.

[2] „Den 21en heeft men zeil uit den toren gesteken, opdat de vlote soude weten, dat Jan Lieven Heere met Schacht weder uyt zoude komen zwemmen; want zij l. malkanderen de seynen also gegeven hadden, eer zij in de stadt quamen; zoo zijn beide 's avonts uyt de stadt gegaen, en meynden deur te swemmen, elk met twee duyven aan haer hals; maer den vyant wert hun gewaer en kregen Schacht gevangen, en Jan verdronck hem zelven; de duyven quamen 'sanderdaechs in de stadt gevlogen, zonder eenig bescheet". Zie de aantt.

zoo zeî hij — op het fort te Borrendam toe; waar dus Mondragon nu gelegenheid had de noodige voorzorg te nemen, en voorloopig dat opzet voorkomen kon [1]. De Geuzen, zich zoo in hun dadelijke plannen gestremd ziende, wendde zich een deel hunner schepen — de overige bleven voor 't hoofd ten anker liggen — naar 't land van Tholen, van zins zich daar te nestelen en een later en beter kans af te wachten. De forten van Vianen en St. Michiel — op 'twelk Mondragon zich voor het oogenblik bevond — voorbij gestevend, wierpen zij tusschen dat van Vosmeer en St. Annaland het anker, en vervolgens aan de sluis van Poortvliet in allerijl een schans op. Al aanstonds echter had ook Mondragon van zijne zijde twee vendels Spanjaarts, onder de beide hoplieden Jan van Castille en Armengol in drie pleiten naar Scherpenisse gezonden; en deze bestookten er nu de Geuzen met zulk een goed gevolg, dat zij den reeds doorgestoken dijk weder verlaten, hunne verschansing opgeven, en zich zoo goed doenlijk weêr in hunne schepen bergen moesten; 'tgeen hun niet zonder aanmerkelijk verlies van allerlei delf- en krijgsgereedschap, en met achterlating van ettelijke dooden en gekwetsten, gelukte. Bij een hunner gevallen hoplieden vond men een briefjen des Prinsen, dat

van Bijlage A op het *Tweehond. Jubelfeest* bl. 103. Verg. het korte bericht en Mondragons schrijven van 23 April, en aan die van Zieriksee zelf, hierachter. — Gelijk men weet heeft Tollens, in treffend schoone verzen, Lieven Heeres zelfopoffering bezongen; *Nieuwe Gedichten* I. bl. 181. Hij volgde daarbij de meer dichterlijke voorstelling van Jaques Manteau, Bijlage C. van 't *Jubelfeest*, bl. 137.

[1] Zie zijn brief van 29 April aan die van Zieriksee, en dien van 30 April aan den Raad van State: „Je pense vous avoir escript, Messieurs, que le dessein principal de l'ennemy estoit enz.

Mondragon naar stad zond, om er de wisse mare van 't gebeurde te brengen. Hij voegde daarbij tevens een brief hem van den Raad van State overgemaakt, die bezetting en burgerij in gemoedelijken vorm tot de overgave uitnoodigde, en welken hij het gevoegelijkst oordeelde, onder den verschen indruk van de geleden schade, al zijn overredingskracht op hen te laten beproeven. Men sprak er van „de natuurlijke liefde en toegenegenheid" door het voorloopig landsbewind „tot die van Zieriksee, in hunne tegenwoordige benaauwdheid, gedragen", en die het thans de uitnoodiging tot hen richten liet, om weder „tot de oude onderdanigheid te komen, die zij, naar goddelijke en wereldlijke rechten, Z. M^{t}., hun natuurlijken heer en prins, schuldig waren, zonder den uitersten dwang te verbeiden, die hen, hunne vrouwen, kinderen, vrienden, en stad, anders te wachten stond. Men wenschte niet anders, dan hen in alle zachtheid en zoetheid weder tot hun plichten terug te brengen, en bood zijn minnelijke tusschenkomst bij den koning daartoe aan."[1] De vriendelijke taal, hoe uitlokkend anders in den nood, vond bij de verblinde Geuzen echter geen gehoor.

Een tweede onderneming, tot ontzet der stad gewaagd, en waarbij werkelijk een aanval op de werken te Borrendam met kracht werd in 't werk gesteld, zou helaas! tot nog veel treuriger uitkomst leiden. Ook deze vond zich door een noodlottig toeval, reeds tien dagen voor de ten uitvoer legging, aan het Spaansche krijgshoofd verraden. Een arme duif, van het oordeel des onderscheids tusschen Spaansche en Geuzenkleuren verstoken, zette zich den 18^{en} Mei, tot een oogwenk pozens, op het fort van Borrendam neêr, waar nu het

[1] Zie den brief met dien van Mondragon hierachter.

vijandelijke lood haar weldra trof, en de beide briefjens van den Prins en Boisot, die zij onder hare wieken verborgen hield, aan een averechtsche bestemming bracht. Mondragon zag er in, hoe men beloofde, de belegerde stad weldra uit haren nood te verlossen, en hare eigene medewerking daartoe inriep [1]. Van den dood hunner boodschapster, nog vóór zij die uitnoodiging had kunnen overbrengen, onbewust, en dus op de medewerking der belegerden vertrouwend, kwamen de Geuzen, met hunne oorlogs- en voorraadschepen — op welke laatste de Prins zelf zich bevond — den 27en daaraan opdagen, om hun toeleg te volvoeren. Twee groote vaartuigen, 't een onder den naam van *Job Jansens* hulk bekend, dat door den Zeeuwschen vlootvoogd, door Boisot zelf, gevoerd werd, en met twee vendels soldaten en 200 matrozen bemand was, en 't ander *De honderdste Penning* geheeten [2], waren voor den aanval bestemd, die men met een uitval der stedelingen hoopte gepaard, en daardoor den vijand afgeleid te zien. Niet alleen echter dat, om de ons bekende reden, die uitval geen plaats greep, en dus de vijand gelegenheid had, al zijn reêgehouden krachten Scheldwaarts te keeren [3]; maar, na slechts korten strijd en voor men er nog eene landing meê had beproeven kunnen, geraakte Job Jansens schip aan den grond,

[1] De briefjens zelf zijn niet bewaard gebleven, maar deze korte inhoud laat zich uit het antwoord van den Raad en de teleurstelling des Prinsen opmaken, toen hij te vergeefs naar die medewerking uitzag.

[2] Zoo volgens de hier gevolgde bekentenis; in Bijlage A op het *Tweehond. Jubelfeest*, bl. 107, vindt men daarentegen de Roode Leeuw genoemd.

[3] Mondragon had terstond twee nieuwe stukken, een tusschen 't gerecht en 't hoofd, en 't ander te Borrendam zelf geplant, om er de Geuzen bij hun komst meê te begroeten.

en de arme Amiraal — Leidens roemruchte bevrijder — in de golven, uit welke hij niet weder verrees. De Prins beklaagde bitter zijn dood, door welke der goede zaak een zoo wakker, en voor haar welzijn volijverig krijgshoofd verloren ging [1]. De graaf van Hohenlohe, die zich mede op 't schip bevond, raakte met een schot in den arm vrij, en had het geluk in een bootjen gered te worden. Uit het andere schip schijnt de landing, hoewel thans natuurlijk zonder baat, gelukt te zijn; maar mocht zich gelukkig rekenen, wie van zijne bemanning niet gedood of gevangen raakte, en het lijf voor den vijand bergen kon.

Hoe getroffen door den dood zijns vlootvoogds, en den jammerlijken uitslag der onderneming, dien hij, in zijne onwetendheid, ten deele aan de traagheid der stedelingen wijten moest, gaf evenwel de onverdroten Prins den moed niet verloren, hun nogmaals, en dan met blijder uitkomst, te helpen. „De zaak," schreef hij den 9en Juny aan zijn broeder Jan, „is maar tot een nader gelegenheid uitgesteld, en hopen wij dan onze pogingen door Gods zegen bekroond te zien; al verheel ik mij, daar de vijand zoo sterk is, de bezwaren niet. Hoplieden, soldaten en matrozen, alles is vol moed, en gereed tot den laatsten man bijstand te bieden." [2] Hij zou zich echter nogmaals bedrogen zien, en ook nu den gelukkigen Mondragon weder vóór den tijd van het nieuwe plan tot ontzet onderricht vinden. Thans was het een Fransch soldaat, die hem de ontwerpen der Geuzen aanbracht; vroeger door hen gevangen genomen, had hij nu sedert een geruimen tijd zoo te Zieriksee als te Middelburg onder hen

---

[1] Zie zijn brief aan zijn broeder Jan, *Archives* V. 367. De matrozen betreurden hem, naar 't zeggen, minder.

[2] *Arch.* V. p. 368.

gediend, maar was hen en de stad, 's avonds van den 9en Juny — den eigen dag dus, dat de Prins aan zijn broeder zoo bemoedigend geschreven had — ontloopen. Hij berichtte, hoe men, een vernieuwden aanval op Borrendam opgevende, thans van zins was, over weinige dagen, aan den Westkant van 't eiland, in de duinen van Haamstede, of wel tusschen die duinen en het fort, bij de groote sluis van Schouwen, met macht van platboomde vaartuigen en vier duizend man, een landing te beproeven; men zou zich dan van den dijk meester maken, zich daar versterken, en er den leeftocht ontschepen. Die van de stad hielden zich van hun kant gereed, die in ontvang te nemen, en daartoe 600 man gewapenden klaar. Met dat aantal meenden zij zich gemakkelijk van een of ander dorp in de duinen meester te maken, daar voet te vatten, een honderd haakschutten te paard door 't veld te laten trekken, en zoo langs een of anderen weg den leeftocht binnen de stad te krijgen.

Zoodra had niet Mondragon den toeleg vernomen, of hij spoedde zich naar Haamstede, om voorts de bedreigde sluis met zijne vendels te bezetten. Deze verschansten zich in der ijl op den dijk, en zagen nu weldra van de Veersche zijde, waar de Prins alles tot den nieuwen tocht had toegerust, vier en twintig vaartuigen aanstevenen. Gelijktijdig bijna kwamen, van de andere zijde, die van de stad, met zes en dertig kleinere en grootere schepen, genen te gemoet zeilen. Reeds begonnen zij elkander van nabij te naderen, toen zij, op een geweerschots afstand van den welbezetten dijk gekomen, zich eensklaps met een hevig musket- en haakbus-vuur begroet zagen, dat hen van de ontdekking huns voornemens vergewiste, en na eenig beraad het nuttelooze dit door te zetten deed inzien.

De vlag hijschende, die hij tot dusver verborgen had gehouden, wendde de aanvoerder der Geuzen den steven weder naar Vere; terwijl die van de stad, nog door eenige vaartuigen van Sanchio d'Avila, over 't verdronken land, nagezet, in bittere teleurstelling, naar hunne benarde haardsteden keerden.

Daar toch begon, bij toenemende schaarste van leeftocht, de nood allengs hoog te klimmen, en kon er, na 't falen dezer laatste poging tot verzorging, wel aan geen langer behoud te denken vallen.

Wel vestigde de prins zijn uitzicht op den droeven staat der Spaansche zaken, en meende, dat men het beleg niet lang meer had kunnen aanhouden; maar de nood in de stad, bij het mislukken aller pogingen haar bij te staan, drong sterker dan die altijd onzekere kans. Reeds drie weken lang had men het vroegere, nog zoo weelderig rantsoen, van twee pond brood 's daags en een pond spek 's weeks de man, met nog een deel gerstenmeel voor brij, moeten opgeven, om er het min smakelijke voedsel van drie pond bedorven paardevleesch, met een pint raapolie 's weeks, en slechts de halve hoeveelheid brood voor in de plaats te stellen [1].

Met deze uitdeeling voortgaande, rekende men nog een veertien daag te kunnen toekomen; men zal echter moeten toegeven, dat zulk een voeding niet alles was, en dan ook de dracht geeselslagen zeker maar half verdiend achten, die, nog vóór den mislukten tocht naar den duinkant, een arme soldatenvrouw beliep, omdat zij zich verstout had, de haar voor haar man verstrekte drie pond, stinkend en van de wormen door-

---

[1] Zie hierachter, en verg. ook het aangeteekende in het *Tweehond. Jubelfeest*, bl. 109.

aasd, paardevleesch in de haven te werpen [1]. Nog veertien dagen intusschen wist het de stad in der daad te harden, maar rekende zich toen ook genoegzaam verantwoord. Mondragon kreeg, op haar aanzoek, volmacht met haar te onderhandelen, en kwam nu, na weinige dagen, op vrij voordeelige voorwaarden [2], het verdrag van overgave tot stand: de bezetting kon — hoewel zonder krijgseer — vrijelijk uittrekken, en werd zelfs door geen eed van verder krijgvoeren weêrhouden; predikanten en onroomschen konden zich ongehinderd verwijderen, en alle plundering werd voor twee tonnen gouds, van welke men zich echter de een wel kwijtgescholden achtte, vrijgekocht; ook had men, om de andere op te brengen, reeds noodig al het zilverwerk en sieraad der burgerij te gelde te maken. Er waren twee punten in dit verdrag — het vrijlaten der predikanten en het niet afvergen van den eed — met welke de Raad van State, na de voltrekking, Mondragon te kennen gaf geen vrede te hebben, hem tevens, naar 't schijnt, daarover onbewimpeld zijn meening zeggende. De grijze krijgsoverste intusschen, van zijn volle plichtsbetrachting en 't onrechtmatige der grieven van de Brusselsche heeren overtuigd, en minder met het gezag ingenomen, waarmede zij zich verstoutten hem de opmerkingen hunner hooge wijsheid bloot te leggen, ontzag zich niet in zijn wederwoord er vrij duidelijk den draak meê te steken; hij schreef hun toch, dat, wat de predikanten betrof, hij zeker zeer dwaas had gedaan, want dat gewisselijk heel Holland terstond weêr tot de

---

[1] Zie hierachter in de Bijlagen.

[2] Zie deze bij Bor I. bl. 680, en verg. voorts, omtrent den oorspronkelijken eisch en later aangebrachte wijzigingen, Bijlage F. en G. van 't *Tweehond. Jubelfeest*, bl. 177.

kerk ware teruggekeerd, hadde hij hen slechts achtergehouden; en wat den eed aanging, was hij daarin naar zijn beste inzicht en den raad van hen die de onderhandeling hadden bijgewoond, te werk gegaan; mocht zijne Majesteit, na blootlegging der redenen, die hem gedreven hadden, daar niet mede te vreden zijn, zoo zou zij grootelijks reden hebben, zaken van dergelijk aanbelang niet weder aan iemand van zoo weinig kennis toe te vertrouwen, als hij — naar 't oordeel der heeren — te hebben scheen [1].

Wanneer een van 's konings verdienstelijkste krijgsoversten en getrouwste dienaren, een man van zoo roemwaarden naam, als Mondragon, dezen toon voerde tegen hen, die zijns meesters gezag, op diens eigen last, vertegenwoordigden; dan laat zich denken, hoe onbeduidend de indruk moest zijn, door Requesens' arme weezen in dien noodlottigen staatsraad, op de verstokte gemoederen der Nederlandsche opstandelingen gemaakt; en het kan ons weinig verwondering baren, dat de pogingen, herhaaldelijk door hen in 't werk gesteld, om de Hollandsche steden door schriftelijke toespraak weder aan 's konings zijde te brengen, ten eenenmale faalden.

Het was waarlijk thans de tijd niet, nu men zich zelf zoo krachtig, en onder zoo welberaden een hoofd, vereenigd had, naar de zoetsappige redenen te luisteren, waarmede de vertegenwoordigers van 's konings verbrokkeld en kwijnend gezag, zijne afvallige onderdanen te winnen zochten, of wel de verachte vredesgezanten gehoor te geven, die men onder's hands op hen af zond. Van Utrecht — de hoofdzetel van 't Noordelijk bewind — uit, had men reeds in 't begin van Bloei-

[1] Brief van 14 July; zie hierachter.

maand, een vermaanbrief van den Raad, ten geleide van 's konings lastbrief en machtiging tot het voorloopig bewind, met een trommelslager, naar de regeeringen van Leiden, Alkmaar, Gouda, Gorinchem, en Woerden afgevaardigd, daar een soortgelijke aan die van Hoorn, Enkhuizen, Medemblik, Dordrecht, Rotterdam, en aan de Staten van Holland en Zeeland in 't algemeen, bij insluitende [1]. Alles natuurlijk zonder eenig gevolg; terwijl zelfs op sommige plaatsen dat schrijven niet eens in handen dergenen was gekomen, tot wie het gericht was. Men besloot dus de afvaardiging, met eene dubbele hoeveelheid van koninklijke „clemency, goedertierenheid, en liefde" te herhalen; en ging twee maanden later die tweede zendbrief — met even vruchtbaren uitslag als de vorige maal — uit [2]. Nog voor men zich echter van dien uitslag bewust was, begreep men tevens bij die schriftelijke vertoogen, ook de mondelinge taal der overreding niet te moeten veronachtzamen, en koos daartoe den uitgeweken Dordschen schout Drenckwairt uit [3]; een man, wiens naam men anders, door de vervolging, waarmede hij in der tijd zijne kettersche stadgenooten gekweld had, gerust te weinig in zegening had mogen achten, om zich veel vruchts van zijne zending te voorspellen.

Het zou echter niet lang duren, of men kreeg met geheel andere en zeer veel ernstiger beslommeringen, dan die vruchtelooze bemiddelingsontwerpen, de handen zoo vol, dat er zoo min aan deze vredesplannen, als aan meer vruchts belovende krijgsondernemingen vooreerst te denken viel. Zeker hadde anders Mondragons voorstel, dat hij aan 't slot van dien eigen onverplich-

[1] Zie hierachter den eersten brief van Laloo.
[2] Ald. den tweeden brief.
[3] Zie Hierges brief van 14 July.

tenden brief aan den Staatsraad ontwikkelde, en waarin hij, na de vermeestering van Schouwen, in de eerste plaats de aandacht op de beide eilanden van de Plaat en Goeree vestigde, om van daar uit vervolgens verdere ontwerpen te smeden en in 't werk te stellen; — dat voorstel hadde anders gewis de ernstigste overweging en de vaardigste ten uitvoerlegging verdiend. Maar van Mondragons krijgsknechten zelf zou ongelukkig eerstdaags die lang te voorziene beweging uitgaan, die niet slechts die ten uitvoerlegging geheel onmogelijk maken, maar daarenboven weldra voor het Spaansche gezag in de Nederlanden de meest krenkende gevolgen hebben, en het — in 't Noorden des lands — voor goed te gronde richten zou.

Reeds den 27[en] Mei had Mondragon den Raad zijne bezorgdheid te kennen gegeven voor beroerte onder de Spaansche voetknechten, zoo hij niet spoedig geld voor hun onderhoud kreeg; hij had sedert gelegenheid gevonden hen te stillen en in bedwang te houden, onder het uitzicht vooral ook van den buit, hun uit Ziekriksee te wachten, zoodra die stad in zijne handen zijn zou. De plundering echter, gelijk wij zagen, was daar bij de overgave afgekocht, en het geld van den afkoop niet zoo haastig bijeen te brengen, als zich de — hier niet geheel onnatuurlijke — gelddorst der zoolang teleurgestelde Spanjaarts gevleid hebben mag. Nogmaals gelukte het echter Mondragon hen — in de eerste dagen na de overgave — door redenen tot zwijgen te brengen; eindelijk echter vermocht ook zijn, bij het leger zoo invloedrijke, stem hen niet langer met praatjens voor duimkruid te spijzen, en braken zij muitend los. De arme eilanden — Schouwen en Duiveland — met hun reeds zoo deerlijk geteisterde opgezetenen, moesten den overmoed huns hongers het eerst misgel-

den; toen trokken zij, het land van Tholen door, naar Rozendaal, waar zij zich met hunne makkers van Ter Goes en Wouw vereenigden [1], hun keurling — Electo — Alonzo Rekera, met zes hem toegevoegde raadslieden, in de kerk plechtig den eed afnamen, om voorts, den 16^{en} van Hooimand, Brabant in te gaan [2]. Hun voorbeeld werd nog vóór dien dag door de Walen gevolgd, die met Mondragon in Zieriksee gebleven waren, en hem binnen vier dagen betaling afeischten, dreigende daar anders, naar eigen goeddunken, in te voorzien [3]. Hij stilde hen voorloopig, zoo goed hij vermocht, maar moest, op 't uitgezogen eiland en in de zwaar belaste stad, nog een aantal bange dagen met hen beleven; daar ieder beroep op den armen, doodverlegen Staatsraad natuurlijk ijdel bleek, en men hem met het hoofdmiddel tot herstel, de noodige penningen, niet dienen kon [4]. De Spanjaarts waren inmiddels tot Herenthals

---

[1] Zie den brief uit Rozendaal van 12 July hierachter.

[2] Blijkens schrijven van Serooskerken (*Conseil d'État et audience*).

[3] „Monseigneur le Coronel. Nous avons advisez entrenous aultres tous soldats de v^{re} regiment, demander et requerir à v^{re} Seigneurie le payement qu'ils nous est deu, depuis que nous sommes au service de Sa Majesté soub v^{re} charge jusque a maintenant, en deduisant tout ce que nous avons receu. Et autres choses ne demandons, sy non faire service à Sa Ma^{té}, aussi bien et mieux que jamais. Et voulons dedans quattre jours pour tout delay avoir payement, ou bien nous pourvoyront, ainsy que bons nous semblera; non comprenant ce que ceste ville de Sirexy nous donne. Faict ce 14e de Jullet, 1576.

De part tous les soldats de v^{re} Regiment."

(*Conseil d'Etat et audience.*)

[4] „Je donne" schrijft hij 2 Aug.^{t} „pour perduz tous les remèdes et provisions que Messeigneurs font, voires tout ce qu'est en ces viles, sy ne pourvoyez le principal." Zie voorts den geheelen brief hier achter.

genaderd, waar hun Mansfelt zelf van wege 't bewind kwam spreken, maar hen — zonder de noodige penningen — niet tot reden wist te brengen. Zij eischten betaling of een stad, naar welgevallen, ter beschikking, van zins zich deze anders zelf te vermeesteren. Hun eerste poging daartoe gold Mechelen; daar echter weinig op hun bezoek gesteld, versterkte men de wacht, sloot de poorten, en wees hen verder. De Dyle en Senne over wendden zij zich nu naar Brussel, zwerende hunne handen in 't bloed van zijn burgers te wasschen. Tot Grimbergen genaderd, gemoette hen hun — naar Brussel gezonden — hopman Montesdoca, met het bericht, dat de geheele stad tegen hen in de wapens was, en zij er dus geen baat zouden vinden. En inderdaad waren de Brusselaars — onder aanvoering van den advocaat Cornelis van der Straeten, een der hoofden van de volkspartij, en den waard uit de Kroon van Hongarije, in de Keizersstraat — als één man opgekomen, hadden de wapens aangegord, en hielden trouwe wacht. Aerschot en Mansfelt zelf hadden zich bij de stedelijke overheid aangesloten, om de noodige maatregelen ter verdediging te nemen, grof geschut op de wallen laten brengen, en de burgers, die geen musketten hadden, van bijltjens en ander wapentuig voorzien. Om de nog ter stede aanwezige Spaansche troepen, die, ten getale van drie vendels, de wacht aan 't paleis hielden, te beletten van voor hun krijgsmakkers werkzaam te zijn, trokken de burgers tegen hen op, en dreven hen, na een kort geweervuur, waarbij van weêrskanten enkelen vielen, de stad uit. Men weigerde de Waalsche troepen in te nemen, die door eenige als Spaansgezind befaamde heeren, daaronder de burgemeester Quarré, aanbevolen werden; en mocht zelfs de laatste, toen hij ondernam, ze des nachts in stilte

binnen te brengen, zich gelukkig achten, dat hij zelf er niet buiten gesloten bleef, maar, na herhaaldelijk smeeken, weder werd binnen gelaten. Geenerlei troepen zeî men te begeeren, zoo min Waalsche als Spaansche; de burgerij belastte zich met haar eigen verdediging, en begon daarbij haren achterdocht hoe langer hoe verder uit te strekken, zoodat zelfs Mansfelt zich bij de overheid over haar gering ontzag voor hare hoofden beklagen moest. Reeds sints eenigen tijd, en met name nadat, ter tegemoetkoming in den geldelijken nood, over eene belasting op handel en nijverheid in den Staatsraad gehandeld was, had zich deze in het oog des volks in tweeën gesplitst, en werd, naarmate men er toen vóór of tegen gestemd had, in Patriotten en Spanjolen onderscheiden. Laatstgenoemden deelden natuurlijk hoe langer zoo meer den aanwakkerenden volkshaat tegen al wat Spaansch was, en zouden dat, bij deze ongezochte gelegenheid, maar al te zeer ondervinden. Voor 't oogenblik bleef het nog rustig, maar toen de muitende troepen, eerst nog tot Laken doorgedrongen, zich van daar naar Assche gewend, en voorts drie dagen later den weg naar Aalst hadden ingeslagen; toen den 26en vervolgens de tijding naar Brussel kwam, dat zij die ongelukkige stad overrompeld en deerlijk geplunderd hadden; toen steeg de verontwaardiging der Brusselaars ten top. Zelfs hunne vrouwen lieten zich niet onbetuigd meer, maar hare kreten met die harer mannen en broeders parende, drongen zij nog dien eigen avond den Staatsraad een besluit af, dat de Spaansche troepen voor muiters, verraders, en oproerlingen verklaarde, hen buiten de wet stelde, verbood hen eenigen onderstand te verleenen, en den gemeentebesturen verlof gaf, hunne gemeenten met trom- en klokkeslag tegen hen in 't veld te bren-

gen. Zoo riep, gelijk het in 't Geuzenliedjen [1] luidde:

(Zoo riep) met accordatie
Den Algemeenen Raad:
,,Kraamt op, gij Spaansche natie,
't Is beter dat gij gaat!"

En luide vond die oproeping overal weêrklank: ,,Wel op" zoo juichte men alom:

Welop, welop! Spanjaarden,
Die nu in Brabant zijn!
Hoe smaakt u dat gebraden,
Daartoe den koelen wijn?
Gij moet naar Spanje met geweld,
Zonder paspoort, zonder geld; —
Jochey, jochey! nu slaat de Spanjaarts vrij!

In Brabant kwamen ze dringen,
Die Spaansche jonkers wijs;
Vlaanderen wilden ze dwingen,
De steden maken prijs.
(Maar) de kinders roepen het langs de straat,
Des morgens vroeg en des avonds laat:
»Jochey, jochey! nu slaat de Spanjaarts vrij!"

Voor zijn persoonlijk aanzien bij het volk, had echter de Raad van State, met dat afgedwongen besluit, nog niets gewonnen; zijne Spanjolen bleven er niet minder gehaat en verdacht om. Niet hij dan ook, maar de Staten van Brabant [2], en de Brusselsche overheid voerden thans het bewind. De Staatsraad daarentegen was zoo belemmerd in zijne handelingen, zijn werkzaamheid zoo onbeduidend en zoo nietig, dat zich alras het gerucht naar buiten verspreidde, als werden

---

1 *Nederl. Geschiedz.* II bl. 165.
2 En in deze dan weder de Prinsgezinde meerderheid.

zijne leden door de Brusselaars gevangen gehouden; 'tgeen van de weêrpartij een openlijke verklaring aan den Raad uitlokte, dat men zijne vrijheid in 't minst niet wilde krenken [1]

De Staten van Brabant besloten inmiddels tot het aannemen van 2000 man voetknechten en 600 ruiters, van welke men, na de weigering van Aerschot, als lid van den Staatsraad, er 't bevel over op zich te nemen, de eersten, op voorstel der prinsgezinden, onder dat des heeren van Heze, de laatsten, onder den baron van Beveren stelde, beide om hunne weinige Spaansgezindheid bekend. Heze nam toen den niet minder onspaanschen heer van Glimes tot luitenant aan; en werd er voorts

---

[1] „Alzoe men zekerlyck verstaet ende is geinformeert by het schrijven van diversche persoonen, steden, ende plaetsen, dat onder alle die ruytery ende soldaten wordt geseit, uytgegeven, ende gestroeyt, dat de stadt van Brussele ende ingesetene derselver gevangen zouden houden binnen derz. stadt den R. v. State ende and. Heeren Cornellen ende Capnen, enz. waerdeur dezelve ruyteren ende soldaten tegen dese stadt worden opgeroeyt, enz. en nu vanteeren naer Brussel te willen komen, om den Raedt te verlossen, enz. is besloten den Heren van den Rade te verclaren, dat men dat noit en heeft gedaen noch willen doen, noch begeeren te beletten de liberteit der leden van den R. v. St., en hen uitnoidigen te Brussel te blyven." — Besluit van den 6 Aug. 1576.

(*Opinieboeck aengaende d'affairen der stadt van Brussele;* op 't Brusselsch Stadsarchief.)

Hierges zelf schreef reeds 6 Aug. uit Utrecht aan den Staatsraad: „je ne puis laisser vous advertir, que les nouvelles sont venues en ce quartier, que ceulx de la ville de Bruxelles et les estatz de Brabant vous detiennent prisonniers." (*Conseil d'Etat et audience).* En ook in het buitenland was dat gerucht doorgedrongen, blijkens Languets schrijven uit Frankfoort van dezelfde dagteekening, dat Barlaimont gevangen zou zijn (*Epist.*)

nog tot het in soldij nemen, voor eene maand, der drie benden van ordonnancy der heeren van Aerschot, Havré, en Bossu of Ville besloten [1].

> De staten van den lande
> Die lieten de trommelen slaan,
> Om ruiters en lansknechten,
> Die wilden ze nemen aan! [2]

Op voorstel dier Staten gaf nu weldra ook de Brusselsche overheid verlof, twee vendels des heeren van Heze in de stad te legeren, waarop Glimes er den

---

[1] „Ende alzoe die Staten van Brabant, in meyninge zijnde te lichtene zekere volck van oorloge, zoe te voete als te peerden, tot defensie van den ingezetenen van Brabant tegen alle incursiën, invasiën, ende muteryen; hebbende alreede last gegeven den He van Bevere om te lichten vic peerden ende mijnen He van Heze tweeduysent voetknechten onder diverse capnen, met aggreatie consente ende oirlofve van den Raide van State, represe die Coninckl. Mt; ende dat de zelve Staten hebben verclaert aen te nemene ende te betalene drye benden van ordonn. te weten die benden van den Herte van Aerschot, den He van Havrecht, ende van Ville oft Bossu, voir den tijt van eender maent, alleenlyck mitz by hen doende den Staten eedt, ende dat dezelve alreede gereet zijn om te resisteren daermede alle onbehoorlycke aanslagen; terwijle dat M. van Bievre die voers. vic peerden zal lichten; soe hebben die voers. Hen van den len lede dezer stadt 't zelve alzoe goet gevonden, ende hen daarmede geconformeert, op 't welbehagen van den and. leden dezer stadt. Ende dat men aen de voirs. Staten zal verzuecken, dat zy eenige van den voirs. bende in dese stadt willen laten comen, om deselve mitsgaeders den Rade van State ende den Staten v. Brabant alsnu alhier vergadert wezende, te meer te verzekeren." Ald. bl. 17.— Verg. het ook nog later aan te halen Handschrift ter Borg. boekerij van den Bosschen bisschop Laur. Metzius, *de vera causa origine et progressu praesentium motuum*. 1577.

[2] *Nederl. Geschiedz*. II. t. pl.

20[en] met driehonderd musketiers binnentrok [1]. Sedert oefende deze dagelijks zijne troepen buiten de Coudenbergsche poort, en hielden de Brabantsche Statenleden — met name de abten van St. Geertruî en Villers, en de pensionaris van Leuven — druk verkeer met de hoofden der Brusselsche volkspartij, en de hoplieden der burgerwacht, Hendrik de Bloeyere — den rentmeester van Heze [2] — en anderen, die van hunne zijde in voortdurende verstandhouding waren met den Prins van Oranje [3].

Zoo mocht men allengs den tijd gekomen achten, waarop zich deze in onmiddelijke betrekking tot de Staten zelf stellen kon. Reeds den 13[en] Augustus, meldde zich Heze bij die Staten, met een schrijven van den Prins voor hen aan, dat hij verzocht openlijk door den griffier te doen voorlezen. Een lid der geestelijkheid — wellicht hij die 't ons meêdeelt, de Bossche bisschop, zelf [4] — verklaarde zich daar echter onvoorwaardelijk tegen, zoolang niet dat schrijven eerst bij den Raad van State gelezen was; en daar 's Prinsen medestanders niet in genoegzamen getale aanwezig waren, moest Heze thans weder vertrekken, zonder tot zijn doel te geraken. Tien dagen later echter, zich van een voldoend aantal stemmen en

---

[1] *Opinieboeck*, enz. bl. 28. Twee andere vendels lagen in Leuven, een of twee te Vilvoorden, de overige vier of vijf in 't kwartier van Antwerpen.

[2] „Hezii Oeconomus", gelijk Metzius ons meldt. Zie voorts Henne et Wauters, *Hist. de Bruxelles*. I. p. 460.

[3] „Nihil tractabatur per ordines, quin Principi per suos nunciaretur. Habebat autem Princeps ter aut quatuor Bruxellae qui quotidie communicabant cum quibusdam ex Ordinibus et ex illis expiscabantur omnia consilia et actiones ordinum." H. S. van Metzius, welks volledige uitgave zie in de *Collection des Mémoires*.

[4] In het aangevoerde H. S.

't bijzijn zijner staatsvrienden verzekerd hebbende, kwam hij terug, en werd nu bij meerderheid tot de lezing besloten. Op ernstigen, indrukwekkenden toon, stelde 's Prinsen uitvoerig betoog [1] het belang van een eendrachtige samenwerking tegen den vreemden overmoed voor, op 't voorbeeld van 't vereenigde Holland en Zeeland wijzende, dat zich tot dus ver zoo gelukkig gehandhaafd had; hij noodigde hen en alle andere Nederlandsche gewesten tot aansluiting uit; hoeveel te meer toch moest niet de vereende kracht van een zooveel grooter aantal samenwerkende leden te weeg brengen! — Gelijk zich denken laat, gaf zijn door velen toch reeds gewraakt schrijven, tot geen geringen woordenstrijd aanleiding: terwijl enkelen het in elk geval geen antwoord waard achtten, riepen anderen uit, dat slechts 's lands vijanden niet onmiddelijk in het voorgeslagen verbond met den Prins en de Staten van Holland en Zeeland toestemden. Na een lange en hevige beraadslaging besloot eindelijk de meerderheid, dat men den Prins beleefdelijk zou dank zeggen, en zijn voorslag gansch niet verwerpelijk was [2].

Van dien dag af nam, als zich wachten liet, het overleg met Oranje, om tot een algemeene bevrediging des lands, en eene vereeniging met het Noorden tegen den verwenschten Spaanschen dwang te komen, bij voortduring toe. Hij schreef vervolgens nog herhaaldelijk aan de Staten, en zag zich dan steeds met een billijkend wederwoord vereerd, dat men echter dikwerf

---

[1] „Litterae prolixae" zegt M. „habebant multa phalerata et sesquipedalia verba"; wellicht dan ook hetzelfde stuk, dat Gachard in zijn *Corresp. de Guille le Tac.* III. p. 140 sq. als aan de Staten-Gen. gericht, uit het buitenlandsch Archief te Parijs heeft meêgedeeld. [2] Metzius, t. pl.

buiten medeweten van een deel der Staten, ja van den Griffier zelf somtijds, opstelde [1].

Had evenwel de Prins, voor zijne heilzame bedoelingen, de overwegende meerderheid der Brabantsche Staten op zijne hand, bij den Staatsraad was de verhouding geheel anders, en de meerderheid van zijne leden het groote struikelblok voor 's Prinsen plannen. Wel stelde die Raad dezer dagen een eigen poging in 't werk, om van zijne belangstelling in 's lands welzijn te doen blijken en zoo mogelijk eenige gunst te herwinnen. Hij berichtte namelijk den 31en Augustus, tot de afvaardiging van een zijner leden, den heer van Rassinghem, naar den koning besloten te hebben, om dezen van alles te vergewissen, en zijne spoedige tusschenkomst in te roepen. Filips toch, die altijd met alles — gelijk men zegt — uit de nachtschuit kwam, en, als alle achterlijke vorsten, zich juist dan uit zijn voortdurend weifelen, tot een of andere beslissing aangordde, wanneer het een paar jaar te laat was; Filips had, juist tijdens den aanvang der muiterij, Aerschots broeder, den bij hem vertoevenden markgraaf van Havré [2], met de, naar zijn oordeel, allesins verblijdende mare afgevaardigd, dat hij tot de keuze van een nieuwen landvoogd in zijn natuurlijken broeder, Don Jan van Oostenrijk, was overgegaan [3] en voorts besloten had – den

Altijd naar het H. S. van Metzius.

[2] Hij was in 1575 reeds naar Spanje gekomen, om den koning voor de verheffing zijner heerlijkheid tot een markgraafschap te bedanken. Verg. Gachards aant. in de *Corresp. de Guill. le Tac.* III. p. 130.

[3] Den 9 Aug. berichtte de Raad van State aan de Staten der verschillende Provinciën, door Havrech en 's konings brieven te vernemen: „dat Don Joan d'Austria herwerts over compt voor Gouv. Genl, met volcomen last om die saken ende

tienden penning voor goed af te schaffen. Alsof er zich hier iemand — God betere 't — nog om den tienden penning, dien men toch nooit betaald had, bekommerde, en als of men thans nog den tijd had de komst van een nieuwen landvoogd af te wachten, om de muiters ten onder te brengen! — De heer van Rassinghem zou hem daarom nu gaan meêdeelen, hoe geheel anders de zaken thans stonden. De bedoeling van den Staatsraad verdiende zeker allen lof, maar — men begreep, ook zonder langer beiden, zich beter zelf te zullen helpen.

> Gij Brusslaars met couragie,
> Voleindt uw zaken wijs;
> Gij krijgt voor uwe gagie
> In alle steden prijs!

zoo zong het Geuzenlied de Brusselsche burgers toe, maar zij gaven blijken te over, die opwekking niet noodig te hebben; zij toonden zich, ook zonder dat, werkzaam en voortvarend genoeg. Hadden zij, door hun dringende kreten, de Spaansche knechten vogelvrij gekregen, op de Spanjolen in den Raad bleven zij niet minder gebeten; en nadat zij eerst, in een volksoploop op den 31en Augustus, een der dienaars van

---

affeyren te tracteren, nae de goede resolutiën ende oprechte remediën ende middelen by Z. M. geadviseert tot pacificatie, ruste, ende tranquilliteyt voor alle zijne landen, die hy zoo lieff ende weert heeft; ende nietmin, alsoe midlertijt Z. M. aen u ende allen den anderen Staten begeert hen te willen esvertuëren, en eenich secours van penningen te doen tot onderhoudenisse van 't crijchsvolck, hebben wy u wel willen versoecken, dat ghy. om die zaken in rust ende vrede te holden, totte overcompste des kunftigen Gouv. Gen., den stadtholder alle bystant ende assistentie doen wilt." (*Papiers d'État et aud.*)

Roda, dien zij op straat herkenden, hadden nagezet en duchtig toegetakeld, wilden zij vervolgens zijn heer en diens medestanders te lijf, en op hunne huizen los. Roda ontsnapte gelukkig en geraakte naar Antwerpen, waar wij hem weldra zullen weder vinden, en zijn en Barlaimonts woning werden, door de meer bezadigde burgerij voor de volkswoede gespaard [1]; maar die burgerij zelf was niet gezind het daarbij te laten.

In overleg met de leden der Staten, en op onloochenbaren aandrang des Prinsen van Oranje zelf [2], nam de heer van Heze de verantwoording eener handeling op zich, die, zoo om haar doeltreffenden aard als de koelbloedige stoutheid, waarmede zij werd ten uitvoer gelegd, te recht befaamd is. Toen namelijk Glimes, den 4en September, omstreeks negen uren in den morgen, van zijn dagelijksche wapenoefening, de poort binnen en 't paleis — waar de Staatsraad vergaderde — reeds voorbij getrokken was; toen kwam hem, als onopzettelijk, aan 't hoofd van eenige gewapende burgers, de reeds vermelde schutterhopman Hendrik de Bloeyere te gemoet. Hij liet toen zijne manschappen dadelijk zwenken, trok weder op het paleis aan, en daar gekomen onmiddelijk op de zaal af, waar hij den Raad vergaderd wist. Toen men weigerde hem binnen te laten, liet hij het slot springen, en verklaarde, binnentredende, de aanwezigen gevangen [3]. Ten getale van vier, Mansfelt, Barlaimont, Assonleville, en — Viglius' opvolger — Sasbout, werden zij naar de groote markt op 't Raadhuis gevoerd, en daar ieder afzonder-

---

[1] Zie Henne et Wauters, *Hist. de Brux.*, I. p. 459.

[2] Vergelijk daaromtrent het betoog van De Jonge, *Unie van Brussel*, bl. 187.

[3] Henne et Wauters, *Hist. de Bruxelles*, I. p. 440.

lijk in hechtenis gehouden. Glimes, op 't raadhuis voor de aldaar vergaderde Statenleden geroepen, die deze gevangenneming van 's konings raadsleden aan Majesteitsschennis gelijk achtten, noemde, op de vraag, op wiens last hij dat gedaan had, Heze, en liet een door dezen onderschreven briefjen zien, waarop de namen der gevangenen geschreven waren [1]. Zonder aan eenigen weêrstand te denken, spoedden zich nu de Statenleden zelf naar hunne woningen, waar zich enkelen zelfs, een gelijk lot vreezende, eenige dagen schuil hielden [2].

's Middags te een ure vergaderde daarop Heze, met eenige edelen van zijne partij, ten huize van den abt van Perch, dat evenwel door dezen zelf, hoewel medeweter van den aanslag, om alle verantwoordelijkheid van zich te schuiven, verlaten was. De abt van Sint Geertruî echter, minder bedeesd voor zijne instemming met het gebeurde uit te komen, was er tegenwoordig, even als de Brusselsche advocaten Liesveldt, van den Einden, van der Hagen, en andere leden der volkspartij. Men besloot nu nog een drietal leden van den geheimen Raad, Delrio (bloedradiger gedachtenis), Fonck, en Boischot, even als de beide secretarissen Berty en Scharenberger, tot dusver, in de vergaderzaal van dien Raad, door Glimes' soldaten bewaakt, gevangen te nemen. Naar de groote markt gevoerd, werden zij daar voorloopig in de herberg het Molentjen vastgezet. Des nachts ging Glimes met enkele anderen naar de woningen van Berty en Scharenberger, om er 's konings zegels in bezit te nemen. Na drie of vier dagen werden beide Secretarissen met Sasbout weder losgelaten, de laatste op aandrang voornamelijk van Aerschot, om

[1] H. S. van Metzius. [2] Aldaar. [3] Aldaar.

den zoo deerlijk geknotten Staatsraad althans nog een enkel lid meer te geven. Delrio en Fonck daarentegen werden naar den Treurenberg overgebracht, van waar eerstgenoemde in Jan. '77 tot den Prins naar Zeeland gezonden, en daar in 't verhoor genomen werd [1]. Ook twee van Berlaimonts zonen Megen en Haultepenne (Claude) werden in de volgende maand nog gevangen genomen, en raakten, even als hun vader en Mansfelt, eerst in 't volgende jaar weder vrij [2].

Daags na den zoo wel gelukten aanslag, zochten zijne bewerkers de Brabantsche Staten tot goedkeuring van 't gedane, in 't belang des lands, te bewegen; deze echter wilden zich daar niet aan wagen. De abt van Sint Geertruî daarentegen, de verantwoordelijkheid niet op den naam van den armen Heze willende laten; — die toch in elk geval slechts als zetschipper gelden kon, en dan ook begon te huiveren er zich persoonlijk alleen aansprakelijk voor te stellen [3]; — de abt van St. Geertruî had een veel weidscher naam dan den zijnen uitgedacht, om er den vermetelen staatsgreep meê te dekken: „Wat vraagt gij naar den aanlegger?" riep hij uit: „wie anders dan God zelf zou — ten heil van 't vaderland — de zaak beleid hebben? Zonder de gevangenneming dier heeren toch ware de vrede met den Prins en het herstel der zaken niet mogelijk." [4]

---

[1] Zijne verhooren zijn (gelijk bekend is) uitgegeven door Mr. L. Ph. C. van den Bergh, in zijne *Gedenkstukken tot opheldering der Ned. Gesch.* (Leiden, 1842.) I. bl. 313 vv.

[2] Verg. daaromtrent nog hierachter.

[3] Volgens Metzius, t. pl. [4] Aldaar.

III.

DE GENTSCHE BEVREDIGING.

Hoewel de vogelvrijverklaring der muitende Spaansche troepen bepaaldelijk deze gold, en daarom ook Roda zelf er, zonder tegenstribbelen, in had toegestemd; was toch in den geest des volks de Spaansche naam dien zij droegen, op zich zelf zoo verafschuwd, dat er wel niet aan te twijfelen viel, of dat volk zou zich, in zijn ten uitvoerlegging dier verklaring, wel niet zoo bij uitsluiting tot die muiters bepalen, maar deze blijde gelegenheid bij de ooren grijpen, tegen al wat Spaansch was, te gelijker tijd te veld te trekken. Ook de Spaansche oversten en hoplieden begonnen dit hoe langer zoo meer in te zien, en, terwijl zij aanvankelijk met den meesten ijver de muiters tot reden hadden zoeken te brengen, en ze steeds, niet minder dan de regeering, als 's konings vijanden beschouwden; begon weldra de gemeenschappelijke landaard, die hen in 't oog der Nederlanders onder denzelfden weérzin vereende, ook van hunne zijde, zijn invloed te oefenen. Zoo vingen zij allengs aan, zich — zoo niet vereenigd met, althans — naast hunne oproerige wapenbroeders, in een staat van verdediging te stellen,

die hen èn voor iederen onverwachten aanslag behoeden, èn — nam de verwijdering toe — hun gelegenheid geven zou, ook aanvallenderwijs met vrucht werkzaam te zijn, en bij een rijken buit, zich een vaste en blijvende stelling in een of andere stad te verzekeren. Geen schooner gelegenheid daartoe, dan het rijke en welgelegen Antwerpen; daar hield de krijgshafte Sanchio d'Avila met zijne Spanjaarts het sterke kasteel bezet, en kon er alles bestrijken, wat zich onder zijn wallen op de Schelde legerde. Wel voerde de weinig Spaanschgezinde Borgondiër Champagny — Granvelles broeder — het opperbevel in de stad, maar de daar gelegerde Duitsche troepen, waren in hun hebzieken aard weinig vertrouwbaar, en licht voor 't Spaansche belang en dat van hun eigen beurs te winnen. Naar Antwerpen trokken dus, al wie het, van de eerste opgewondenheid der Brusselaars af, dáár niet langer konden houden, en van welker benarde stelling, de brief door den Spaanschen overste Verdugo — den 1en Aug. reeds — aan zijn luitnt La Margelle geschreven, een klaar denkbeeld geeft [1]. Hij verzekerde nooit zulken boosheid gezien te hebben, als thans de Brusselsche heeren bezat, en die hij daarom ook alleen aan een ingeven van den Duivel toeschreef; geen ander dan de Booze zelf, meende hij, dat de Brabantsche hoofden zoo op hol had gebracht. Hem zelf hadden zij acht dagen lang zoo goed als gevangen gehouden, in 't gevaar van doodgeslagen te worden, omdat hij zich met de Waalsche soldaten had ingelaten, die men er binnen wilde brengen, en van welke men er zes of zevén op de wallen gedood had; eindelijk was het hem echter ge-

---

[1] Zie dien brief bij Bor I. 711, en in de *Archives* V. p. 386 ss.

lukt er uit te raken en naar Antwerpen te ontkomen. Ook Roda begaf zich, na zijne vlucht, onmiddelijk derwaarts, om er zich als 's konings thans eenige gezagvoerder, te vestigen, terwijl hij den gevangen en daarop gezuiverden Raad van State niet langer als zoodanig erkende[1]. Hij liet zich een nieuw zegel vervaardigen, en bekrachtigde daarmede alle van hem uitgaande stukken en bevelschriften.

Buiten Antwerpen lagen er Spaansche troepen onder Juliaan Romero te Lier, onder Montesdoca en Ayala te Maastricht en Wijk; voorts bezetten zij de kasteelen van Valencijn, Gent, Utrecht, Kuilenburg, en Vianen, en maakten gezamenlijk ruim 6000 voetknechten en 1200 ruiters uit, terwijl zij op den bijval der Walen van Verdugo, Mondragon, Robles, en Hierges, te Haarlem, Zieriksee, in Friesland en Groningen, en in Gelderland rekenden.

In Brussel bleef men intusschen evenmin stil zitten[2]; reeds drie of vier dagen na de in hechtenis neming der verdachte raadsleden, riepen de Brabantsche Staten de algemeene bijeen; hunne oproeping gaf, den 14en tot eene vergadering van die van Vlaanderen te Gent aanleiding[3], bij welke men — na eenig beraad en tegenbedenkingen der bisschoppen van Brugge en Iperen, en op het gerucht dat de muiters van Aalst zich in beweging gesteld hadden — de Spanjaarts tot vijanden 's lands verklaarde, en tot medewerking in Brussel besloot. Den volgenden dag legerden zich 12 vendels voetvolk buiten de Antwerpsche poort, en wierp men een verschansing tegen 't door de Spanjaarts

---

[1] Verg. daaromtrent nog beide brieven hierachter.

[2] Over de werkzaamheid der Brusselsche Patriotten van hooger en lager rang, zie het H. S. van den niet weinig op hen gebeten, Metzius. [3] De Jonge, *Gentsche Geschied.* I bl. 255.

bezette kasteel op, ten einde dezen alle overleg en verband met die van Aalst zoowel als Antwerpen te beletten; 't geen tot een geregeld beleg van 't kasteel, en een beschieting van daaruit met grof geschut, gedurende eenige weken, leidde. De onspaansche Vlamingen hadden inmiddels het besluit der Vlaamsche Statenvergadering, tot overleg met die van Brabant en de andere gewesten, niet afgewacht, om zich met hunne Noorder landgenooten en bepaaldelijk dezer leidsman, den Prins van Oranje, in betrekking te stellen. Reeds den 1en der maand had Michiel de Backer, advocaat in den raad van Vlaanderen, zich schriftelijk tot den gewezen bevelhebber van Zieriksee, heer Arend van Dorp gewend [1], om door hem den Prins tot eene vredesonderhandeling uit te noodigen, voor welke hij zeide, de machtiging van den Staatsraad reeds verkregen te hebben. De Prins, bij al zijn voortvarende werkzaamheid, steeds even voorzigtig als kloek, liet zich voor 't oogenblik — die machtiging mistrouwende — daarop niet verder in, en vergenoegde zich, om, terwijl hij door Van Dorp een onverschillig antwoord geven liet, De Backers brief den Staten van beide Noordergewesten over te leggen. Hij was echter de man niet, om desniettegenstaande den verderen loop der dingen in lijdelijke stilte te blijven afwachten, maar toonde zich van zijne zijde niet minder bedrijvig. Hij zou die door Viglius' geuite vrees voor de partij, door de Geuzen uit den treurigen stand der zaken te trekken, maar al te gegrond doen blijken, en zoo iemand, was hij in staat het ijzer daarbij te smeden, terwijl en zoodra het heet was. Daartoe was hij, ook na de overgave van Zieriksee, in Zeeland verbleven, en hield zich daar

[1] Zie zijn brief *Archives* V. p. 400 s.

voortdurend te Middelburg op; van waar uit hij aan zijne vrienden in Vlaanderen en Brabant onvermoeid brieven schreef, en hen tot voortzetting van 't kloek begonnen werk aansporende, zijne inzichten en meeningen bloot leî. Hij ging daarbij van de voortvarendste beginselen uit, en gaf die steeds onverholen ten beste. Den heftigen Gentschen schepen, heer Jan van Hembyse — die later nog zulk een treurig einde zou nemen — schreef hij, drie dagen na de gemelde vergadering, van welker afloop hij toen nog niet af wist: „dat zijn eigen oordeel hem wel zou zeggen wat er in dezen tijd te doen viel, en hij daarom niet veel woorden zou zoek maken. De juiste gelegenheid" zoo vervolgde hij, „heeft altijd het berouw nabij zich, en men zal aan dit laatste zeker ten prooi worden, grijpt men haar zelve niet als bij de hairen; zij heeft van achteren geen houvast en alleen dat berouw in haar gevolg, dat haar steeds op den voet bijblijft. Daarom, en dewijl u noch liefde voor de goede zaak, noch kloekheid, noch oordeel ontbreken, verzoek ik u eenvoudig, de gelegenheid des oogenbliks waar te nemen, en al uw best te doen ook de overigen tot uwe meening over te halen. Het middel om niet te falen is: u met uwe buren en broeders van Brabant te vereenigen, die, zoo zij zich door u verlaten vonden, in groot ongeval konden komen en een algemeenen ondergang over 't land halen; een ondergang, van welken bovenal het rijke Vlaanderen niet verschoond zou blijven. Het geldt daarom thans te kiezen, of men der nakomelingschap al de deerniswaarde gevolgen van een onbedachte oneenigheid op den hals wil halen, òf, moedig en eensgezind, te dezer ure, het juk der vreemden wil afwerpen, dat met eeuwige schande en volkomen ondergang gepaard gaat." Aan

den wakkeren Brusselschen hopman, die zich op den 4en zoo stout onderscheiden had — aan Hendrik de Bloeyere — had de Prins, reeds zes dagen daarna, zijn ijverigen aanhanger Jean de Théron gezonder, met een vertoog en raadschrift wat thans te doen, om de „zoo wel begonnen zaak gelukkig door te zetten"; en hij kon zeker zijn daarbij voor geen doove ooren te preêken [1]. In Brussel was hij geheel de man der volkspartij, die te recht op hem meer dan op de Belgische groote heeren — Aerschot en anderen — haar vertrouwen stelde, en hem dat onverholen blijken liet. „Meest alle de gemeente" zoo schreef hem een trouwhartig Brusselaar, zekere Jan van den Bosch, ruim een maand later [2] „roept en verlangt naar Uwer Excies komst, om u het heeten en gebieden, ja de regeering in handen te stellen; maar zij is beducht, dat wie nu het bewind nog hebben — Aerschot en de zijnen — alle listen zullen zoeken, dat te beletten. Daarom weest voorzichtig omtrent hen die regeeren; maar op de gemeente kunt gij vastelijk betrouwen, die u bewaren zouden als den appel hunner oogen; en bovenal die van Brussel, die nacht en dag naar Uwe Excie verlangen; — biddende Uwe Excie mij dit kleine vertoog ten goede af te nemen, als uw eenvoudig dienaar, die weinig gave heb om aan Uwe Excie te schrijven, want dat is mijn stijl niet; maar 't is uit een goede affectie, die ik altijd voor u gehad heb, en waarin ik begeer te voleinden tot Uwer Excies dienst, wat ik vermag; biddende, dat de Heer uw beschermer wil zijn, die Uwe Excie met wijsheid en voorzichtigheid wil bekrachtigen, tot grootmaking zijns naams. Amen." Ook meer aan-

[1] Zie de beide brieven in de *Corr. de Guille le Tac.* III, p. 108—111.
[2] *Arch.* V p. 455.

zienlijken dan deze eenvoudige burger, maar met een juist inzicht in de behoeften des tijds en het waar belang des lands bedeeld, wisten maar al te wel, werwaarts zij zich voor een leidsman te richten hadden, die, met vaste hand en scherpen blik, dat belang zou weten te vatten en bevorderen. „Ons ontbreekt niets" zoo schreef een maand vroeger reeds (den 22 Sept.), de pensionaris van Leuven Ch. Roels, een der deelhebbers in den staatsgreep van 4 Sept., aan den Prins: „ons ontbreekt niets dan beleid en gezag om ons oogwit uit te voeren; want hoewel de staten en de jonge edelen [1] van vurigen ijver blaken, is 't een ergernis om te zien, hoe weinig wij, bij mangel van goede leiding, vooruit komen. Wij hebben geld noch krachten, moed noch bijstand noodig, en wij verbeiden slechts de komst van Uwe Ex^{cie}, met het uiterste ongeduld; die komst alleen wordt van onze gansche gemeente verlangd, en de eenige moeilijkheid is, hoe hier met zekerheid, zonder kwetsing der anderen, te komen" [2]. Zulke betuigingen mochten een schoone voorzeker, maar tevens niet meer dan billijke belooning heeten voor zoo voortreffelijk een staatshoofd als zij golden; een man, die een zoo helderen blik voor 's volks behoeften, met een zoo warm hart voor zijn welvaren paarde. „Zij", zoo uitte zich de Prins, in een schrijven — van 23 Aug. — aan Hierges, waarbij hij ook deze voor de goede zaak te winnen zocht; „zij, die zich lang in hun gebied wenschten te handhaven, en daarbij den haat van 't volk en het gevaar van hun eigen ondergang te mijden, hebben ten allen tijde de

[1] Behalven de reeds vroeger vermelden, de jonge graaf Filips van Egmont, thans uit Weenen teruggekeerd, de HH. van Capres, Berzeele en and.

[2] *Arch.* V. p. 418 s.

gunst en voorspoed eener lachende fortuin mistrouwd, en zijn nooit zoo op hun bijzonder belang en bevordering uitgeweest, dat zij, te hunnen behoeve, zonder reden, de grooten en machtigen hebben gevleid; maar zij hebben, met een open hart en een vrij geweten, onbekommerd omtrent eenige ongenade die hen wachten kon, zich als het eenigst doel van al hunne handelingen, den roem van God en het behoud van 't gemeene best en der menschelijke maatschappij voorgesteld. Dat behoud hangt van onbesproken recht en wettige vrijheid af, en daarin alleen is de ware en eigentlijke taak van den vorst gelegen; om den wille toch van die maatschappij en dat gemeenebest, zijn alle vorsten, koningen, en overheden gesteld en verheven op den trap, waarop zij zich bevinden." [1]

De tijd, waarop de Prins naar Brussel zou kunnen komen, was, gelijk hij zelf in de eerste plaats begreep, in lang nog niet daar. Het erkende hoofd der beide verafschuwde Geuzengewesten, en die zelf een openlijk aanhanger hunner kettersche begrippen en van hun verworpen godsdienst was, kon zich nog niet te midden van hèn begeven, die wel, door afkeer van den Spaanschen naam bezield, in tijdelijk verzet tegen

---

[1] *Arch.* IV. p. 397. Gelijk Hierges (zie aldaar, en Bondam I. p. 31) den 15 October aan de Geldersche Staten beloofde, zich bij de vereende beweging tegen de Spanjaarts aan te sluiten, en daarop den 19en aan Bossu schreef (*Arch.* t. bl. 448) om ook dezen over te halen, richtte hij zich den 27en schriftelijk tot den Raad van State, in antwoord op hunne hem door Renacx ter hand gestelde uitnoodiging (zie hierachter), hun, hoewel onder beleefden aandrang op de vrijlating van zijn vader, zijne aansluiting toezeggende; 't geen toen eindelijk den 10en Nov., door dat bij Bondam (t. pl. 89) opgenomen, en ook bij Groen (p. 377) vermelde schrijven gevolgd werd.

Spanjes gehate vertegenwoordigers met hem instemden, maar zijne afscheiding van de moederkerk en zijne toenemende vervreemding van den landsheer, met leede oogen aanschouwden. De adelijke hoofden van het tegenwoordig bewind waren daarbij (gelijk 's Prinsen Brusselsche vrienden maar al te wel gisten) veel te naijverig op hun gezag, om een man als Oranje, voor wiens zedelijk overwicht zij onmiddelijk hadden moeten buigen, gaarne in hun nabijheid te zien, of dat gezag met hem te deelen. Zoo goed en zoo kwaad zij konden, zochten zij zich dus op eigen beenen staande te houden; zich, wat den Prins en zijn beter oordeel betrof, voorloopig te vreden stellende, met hetgeen zijne brieven en boodschappers hun van zijn beter inzicht en denkbeelden mededeelden. Zijne zorg intusschen bepaalde zich daarbij niet tot de onderlinge en inheemsche maatregelen van vereeniging en verdediging; ook buiten 's lands richtte hij zijn blik, en zocht reeds thans met dien hertog van Alençon, die hier later, als hertog van Anjou, zulk een jammerlijke rol zou spelen, vruchtdragende betrekkingen aan te knoopen. In 't voorjaar reeds hadden hem de Staten van Holland en Zeeland — na 't afspringen der Engelsche onderhandelingen — gemachtigd, met Frankrijk in overleg te treden, en thans vooral scheen de tijd daartoe rijp. Het ontwerp, den armhartigen hertog tot algemeen beschermer dezer landen aan te werven, dat zich eerst zooveel jaren later verwezenlijken zou, schijnt reeds thans den Prins voor den geest te zijn geweest, maar stuitte, na weinige weken, op den — niet geheel onbillijken — weêrzin der staten [1]. Van beter gevolg

[1] Zie het schrijven bij Groen van Pr. (*Arch.* V. p. 440 en de inleidende aant. aldaar). Verg. ook 's Prinsen schrijven aan Mondoucet ald. p. 504 en 519.

dan deze onderhandeling was dus 's Prinsen en der zijnen inheemsche werkzaamheid. Bij die werkzaamheid en de maatregelen die zij vereischte, had hij het volste vertrouwen op die hooge mate van krachtsontwikkeling, waartoe men — ook zonder bijstand van buiten — door eigen inspanning komen kon. „Het komt mij, onder verbetering, voor" — zoo schreef hij, op eene bepaalde aanvrage hem daaromtrent gedaan [1]; — „het komt mij voor, dat wij, zonder daarom de hulp van onze buren en andere uitlandsche machten te verwerpen, in de eerste plaats eene goede regeling onder de verschillende staten moeten brengen, en ons, voor alle dingen, met eigen (geld-)middelen bijspringen; deze toch zijn èn zekerder èn meerder en eerder voorhanden, en hebben daarbij een minder kostbaren nasleep, dan de penningen in 't buitenland opgenomen, die met groote kosten en hooge renten gepaard gaan; daarop valt dus hoofdzakelijk te letten, en men kan er gemakkelijk toe komen, wanneer men een goede eendracht en overeenstemming tusschen al de staten weet te bewerken." Op die overeenstemming was dan ook al zijn streven gericht, en haar in 't leven te roepen, daartoe strekten al zijne handelingen. Een vast verbond der verschillende Nederlandsche gewesten — ze mochten roomsch of onroomsch heeten — wenschte hij geboren te zien; een verbond, dat in plaats van den thans ter zij geschoven staatsraad, de steeds van den koning te vergeefs verlangde algemeene staten tot wetgevende bewindvoerders zou hebben, onder 't algemeen beschermheerschap, gelijk hij zich dat nog droomde, van een uitlandsch vorst.

[1] Zie zijn brief aan Havré; *Corr. de Guill. le Tac.* III. p. 136.

Die algemeene staten — eerst tot die van Brabant, Vlaanderen, en Henegouwen bepaald — vingen op den 25^{en} September, in overleg met den gezuiverden staatsraad, hunne vergaderingen aan [1]; traden toen al aanstonds met Oranje over een algemeene bevrediging in briefwisseling [2]; en benoemden voorloopig Aerschot tot opperhoofd voor 't krijgswezen, terwijl zij hem den Henegouwschen landvoogd Filips van Lalaing als luitenant toevoegden, en eenige Zuid-Nederlandsche edelen [3] als raadgevers aanwezen. Een meerdere zorg voor de krijgszaken was, tegenover de geoefende Spaansche troepen, inderdaad niet overbodig, en de feiten zelf hadden het nog eerst onlangs bewezen, hoe weinig men daarbuiten kunnen zou. Voor een tiental dagen toch waren de heeren van Glimes en Beveren, met 2000 man voetvolk en 1000 ruiters, naar Leuven opgerukt, en tusschen die stad en Tienen, door den uit Brussel naar Antwerpen gevluchten Alonzo de Vargas aangevallen, die met slechts 1200 ruiters van Antwerpen gekomen was. De Nederlandsche troepen bleken nu echter zoo weinig strijdbaar, dat zij op 't eerste schot de wapenen wegwierpen, en zich, op hun verwarde vlucht tot voor de poorten van Leuven, deerlijk lieten verslaan; waarbij toen nog een aantal Leuvensche burgers en studenten, uit nieuwsgierigheid naar buiten gekomen, door de Spanjaarts werden om hals gebracht [4]. Van daar dat dan ook, bij de benoeming

[1] Zie hunne *Besluiten* (tot July 1577) in de Jonges belangrijke uitgave; 's Gravenhage, 's lands drukkerij, 1828.

[2] Bij schrijven van 27 en 29 Sept. en afvaardiging met het eerste, van Jan de Mol, Heer van Oetingen. Zie de *Corr. de Guill. le Tac.* III. p. 113 ss. Verg. de Jonge t. pl. I. 11.

[3] De Jonge, *Besluiten*, enz. I. bl. 27.

[4] Zie het verhaal van den strijd bij Mendoça, die hem bijwoonde, p. 350.

van Aerschot en Lalaing tot hoofden van 't krijgswezen, tevens tot de aanvulling der verschillende benden van ordonnancy, en de aanneming van nog zes vendels voetvolk en duizend ruiters besloten werd [1]. In Gent had men inmiddels, door Bossu's broeder, den heer van Haussy, te Middelburg bij den Prins om hulptroepen laten vragen, en deze, de gelegenheid aangrijpend, onmiddelijk zes vendels voetvolk en 12 stukken geschut aan hem meêgegeven, die hij kort daarop nog door acht andere vendels, onder den Geuzen overste Olivier van den Tempel, volgen deed. Wel verzochten hem de staten te Brussel daarop, dat krijgsvolk terug te roepen (uit vrees naar 't schijnt, dat hij zich te vast in Vlaanderen nestelen zou), en hij stemde hun dat gaarne toe [2]; maar de Gentenaars zelf wilden zich van zijne hulpbenden niet verstoken zien. Op de gelijktijdige aanvraag der staten, om Hollandsche afgevaardigden ter vredesonderhandeling te zenden, mits die niets tegen 't gezag des konings of het Roomsche geloof te berde zouden brengen, gaf de Prins evenzeer van harte zijn toestemming, onder beding evenwel, dat niet te Brussel, maar te Gent, die onderhandeling zou plaats grijpen [3].

---

[1] Den 1en October werd Heze in 't opperbevel over 't voetvolk bevestigd, Havré tot hoofd der ruiterij, en Glimes over eenige benden van ordonnancy aangesteld.

[2] „Je les ay à la semonce de vre lre remandez." *Corr. de Guill. le Tac.* p. 120. Daarnaar wijzige men, voor zoo ver noodig, het aangeteekende bij Groen, *Arch.* V. p. 421 van boven, al laat zich licht beseffen, dat hij zich van 't vruchtelooze van zijn opontbod overtuigd hield. Verg. ook zijn schrijven aan de H.H. van Dorp en Rijcke *Corr. de Guill. le Tac.* t. pl. p. 121.

[3] Ald. t. pl. p. 118, 119.

Reeds op zijn eerste vermelding, aan de Hollandsche staten, der hem door den heer van Dorp overgelegde brieven van De Backer, hadden die staten — den 25 Sept. — eenige hunner leden [1] gemachtigd, met den Prins daaromtrent in overleg te treden. Thans werden daar noch ettelijke andere gemachtigden, daaronder de heer van St. Aldegonde en Jhr. Arend van Dorp [2], bijgevoegd, om op den 12^{en} naar Gent te trekken. De drie Zuid-Nederlandsche gewesten, van hunne zijde, benoemden uit ieder hunner drie afgevaardigden [3]. Hun lastbrief bepaalde, de te Breda afgebroken onderhandelingen weder op te vatten; de weêrzijdsche strijdkrachten, tijdens de bijeenkomst, niet tegen elkander, maar alleen tegen 's lands algemeene vijanden, den Spanjaart met zijn aanhang, te bezigen; en voor de Roomschen, zoo mogelijk, ook in Holland en Zeeland vrijheid van eerdienst te verwerven [4]. Juist den dag na de benoeming dier afgevaardigden, sloten zich de staten van Namen bij de drie reeds saamgekomenen — Bra-

[1] Jacob van der Does (die zich echter wegens zijn hooge jaren verschoonde), Willem van Zuylen van Nyevelt, Paulus Buis, en Adriaan van der Mijle.

[2] De overigen waren Jan de Koninck, Pieter de Rijcke, Anthonie van Zickele, en Andries de Jonge (de drie laatsten voor Zeeland).

[3] Den abt van St. Geertrui (Jan van der Linden), den heer van Oetinge (Jan de Mol), en Elbert Leoninus, uit Brabant; Gislein Timmerman, abt van St. Pieter (of anders Bucho Ayte kannonik van St. Baafs), Frans Halewijn, heer van Zweveghem, en den raadsheer Pieter van Bevere (of anders Mr Joost Huysman) voor Vlaanderen; Matth. Moulart, abt van St. Gislein, Charles de Gavere, heer van Fresin, en Quintijn de Pré schepen van Bergen, voor Henegouwen; met Jan de Pennants, oud-secretaris des Prinsen zelf, als secretaris.

[4] Zie bij de Jonge I bl. 272.

bant, Vlaanderen, en Henegouwen — aan, en zagen hun voorbeeld nu allengs door die van Rysel (met Douay en Orchies), daarop door Gelder en Zutfen [1], voorts Doornik, Artois, Valencijn, Mechelen, en Utrecht, en de beide steden van Goes en Zieriksee volgen [2]; in Friesland en Groningen belette — in spijt van allen aandrang van Brussel uit [3] — de Spaansche landvoogd — Robles — alle deelneming.

Hoewel de 12e October tot de opening der Gentsche onderhandelingen bepaald, en de Prins uitgenoodigd was de Hollanders en Zeeuwen tegen dien dag derwaarts te zenden, hield het tot den achttienden aan, eer deze ter plaatse verschijnen konden. Den dag daaraan werden de bijeenkomsten op 't stadhuis geopend, waarbij verschillenden afgevaardigden denkelijk dat raadschrift des Prinsen zelf tot leiddraad verstrekt heeft, dat ons in de Archieven van zijn huis bewaard is gebleven [4]. In den aanvang van dat stuk drong hij nogmaals op een krachtig verbond aan, bij 'twelk zich alle gewesten in 't algemeen en ieder in 't bijzonder, en met hen de voornaamste heeren en edelen, voor immer met eede en handteekening verbonden, om door

---

[1] Verg. voor Gelderland bepaaldelijk Bondam, *Onuitgegeven stukken*, enz. I. bl. 23 en 27.

[2] De Jonge *Besl.* I, op verschillende plaatsen. Voor Utrecht zie ook bij Bondam t. pl. bl. 33 vv. Allengs sloten zich nu ook verschillende, tot dus ver door den vijand bezette, steden aan.

[3] Zie o. a. het schrijven hierachter opgenomen.

[4] Zie *Arch.* V. p. 436 ss. Hoezeer de Prins steeds de ware vraagbaak was voor iedere onzekerheid en weifeling uit de omstandigheden geboren, blijkt vooral ook uit zijn belangrijk schrijven aan Havré (*Corresp. de Guill. le Tac.* t. pl. 132 ss.), die zich, op advies van den staatsraad, schriftelijk tot hem gericht had.

alle middelen en met alle krachten, het behoud en de vrijheid des vaderlands tegen den dwang en de verdrukking der Spanjaarts en hun aanhang, tot den laatsten droppel bloeds en den laatsten ademtocht, te handhaven. Daardoor toch zou men niet alleen de heilzaamste vruchten en voordeelen erlangen, maar ook alle kwade treken en praktijken voorkomen en afsnijden, die de vijanden der algemeene welvaart niet zouden aflaten, door beloften, omkooping, en andere aanlokselen, voortdurend in 't werk te stellen." [1] Bij 't groote verschil der uiteenloopende meeningen, waar-

[1] Verg. ook 's Prinsen schrijven aan Havré, p. 136: ,,sans mépriser l'aide et moyens de nos voysins et aultres estrangiers, il est necessaire premierement de se resoudre à mectre ung bon ordre entre les estatz et s'ayder de ses moyens, devant toutes choses.... Ceste resolution, encores que nous (Holland en Zeeland nam.) n'ayons esté aydé d'aucun agent estrangier nous a faict soustenir une guerre si longue et si coustageuse; à quoy jamais nous ne fussions parvenus sinon par le moyen de l'ordre et bon accord qu'il y a eu entre nous, à raison du grand desir qu'avons eu de nous delivrer de la tirannie et servitude de ces estrangiers. Et cecy se poura facilement exécuter partout, moyennant une bonne union et accord entre tous les estats, et la considération qu'il y vat du salut public." —

Den indruk, van zulk een eendrachtige samenwerking op 't gemoed van den koning te wachten, schetst hij in het uitvoerig vertoog aan de algemeene staten, ald. t. pl. p. 146 s., nadat hij er eerst (p. 143) tegen die ,,maudicte désunion" gewaarschuwd heeft, als waaruit alleen in alle landen ,,presque tous les maux et calamités" gesproten zijn. Zulk een verdeeldheid te weeg te brengen is dan ook ,,la vraie ruse de ceulx qui veulent opprimer un peuple ou rompre une fédération" (p. 149); daarentegen, gelijk ,,un faisceau, estant deslié en plusieurs petites verges ou baguettes se rompt bien aisément; quand il est très bien conjoint et lié par ensemble, il n'y a bras si robuste qui le puisse forcer." (p. 148)

door de hardnekkige Geuzen van 't Noorden, en de trouwe zonen der kerk uit het Zuiden voor altoos verdeeld bleven, liet zich dat alles gemakkelijker op 't papier stellen en verzekeren, dan het in de wezenlijkheid te volbrengen was; vooreerst echter had het nog het schoonst mogelijk aanzien, en viel er — tegenover den wederzijdschen vijand — aan geen verdeeldheid van inzichten te denken. De bedroevendste feiten, op dien eigen dag en later, elders in Zuid-Nederland geschied, zouden er daarenboven toe medewerken, dat dat gemeenschappelijk belang nog te dringender op den voorgrond trad, en alle innerlijk verschil van beginselen voor 't oogenblik geheel en al verborgen hield.

Op dienzelfden 19en van Wijnmaand namelijk, werd het ongelukkige Maastricht het slachtoffer van de woede der Spaansche soldaten, over den hoon hun aangedaan. De vier vendelen Duitschers, die daar, behalven de Spanjaarts onder Montesdoca, in garnizoen lagen, hadden zich, tegen deze laatsten, bij de burgers aangesloten; waarop Montesdoca en de zijnen naar het tegenovergelegene Wijk trokken, en zich met den daar gelegerden Ayala vereenigden. Naar de stad geroepen om over den verderen aftocht te onderhandelen, veroorloofde zich Montesdoca ten raadhuize, naar 't schijnt, eenige smadelijke uitdrukkingen, en werd toen in hechtenis gehouden. Ayala kwam terstond met vijftig musketiers, de brug over, om hem met geweld te verlossen, maar werd door de vereenigde burgers en Duitschers tot den aftocht gedwongen. Ongelukkig waren echter de beide Spaansche oversten, Don Ferdinand van Toledo en Don Alonzo de Vargas. van Diest uit met troepen onder weg, en vernamen daar het gebeurde. Zoo moest de bede om hulp, door de Maastrichtenaars

naar Brussel gericht, te laat komen. Onmiddelijk toch, nadat hij 't vernomen had, stak Don Ferdinand met een deel zijner manschappen naar Wijk over, om zich van de brug meester te maken; terwijl een ander gedeelte, voetknechten en ruiters, onder Don Pedro en Jan Baptista de Tassis en Corn. Delmonte, op de Brusselsche poort aantrok. Wel zochten zich de burgers met eenig op de wallen gebracht geschut, zoo goed mogelijk, te verdedigen, maar konden Don Pedro niet beletten de poort in brand te schieten; waarop ruiterij en voetvolk beide de stad in drongen, op 't zelfde oogenblik nagenoeg, dat ook Don Ferdinand en Ayala, de brug bemachtigd hebbende, van de rivierzijde Maastricht binnenstormden. De Duitschers, op het St. Servaasplein in slagorde gerangschikt, gaven, verraderlijker gewoonte, zich terstond aan de Spanjaarts over, en weten het hun hoplieden, zoo zij zich vroeger tegen gene verklaard hadden. Vreeselijk was nu de moord en het bloedbad, door de verbitterde veroveraars aangericht, en waardoor zij zich niet alleen voor den ondervonden tegenweer, maar voor al het ook elders tegen hen in 't werk gestelde, en den algemeenen haat, waaronder zij gebukt gingen, wilden wreken. Wie niet door 't zwaard der Spanjaarts omkwam, vond in de Maas den dood, of moest in de vlammen van zijn in brand gestoken woning sneven; en gelukkig hij, die daarbij nog zonder marteling om 't leven kwam; met de roofzieke Duitschers vereend, plunderden de woestaarts de huizen, terwijl zij vrouwen en maagden schoffeerden en ter dood brachten. Montesdoca werd uit zijn gevangenschap verlost, de stad door Don Alonzo bezet[1], en de Duitschers, op nieuw

[1] Wij deelen hierachter een paar brieven van zijne hand en twee andere van Don Ferdinand en Montesdoca, en den bis-

in den eed genomen, over de omliggende dorpen verdeeld.

Groot was de ontsteltenis, door de mare dezer woestheid te weeg gebracht. In Brussel vermeerderde zij nog het verlangen naar Oranjes tegenwoordigheid; men verweet het den staten, dat zij al hun krijgsmacht tegen 't kasteel van Gent verspilden, in plaats van ze daarheen te wenden, waar ze zoo hoog noodig bleek [1]. Die staten verboden inmiddels den koop der te Maastricht geroofde goederen, en gaven last de Spaansche eigendommen te Brussel in beslag te nemen, en ze ten baat des vaderlands te gelde te maken. Zij besloten tot het aannemen van nog meerder krijgsvolk en het heffen van een honderdsten penning, en drongen bij den staatsraad op de noodige maatregelen ter ontzetting, zoo mogelijk, van het steeds door don Sanchio d'Avila bedreigde Antwerpen aan. Een aandrang en maatregelen die ongelukkig — gelijk ons blijken zal — der arme stad weinig zouden baten. In Gent brachten de Maastrichtsche bloedberichten niet weinig tot bespoediging van den vredehandel bij; zij volgden daarenboven als op den voet de mededeeling van eenige brieven in cijferschrift, door 's Prinsen afgevaardigden, den 20en October overgelegd, en die door den koning en Roda over en weêr aan elkander gericht waren. In Vlaan-

schoppelijk Luikschen commissaris (Robert van Lienden) mede. De bisschop had te vergeefsch beproefd, nog vóór de vermeestering der stad door de Spanjaarts, er hulptroepen binnen te krijgen. Zie zijn schrijven aan de staten gen. uitgegeven door Diegerick, *Quelques lettres de Gerard de Groesbeek*, enz. Liége 1857. p. 9 en achter de *Mémoires anonymes*, etc. in de *Coll. des Mem.* uitgeg., door J. Blaes I p. 334.

[1] Zie den reeds aangehaalden brief van Jan van den Bossche, p. 456.

deren onderschept, waren zij aan den landvoogd van dat gewest, den graaf van 't Roeulx, in handen gesteld, en door dezen aan Oranje overgemaakt. Hoewel zij weinig anders inhielden, dan wat zich, bij den stand der Nederlandsche zaken, van twee zoo weinig Nederlandsche hoofden en gemoederen, als Filips en zijn bewindvoerder, wachten liet [1]; zoo was dat weinige, in zijn schampere uitvallen tegen Aerschot, Champagny en and., en de aanwijzing der gedragslijn door Roda, in overleg met den nieuwen en reeds in aantocht zijnden landvoogd, te volgen, genoegzaam, om de onderhandelaars hun gemeenschappelijken weêrzin tegen Spanje, bij steeds verzwakkenden indruk hunner verschilspunten, steeds levendiger te doen gevoelen; 't geen nu door de jammertijding uit Maastricht niet weinig in de hand werd gewerkt.

> (Streed de een) dan voor Gods woord warachtig,
> Ook de andren (wilden 't) eer iet lank,
> Met al het gansche land eendrachtig,
> Om er te leven vrij en vrank,
> Uit het geweld der Spaansche honden,
> Die (hen) dus lang hadden vermand;
> En (te) verkrijgen, t' allen stonden
> Vrijheid in heel het vaderland! [2]

Toch was er nog altijd, wier aanhankelijkheid aan kerk en koning, wier heilige afschrik voor de ketters en oproerlingen van 't Noorden, hen niet dan met huivering telken dage nader bracht, aan het vreêverbond met die nieuwgeloovigen aan te gaan [3]; en meer dan

---

[1] Zie daarover Groens aant. in de *Arch.* V. p. 451.

[2] Zie de berijmde samenspraak tusschen Holland en Brabant; *Ned. Geschiedz.* II bl. 171.

[3] Ook had de uitnoodiging tot vereeniging met de te Brussel vergaderden in de eerste plaats gesproken van zich met de

eens vond zich de Prins genoopt de pen op te vatten, om de onderhandelaars tot voortvarendheid te porren. „Men mocht er toch tegen waken," zoo schreef hij, „dat niet door sommigen, onder den schijn van bedachtzaam overleg, slechts uitstel gezocht wierd, tot er, van Spanje uit en door den verwachten landvoogd, of ook door de nog aanwezige Spaansche knechten, iets nieuws ondernomen worden kon. Reeds lang hadden deze zoo in de engte gebracht moeten zijn, dat er aan geenerlei ontwerpen door hen te denken viel; en toch zag men hen Antwerpen dagelijks meer bedreigen. Gave God slechts, dat er geen bedroevender tijdingen van die stad gehoord wierden, en had men maar op te passen, den vijand niet eerstdaags voor zijn eigen poorten te zien!" Hij verheelde voorts het kwade vermoeden niet, dat er bij zijne teêrgevoelige medestanders — bij hem zelf waarschijnlijk wel boven al — begon op te komen, als hadde men voor, om, niet rondborstig en op zijn Vlaamsch, maar op zijn Italiaansch of Spaansch met hen te handelen [1].

Mocht dat laatste vermoeden gelukkig ijdel blijken, daar den eigen dag, waarop de Prins zijn waarschuwende woorden uitte — den 28en October — ook de vijf en twintig artikelen van 't Gentsche vreêverdrag, door de gezamenlijke onderhandelaars vastgesteld en aangenomen werden; de voor Antwerpen gevreesde jammeren zouden, in nog hoogere mate misschien, ver-

---

anderen „te voegen tot *behoud van de oude Catholieke religie*, dienst van Z. Mt, vertreck van de Spaengiaerden ende hun adheranten, pacificatie van de inlandsche oorlogen, ende welvaren ende ruste van alle landen." Zie den brief aan die van Gelderland bij Bondam, I. bl. 22.

[1] Zie zijne beide brieven, *Arch.* V. p. 465—467.

vervuld worden, dan ze zich ook de bloedigste verbeelding der Geuzen had voorgespiegeld:

> Antwerpen rijk, gij waart een stad idone,
> Nooit uws gelijk was onder 's hemels trone:
> Vol goed en schat waart gij tot allen stonden,
> Nooit rijker stad en was ter wereld vonden;
> Van weelden abondant, liefelijk en plaisant,
> Schoone van timmeragie;
> Maar door de Spanjaarts kwaad, (werdt gij) gans desolaat,
> Jammerlijk, vol quellagie! [1]

de Brabantsche Geuzendichter had wel geen zuiverder Nederlandsche klanken tot zijn dienst; maar zijn bastertdicht schetst ons in voldoende mate die rijkste handelstad misschien der toenmalige wereld, en al haar zoo plotseling tot de bitterste ellende verkeerde weelde. Slechts bij de puinhoopen van Troje en Jeruzalem wist een ander de verwoesting te vergelijken, door hare dweepzieke overweldigers over de arme stad gebracht:

> Jeruzalem kloekmoedig
> Noch Trojen geruineert,
> En zijn nooit zoo verwoedig
> Noch wreed gedestruëert! [2]

Den dag, na de vaststelling der Gentsche bepalingen, den 29en October, had de Antwerpsche slotvoogd, door de Duitsche oversten, Fugger, Fronsberg, Polweiler, en den graaf van Everstein een stuk doen teekenen, waarbij dezen beloofden, voor de ontwapening der Antwerpsche burgerij en de afsluiting der stad tegen allen bijstand van staatsraad en algemeene staten te zorgen. [3]

---

[1] *Nederl. Geschiedzangen*, II. bl. 178.

[2] Ald. bl. 177.

[3] Zie over 't heulen en samenwerken der Duitsche hoofden (op Everstein na) met de Spanjaarts van 't kasteel, Champagny's uitvoerig schrijven van 14 October, dat wij met eenige

Everstein, wien men, onder een Duitschen dronk, zijne naamteekening ontfutseld had, kwam, door Champagny ingelicht, alras van zijn dwaling terug, en besloot, liever ten halven keerende, zijn belofte te breken, dan der Spaanschen bloed- en gouddorst te helpen lesschen. Tot zijn eer zij 't gezegd, dat hij, even als de onder hem gestelde troepen, dat voornemen getrouw bleef; hij begon met dan ook al aanstonds die ontwapening na te laten. Geene woorden noch bedreigingen, die hem in zijn betere denkbeelden konden doen wankelen; een onderhoud, door Sanchio Davila van de wallen van 't kasteel met hem gehouden, dreigde zelfs in een kloppartij te ontaarden, zonder hem te bewegen. Jammer, dat zijne en zijner troepen manhafte houding niet tot behoud der stad kon volstaan, en met name den lafhartigen geest van de Waalsche hulpbenden, op aandrang der algemeene Staten gezonden, niet gebeteren kon. Saterdags den 3en November kwamen dezen, na eenig aarzelen van Champagny, die eerst weifelde hen in te laten, onder den markgraaf van Havré, den jongen graaf van Egmont, en den heer van Capres, de Burgerhoutsche poort binnen. Na een gehouden krijgsraad, werd terstond tot het opwerpen eener versterking tegen over 't kasteel besloten, die er de stad, tegen een gevreesden storm der Spanjaarts dekken zou. Daar er ongelukkig geenerlei mijndelvers noch schansgravers in de stad waren, moest dat werk, hoewel onder 't beleid van een schrander deskundige, aan de burgerij zelf worden opgedragen. En hadde het nu van dezer toedrang en ijver afgehangen, de

---

vroegere brieven van zijne hand, uit deze en de vorige maand, die ons geheel in de jammerlijke gesteldheid der Antwerpsche zaken inwijden, elders mededeelen.

taak ware zeker wèl genoeg volbracht geworden; niet minder dan twaalfduizend, zoo mans als vrouwen, waren binnen 't uur reeds aan den arbeid. Niet alleen echter, dat die arbeid binnen 't bereik van 't Spaansch geschut geschieden moest; maar de heldere maan, die hem, na 't wijken van het daglicht, kwam bestralen, maakte ook den nacht voor geen afdoender werkzaamheid bruikbaar, en liet de voorgenomen versterking minder dan halfweegs voltooid. Tot overmaat van rampspoed hadden de Brusselsche hulpbenden zelf geen grof geschut meêgebracht, en viel er dus aan geen beantwoording der Spaansche schoten, laat staan een aanvallenden strijd tegen de hechte wallen van 't kasteel, te denken. Die hulpbenden, zoo besloot men eindelijk, die den wakkersten strijdlust voorgaven, zouden zich persoonlijk in de bres stellen, en met eigen lijf den half voltrokken wal verdedigen; zij zouden den Spanjaart bij den verwachten aanval wêerstaan en — zij betwijfelden 't niet — terugdrijven. Dat liet zich echter, als blijken zou, gemakkelijker beloven dan volbrengen. Vroeg in den morgen van 4 November kwamen, onder Romero, Valdez, en Vargas, ettelijke Spaansche vendels, door Davila opontboden, uit Lier, Breda, Maastricht, en van de sterkte aanrukken, die op Davila's last reeds voor eenige weken aan de overzij der Schelde was opgeworpen; zij trokken het kasteel binnen, om zich bij zijn bezetting aan te sluiten. Weinig tijds later, te tien uren of daaromtrent, kwam er nog een nieuwe hoop met omloofde helmen en ontplooide banier aanzetten; dat waren de muiters van Aalst, die bij het Antwerpsche moordfestijn niet ontbreken wilden. Zij waren zoo vol rooflust, dat zij, op Davila's aanbod hen te spijzen, antwoordden van òf in 't Paradijs te willen middag-

malen, òf in Antwerpen hun avonddisch te vinden [1]; slechts een teug wijns namen zij van hem aan. Na hunne komst, en bij zooveel krijgsdrift, was er geen langer uitstel noodig, en besloot men tot de uitvoering van 't lang ontworpen plunderfeest over te gaan. Nog voor het middaguur openden de Aalster muiters den tocht naar buiten; op de banier, door hun vaandrig, Navarreta, gevoerd, zag men aan de eene zijde een kruisbeeld, aan de andere dat der Heilige Maagd. De brug overgetrokken, wierpen zij zich op den buitenwal op de kniën, om, in dweepzieken kerkijver, den zegen Gods over hun werk der duisternis in te roepen. Daarop rukten zij stadwaarts aan. Drie duizend van hen en hunne wapenbroeders zouden — was eerst de versterking vermeesterd — door de poort van Sint Michiel, de overigen — in genoegzaam gelijken getale — onder Romero en Vargas met de reeds vroeger afgevallen Duitschers van Polweiler, Fronsberg en Fugger, door die van Sint Joris binnen stormen. Bij hun aannaderen sprak de vurige Champagny een laatste woord van mannelijke krijgstaal tot de Walen, om deze tot standvastigheid te porren; met zoo weinig vruchts echter, dat zij reeds bij den eersten aanval der Spanjaarts weken, en een goed heenkomen zochten. In der ijl zocht Champagny nu van uit de stad een handvol Duitschers bijeen te krijgen, met welken hij echter natuurlijk even vruchteloos beproeven zou, den stormenden aandrang der Spanjaarts te stuiten, die den halfvoltooiden wal reeds beklommen hadden. Te vergeefs, dat hij met eigen hand een wijkenden vaandrig zijn standert uit de vuist rukte, en nog een laatste poging tot tegenstand zocht te doen. De krijgswoede der overmach-

[1] Mendoça, *Comment.* p. 315a.

tige Spanjaarts drong het geringe getal zijner helpers onder den voet, en hem zelf, zijn laatsten troost bij de burgers te zoeken, tot welken hij zich nu heren derwaarts wendde, in de ijdele hoop, dat het onmogelijke hem gelukken zou, en hij ook nu nog de Spanjaarts kon terugdrijven. Deze hadden zich inmiddels, naar hun voorgenomen plan, in tweeën gesplitst en waren, onder het aanroepen van Sint Jago, en de kreten van: Spanje! bloed, brand, en roof! op de beide poorten aangerukt. Aan die van Sint Joris was Cornelis van Ende, de luitenant des graven van Hoog-Ems geplaatst, die, Vargas met zijne troepen ziende komen, zich gevangen gaf. Daarop nam de strijd in de stad zelf een aanvang. Op het schoone Meirplein greep een woedend gevecht plaats; de burgers en de trouw gebleven Duitschers stelden er zich manhaftig te weêr. De nabijgelegen Beurs werd met bloed overplast. Aan de andere zijde der stad, het verst van 't kasteel verwijderd, maar waarheen de Spaansche ruiterij, die de Sint Michiels poort was binnen gestormd, onmiddelijk was doorgedrongen, werd niet minder hard gestreden. Vruchteloos wendde de onverdroten Champagny nog steeds pogingen aan, den vijand blijvend te weerstaan; hij moest eindelijk allen tegenstand opgeven, en mocht zich gelukkig rekenen, zich door zijn tegenwoordigheid van geest naar de schepen der Geuzen te redden, die niet verre van daar op de Schelde lagen. Ook Havré, van wiens voorafgaand moedbetoon echter de berichten zwijgen, wist te ontkomen; maar de arme Everstein, die zooveel van een dronk hield, was gedoemd in het water te smoren; hij miste den sprong, dien hij in een bootjen waagde, en door de zwaarte van zijn harnas zonk hij onmiddelijk in de diepte weg. De jonge graaf van Egmont en Capres werden gevangen genomen.

Weldra konden nu de Spanjaarts, de aangeheven krijgsleus getrouw, hun moord, brand, en plundering beginnen. Hun „Spaansche fury" is, door de reeks onzer geschiedschrijvers van Bor tot Motley, te herhaaldelijk beschreven, dan dat het noodig ware, haar ook hier met al hare afgrijslijkheden te schilderen. Jong noch oud, man noch vrouw, vreemdeling noch ingezeten, roomsch noch onroomsch, ja — bij de plundering — zelfs geestelijk noch wereldlijk, werd er gespaard. Grooter „dan te Parijs, toen ze daar bruiloft hielden" noemde de Geuzendichter den moord van Antwerpen, en hij overdreef daarbij niet; Roda zelf begrootte, in zijn verslag aan den koning [1], het getal der om hals gekomenen op achtduizend. De avond was gevallen vóór de Spanjaarts de stad geheel meester waren, maar de gansche nacht was getuige van hunne gruwelen, en nog den volgenden morgen gingen zij daarmede voort. Wel ging hun zinnelijkheid en gelddorst te gast aan dien rijken avonddisch, en zeker hebben ze er de tweehonderd hunner, die vóór hij was aangericht, gevallen waren, hun paradijs niet bij misgund!

De kille huivering die, bij het vernemen van al die verschrikking, het gansche Nederland als door de leden voer, klom nog, zoo mogelijk, bij de kennisneming van het onderschepte schrijven, waarin 's konings tijdelijke vertegenwoordiger, waarin Roda dien koning het gebeurde vermeldde, en de koelbloedige en onverschillige bewoordingen, die hij daarbij bezigde. En al verzekerde hij dan ook, dat de roof en plundering tegen zijn last geschied was; het liet zich alleen daarom licht gelooven, omdat hij zich tevens beklaagde, dat door dien roof en den afkoop van sommigen, er voor

[1] Zie dat bij Bor. I. bl. 738.

de koninklijke schatkist weinig vruchts uit de bestorming te trekken zou zijn. Hij zelf verliet des maandags morgens het kasteel, om aan alles een einde te maken, waarbij hem Davila, Vargas, en Juliaan Romero ter zij stonden. Om er nog zooveel mogelijk van te halen, gebood hij den wondheelers, die de gekwetste burgers behandelden, dezer namen op schrift te geven, opdat men hunne goederen verbeurd kon verklaren; hunne wonden toch kon men gerustelijk als in misdadig verzet tegen 's konings dienaars verkregen achten. Hij liet vervolgens, om het vertrek te beletten der met verlies van hun goed bedreigde Antwerpenaars, in de volgende maand — 13 December — een verbodschrift uitgaan, waarbij hun dat, op een boete van 2000 gulden en 't verlies van hun burgerschap, ontzegd werd. De Raad van State van zijne zijde gaf, op aandrang der algemeene Staten, bijna te gelijker tijd — 18 December — een bevelschrift uit, waarbij — even als vroeger voor Maastricht — koop en verkoop der geroofde goederen verboden werd [1]. —

Niet zoolang gelukkig toefden die algemeene Staten zelf met de goedkeuring en afkondiging der Gentsche bevrediging, waartoe zij namelijk reeds vier dagen na den moord, den 8en November, over gingen. Met dubbel feestgejuich werd zij thans door 's lands — Roomsche beide en Onroomsche — inwoners ontvangen;

> Men hoorde 't geschut aan allen oord
> Afschieten, om zulk blij accoord,
> Pektonnen branden zeere! —

In haar 25 artikelen bepaalde zij, dat de verschillende Nederlandsche staten, die van Holland en Zee-

---

[1] Zie bij Bor. I. bl. 736 vv.

land met den Prins van Oranje ter eenre, die van 't Zuiden ter andere zijde, elkander vriendschap en bijstand zouden doen met goed en bloed, en dàt, in de eerste plaats, om de Spaansche soldaten te verdrijven en voor goed uit het land te houden; dat zij van den koning de beschrijving der algemeene Staten zouden te verkrijgen trachten, om orde op 's lands zaken te stellen en inzonderheid het punt van den godsdienst te regelen; dat zich niemand, buiten de grenzen van Holland en Zeeland, tegen 't Roomsche kerkgeloof zou verzetten; dat de ten uitvoer legging der bloedplaccaten tot op de beslissing der verhoopte Statenvergadering geschorst bleef; dat de Prins van Oranje, 's konings Amiraal-generaal en Stadhouder van Holland en Zeeland, met gelijk gezag, als waarmeê hij thans bekleed was, bedeeld blijven zou, en dat alle gevangenen en met name de graaf van Bossu, onmiddelijk ontslagen zouden worden; dat de Prins, zijn zoon de graaf van Buren, Brederodes weduwe (thans ook reeds die van den Paltsgraaf geworden), en alle andere veroordeelden in hun verbeurd verklaarde goederen zouden worden hersteld; dat de eereteekenen, tot schimp van 's lands ingezetenen door Alva opgericht, zouden omvergehaald worden; en dat eindelijk alle gewesten en plaatsen, nog in 's vijands handen verbleven en zijne zijde aanklevende, van dit verbond waren uitgesloten, maar dat het hun volkomen vrij stond er deel aan te nemen, wilden zij zijne bepalingen nakomen.

Verblijdt u Neerland met jolijt,
En danket God den Heer altijd
  Voor zijn groote weldaden;
Die hier nu zijnen vrede zoet
Zendt, boven van den hemel goed,
  Zijn gemeente beladen.

Zingt nu altsaam een vrolijk lied,
Gods gracy die is ons geschied,
Gelijk wij zien voor oogen;
Hij heeft der Heeren hart in d'hand,
Tegen Gods macht en kan niemand,
Al heeft hij 't lang vertogen.

Gij landen, maakt u op de been,
Verslaat de Spanjaarts algemeen
Het zal haast zijn gedane;
Maakt u zelven in alles vrij,
Die zijt geweest in slavernij; —
Slaat ze, valt dapper ane! —
Te verdrijven de Spanjaarts al,
Onzen God daartoe helpen zal,
Want 't zijn al zijn vijanden;
Om te vermoorden zijn zij hier
En om te spoliëeren schier
Al onze Nederlanden! —

Helaas! waarom moest bij die uitbundige en welgemeende vreugdekreten, bij zulk een wakkere opwekking tot gemeenschappelijken weêrstand tegen den vijand, de daaraan toegevoegde zoo trouwhartige aanmaning en oprechte verzekering:

„Gij Heeren, staat elkander bij,
De Prins zal niet bezwijken!"

noodzakelijk ook met die min of meer achterdochtige bede gepaard gaan:

„Wilt plegen geen verraderij!"

Waarom mocht, bij den zoo luide toegejuichten Vrede van Gent, die waarschuwende stem niet gesmoord worden? — De droevige rede daarvan, voor zoo verre ze nog niet uit het voorafgegane mocht zijn op te maken, zal ons maar al te spoedig kunnen blijken.

IV.

DON JAN VAN OOSTENRIJK.

Het geschiedde, in de dagen van keizer Karel V, dat deze vorst, ofschoon eerst in den bloei der mannelijke jaren, zich levenszat voelende, een zangrijke deerne van Regensburg, met name Barbara Bloemberg, tot zich brengen liet, die, gelijk voormaals Abisag bij den afgeleefden koning David, zijn verdoofde levensgeesten weder opwekken, hem tot nieuw levensgenot brengen zou. Minder uitgeput van krachten dan de oude Joodsche vorst, was hem het opwekkelijk verkeer der levenslustige Barbara [1] vruchtdragender dan gene dat der Oostersche schoone, en deed hem ten gezetten tijde een jongen zoon geboren worden, dien wij thans, den derden van Slachtmaand

[1] Deze werd vervolgens aan een der betaalmeesters van 's keizers leger Kegell uitgehuwlijkt, als wiens uitsporige weduwe zij later in de Nederlanden verblijf hield, en, naar de juiste opmerking van Motley, Alva, door haar onbuigzamen aard, meer moeite baarde, dan al de werkzaamheid van zijn bloedbewind. In zijne briefwisseling met Filips (*Corr. de Phil. II*, I en II) zijn op verschillende plaatsen zijn klachten dienaangaande geboekt, en daaruit door Motley (III p. 65) bijeen verzameld.

1576, op één en dertig jarigen leeftijd, onder den roemruchten naam van Don Jan van Oostenrijk, de Nederlandsche grenzen overschrijden en in Luxemburg zien binnentrekken.

Reeds een veertien dagen voor het overlijden van Requesens, en naar aanleiding van dezes aanhoudenden aandrang op ontslag uit zijn moeilijken post, was, in een door den Spaanschen koning belegden raad, Don Jans naam, als die van zijn meest geschikten opvolger genoemd. [1] Hoewel men toen nog tot geen beslissing gekomen was, was hij echter, na Requesens' dood, ook in 's konings meening, allengs als die van den meest wenschelijken nieuwen landvoogd der Nederlanden doorgedrongen. Allengs ja, maar gelijk steeds bij Filips, weder te laat, om eenig goeds nog te weeg te brengen, en op een tijd eerst, toen reeds het onzekere beheer van den hopeloozen Staatsraad der wederpartij, onder haar kloeken berader, ruimte van tijd en gelegenheid gelaten had, om het Spaansche gezag in de Nederlanden te ondermijnen, en haar eigen invloed uit te breiden. [2] De Gentsche bevrediging, wij hoorden 't, was daarvan het luid sprekende, maar helaas! anders weinig degelijke blijk; en was zij daarom ook, op

---

[1] Zie het verslag der gehouden beraadslaging in de *Corresp. de Phil. II*. III p. 429—435. Slechts de Prioor Don Antonio van Toledo verklaarde zich, om zijn onafhankelijk, eerzuchtig en roemziek gemoed, bepaald tegen hem en voor den Oostenrijkschen Aartshertog Ernst. Buiten dezen kwamen nog diens broeder Albert en de Hertog van Savoye in aanmerking. Alva betoogde het onraadzame Don Jan uit Italië weg te halen. De groot inquisiteur Quiroga sprak echter met warmte voor dezen.

[2] Verg. boven, bladz. 67. Zijn afreis werd toen door den aandrang des Hen van Rassinghem (zie boven bl. 68) zooveel mogelijk verhaast.

de tijding van Don Jans aanstaande komst, aan den hertog van Aerschot kenbaar geworden, te haastiger nog gesloten [1].

> Metten monde groot Calvinist,
> Metten herte goed Papist,
> Metten voeten in all's content,
> Dus treedt elk in den pays van Gent [2];

zoo schetste een bekend volksrijmpjen dier jaren vrij juist de stemming, waarin, bij het overijlde verdrag van onderlinge vrede en samenwerking, de meeste zijner Zuid-Nederlandsche deelnemers verkeerden. Zonder zich namelijk met den mond juist „groote Calvinisten," ijverige Hervormden, gelijk de Hollanders en Zeeuwen, te roemen, verloor toch hun goed Papistisch hart, hun tedere aanhankelijkheid aan de in hun oog eenig ware moederkerk, in den heiligen onspaanschen ijver van het oogenblik, het onoverkomelijk verschil uit het oog, dat hen en de ketters van het Noorden, onder den rebelschen prins, hunnen aanvoerder, voor alle blijvende en vruchtdragende samenwerking geheel onbruikbaar maken zou. Wij zullen dat spoedig genoeg, en reeds van de eerste weken na Don Jans aankomst af, ervaren.

---

[1] Zoo bericht ons namelijk Metzius' H. S.: „Sexto autem Octobris sub horam decimam a. m. veniens Dux Arschotanus ad Consilium ordinum, impetrato silentio, multis verbis et rationibus monuit accelerandam esse pacem, nec diutius differendam; id quod cum praeter quorundam opinionem fieret, mirati sunt cur tantopere accelerandam judicaret; verum postea intellexerunt litteras esse receptas, quibus significabatur Austriacum iter (parare) ut in Belgium veniret, atque ob hanc causam pacem accelerandam, ne ille posset impedire illam." Verg. ook den brief des Prinsen, *Arch.* V. p. 466.

[2] *Nederl. Geschiedz.* II. bl. 184.

Dit ridderlijke pand van keizer Karel en Barbara's levenslustig verkeer, dat thans in de eerste plaats onze aandacht vordert, was na zijne geboorte al spoedig naar Spanje overgevoerd en daar, eerst in het huisgezin van 's keizers hofmeester Quijada, tot zijn veertiende jaar, in 't geheim groot gebracht, toen met Karels beide kleinzonen, Don Carlos en Alexander Farnese, opgeleid en onderwezen geworden. Oorspronkelijk voor den geestelijken stand bestemd, onttrok hij zich echter door de vlucht aan die hem hatelijke bestemming, om vervolgens, na een korten tijd Filips' ongenade ondervonden te hebben, het hem meer passende handwerk van den krijg te aanvaarden. Daarin voerde hij Filips' leger en schepen tegen de Mooren en Turken aan, en had, nu vijf jaar geleden, zijn schitterendst oorlogsfeit in den zeeslag bij Lepanto volbracht. Niet te vreden echter met den behaalden krijgsroem, en in zijn eerzuchtig hart naar eigen oppermacht hakend, had hij zich daarop, als eigenmachtig heerscher, in Tunis zoeken te vestigen, maar was in 't volvoeren van dat opzet door Filips gestoord [1]. Thans naar de Nederlanden geroepen, blonk hem, van over die meer afhankelijke landvoogdij, de luisterrijke kroon van Engeland tegen. De Schotsche koningin, befaamder gedachtenis, Maria Stuart, zuchtte daar in hechtenis, en reeds geruimen tijd ging Don Jan van het hersenschimmig denkbeeld zwanger, haar uit haar gevangenschap te bevrijden en naast haar den troon van Groot-Brittanje te beklimmen. Geen schooner gelegenheid daartoe, dan met de troepen zijns koninklijken broeders, uit de

[1] Verg. desbelust over de jeugd, opvoeding, en krijgstochten van Don Jan, het door Motley bijeengebrachte III. bl. 68 v.

de Nederlanden over te steken, om Elizabeth van haar zetel te jagen.

Met dat opzet in 't hart, aanvaardde hij dankbaar het hem opgedragen bewind over de Nederlandsche gewesten. Bij de vredelievende inzichten van Filips, en zijn eigen beminnelijk voorkomen en innemende manieren [1], kon het hem — naar zijn ijdele meening — weinig moeite kosten de Nederlanders te winnen, hun land tot rust te brengen, en onder eervolle voorwaarden op nieuw aan Filips' bestier te onderwerpen. Deze had hem, bij zijn lastbrief, volmacht verleend in alles toe te stemmen, mits slechts — en daarmede helaas! werd dat alles tot niets — mits de rechten van kroon en kerk niet gekrenkt werden, de godsdienst van Rome in zijn uitsluitenden rang gehandhaafd bleef. Daarvan mocht de nieuwe landvoogd geen duimbreed wijken, en was ook een te trouw zoon der kerk, dan dat hij er immer aan gedacht zou hebben het te doen. En toch wilde hij de Nederlanden, in een ommezien, bevredigen! — hij zou het hopelooze van die onderneming maar al te ras ontwaren, en zijne ervaring van den Nederlandschen vrijheidszin — zoo als zich die in het Noorden openbaarde — duur, zeer duur, met verlies zijner krachten en gezondheid en van zijn jeugdig leven, boeten. Wat echter mag ons de tijdelijke welstand deeren van een ijdeltuitigen, Roomschen en Spaanschen prins, tegenover het krachtig voortbestaan van een degelijk en zelfstandig volk, de onbelemmerde

[1] „Il estoit fort beau et de bonne grace, gentil en toutes ses actions et courtois, affable, d'un grand esprit." Brantôme, (*Vies des hommes illustres*, 34. 3.) „Dotarat illum natura tanta oculorum gratia ac venustate, ut solo aspectu omnium animos ad se videretur allicere." J. B. de Tassis, *Comm.* lib. III. p. 258.

ontwikkeling van een vrijen en bloeyenden staat! —

In allerijl was Don Jan, hakende naar de volvoering der tweeledige, hem voorgeschreven en hem toelachende taak, van slechts twee of drie dienaren vergezeld, en zelf daarbij als de dienaar van een van dezen — den Spanjaart Don Octavio Gonzaga — optredend, Frankrijk doorgesneld; had zich slechts een paar dagen te Parijs opgehouden, om er den Spaanschen gezant te spreken en, op een ter vlucht genoten bal, door de schoone oogen der koningin van Navarre, Margaretha van Valois, bekoord te worden; en was toen, gelijk wij reeds vernamen, den derden November te Luxemburg aangekomen, van waar hij den Raad van State zijne komst boodschapte [1]. De hertog van Aerschot gaf, van 's Raads wege, den Algemeenen Staten daarvan kennis, die nu besloten den heer van Issche naar Luxemburg af te vaardigen, om den nieuwen landvoogd naar Namen te begeleiden, van waar hem ettelijke andere heeren naar Brussel zouden vergezellen [2].

---

[1] Zie zijn eigenhandig Spaansch schrijven van 4 Nov. in Gachards *Collection de Documents inédits*, enz. I. p. 354, en verg. zijn brief van den 14 Nov. hierachter.

[2] *Resol des Etats Gén.* I. p. 98. In eene aant. hierbij noemt de Hr De Jonge dit besluit „merkwaardig", daar er uit blijkt, „dat de vergadering eerst plan had Don Jan naar Brussel te geleiden." Er is daarin echter niets opmerkelijks. Ongewapend wilden zij, even als de Prins van Oranje zelf, Don Jan gaarne ontvangen; (de Prins met het boosaardig opzet, hem dan door zijn doortastende Brusselsche aanhangers gevangen te laten nemen). Zoo melden zij bijv. ook aan die van Namen (*Res.* p. 102) dat zij hem „ongewapend, met eenige edellieden, met eerbewijs ontvangen zullen, *mais* — voegen zij er uitdrukkelijk bij — *point aultrement.*" En onder de grieven, den 30en Nov. hun door den Prins tegen Don Jan voor gehouden, behoorde juist deze, dat hij zich niet, als den

Met dat geleide en die doorreis zou het echter nog eenige maanden aanhouden. Don Jan vertrouwde zich zonder behoorlijke lijfwacht niet binnen Namen, en de onderhandelingen, waarin men zich allengs verwikkelde, rekten zich ettelijke weken lang, om toen, na een schijnbare sluiting, door nieuwe moeyelijkheden vervangen te worden. Van den Staatsraad had Issche voorloopig een brief van begroeting meêgekregen, die echter na weinige dagen door de zending van den geheimraad Johan Fonck gevolgd werd. Fonck was uit over de minzame bejegening, hem in Luxemburg ten deel gevallen. Naauw had hij, ingevolge zijn lastbrief, kortelijk verslag gedaan van al wat er sedert de laatste beroerte — het verzet tegen de Spaansche troepen — was voorgevallen, of Don Jan antwoordde hem „zoo welwillend, zachtmoedig, en hartelijk", dat hij zeide „niet te weten, wat men meer naar den smaak en ten nutte der staten, van hem gehoord kon hebben, al had men hem als gevangene voor zich gehad."[1] Hij vertelde van zijn gevaarlijke reis, die hij, zonder behoorlijken geleîbrief des konings — deze kwam met den secretaris Le Vasseur[2] eerst een veertien dagen na hem — alleen ondernomen had, om zooveel te eerder in vriendelijke onderhandeling te treden, en 's konings wensch, om aan zijn Nederlandsche onderdanen genoegen te geven, te vervullen. Hij wachtte daartoe slechts het antwoord der Staten op een

---

nieuwen landheer of zijn vertegenwoordiger voegde, ongewapend naar Brussel begaf, om daar den eed voor de algemeene Staten te doen (Bor. I. bl. 749). Don Jan echter — en wie kan hem daarin ongelijk geven — wilde alleen van een behoorlijke lijfwacht voorzien, naar Brussel komen.

[1] Zie zijn schrijven van 14 Nov. hierachter.

[2] Hij had Rassinghem naar Spanje begeleid.

nader schrijven, hun met den Heer van Issche overgezonden, af. Dat antwoord gewerd hem na weinig dagen door de beide afgevaardigden der Staten, den heer van Crecques en den abt van Marolles, die tot nader overleg met hem werden afgezonden [1]. Zij brachten hem den wensch der Staten over, dat de tegenwoordig zoo verwarde zaken, tot een goed en gelukkig einde gebracht, en tot dienst van den koning en behoud van het heilig geloof der kerk mochten uitloopen. Van zijne zijde verlangde hij van hen een lijfwacht van vijf vendels Duitsche voetknechten, en even zoo veel ruiters onder Lalaing, Roeulx of Moerbeek; voorts wapenstilstand van weêrszijden, met weering tevens aller Fransche, den Nederlanders toegezegde hulptroepen; daarna een plechtige ontvangst door edelen en prelaten, met aanbieding van de sleutelen der stad, te Namen; eindelijk de komst derwaarts van den Staatsraad en de afgevaardigden der algemeene Staten, ten einde omtrent alles een eindschikking te treffen. Hij beloofde dan het vertrek der Spanjaarts, de handhaving — des noods gewapenderhand — der oude voorrechten, en de toestemming in alles wat de Staten begeerden, zonder evenwel — altoos weder datzelfde rampzalige voorbehoud! — zonder nochtans eenige nieuwigheid te brengen in den godsdienst en het gezag van Zijne Allerkatholiekste Majesteit [2]. Trouwens de ijverig Roomschgezinde meerderheid der Staten, slechts van volkshaat tegen den Spaanschen euvelmoed gedre-

---

[1] Hoewel hunne namen niet uitdrukkelijk genoemd worden, moeten zij het geweest zijn, die hem het antwoord in de Res. der Staten (p. 110) vermeld, hebben overgebracht. Verg. den aanvang van zijn brief bij Bondam I. bl. 155.

[2] Zie het verslag bij Bondam I. bl. 174 vv., en verg. Foncks tweeden brief, hierachter.

ven, maar huiverende anders voor de Nederlandsche ketterij; — die meerderheid kon in dat voorbehoud weinig bezwaar vinden. Zij besloot dan ook tot een nieuwe zending [1] naar Don Jan, hem uitdrukkelijk betuigende, dat „het welvaren van hun heilig geloof en den katholieken godsdienst, en de dienst van Z. M. hen steeds ter harte gingen" [2]; en zij juist in 't belang van dezen, en voor de rust des lands op een instemming met hun thans hem gewordende, nadere uitnoodiging aandrongen. Die uitnoodiging bestond daarin, het met eene lijfwacht, als die des konings bij zijn blijden intocht, van vier of vijf benden van ordonnancy voor lief te nemen, en, wilde hij er voetvolk bij, dat niet uit buitenlanders, maar uit 's lands ingeboornen te kiezen. Vreemd krijgsvolk, zoo merkte men te recht op, zou slechts het wantrouwen eer vermeerderen dan verminderen, en de Duitschers hadden zich daarenboven, door hun heulen met de Spanjaarts op veel plaatsen, maar al te zeer verdacht gemaakt. Schorsing aller vijandelijkheid stonden zij voor veertien dagen gaarne toe, en tevens het afwijzen aller Fransche troepen; hopende, dat Don Jan dan ook binnen dien

---

[1] Zij bestond uit den Abt van St. Gislein, gekozen bisschop van Atrecht, den Hr van Champagny, Havré, Liedekerke, Willerval, en Adolf van Meetkerke; waarbij zich de Hr van Rassinghem aansloot, die de terugreis uit Spanje over Luxemburg genomen had, en van daar den 18en in Brussel was gekomen. (Verg. *Arch.* V. p. 532 en Don Jans brief van 19 Nov. hierachter, en zie voorts den lastbrief der afgevaardigden bij De Jonge *Res.* p. 290). In de Hollandsche vertaling bij Bondam (I. bl. 184) heeft zich uit Champagnys titel (Baron de Renaix) verkeerdelijk nog een afgevaardigde ingedrongen. Bij nader goedvinden der Staten gingen echter Champagny en Willerval niet mede. Zie De Jonge t. pl. p. 142, s.

[2] De Jonge en Bondam t. pl.

tijd de Spanjaarts en hun aanhang metterdaad zou doen vertrekken.

Dacht echter de meerderheid der Staten, met den Staatsraad, zoo losjens — of wil men zoo vasthoudend — op 't punt van vorstengezag en godsdienst; geheel anders was daaromtrent de man gestemd, die beter dan zij den waren stand der zaken doorgrondde, die wist dat men het heil van 't land niet van het heilig geloof kon verwachten; dat dat geloof integendeel, naar 's konings en zijn stedehouders bekrompen denkbeeld gehuldigd, het land te gronde richten moest. Had hij dáárom de beide onroomsche Noorder gewesten, zijn trouwe medestanders van Holland en Zeeland, door dat Gentsche vreêverdrag, met hunne landgenooten van het Zuiden vereenigd? Zou dat verdrag, in plaats van een uitbreiding huns eigen verbonds, een toenadering tot hun beginselen, slechts een eerste schrede op den weg des teruggangs zijn, om hun duurgekochten vrijen ademtocht zich weldra in den stikwalm van 's konings kerk te zien verliezen? Mocht zich ook het bijgeloovige Spanje daarin zalig achten, zijne Hollanders en Zeeuwen waren er in gesmoord, hun hooger uitzicht er mêe verduisterd, de blijde dageraad des nieuwen levens, dien hij zag aanlichten, in een nachtelijk donker verkeerd. Wat koning? wat kerk? — had hij daarom gezwoegd en geslaafd, zich vermoeid en gepijnd, was hij daarom Calvinist geworden, om nogmaals den vrijen nek onder den Pauselijken staf en Spanjes scepter te krommen? Zou hij dienstman van een koning willen zijn, die ook over 't geweten zijner onderdanen beschikken woû? — Gaf men aan Filips' voorstellen, bij monde van Don Jan, gehoor, dan kon het niet lang duren, of men raakte — op zijn best genomen — de Spaansche soldaten kwijt, om

er de Roomsche geloofrechters voor in 't land te krijgen. Maar zou het daarbij wel blijven? zou niet met Rome ook Spanje weldra weder heerschen? en mocht men geheel die welwillende houding en minzame brieven van Filips, die vleyende woorden van zijn landvoogd wel betrouwen? Werden zij niet enkel gebezigd, om den argeloozen landzaat in 't net te lokken, hem dat te zekerder over 't hoofd te halen? — De Prins van Oranje — want hij is de man, dien wij bedoelen — meende dat te goeder trouw; zijne rijke ervaring van 't Spaansche karakter had er hem al de valschheid van leeren kennen. En wanneer ook al wij ons thans overtuigd mogen houden, dat èn Filips èn Don Jan — en de laatste niet het minst — het met hun vredelievende voorstellen eerlijk meenden, mits slechts het land Roomsch en den koning trouw wou blijven; — wat baatte, op zulk een voorwaarde, 's konings eerlijke meening? wat de vrede, dien hij bood? — Heil dan den prins, dat hij aan die eerlijkheid getwijfeld; heil hem, die ons en ons vrije vaderland voor dien vrede bewaard heeft!

Don Jan gevangen te nemen, zoo luidde al aanstonds de eerste doortastende maatregel, waartoe hij zijn vrienden te Brussel en in de Staten ried. Een harde weêrklank voorzeker op 's konings vriendelijke beloften, en Don Jans innemende toespraak! Zoodra hij van zijn aankomst te Luxemburg vernomen had, had hij het raadzaam geacht, zijne meening dienaangaande in een advies aan de Staten naar Brussel over te brieven [1], terwijl hij tevens nog onder de hand aan den hertog van Aerschot en zijn eigen vurigen voorstan-

---

[1] Zie dat *Arch.* V. p. 494, ss.

der, het lid der staten, den advokaat Liesvelt schreef [1], aan welke beide en den heer van Heze hij daarbij een afschrift van zijn advies overmaakte [2]. Reeds dat de nieuwe landvoogd in zoo bescheiden vorm was opgetreden, toonde, naar zijn oordeel, dat de koning en zijn raad alle kans opgaven, het land met geweld te vermeesteren; met zachtheid en vleitaal zou men thans trachten het te verschalken; door voorloopige schorsing der vijandelijkheden zou men tijd zoeken te winnen, om de verdeelde gemoederen te beproeven, ze voor zich in te nemen, en het einde zou het herstel van den Spaanschen dwang en de ondergang van het land zijn. Daarom: dat alles liever voorkomen, en zich van Don Jans persoon meester gemaakt; de koning zou dan voorzeker niet aarzelen, in 't belang zijns broeders, de billijke eischen der Nederlanders te hooren en toe te geven, en al vast beginnen met de Spaansche troepen te doen vertrekken. Al hadden echter de Staten 't gewild, zoo stelde Don Jan zelf hen niet in de gelegenheid 's Prinsen opzet te volvoeren; hij hield zich vooreerst te Luxemburg onder de veilige hoede van des gevangen Mansfelts vertrouwden Luitenant, den heer van Navez; en de raad, zich van die stad en het sterke Diedenhoven zelf te verzekeren, was evenmin uitvoerbaar te achten [3]. De Prins van zijne zijde weigerde evenzeer naar Brussel te komen, zoolang de Staten niet tot een vast besluit, hoe met Don Jan

[1] Ald. p. 493 en 506.

[2] Ook Mondoucet den Franschen gezant, met wien hij over Alençon briefwisselde, zond hij een afschrift toe, ald. p. 504.

[3] „Mectons ordre en toute diligence, que nous soyons asseurez de la ville de Luxembourg et Thionville, ainsi que j'ay touché en mon advis concernant le faict de Don Joan." Zie het schrijven van 14 Nov. in de *Corr. de Guill. le Tac.* III. p. 159.

te handelen, gekomen waren [1]; 'tgeen bij het volk van Brussel en zijne vertrouwde medestanders aldaar, het verlangen naar zijne komst des te meer deed klimmen. Een veertien dagen later, toen de onderhandeling met den landvoogd gaande was, zond hij er Filips van Marnix heen, om zich van zijnentwege met de Staten te beraden, de welgezinden te stijven, en alle kwaad opzet of argelooze misgrepen van anderen te voorkomen. Bijna te gelijker tijd, den twee en twintigsten van Slachtmaand, trokken, met instemming van Heze en onder luide toejuiching van 't volk, hoewel tegen den zin van Aerschot [2] en tot bittere ergernis der Spaansche partij [3], tien vendels soldaten, onder Olivier van den Tempel, van 's Prinsen wege Brussel binnen, terwijl elf andere zich in de voorsteden en de dorpen rondom legerden. Twee dagen later kwam Marnix in de vergadering der Staten, om er 's Prinsen meening op verschillende punten kenbaar te maken [4]. Hij betoogde het wenschelijke eener behoorlijke krijgsweer, liefst onder den graaf van Zwartsburg en den krijgshaften Duitschen overste Lazarus Schwendy; het noodzakelijke eener geldlichting voor deze en andere onkosten; en het gepaste eener voortdurende verstandhouding met een of ander Duitsch edelman — hij had daarbij 's Prinsen broeder, graaf Jan, op 't oog — die er de Nederland-

[1] *Arch.* V. p. 508.

[2] Zie den brief van Olivier, *Arch.* V. p. 540.

[3] Metsius in zijn H. S., die zich tevens bitter over hun Psalmgezang en stoornis van den Roomschen eerdienst beklaagt. Na drie of vier dagen trokken zij intusschen weder af, om zich naar de zijde van Leuven uit te breiden. Zie het daaromtrent voorgevallene in de *Histoire de Bruxelles*, I. p. 446 s. en verg. Oliviers schrijven van 7 Dec. *Arch.* V. p. 557.

[4] *Res.* p. 146; verg. Bondam 1. bl. 188.

sche belangen voorstaan, alle praktijken hunner vijanden tegengaan, en hen zelf van alles onderrichten kon. Hij maakte hen voorts aan den Gentschen vrede indachtig en de verplichting daarbij op hen gelegd, niets te doen buiten voorkennis der Noorder gewesten; hij bezwoer hen, zich met geen schoone woorden noch zoete beloften te laten begoochelen en in slaap wiegen; en wees hen daarbij op de brieven door den koning in der tijd aan den Prins zelf geschreven, op 't oogenblik, dat de man reeds in aantocht was, voornemens hem, zoo hij 't had afgewacht, als zijne beide ongelukkige vrienden, een kop kleiner te maken. Hij zeide verder, dat de Prins hun geen nadere onderhandeling met Don Jan wilde ontraden, maar waarschuwde, daar niet toe over te gaan, vóór de Spanjaarts metterdaad vertrokken waren, noch vóór men gezorgd had, 's konings kasteelen in verschillende plaatsen 't zij geheel te slechten, of althans naar de stadszijde te openen, om niet van hen uit op nieuw bedwongen te worden. Hij vermaande hen voorts nog, alles wel duidelijk te laten goedkeuren, wat in den laatsten tijd door de Staten verricht was, ten einde er later geene beschuldiging van Majesteitsschennis uit mocht voortspruiten; hij drong op de trouwe en volledige nakoming aller Gentsche bepalingen aan; en hij gaf, ten slotte, als 's Prinsen vast besluit te kennen, niet eerder aan den drang zijner vrienden, zelf naar Brussel te komen, gehoor te geven, dan hij daartoe door de Staten uitdrukkelijk zou uitgenoodigd[1], en het kasteel van Sluis, ter verzekering der vrijheid zijner gangen, hem in handen gesteld zijn. Dat was hij, zoo betoogde

---

[1] In zijn schrijven aan Marnix, van den 23en, voegde hij daar nog de uitnoodiging van den staatsraad bij; *Arch.* V. p. 537.

Marnix, aan zijn getrouwen in Holland en Zeeland verplicht, aan wie hij zich niet mocht laten ontfutselen, en die zonder hem hun hoofd — ja, hun *vader*, gelijk zij hem hielden — zouden derven, om hun vijanden ten prooi te worden. Zijn Brusselschen vrienden liet de Prins intusschen door Marnix verzekeren, dat, al bleef hij vooreerst nog in Zeeland, hij daarom „nacht noch dag niet zou aflaten te doen, wat hij voor 't heil en den voorspoed des lands raadzaam achtte"; en hij ried hen inmiddels zich rustig te houden, om hun wederstanders geen aanleiding te geven, verdeeldheid onder de Staten te brengen. [1]

Die Staten namen inmiddels, in hunne vergadering van den 29en [2], van alle 's Prinsen punten, maar een — de verstandhouding met Duitschland — terstond aan; de beslissing omtrent de andere stelden zij tot het eind-antwoord van Don Jan op de hem gedane voorstellen uit [3]. Maar reeds die voorstellen — als men vermoeden kon — waren niet van 's Prinsen gading; „het komt mij voor" zoo schreef hij Marnix daaromtrent, „dat ze weinig afdoende en gansch niet geschikt zijn, om tot zekeren grondslag van 't herstel der zaken of het heil des lands te dienen [4]; en hij rekende — door zijn Brusselsche vrienden van den

[1] Ald. p. 536.

[2] *Res.* enz. p. 156.

[3] Merkbaar intusschen is de invloed van 's Prinsen betoog op enkele punten dier voorstellen; zie o. a. art. 1, 4, en 5 (bij Bor. I. bl. 761 v.) over 't vertrek der Spaansche troepen, de Gentsche Bevrediging, en 't vergeten van al 't gebeurde.

[4] *Arch.* p. 535.

loop der zaken onderricht [1] — dat men, in zijn onderhandeling met Don Jan, reeds veel te ver gegaan was, zich niet verklarende, hoe men zich door diens ijdele betuigingen en bedriegelijke taal zoo kon laten meêslepen; in al wat er was toegezegd, was geen meerder grond van verbetering, dan men van Alva zelf had kunnen wachten [2]. Hij haastte zich daarom, zijn plicht ten naauwste willende nakomen, en om niets wat tot 's lands behoud kon strekken na te laten, nogmaals aan de Staten te schrijven, hen nog nadrukkelijker voorhoudende, wat hunner onvoorzichtigheid te wachten stond, en wat hun verstand hun daarentegen moest voorschrijven. Hij bad hen daarbij te overleggen en te bedenken, dat het geen spel was, dat zij speelden; maar dat zij een sterken vijand hevig getergd hadden, die niet zou nalaten — zoo hij kon — dat later op hen te verhalen. „Vorsten," zoo schreef hij, „vergeven nooit langer, dan zij geen middel hebben zich te wreken; zij veinzen slechts tot de gelegenheid daar is; de ervaring zelve heeft het ons geleerd. Er blijft u daarom geen andere keus, dan òf ten onder te gaan òf u mannelijk te weeren met de middelen, u van God geschonken en die met zijne hulp zeer licht zijn, zoo er slechts eendracht onder u wonen blijft.

[1] „J'ai receu des lres tant du Sr Theron que de quelques autres" t. pl. p. 542. Metzius meldt ons hoe „non deerant frequentes communicationes inter ipsum (Marnix) et consiliarios istos secretiores (gelijk hij ze noemt); et nunc ipse Aldegondius adibat abbatem S. Gertrudis, nunc abbas adibat illum, nunc conveniebant apud Liesvelt." Dezen laatsten noemde hij den „Achitofel". Buiten hem, den genoemden Théron, en Heze behoorde ook de Heer van Beersel tot 's Prinsen briefwisselende aanhangers. (Verg. *Arch.* V. p. 532.)

[2] T. pl. p. 542.

Vervolgdet gij echter uwe onderhandeling met Don Jan, vóór de Spanjaarts het land uit zijn, en gingt gij u uw voetvolk of ruiters kwijt maken in goed geloof op zijne beloften, het ware hem het mes in de hand geven, waarmeê hij u keelen zal." [1] Wijze en krachtige taal voorzeker, maar voor een goed deel te vergeefs verspild voor de meerderheid der Staten-leden en den behoudenden Staatsraad, die den ketterschen Prins maar in den uitersten nood hun halve vertrouwen schonken [2]; gereed om, in plaats van naar zijne waarschuwingen, naar ieder schoon woord te hooren, hun van 's konings wege, door 's keizers bastert toegefluisterd [3]. Toch hinderde dien bastert, meer dan hij 't zeggen kon, die voortdurende ruggespraak, door de algemeene Staten, bij hunne onderhandeling met hem zelven, met het zelfgekozen hoofd der beide omroomsche gewesten gehouden. Waar hij maar den naam der Gentsche bevrediging hoorde, door dat hoofd en zijn aanhang tot stand gebracht — en men heeft dat te recht als een bewijs zijner goede trouw en eerlijke bedoelingen doen gelden [4] — daar voelde hij zich minder gerust, en wilde voorloopig nog niets van haar en hare beginselen hooren. „Alleen op het punt van den

---

[1] Zie het schrijven van 30 Nov. bij Bor. I. bl. 748.

[2] Dan echter ook met de dringendste, schijnbaar meest ongeveinsde betuigingen van eenstemmige rondheid; verg. daarvoor bijv. Aerschots nader aan te halen briefjen van 10 Dec. (*Arch.* V. p 559).

[3] Verg. o. a. het zeggen van Havré uit Luxemburg (8 Dec.) medegedeeld door De Jonge achter de *Resol. des états gen.* II. p. 324: „Lequel (Don Jan) avons trouvé le plus intentonné du monde à revoir ce pays en sa pristine grandeur et anchien être", etc.

[4] *Arch.* V. p. 493.

vrede met Holland en Zeeland," zoo schrijft Fonck den 8en Dec., „blijft hij stuiten, en wenscht over zijn inhoud en vorm eerst met de heeren van den Staatsraad te handelen" [1]; en wat Oranje betreft, beklaagt Don Jan zich wat later uitdrukkelijk bij den koning, dat men in alles wat er omgaat, met hem raadpleegt; hem, „dien hij voor het grootste struikelblok houdt, dewijl zijn geheele behoud er van afhangt, dat alles blijft zoo als 't is. [2] Hij liet dan ook niet na, den heer van Willerval vervolgens zijne verwondering te betuigen, dat men met dien „rebel en Lutheraan" gelijk hij hem heette, bleef handelen, ja, zich „op eenigerlei wijs" met hem inliet. [3]

De afgevaardigden der Staten, den 2den December 's namiddags te twee uur, in Luxemburg aangekomen, werden reeds een uur later op de minzaamste wijs, elk met een tedere omhelzing, door Don Jan ontvangen. Een hunner, de pensionaris van 't Brugsche Vrije, Adolf van Meetkerke, voerde vervolgens in 't Fransch het woord, hem welkom heetende in de Nederlanden, en hem dankende voor de moeite die hij genomen, en op zijn hachelijken reistocht reeds geleden had. Don Jan ving zijn antwoord in dezelfde taal aan, maar liet ze ras voor de Spaansche, als die hem vaardiger afging, varen [4]. Den volgenden dag legden zij hem toen de

---

[1] Zie zijn derden brief, hierachter.

[2] „Con quen communican quanto se trata;.... teniendo por principal contrario al Pr. de O. ques el que se save por aberiguado que su conservacion consiste en que todo esta como esta." Brief van 2 Jan. 1577, in 't Haagsche H. S.

[3] Naar het bericht bij Bondam, I bl. 314.

[4] Zie het schrijven der afgevaardigden, opgenomen onder de *Pieces justificatives* achter de door Blaes uitgegeven *Mémoires anonymes*, enz. I. p. 341 ss.

tien punten voor, waarin de voorstellen der Staten vervat waren, op welke hij hun zijne opmerkingen beloofde meê te deelen. Hij verheelde inmiddels zijn verwondering niet, dat, terwijl hij zelf, onmiddelijk na zijne aankomst, de Spanjaarts verzocht had alle vijandelijkheid te staken, die van de zijde der Staten niet afnam, maar zij sedert de kasteelen van Valencijn en Gent, en de stad Grave hadden vermeesterd. Een bezwaar, dat hem door de afgevaardigden naar behooren werd verklaard en opgehelderd, maar dat ons zelf dringt eenige dagen rugwaarts te schrijden, om deze en menige andere uitbreiding en vergrooting van den aanhang der Staten, en van 't grondgebied der Patriotsche partij, kortelijk na te gaan. Zeggen wij hier voorloopig alleen nog, dat Don Jan zijn beloofde aanteekeningen den afgevaardigden na drie dagen overhandigde; waarop zij, hun tegenbedenkingen daarnaast stellende en voorts nog een nader betoog leverend, ook dit weder beantwoord zagen [1], en zoo den 9^{en} December, met een en ander de terugreis naar Brussel ondernemen konden. Met geen stelliger uitslag evenwel, dan dat tweè van Don Jans dienaren, Don Octavio Gonzaga en Escovedo, naar Antwerpen gezonden werden, om er met de Spaansche troepen over hun vertrek te onderhandelen; terwijl er voorts een tijdruimte van veertien dagen — en dat wel van den vijftienden der maand af — bepaald werd, binnen welke men de weêrszijdsche wapenen nog zou laten rusten. Deze bepaling was echter weinig naar den zin der Staten, en dat te minder, daar hun ettelijke onderschepte brieven van don

---

[1] Zie een en ander bijeengebracht bij Bor. I. bl. 760 vv. en bij De Jonge *Res. des Et. Gen.* I. p. 312—319.

Jan aan Roda en anderen [1], al het wankele der Spaansche trouw, het weinig geloofbare der Spaansche bedoelingen, op nieuw voor de aandacht riepen [2]; al stelden zij van de andere zijde, tevens den uitersten nood aan 't licht, waarin de Spaansche koning verkeerde.

Drie dagen na de Gentsche Bevrediging was het kasteel dier stad, na een beleg van bijkans twee maanden, aan Aerschots Luitenant, graaf Filips van Lalaing, bij verdrag overgegaan. Gebrek aan krijgs- en levensvoorraad drong de Spaansche bezetting ten leste, nog vóór de wijde bres, die men geschoten had, bestormd werd, zich over te geven [3]. Mondragons kloeke huisvrouw, die er zich ophield, had tot dus ver te vergeefs met de hoop op 't ontzet gevleid, door haar man aan te brengen. Deze, van zijne muitende Walen, die de partij der Staten kozen, verlaten, had zelf, weinige dagen vroeger, het bezit van Zieriksee en omliggende schansen moeten opgeven, en de zoo zuur gewonnen stad en eiland, door den graaf van Hohenlohe voor den Prins zien bezetten. Schouwen, Duive- en St. Annen-land kwamen daardoor, op Tholen na, weder in dezes handen. [4] Twee weken daarna ongeveer, vermeesterde Hoogstratens jonger broeder, graaf George van Lalaing, heer van Ville — de later helaas! zoo beruchte Rennenberg [5], maar toen Oranjes ijverige en geliefde medestander — de stad en het kasteel van

---

[1] Verg. daarover Aerschots brief aan den Prins. *Arch.* V. p. 558, en vooral ook het schrijven van den Staatsraad aan Don Jan, opgenomen in de aant. op bladz. 172—174 der *Corr. de Guill. le Tac.* III.

[2] „L'issue dud. colloque est à plusieurs suspect, pour les choses passées." Corn. de Backere aan de Prins. *Arch.* V. p. 561

[3] Verg. De Kempenaere, *Vlaemsche kronijk*, bl. 175.

[4] Bor. I. bl. 727.

[5] Na den dood van zijn oom, den Luikschen Kanonnik.

Valencijn. De acht vendelen Duitschers, in die stad gelegerd, lieten zich voor een daalder de man uitkoopen; waarop toen, met behulp der burgers, het kasteel met zijn anderhalf honderd Spanjaarts, belegerd werd en twee dagen later bij verdrag overging. Van een andere Zuid-Nederlandsche grensstad, Kamerijk, maakte zich de baron van Inchy, Boudewijn van Gavres, meester; terwijl een aanval, van de andere zijde op 't slot van Rupelmonde ondernomen, mislukte [1].

Bijna te gelijker tijd, den 21en November, nam ook de kloeke ontvanger van Kuik, Reinier van Boecholt, den Spaanschen slotvoogd van Grave, Caspar Gomez, bij verrassing gevangen, nog voor de Drossaart van Tiel, Andries van Anderlecht, met 300 man door Hierges tot bijstand der stad gezonden, de Maas over was; over 't ijs naar 't slot komende, vond hij er Gomez reeds in hechtenis [2]. De Duitsche bezetting der stad liet zich nu voor 8000 guldens vinden [3], en raakte deze aldus in de macht der Staten.

Minder gelukkig was men reeds een maand vroeger met het meer belangrijke Bosch geweest, 't welk men van Bommel uit bij verrassing had willen winnen. Wel waren reeds in 't laatst van September de schansen van Sleeuwijk en Werkendam door de Gorkummers veroverd [4], en de toestand van 't belendende Woerkum

[1] Verg. Bor, t. pl. bl. 750, en voorts nog hierachter.

[2] Blijkens zijn schrijven (*Conseil d'Etat et Aud.*), weldra door den Heer Cuypers van Velthoven in zijne *Introduction* op de *Documents*, enz. *conc. Bois le Duc* mede te deelen.

[3] Verg. den brief van Burgemr Pierling in de *Pieces justif.*, achter Blaes' *Mémoires anon.*, p. 337, s. Een paar eigennamen zijn daar echter slordig afgedrukt: voor *Kuscher* en *Kuchler* (p. 338) even als voor *Eülsiker* (p. 340) lees: *Kuschler*, voor *Lanner: Reinier*.

[4] Zie het schrijven van Nedonchel van 25 Sept. hierachter.

daardoor steeds hachelijker geworden, zoodat het dan ook den 24[en] October, alleen uit honger, door de Duitschers en daarop door Floyons Walen verlaten werd [1]. De verrassing echter in dien tijd op Den Bosch beproefd, liep, tot 's Prinsen bitter leedwezen [2] spaak, daar zij ongelukkig vóór de onderneming uitlekte. De bekende Bossche geus, Hendrik in den Horen (Agyleus), thans zich te Bommel onthoudend, had met den bevelhebber dier stad Jhr. Dirk van Haeften, den toeleg gesmeed, een honderd of honderdvijftig man Den Bosch vermomd te doen binnensluipen; deze, daar bij ploegjens van vier en vijf gehuisvest en op den gezetten tijd gewaarschuwd, zouden de Bommelsche poort vermeesterd en den graaf van Hohenlohe met 16 of 20 vendels binnen gelaten hebben; die van Bommel hadden daarbij hunne krachtige medewerking toegezegd. Eenige van de binnengesmokkelden vielen echter, naar 't schijnt, den stadsbevelhebber in handen [3], en was daardoor het verrassingsontwerp, vóór zijn ten uitvoer legging gesmoord.

Des te verblijdender was de vergoeding, voor deze teleurstelling in 't Zuiden, der Nederlandsche partij in

---

[1] Den 7[en] Oct. schrijft Floyon over den slechten staat der stad, en dat er geen middel is haar te houden; den 24[en] bericht hij het verlaten, als boven, uit „pure disette". Reeds voor het einde van Sept. had zich de bezetting van De Klundert en die van Gastel weggemaakt; verg. Floyons schrijven hierachter.

[2] „Je vous recommanderay aussi le faict de Bois le Duc" schrijft hij nog weder in Nov. (nadat hij van Agileus de mogelijkheid eener afkooping van 't Duitsche garnizoen gehoord had; *Arch.* V. p. 452, aant.) „puisque vous sçavez combien serviroit voir que lade ville fusse du tout en la puissance des Etats." (*Arch.* t.pl. p. 536).

[3] Zie diens schrijven van 22 Oct. hierachter.

't Noorden des lands, ter stede van Groningen, weggelegd. Algemeen waren daar, sedert geruimen tijd reeds, de klachten geweest over het harde bestier van den krachtigen, maar ijverig Spaansgezinden heer van Billy, en te vergeefs de pogingen, in 't begin van Oogstmaand, tot verzachting van zijn dwang, in een schrijven des Staatsraads, op hem beproefd [1]. Vertrouwende op zijne soldaten, ging hij in zijn overmoed voort. Toen daarop, een maand later, die Staatsraad, door Hezes stout vermeten, gevangen en in zijn samenstelling aanmerkelijk gewijzigd was, had hij ook alras in het voorstel der Brabantsche Staten gestemd, om den wakkeren Frans Martensz. Stella, „een man van geest en karakter", gelijk het van hem heet [2], naar de Noordoostelijke gewesten te zenden, ten einde deze tot deelneming aan de algemeene Statenvergadering over te halen. Zoodra zich nu Stella, op zijne zending, te Groningen vertoonde, liet hem Billy, die de Staten voor „rebellen" en hem zelf voor een „oproerling" uitmaakte [3], gevangen nemen en wreedelijk pijnigen. Naauwelijks hadden de Staten van deze mishandeling, hun afgevaardigde aangedaan, bericht gekregen, of zij brachten hun beklag bij den Staatsraad in, die nu Billy gelastte, Stella onmiddelijk in vrijheid te stellen. Zijn Spaansche trots gaf daaraan natuurlijk echter evenmin gehoor, als aan het hem gedane verzoek, zich bij de ontworpen Bevrediging aan te sluiten.

---

[1] Verg. het schrijven bij Bor. bl. 750, en Joh. Rengers *Kronijk* II. bl. 11 en volg.

[2] „Franchois Martini, oncle du recepveur de Brabant, Guill^e de Rouck, homme de coeur et d'esprit;" (*Conseil d'Etat et Aud.*) bij gelegenheid der vermelding zijner gevangenneming en pijniging door Billy.

[3] Zie Rengers t. pl. bl. 13.

Hij vorderde integendeel zijn troepen een nieuwen eed van trouw af, en zocht zich voorts in verband te stellen met de Duitsche garnizoenen van Deventer en Kampen [1], ten einde met nog meerder kracht voor den koning werkzaam te zijn, en het geheele Noord-Oosten des lands voor afval te behoeden. Voor hij evenwel dat voornemen kon doorzetten, zou aan zijn eigen bewind een onverwacht einde komen. Door zijn onbetaalde soldaten, wegens zijn harde behandeling en streng beleid, meer gevreesd dan bemind, deed hij eene vergeefsche poging, hen tot den nieuwen eed van trouw, dien hij hen afvergde, te bewegen. Slechts enkele Spaansche en Waalsche officieren (Lopez, de beul van Groningen bijgenaamd, Monceau, Champy) met hunne serjanten en korporaals, toonden zich bereid dien te zweeren; de overigen weigerden kortaf, en beriepen zich op den eenmaal gedanen, zeggende daarmeê te kunnen volstaan. Hij maakte zich boos, schold hen voor Lutheranen en rebellen, maar alles zonder baat. Met name kwamen de beide Waalsche vendels, onder Lussy [2] en Villers, overeen den eed niet te doen. Billy gaf daarop, den 23en November [3], Lopez bevel, om met zijn vendel op dat van Lussy aan te vallen, als het in den namiddag op de wacht trok, en het zoo met geweld tot zijn plicht te brengen. Dit opzet werd echter ruchtbaar, en kwam nu Lussy's vendel langs een anderen dan den gewonen weg ter wacht. Voor Billy's

---

[1] Zie het schrijven bij Bondam I. bl. 181.

[2] 's Mans eigenlijke naam was Oude de Godefroi, Sgr de Luzy (zie *Resol. des Et. Gen.*, II. p. 397).

[3] Deze, door Fresinga en and. (zie Bondam I. bl. 182) weêrsproken dagteekening, zal, door beide hierachter meêgedeelde brieven, thans wel vast staan.

woning gekomen, weigerden de soldaten het verschuldigde eerbetoon en 't saluutvuur hunner snaphanen, en hieven een alarmkreet aan, toen hun de wachtmeester Antoni Sarda daartoe dwingen wilde. Villers' vendel, dat de wacht nog bezette, schoot daarop toe, en ook Lopez' soldaten, op 't gerucht afkomende, voegden zich bij de overigen, in plaats van op hen aan te vallen. Zij schaarden zich nu kringsgewijs op de markt, schoten naar Billy's zijde, trokken op zijne woning af, en namen hem, toen hij hen op hun eisch te woord stond, 's namiddags omtrent drie uur gevangen. Voor zijn schoone woorden en beloften, hun geld te geven, hadden zij geen ooren, maar scholden hem voor schelm en verrader, terwijl zij: „Leve de Prins! leven de Staten!" gilden. — Zijn schoonzoon en Luitenant, de heer van Ruysbroeck, deelde onmiddelijk in zijn lot; even zoo de Waalsche hoplieden, en de gewezen bevelhebber van Zutfen, Christoffel Vasquez, die sedert korten tijd zich uit die stad had weggemaakt en naar Billy gekomen was [1]. In het minderbroeders klooster gevlucht, had hij zich hair en baard afgeschoren en in een monnikspij gehuld; maar werd, op aangifte van een der broeders gevat. De provoost van Lopez werd in het pastoorshuis in den schoorsteen gevonden, terwijl ook Lopez zelf, die eerst had zoeken te ontkomen, en de gewezen Groninger syndicus, thans 's konings raad in Friesland [2], dr. Westendorp — in de wandeling dr.

---

[1] Verg. Tadama's *Geschiedenis van Zutfen*, bl. 212. De daargenoemde Floyon was echter geen hopman maar, even als zijn broeders, kolonel.

[2] Sedert 23 Oct. 75, in plaats van den overleden Raadsheer Sickinga; hij was thans „om zekere particuliere processen te termineren" in Groningen, en daar „kranck" geworden.

Logendorp genaamd — twee of drie dagen later nog gevangen werden. Stella werd uit zijn kerker gehaald en op de markt gebracht, waar hij nu den soldaten, in naam der Staten, den eed afnam. Den volgenden dag verklaarde zich ook de stedelijke overheid in gelijken zin; zij schreef naar Brussel en vaardigde Stella met enkele van de haren af, om van alles bericht te geven, en een nieuwen Groninger landvoogd te vragen. De Prins zocht daartoe aanvankelijk de aandacht op zijn, in Bremen toevenden zwager, den graaf van den Berg, te vestigen [1]. Deze was echter te bepaald onroomsch, en daarenboven wegens zijn vroegere weinig kloeke houding, ook minder aanlokkelijk. Men aarzelde nu tusschen den graaf van Bossu, die door de Staten [2], en den heer van Ville, die door den Staatsraad werd voorgestaan; en werd daarop de laatste voorloopig naar Groningen afgevaardigd [3].

Het voorbeeld der Groninger soldaten werd, des maandags en dinsdags daarna, door die van Delfzijl en den Dam gevolgd [4], die hun hoplieden gevangen naar Groningen brachten. Denzelfden maandag werd ook Johan Mepsche, Albaanscher gedachtenis, in zijn huis vastgezet en met vijftig soldaten bewaakt.

Lustig spotten de juichende Geuzen met den rampspoed van den gevangen landvoogd en zijne trawanten; „Caspar" zoo voerden zij hem klagende in:

---

[1] *Arch.* V. p. 565 verg. de *Res.* enz. p. 194, waar blijkbaar *Groningue et Frise* moet worden ingevuld.

[2] Ald. p. 178; verg. *Arch.* t. pl.

[3] *Arch.* t. pl. Hij nam den 22en de reis, over Middelburg aan; verg. *Arch.* V. p. 584.

[4] Rengers, t. pl. bl. 31.

Caspar de Robles, Heer van Billy
Stadhouder van Friesland en Groningen vry
  Plag ik mij, met stouten moed,
Te schrijven, en laten noemen daarby: —
  Maer nu is 't al tegenspoed!

Toen Duc d'Alva, die oude tyrant,
Zijn tyranny pleegde in 't Nederland,
  Heeft hij mij, met een wijs bestel
Gezet over Groningen en Groningerland,
  Tot een Spaanschen kolonel.

Des worde ik nu zeer gekrenkt
Van elk als een dief henker geschent; –
  Isser niet een Duivel in de Hel,
Die mij helpt uit dit ellend?
  't Valt mij al te zwaren gekwel! [1]

Te gelijker tijd bijna als Groningen voor de algemeene Staten, werd het stedeken Oudewater, door het kloek beraad van den Goudschen bevelhebber, den vaardigen Jhr. Adriaan van Zwieten, voor die van Holland en den Prins, bij verrassing weder vermeesterd. Zwieten, die wist, dat de stad met slechts weinige Duitschers van Hierges bezet was, zond er twee vaandels onder Dirk Adr.z. van Dam heen, die 's avonds den IJseldijk tot dicht bij de stad langs trekkende, daar halt hielden, afklommen, en, ten getale van veertig of vijftig, tot onder de wallen slopen. Van Dam, 't grachtijs over stappende, beklom nu den muur, en was toen weldra met de helft der veertig, voor men er op verdacht was, op de markt; de andere helft was naar de Broekerpoort getrokken, om daar de wacht te overrompelen. Een helder *Wilhelmus* schetterde door de lucht, de trommels weêrklonken, en de verschrikte

[1] *Nederl. Geschiedzangen*, II. bl. 190.

Duitschers, half gekleed aan hun slaap ontsprongen, wisten niet beter dan om lijfsgenâ te bidden. Zij kregen toen verlof, om den volgenden dag, met de desgezinde burgers, de stad met pak en zak te verlaten [1].

In Noord-Holland was reeds met half October de bezetting van 't huis Assenburg, in de Beverwijk, uit vrees voor Sonoy's soldaten, afgetrokken. Deze, daarvan verwittigd, zond er onmiddellijk van de zijnen heen; terwijl ook de gelijkelijk verlaten schans te Sparendam, door den Hollandschen overste Herman Helling bezet, en daardoor Haarlem van Amsterdam afgesneden en deerlijk in 't naauw werd gebracht. Verdugo's luitenant, La Margelle, die er nog altijd bevel voerde, zond brandbrieven naar Den Haag en 't platte land in den omtrek, om bijdragen tot onderhoud zijner troepen; waarop de Staten van Holland wijselijk enkele vendels in Noordwijk legerden, die hem van meer handdadige maatregelen weêrhielden. Het arme Haarlem werd daarenboven, den 29en der maand, nog door een vreeselijken brand geteisterd, mede, naar 't schijnt, aan de onvoorzichtigheid der bezetting te wijten; terwijl, om het nog eerder tot overgang naar de Staatsche zijde, en tot vereeniging met den Prins te noopen, door de Staten van Holland den 9en November een verbod aan alle plaatsen in Kenmer- en Drechterland werd uitgevaardigd, er eenigen handel meê te drijven. Vreezende dat men de stad, ten slotte, ook nog den toevoer van zeevisch — thans het genoegzaam eenige voedingsmiddel der burgerij — onthouden zou, wendde zich hare overheid den 28en tot Hierges, met

[1] Zie Walvis *Beschrijving der stad Gouda* I. bl. 175; verg. *Arch*, V. p. 540, en den daar bedoelden brief van Hierges, hierachter.

verzoek haar van 't garnizoen te ontslaan, er nog bij voegende, dat het anders te duchten ware, de onroomsche partij — de Consistorialen, gelijk zij ze noemde — de overhand krijgen en de stad voor de moederkerk verloren zou zijn. De brief werd echter opgevangen, en daardoor juist dien gevreesden Consistorianten in handen gebracht [1].

Ook de Amsterdammers wilden steeds nog niets van dezen hooren, maar wendden zich, in spijt van 't herhaalde aanzoek tot overkomst, hun, gelijk den Haarlemmers, door de Staten van Holland gedaan, liever tot de Algemeene, zich over de Hollandsche placcaten beklagende, die hen voor vijanden verklaarden en vrijbuit op hen gaven [2]. 't Hield dan ook, als wij zien zullen, nog ettelijke maanden aan, vóór zij zich aan den Prins gewonnen gaven, en kwam hen daarin Haarlem weldra voor.

Intusschen was niet alleen, door het Don Jan maar noode gegunde veertiendaagsche uitstel, de geheele Wintermaand — immers tot den 29en — voor alle dadelijke handeling in 't Zuiden verloren gegaan; maar brachten de omstandigheden ook toen nog geen einde aan den weifelachtigen stand der zaken. Meetkerke en zijne mede-afgevaardigden waren wel in vrij goede stemming van den nieuwen landvoogd gescheiden [3], en moest er ook door de onmiddelijke zending van Gonzaga en Escovedo, reeds iets gewonnen schijnen; inderdaad was dit echter niet het geval, en de onderhandeling er alleen wat door gerekt, de eindbeslissing nog voor een goede poos verdaagd. Wel kwamen toch

[1] Zie den brief bij Bor I. bl. 755, en verg. voorts nog hier achter.

[2] Zie hun brief van 14 Dec. bij Bor t. pl.

[3] Zie boven bl. 119, en verg. voorts ook den brief van Rassinghem *Mem. anon.* I. p. 346.

Don Jans beide afgevaardigden, ten spoedigste over Brussel naar Antwerpen, om zich daar met de Spaansche legerhoofden over hun vertrek te bespreken; waarvan hun was opgedragen, binnen de 24 uren daarna, verslag te doen. Daar echter een voornaam deel dier hoofden zich nog altoos in Maastricht ophield, verzochten zij reeds terstond uit Antwerpen onbepaalde verlenging van dat etmaal, om zich ook met dezen te beraden. In het antwoord daarenboven, dat den 18^{en} van de Antwerpsche hoofden inkwam, werd wel in 't gezegde vertrek — maar dan over zee, na behoorlijke afrekening, en met voorziening van wel toegeruste schepen — toegestemd; waarmeê zich ook de Duitsche vendels te vreden verklaarden; — maar hoewel nu de Staten hun afgevaardigden, bij hun laatste antwoord, uitdrukkelijk ook de keus van dien waterweg vrijgelaten, ja, hem in de eerste plaats genoemd hadden [1], was hun die thans door 's Prinsen afgevaardigde, Marnix, als veel minder verkieslijk voorgesteld [2]. Zij konden trouwens niet gissen, dat Don Jans eenig opzet daarmede die beraamde inval in Engeland was, dien hij nog steeds in 't hoofd had. Zij besloten daarom, eerst Don Jan al het moeilijke en gevaarlijke te laten opsommen, dat die terugweg over zee, door het gemis hunner schepen, het bezwaar ze behoorlijk van leeftocht te voorzien, het noodzakelijke oponthoud, voor haar uitrusting gevorderd, voor hen hebben zou; hem voorts op het voorbeeld van Alva zoowel als Margaretha te wijzen, die beide de terugreis over land genomen hadden; hem ook voor te houden, hoe die reis voor de Borgondiërs, Albanezen, en Italianen onder de sol-

---

[1] „Ten einde zij terstont ter zee gaan of anderzins naar believen van Z. H." (Bor I. bl. 763 b.)

[2] *Res. des Etats gen.* I. p. 209.

daten verreweg 't verkieslijkst was; — en hem daarom voor te stellen, alleen voor de voetknechten, en hen, die hun paarden wilden achterlaten, den weg te water, mits in ongewapende schepen, van gewapende hunnerzijds begeleid, vrij te geven. Toen zij echter eenige dagen later (26 Dec.), bij de komst der tot dusver steeds nog afwezige, Hollandsche en Zeeuwsche Statenleden, nog nader tegen al de bezwaren van 't vertrek der troepen over zee, waren gewaarschuwd; waarbij zich tevens de Geldersche, en Friesche en Groninger afgevaardigden — bij hun doorreis te Middelburg door den Prins ingelicht — in gelijken zin verklaarden [1]; toen gaven zij nadrukkelijk last, uitsluitend op de landreis te blijven aandringen. Zoo was dus, met die gave toestemming der Spanjaarts in hun afreis te water, nog weinig gewonnen. Wat de gevraagde afrekening en betaling der troepen betrof, meenden de Staten buitendien ook te recht, dat men die eerder van Filips zelf, als die ze herwaarts gezonden had, verwachten kon; ook mochten ze gerustelijk geacht worden, door hun rooven en plunderen, twintigmaal meer dan hun gansche bezoldiging erlangd te hebben, en konden zich daarmeê dus betaald houden. Waarom zij dan ook niet wilden toelaten, dat zij den in Antwerpen en Maastricht gekaapten buit te lande uitvoerden, en daartegen al aanstonds een streng verbod uitvaardigden.

Intusschen, indien ook al verdaagd en vertraagd,

---

[1] Zie de Waarschuwing zonder dagteekening bij De Jonge, *Res.* I. p. 331; en verg. den brief naar Namen bij Blaes, *Mem. anon.* I. p. 366, en dien des Prinsen van Oranje van half Dec., *Arch.* V. p. 568: „(les Etats) ont fait dresser certain escript, en delibération de l'envoyer demain ou après demain vers Bruxelles."

de onderhandeling met den landvoogd was daarom nog niet afgesteld en te niet. Don Jan had den afgevaardigden, bij 't onderhoud in Luxemburg, het voorstel gedaan, tot nader overleg en zoo mogelijk algeheele bevrediging der Nederlandsche zaken, de leden van den Staatsraad, met eenigen van die der Staten, binnen Namen te noodigen; hij zelf zou dan naar Marche in Famenne — op bisschoppelijk Luiksch gebied — komen, om zoo van naderbij met hun te handelen. Indien hij daarmede, gelijk sommige Spanjolen gisten [1], de Staten aan de blijvende werking en invloed van Marnix en den Prins onttrokken waande, zou hij zich, wij zullen 't zien, bedrogen vinden. Zijn voorstel intusschen, welks uitvoering, van der Staten zij, niet van gevaar ontbloot scheen; daar het algemeen gerucht was, dat hij in Frankrijk troepen verzamelde, en men dus vreezen kon, in Namen overvallen en gevangen te worden [2]; — zijn voorstel werd desniettegenstaande aangenomen en in de volgende week ten uitvoer gelegd. Een deel der Staten trok, gewestgewijs, met den Staatsraad naar Namen, niet zonder verklaring onder eede evenwel, dat zij gezamenlijk naar Brussel zouden terug keeren, het eindverdrag met Don Jan mocht dan al of niet getroffen zijn [3]; terwijl zij zich even plechtig verbonden, niets zonder hunne medeleden in Brussel te verrichten, en dezen met gelijke macht

---

[1] „Quod admodum prudenter factum fuit" zegt Metzius in zijn H. S. „ut impediretur communicatio illa cum Aldegonde, quae paci parum profuerit."

[2] Zie over deze troepen de aant. van J. B. de Tassis in zijne *Comment.* p. 243, *cap.* 68., den lastbrief der alg. Staten aan Théron, *Corresp. de Guille le Tac.* III. p. 167 f., en Froimonts beide brieven hierachter.

[3] Zie de *Resol. des Etats gen.* I. p. 208 en 213.

als zich bekleed lieten. De stemming waarin men, bij die gewichtige overeenkomst en het voorgenomen Namensche uitstapjen verkeerde, laat zich het best uit die angstige verzuchting, die beklemde betuiging aflei-den, door den eerlijken Zutfenaar en rechtzinnigen Katholiek, Hendrik van Thiel, die mede van de reis zou zijn, tot de regeering zijner stad geslaakt: „God wil geven, dat het geen Parijsch werk en word'! Hoe ons te moede is weet (Hij); dan *dulce est pro patria mori* — 't is zoet voor 't vaderland te sterven! — Kom ik niet weder, zoo mogen uwe liefden mij een zielmisse na laten doen!" [1] Men houde in 't oog, dat de man, katholiek als hij was, als welgezind patriot, de reis naar Brussel over Middelburg gedaan had, en daar ze-ker door den Prins, omtrent den vermeenden toeleg van Don Jan en zijn koninklijken broeder en heer, behoorlijk was voorgelicht.

Maar ook Don Jan zelf was niet geheel op zijn ge-mak, en toen hij reeds, in 't gezelschap van Rassing-hem en Fonck, op weg naar Marche en in Bastogne aangekomen was, liet hij zich, door 't gerucht van een groot aantal voetknechten en ruiters, dat tusschen Mar-che en Namen rondzwierf, staande houden [2]. Slechts een hem geworden brief der Staten, waarbij zij hem van hun opzet vergewisten, stelde hem gerust. Zij zonden hem voorts, van Brussel uit, den heer van Willerval, Adriaan van Ognies, toe, om uit hun naam met hem te onderhandelen, en lieten hem daarop uit Namen nog, door den burggraaf van Gent, Robert van Melun, van hun aankomst aldaar verwittigen, hem uitnoodi-

[1] Zie zijn schrijven bij Bondam, I. bl. 283, en verg. Lies-velts brief aan De Bloeyere, meêgedeeld in de *Mem. anon.* I. p. 245 aant., en dien van Beersel aan den Prins, *Arch.* V. p. 572.

[2] Zie den brief van Rassinghem hierachter.

gende er zelf tot hen te komen [1]. Dit laatste, al beloofde hij vervolgens er over te denken, stond zijn Princelijke fierheid zoo kwalijk aan, dat hij zich alras verluiden liet, het hem schoon zou staan als een lakei voor de Staten te verschijnen [2]. Dezen hadden daarbij intusschen geen ander doel dan, gelijk zij schreven, aan alle ijdele praatjens een einde te maken en hem met eigen oogen te doen zien, hoezeer hij vereerd, eerbiedigd, en gediend zou wezen; men had anders onder 't volk reeds uitgestrooid, dat hij voor had zich een vreemd vorst — den bisschop van Luik — in handen te stellen, 't welk alleen tot meerder mistrouwen leiden kon. Melun, hem te gemoet reizende, trof hem, den 23en Dec., omstreeks zeven uren in den ochtend, twee uur aan gene zijde van Marche, in zijn koets en 't gezelschap der heeren van Navez en Taxis, aan. Dien dag, vermoeid van de reis, als hij zeî, verschoonde hij zich van allen arbeid; maar verleende den volgenden, te bed liggende, een langdurig maar weinig afdoend gehoor [3]. Nadat Willerval hem toen al de bezwaren tegen de zeereis ontvouwd, en eene splitsing der troepen in drie afdeelingen had voorgeslagen, die achtervolgens den weg te land konden inslaan; zeî Don Jan te meenen, dat zij dan gevaar liepen vermoord te worden, daar toch de algemeene haat tegen den Spaanschen landaard bekend was. „Niet zonder verdienste," merkte Willerval kortweg op, en drong vervolgens nogmaals zoowel op hun vertrek, als de overgave aller steden en sterkten in de hand der Staten, aan; vraagde ook, dat het Don

[1] *Res. des Et. gen.* I. p. 216.

[2] Verg. behalven het verslag van Willerval (Bondam t. pl.), zijn brief van den 26en aan Aerschot (*Mem. anon.* I. p. 367).

[3] Zie hierachter, en *Mem. Anon.* I. p. 363.

Jan gelieven mocht, de Gentsche bevrediging goed te keuren. Deze, zich toen achter zijn onpasselijkheid verschuilende, bad, het hem niet zoo lastig te maken, en zeide voorts niets te kunnen beslissen, vóór Escovedo en Gonzaga van Maastricht terug waren. Ook de derde dag verliep in ijdel onderhoud. Don Jan gaf nog zijn ongenoegen over de ruggespraak met Oranje te kennen, en scheepte eindelijk den 26en Willerval en Melun, met een schrijven aan den Raad van State af, waarin hij beloofde, den dag daarna, den heer van Rassinghem te zullen zenden, ten einde hem deze voldoende zekerheid mocht terug brengen, op het punt van den godsdienst en 's konings gezag, en hij daardoor in den Gentschen vrede stemmen kon. Over drie of vier dagen zou hij nader over zijn komst naar Namen berichten, en vraagde hij, ten slotte, de ten einde loopende wapenschorsing nog voor acht of tien dagen te verlengen [1].

In plaats van naar Namen te komen, liet hij nu echter de Staten met Rassinghem uitnoodigen, hem met den Staatsraad, in de bisschoppelijk Luiksche stad van Hoei te komen vinden; daar toch had hij vernomen, dat inmiddels de gezanten waren aangekomen, door den Duitschen Keizer ter bevordering van den vrede in de Nederlanden, afgevaardigd [2]; hij zelf zou zich

[1] Zie de stukken opgenomen achter de *Mem. Anon.* I. p. 368 ss.

[2] Zij waren de hertog van Gulik, Bisschop van Luik, baron von Winenberg, en Dr. Andries Gail; zie des bisschops brief van 14 Dec., hun nadering boodschappende, in de *Lettres de Gerard de Groesbeek*, enz. uitgeg. door Diegerick p. 14. Den 30en kwamen zij zelf naar Namen, belovende (bij de weigering der Staten, om naar Hoei, Dinant of elders te gaan) hun best te doen, Don Jan tot de reis naar Namen te bewegen. *Res. des Et. Gen.* I. p. 321.

daar mede laten vinden. In zijn aanzoek om verlenging der wapenschorsing stemden de Staten te Namen — en dat wel tot Driekoningen aanstaande — op aandrang van den Staatsraad, hoewel zonder voorkennis van die te Brussel, toe; maar lieten hem tevens door dien Staatsraad schrijven, dat die reis naar Hoei hun weinig voegzaam voorkwam [1]; dat zij zich reeds over 't verzochte uitstel bezwaard vonden, en dit denkelijk hun medeleden te Brussel niet weinig verdacht zou voorkomen. Met Rassinghem en eenige medeafgevaardigden, zond men hem de gevraagde verzekering omtrent den godsdienst, door de Leuvensche godgeleerden onderteekend; waarbij de Staatsraad zijne eigene van gelijke strekking, noopens 's konings blijvend gezag, voegde [2]. Daardoor werd, naar de meening van den Raad, de onderhandeling tot het enkele punt van 't vertrek der troepen bepaald, waarop hij zeide nu weldra eene welgevallige beschikking te hopen. Reeds in 't belang van den godsdienst, ware ten spoedigste een eindverdrag te wenschen; bij gebreke daarvan echter dreigden land en godsdienst beide onherstelbaar te gronde te gaan. De heer van Willerval werd naar Brussel afgevaardigd, om de Statenleden aldaar van alles kennis te geven, en vervolgens — voor Don Jan zeker een allerwelkomst bericht — naar den Prins van Oranje te reizen, om daar eenige goede diensten te doen [3]. Onder zooveel spanning en onzekerheid nam het jaar 1576 zijn einde.

---

[1] Gelijke weigering deden zij aan den afgevaardigden zelf, toen deze zich den 30en Dec. bij hen vervoegden. *Res.* t. pl. p. 221.

[2] Verg. beide stukken bij Bor, I. bl. 767 v.

[3] Verg. het schrijven van den Staatsraad hierachter, en de *Res.* t. pl. p. 219 s.

V.

DE UNY VAN BRUSSEL EN HET EDICT VAN MARCHE.

De Staten te Namen hadden zich niet bedrogen, toen zij bij hunne medeleden te Brussel weinig bijval veronderstelden voor het rekken der wapenschorsing. Naauwelijks toch hadden dezen, den 30^{en} Dec., door hunne brieven daarvan kennis gekregen, of zij haastten zich hun misnoegen, over die eigenmachtige handeling, in ronde woorden te kennen te geven. Wel zeiden zij in de nu eenmaal gedane zaak te willen berusten, maar drongen voorts op de toegezegde onverwijlde terugkomst naar Brussel aan [1]. En niet minder dan zij waren de Prins en zijne medestanders, zoo te Brussel als in het Noorden, weinig ingenomen met de slepend gehouden onderhandeling, en het gemis aller doortastende kloekheid tegenover de voortdurende besluiteloosheid van Don Jan. Alleen in die kloekheid eenig heil ziende [2], bleef de Prins, in zijn onverdroten ijver voor 's lands belang, dan bij dezen dan bij genen der be-

[1] Zie hun schrijven opgenomen achter de *Mem. anon.* I. p. 380.
[2] Zie 's Prinsen schrijven van 3 Dec. *Arch.* V. p. 547.

vriende grooten daarop aandringen, of spoorde zijn aanhangers tot krachtige werkzaamheid aan [1]. Hij ontveinsde voorts zijne ontevredenheid niet met de (zijns inziens) overgroote toegefelijkheid, door de Luxemburgsche afgevaardigden aan den dag gelegd, en zeide daaruit eene noodlottige instemming met Don Jans, den vrede van Gent en 's lands voorrechten bedreigende eischen te voorzien. Holland en Zeeland waren daardoor in 't eerst zelfs schuw geworden, afgevaardigden naar Brussel te zenden, daar dezen, bij die uitsluitende handhaving van het Roomsche geloof, voor hun leven vreezen moesten [2]. Toch meende hij van de andere zijde te recht, dat hunne persoonlijke deelneming aan de Brusselsche Statenvergadering, een krachtig middel zijn zou, er de welgezinden te stijven en alle verkeerde maatregelen te weeren [3]. Hij had daarom

---

[1] Zie ald. zijn brieven aan Bossu, Théron, Aldegonde, p. 363 ss., en in zijne *Corr.* (III. p. 176) dien aan Aerschot.

[2] Zie zijn brief aan Aldegonde, t. pl. p. 568.

[3] Verg. daaromtrent het volgende onuitgegeven schrijven:

,,Eerentf., eersame, wijse, voirs. l. bes. Wy hebben ulieder schryven ontfanghen van dato den xxvijjsten Dec. voerleden, ende uyten inhouden van dien genoechsaem gespuert, dat indien ghyl. overlange aldaer tot Brussel, beneffens den anderen gedepn. geweest haddet, de saecken so verre noch niet souden gecomen sijn met Don Joan; ter oirsaecke van welcken wy ulieden wel hertelicken bidden, by alle gevoechlicke middelen het beste te willen doen, in tgene tendeert tot vorderinge van 't gemeen welvaert des landts, ende insunderheydt tot versekerheyt ende assuerantiën van dese twee provinciën ende haer geassocieerden, alsoe wy ul. gantschelicken tselve wel toebetrauwen; ende wilt ons dickmael overschrijven hoe de saeken passeren, opdat wy, sulck wetende, ons daernaer moghen reguleren.

Wy hebben op ghisteren scryven ontfangen van den Staten van Hollant ende van den overste Hellynghen, uyt welcken

ook op hunne afreis aangedrongen, die in 't eerst door ziekte van den advocaat Buys vertraagd was, en daardoor bewerkt, dat zij nog voor den afloop des jaars hun waarschuwende stem, gelijk wij 't vernamen, in de Brusselsche vergadering verheffen konden [1]. Algemeen was voorts het misnoegen des volks, zoo liet de Prins zijn Roomschen medestander, den graaf van Lalaing weten, dat men, onder 't voorwendsel van te onderhandelen, niets deed dan uitstellen, en met name niet krachtiger op het sloopen der kasteelen aandrong. Men moest niet wanen, dat Don Jan daaraan gevolg zou geven, zoo men 't slechts bij verdrag van hem bedong; waren ze niet vóór dien tijd gesloopt, men zou er zich wel ras weder uit bedwongen zien [2]. Lalaing echter en zijne vrienden, hoe behoudend ook in

---

wy verstaen hebben dat, alsoe die van Haerlem niet en willen tot nu 't passagie toelaten, om binnenslants naer Noortholland te moghen reysen, d'voorn. Ov. Hell. by Sparendam een schants heeft opgeworpen, om daer uit tpassagie te bevryen, sonder datter eenighe hostiliteit yegens yemant ofte wapenen gebruyct sy geweest, als ghyl. breeder uyten extracte der voorz. Staten scryven vernemen sult, die wy hiernevens overseynden; in conformiteyt van welcke, ingevalle dat daer eenige propoosten diesaengaende geschiede, bidden ulieden te willen alles ten besten interpreteren, alsoe wy niet en twijfelen, gyl. redenen genoech sult vynden om tselve te sustineren. Hiermede enz. God sy met ulieden. Geschreven tot Middelburch opten 1en Jan. 1577.

Ulieder goede vrient

G. DE NASSAU.

(Den enz. onsen besunderen, Gedep. der Staten van Hollant en Zelant jegenwoordich wesende tot Brussel.)

(*Acad. Boekerij te Leiden*).

[1] Zie boven, bladz. 131.

[2] Zie zijn brief, *Arch.* V. p. 579 s.

hun kerkgeloof, waren, ook zonder 's Prinsen aanmaning, zelf bezorgd genoeg tegen al wat naar Spaanschen dwang zweemde, om zich, even als hij, met dat aanhoudend rekken maar weinig gestreeld, er voortdurend door verontrust te vinden. God geve — schreef de voortvarende heer van Beersel, toen de Staten naar Namen vertrokken waren — dat het tot heil des lands zij, maar ik ben bang, dat ze zich als het rund bij den neus zullen laten leiden, en zelf daarom maar rustig te Brussel gebleven [1]. Deels dan ook uit hun eigen onspaansche aandrift, deels door het aansporen des Prinsen, tot handelen opgewekt, besloten een aantal hunner — Lalaing, Bossu, Beersel, van der Linden, Heze, Champagny, Willerval en anderen — tot een meer afdoende werkzaamheid, door krachtdadige aaneensluiting. Zij ontwierpen daartoe, reeds in de laatste dagen van Wintermaand, een verbond, dat op den 9en dag der volgende, onder den naam der Brusselsche Uny in 't leven trad [2]. Zij verklaarden daarbij, zich onverbrekelijk vereenigd te hebben tot onderhouding van 't heilig geloof, voldoening van den Gentschen vrede, en uitdrijving van de Spanjaarts en hun aanhang, onder behoorlijke gehoorzaamheid Zijner Majesteit, tot rust en welvaart van 't vaderland en handhaving aller voorrechten en vrijheden. Geen lid der vereeniging zou met iemand daarbuiten gemeenschap mogen houden; maar elk deelnemer aan de Uny daarentegen op den krachtdadigsten bijstand al zijner medeleden rekenen mogen. Niet tot de onderschrijving van weinigen — gelijk met de Gentsche bevrediging

---

[1] Ald. p. 572, verg. boven bl. 132, v.

[2] Zie het stuk bij Bor I. bl. 969; maar verg. vooral De Jonges *Unie van Brussel* (Den Haag; 1825), met de *Bijvoegselen en Verbeteringen* daarop (aldaar, 1827).

gebeurd was — zou voorts dat Bondschrift beperkt, maar naar alle zijden en gewesten, naar alle steden en staats- of kerklichamen, ter onderteekening worden overgemaakt. Algemeene aansluiting, eendrachtig verzet tegen alle bedriegelijk opzet, van de Spaansche zijde te duchten; ziedaar het lofwaarde doel der Brusselsche Uny en harer ontwerpers. Jammer slechts, dat hun beperkte gezichtskring, bij de keuze en inrichting van het voorgeslagen middel, gelijk zij 't voorstelden en in 't licht brachten, onmogelijk doel treffen kon. De Fransche geschiedschrijver De Thou [1] meldt ons, dat het krachtbetoon hunner Uny, al dadelijk op Don Jan de heilzaamste uitwerking had, en hem van de macht hunner samenwerking den krachtigsten indruk gaf; dat hij zich tegen zulk een macht niet bestand rekende [2], en daardoor tot toegefelijkheid gestemd, tot een meer vriendelijke tevens en afdoende houding geneigd werd. Men heeft daaruit willen afleiden, dat de Uny hem zeer mishaagde [3]; maar men heeft dan geheel voorbij gezien, dat dan niet zijn mishagen in de Uny, maar zijn volkomen instemming integendeel met hare uitgedrukte beginselen, zulk een uitwerking op hem gehad moet hebben. De beide punten toch, noopens welke hij alleen huiverde der Gentsche bevrediging zijne goedkeuring te schenken, waren in het Brusselsche Bondschrift nadrukkelijk vastgesteld [4]. Haar

---

[1] Zie de plaats aangehaald bij De Jonge, *Bijv.* bl. 28, en in de *Arch.* V. p. 591.

[2] „Seque contra tantam molem imparem cernebat." t. pl.

[3] Groen in de *Arch.* t. pl.

[4] Van daar dat men dan ook, bij de nader te bespreken zending van 18 Jan., uitdrukkelijk op die Uny wees, en er een afschrift van beval over te leggen „au cas que S. A. requist plus ample satisfaction pour le maintiènement de la

eerste bepaling gold de handhaving van „het heilig geloof en den Katholieken, Apostolischen godsdienst" en haar laatste artikel zeide der Spaansche Majesteit „behoorlijke gehoorzaamheid" toe. Wat kon hij meer verlangen? — De twee beginselen, omtrent welke hij van geestelijke en regeeringshand, verzekering verlangd had, werden hem hier door alle deelhebbers der Uny onverbrekelijk toegezworen. Maar gelijk ze Don Jan meer behagen moest, moest ook de Uny den Prins en zijn Calvinisten des te heftiger tegen de borst zijn; en dat juist op die beide punten, die genen het meest toelachten. „Kwalijk" en „als venijn in den drank" zoo riepen zij uit[1], waren die beide bepalingen daar ingelascht; nu de handhaving van het Roomsche geloof als met een eed bezworen was, moest hun de Gentsche vrede, die de toekomst van dat geloof aan de stem der algemeene Staten onderwierp, inderdaad verijdeld dunken. Geen *Uny*, maar een *Desuny* verdiende (huns inziens) het nieuwe verbond te heeten, dat, in plaats van eendracht, twist en tweespalt zaaide tusschen Roomschen en Hervormden; tusschen hen die het heilig geloof met dieren eede beloofden te handhaven, den koning een onvoorwaardelijke gehoorzaamheid toezeiden, en hen, die dat geloof met hart en ziel hadden afgezworen, en den koning, als zijn onvoorwaardelijk handhaver, althans op dat punt niet gehoorzaam konden zijn. Zij konden er (naar eene uitdrukking door den

---

religion Catholique Rome et obéissance à S. M. pour l'advenir", als bevattende zij daaromtrent „les asseurances qu'on pourroit humainement donner en tel fait." *Res. des Et. gen.* II. p. 433.

[1] Zie het vertoog van Agylaeus in De Jonges *Bijvoegselen*, bl. 11. — Motley, van dit stuk geen kennis nemende, heeft op Groens dwaling omtrent de werking der Uny doorgedraafd.

Prins zelf vervolgens gebezigd [1]) niets anders in zien, dan eene eerste schrede tot het doel, „hen en hun godsdienst uit te roeyen;" zonder zulk een uitroeying toch, ware 't niet mogelijk die toegezegde „geloofsonderhouding" na te komen.

Wilden zij intusschen niet de voordeelen derven, andersins uit de nieuwe vereeniging, tot verdrijving der Spanjaarts en onderlinge bescherming, te wachten, zoo dienden ze — hoe ongaarne dan ook — tot haar toe te treden. Maar zij deden dat alleen onder de uitdrukkelijke bepaling, dat zij, met de onderteekening der Uny, het Gentsche verdrag op geenerlei wijs wilden te kort doen, noch op 't punt van den godsdienst eene andere beslissing, dan die der algemeene Staten geldig achten, wanneer eerst alle Spanjaarts en vreemdelingen vertrokken en de rust en zekerheid alom hersteld zou zijn [2]. Van de Roomsche zijde vond men er daarentegen eenigen, die tot de Uny alleen op die voorwaarde toetraden, dat men hen, voor de gewelddadige handeling jegens den Staatsraad, niet aansprakelijk stelde [3]. Zoo bleef er onder de deelhebbers van het nieuwe eendrachts-formulier, verschil en verdeeldheid van meening genoeg, om er geene andere dan hoogstens een bloot tijdelijke werking, tot wat spoediger loozing wellicht van 't Spaansche krijgsgeboefte, van te wachten.

De Prins ging dan ook onvermoeid voort, de Zuid-Nederlandsche heeren tot een meer algemeen beslissen-

---

[1] Bij de onderhandelingen te Geertruidenberg, in Mei daaraanvolgende; zie de *Négociations* achter de *Corr. de G. le Tac.* III. p. 456.

[2] Zie de verklaring der Holl. en Zeeuwsche afgevaardigden in de *Res. des états gen.* II. p. 8.

[3] Zie ald. p. 7 en 8 de verklaringen van die van Iperen, Namen, Antwerpen, den Griffier van Brabant, en and.

den maatregel te drijven. Ruim een week na de Uny vaardigde hij de heeren van Hautain en Mansart tot hen af, die hen den slependen staat van zaken levendig voor oogen stellen, en aanmanen moesten er een krachtig middel tegen uit te denken. Hij zelf had er een vaardig genoeg bij de hand, dat hij hun — konden zij er zelf geen vinden — ten beste gaf, en waarop hij zeide, reeds door verschillende personen gewezen te zijn: een tweede overrompeling van den Staatsraad en gevangenneming van die zijner leden, die men te recht verdacht mocht houden van (hetzij dan door kwaad opzet, hetzij door onbekwaamheid) den voortgang der zaken te belemmeren, en den juisten weg tot een gewenschten afloop te stremmen. Een heilzamer en afdoender middel wist hij hun, voor 't oogenblik, niet aan de hand te doen, en zou dit, met hunne ondersteuning, zeker uitnemend slagen. Keurden zij 't niet goed, dan moest men, in elk geval, alle onderhandeling met Don Jan kortweg afbreken, en die niet hervatten, voor de Spanjaarts het land uit waren, en de Bevrediging bekrachtigd was en op alle punten ten uitvoer gelegd [1].

De Brusselsche volkspartij, met welker hoofden klaarblijkelijk 's Prinssen voorslag tot gevangenneming der raadsleden, zoo hij er niet van was uitgegaan, althans reeds overwogen was, had intusschen zijn verder schrijven daaromtrent niet afgewacht. Zij had onder aanvoering van den advokaat Van der Hagen, reeds in den avond van den 16^{en} Jan., den heer van Rassinghem, met den prelaat van Nyenhoven, twee van Don Jans

[1] Zie den lastbrief aan beide Heren in de *Corresp. de Guill. le Tac.* III. p. 185 s.

ijverigste voorstanders [1], gevangen genomen en naar 't Broodhuis gevoerd; waaruit zij echter, op aandrang van Aerschot en Havré, weldra weder vrijgegeven werden. De door den Prins geporde heren moesten trouwens zulk een maatregel blijkbaar te hard oordeelen. De korte metten echter, die hij hun, in dat geval, omtrent Don Jan voorsloeg, waren intusschen reeds in zoo verre ten uitvoer gelegd, als de Staten tot eene laatste zending naar dezen besloten, om binnen vier dagen een beslissend antwoord omtrent de vervulling zijner te lang vertraagde beloften te verkrijgen [2]. Den Prins zelf deed men inmiddels het voorstel om, bleek (als men vreezen moest) die verwachting ijdel, na die vier dagen, naar Brussel te komen; terwijl men hem tot zijn zekerheid 't kasteel en de stad van Gent, den doortocht en bezetting van Dendermonde, een lijfwacht naar zijn verkiezing te Brussel, en versterking van 't Sas van Gent toezeide. Hij behoefde van zijne zijde alleen te beloven, geenerlei stoornis of verandering in den Roomschen godsdienst, of eenig openbaar schandaal dienaangaande, te zullen dulden, en alle overtredingen op dit punt voorbeeldig te willen straffen. Drie dagen later reeds, schreef de Prins in antwoord, dat hij gaarne komen zou, vraagde er alleen de stad Hulst nog tot meerdere zekerheid

[1] Voor Rassinghem verg. slechts zijn eigen schrijven van 8 Dec. in de *Mem. anon.* I p. 347, en de aldaar p. 247 aant. meêgedeelde, lang niet uit de lucht gegrepen punten van beschuldiging. Wanneer daar, in den text, de 18e als dagteekening gegeven wordt, verbetere men deze, als boven, naar de *Res. des ét. gen.* II p. 25.

[2] Zie den brief van 23 Jan., *Corr.* t. pl. p. 190, en verg. dien aan Aerschot van dezelfde dagteekening, in de *Lettres inéd. de Phil. Cte de Lalaing*, etc. uitgegeven door den Hr. Diegerik (*Bull. de la Comm. d'Hist.* VIII, 2e série 6.)

bij, en beloofde — mits men hem in zijn huisgodsdienst vrij liet — voor de ongestoorde orde van den Roomschen te waken.

Don Jan had intusschen, sedert de Namensche onderhandelingen, zijn verblijf steeds nog te Marche gehouden, en was daar, den 1en der maand, met de afgevaardigden der Staten, door de vredelievende bemiddeling van die des keizers, overeengekomen, zich naar Mechelen of Leuven te begeven, om daar tot een eindverdrag te geraken. Als voorwaarde stelde hij 1000 man onder Hierges tot lijfwacht, en voorts eenige edelen als gijzelaars tot waarborg te erlangen, welke laatste door den Luikschen kerkvoogd te Hoei zouden bewaakt worden. Toen evenwel de afgevaardigden der Staten, die den volgenden dag, vol blijdschap over dezen uitslag, vertrokken waren [2], den 7en daaraan, in de vergadering te Brussel van deze afspraak kennis gaven [3], mochten zij, bij de aanmerkelijk koelere meerderheid hunner medeleden, geen instemming met hunne vreugde over den afloop ontwaren; maar moesten hun eerst in advies gehouden voorstel, weldra als ontijdig

---

[1] Havré, Gent, Montigny, en Van der Linden; zie hun namen bij de Jonge, *Res.* II. p. 421. Blijkens Don Jans eigen schrijven aan Filips, was er eerst van Lalaing sprake geweest, die echter bij zijn troepen niet gemist kon worden; daarop had hij Roeulx voorgesteld, die door de doodziekte zijner moeder weêrhouden werd; en schijnt toen de keus op Montigny gevallen. (Roeulx' moeder stierf inderdaad een paar weken later, blijkens zijn schrijven van 19 Jan., waarbij hij bericht geeft „joeudy prochain" naar St. Omer te gaan „au service de feue ma mère, quy est le dernier honneur que je luy puis faire." (*Pap. d'Etat et aud.*))

[2] „Se an partido esta manana y tambien los deputados del Emperador, todos muy contentos." (Brief van 2 Jan.)

[3] *Res.* t. pl. p. 3.

zien verwerpen [1]. Er was vervolgens tot die reeds besproken nieuwe zending besloten en tevens de oprichting van een veldleger bepaald, waartoe men 't voet- en paardevolk uit Utrecht en Gelderland bezigen zou [2]. Over en weêr waren er inmiddels klachten over 't schenden der wapenschorsing gewisseld. Don Jan achtte zich door de Staten gekrenkt, omdat zij den jongen graaf Karel van Aremberg, die door hem naar den keizer was afgevaardigd, en den 2en Jan. door den bevelhebber van Limburg was aangehouden [3] en vervolgens naar Brussel gezonden, alleen op die voorwaarde hadden vrijgelaten, dat hij zich, door de Staten opgeëischt, ten allen tijde voor hen stellen zou. Hij beklaagde zich voorts, dat een aantal Schotsche en andere vendels des Prinsen de Maas over getrokken wa-waren, en door hun verontrustende houding aanleiding gegeven hadden, tot een uitval der Spanjaarts van Maastricht, waarbij deze geslagen waren; dat men 't kasteel van Utrecht belegerde en beschoot, en derge-

[1] Wel wordt er van die verwerping in de uitgegeven *Res.* geen melding gemaakt; maar daar niet Bor alleen ze ons meldt, maar ook Metzius er zijn leedwezen over betuigt: („deputati..... jecerunt bona fundamenta tractationis pacis; sed ea per eos qui Bruxellis remanserunt penitus sunt eversa, adeo ut nova fundamenta ponenda fuerint"); zoo kan men ze te geruster aannemen, als er toch verder ook in de *Res.* van het voorstel zelf geenerlei gewag gemaakt wordt. Verg. voorts ten overvloede nog het verhaal der Geldersche afgevaardigden bij Bondam (I bl. 318): „De sake tot Brussel gerapportiert zijnde, ende vorder daerop gelet ende geëxamineert, is niet goet gevonden, Don Jan vorder in de landen te laten comen." —

[2] Bondam, t. pl. bl. 231, verg. de *Res.* van 17 Jan.: „que le camp se dressera incontinent et sans ultérieur delay."

[3] Zie den brief bij Bondam, II. bl. 54.

lijke meer. De Staten, van hunne zijde, klaagden over de vijandige houding der Spanjaarts zelf, zoo te Utrecht als elders, en verweten Don Jan troepen te verzamelen; 'tgeen deze niet ontkende, maar aan de billijke noodzakelijkheid toeschreef, zich tot den krijg bereid te houden.

Den 20en namen de naar Don Jan afgevaardigde Statenleden[1] de reis naar Hoei aan, waar, op aandrang van 's keizers gemachtigden, de verdere onderhandeling zou plaats grijpen. Zij trokken, na 's bisschops brief van vrijgeleide[2] te Namen te hebben afgewacht, met eenige leden van den Staatsraad den 22en, in twee bisschoppelijke vaartuigen de Maas af naar Hoei, waar zij te drie uren in den namiddag aankwamen. Don Jan zelf kwam een uur later van Marche. Den volgenden dag vingen de beraadslagingen aan. In twee of drie punten gaven hem de afgevaardigden kortelijk het verlangen der Staten te kennen: of hij namelijk, thans beter dan vroeger omtrent den Gentschen vrede ingelicht, gezind was dien te bekrachtigen, en zich geneigd vond, dien ten gevolge, de Spaansche troepen te lande te doen vertrekken? — Ver van een gelijke bondigheid in zijn antwoord te betrachten, zocht hij eerst te vergeefs een uitstel van eenige dagen te verkrijgen, en lei toen een antwoord over, waarbij hij het gevraagde zei toe te staan; onder niet minder evenwel dan één en twintig bepalingen, op ieder van welke hij een afzonderlijk wederantwoord verlangde, en die onder anderen inhielden[3], dat men de Spanjaarts

[1] Hun namen zie bij De Jonge t. pl. p. 429, waar men tevens hun lastbrief vindt.

[2] Verg. daaromtrent 's bisschops schrijven hierachter.

[3] Voor haar geheel zie Bor, I. bl. 772.

den weg over zee vrijliet, en Holland en Zeeland des noods met geweld tot onderwerping aan 't Roomsche geloof en gehoorzaamheid aan den koning dwingen zou, ter geheele voldoening — als 't heette — van „onzen Heiligen vader den Paus en Z. Ma^t den koning". Zeker, indien men hem ooit verwijten kon, van — gelijk men 't noemde — „het futselboek" te zoeken [1], de zaak op de lange baan te schuiven, ditmaal althans had hij daar allen schijn van. Niemand die zich aan de bevreemding ergeren zal, door de afgevaardigden daarover aan den dag gelegd. Zij zetten zich desniettemin terstond aan den arbeid, en dezen den ganschen nacht voort; zoo waren zij des morgens met hun wederantwoord gereed, dat zij toen in 't bijwezen der Raadsleden en van 's keizers gemachtigden overleîden en voorlazen. In den namiddag — daar de tijd begon te nijpen; met middernacht zouden de vier dagen om zijn; — 's namiddags dan verlangden zij van Don Jan de korte verklaring: of hij al dan niet in de Gentsche Bevrediging wilde toestemmen? Hij antwoordde, dat met zijn geweten niet te kunnen overeenbrengen, daar er de Spanjaarts voor muiters en verraders bij werden uitgemaakt, 's Prinsen zoon, de graaf van Buren, er onmiddelijk bij terug gevorderd werd ('t geen aan 's konings believen moest gelaten worden), en andere bezwarende punten meer. De afgevaardigden, die 't eerste voor bewezen hielden, en het tweede om 's Prinsen wil allesins wenschten, maakten zich warm, en begonnen er nu hooge woorden, en de nacht in te vallen voor men aan 't eind van den twist was. Te vergeefs dat er zich 's keizers gezanten meê moeiden; Don Jan wilde van geen inschikken hooren, en greep eindelijk

[1] Uitdrukking der Geldersche afgevaardigden, bij Bondam.

zelfs de zilveren tafelschel die voor hem stond, om hem den Heer van Champagny naar 't hoofd te smijten, die zich op 't punt van 't vertrek der Spanjaarts bijzonder geweerd had. Hij bedwong zich evenwel nog bij tijds, en wierp hem alleen de vraag naar 't gezicht: of hij wel wist tegen wien hij zoo ijverde, en wie hem gemaakt had, wat hij was? Hij wilde er zich eindelijk met de toezegging afmaken, in de Bevrediging te stemmen, behoudens de punten die hem nu of later daarin bezwaren mochten. Afgevaardigden en gemachtigden zochten hem vruchteloos het ijdele zulk eener toestemming te betoogen; hij was te verstoord naar reden te luisteren. De afgevaardigden wierpen daarop alle verantwoordelijkheid voor het doellooze der geheele onderhandeling van zich, en zeiden zich „ontlast te houden van al wat er „tot nadeel Gods, ondienst des konings, en verderf des lands" uit volgen mocht [1]. Hun kloeke houding deed Don Jan slechts te heviger uitbarsten; hij stoof in woede op, zeggende: dat, wie zich met dergelijke betuigingen verweerden, niet van meening konden zijn zich te verzoenen noch te schikken, en toezien mochten zelf geen rebellen te worden, tegen wie niet zijn maar 's konings zwaard, in den wreedsten oorlog, woeden zou. Na deze vriendschappelijke woorden scheidde men, maar vond zich niet weinig verrast nog te middernacht door den Bisschop van Luik en zekeren pater Trigoso (een Don Jan ter-zij staand Jezuït) met de boodschap overvallen te worden, dat Don Jan de Bevrediging goedkeurde, blijkens een briefjen waarin hij dat betuigde te doen, onder voorwaarde, dat zij niet tegen den Godsdienst noch 's konings Majesteit streed, en behoudens de punten in zijn

[1] Bor I. bl. 775.

vorig schrijven vervat. Hoe mooi dat klinken mocht, blijkbaar zeide 't niet veel, daar juist die reeks van punten al 't bezwaar der onderhandeling veroorzaakt hadden; en vernam men dan ook den volgenden morgen — zondags, den 27en — (toen men gereed stond te vertrekken), dat Don Jan zich in een Spaansch biljet — door den Bisschop vervolgens overhandigd — nog nader verklaard had en de bevrediging aannam; daar zij hem door de getuigschriften van geestelijkheid en staatsraad en 't getuigenis van 's keizers gemachtigden, gebleken was, niets tegen den godsdienst noch 's konings gezag te bevatten; en dat op de voorwaarden van zijn laatste schrijven[1]. Met deze schoonluidende, maar door haar eindbeding vrij ijdele betuiging, konden nu de afgevaardigden de terugreis naar Brussel aannemen, waar zij — drie dagen later — van hun wedervaren verslag deden[2].

Hadden zij — alles wel beschouwd — weinig wil van de reis, de stemming, waarin hun bezoek Don Jan gebracht had, mocht veel minder benijdenswaard heeten. Hij, zoo min als zijn secretaris Escovedo, ontveinsden den koning dan ook niet, hoe hard en onverduwbaar hun dat Statenvolk was. 't Paste beter, schreven zij, het door een vrouw te laten bestieren, als die het zonder oneer, in alles wat het begeerde, te wille kon zijn; Don Jan daarentegen was er evenmin voor gemaakt, als zij voor hem. Hij verlangde niets anders dan met de Spaansche troepen te gelijk te kunnen vertrekken, en wilde dan liever nog den Franschen koning, zijn kettersche onderdanen helpen verdelgen, en van daar naar Engeland oversteken, dan landvoogd onder zulk

---

[1] Ald. t. pl.
[2] *Res. des états gen.* II, p. 47.

een ellendig volk zijn.[1]. Zijn schoone Engelsche plan zag hij wel, dat nu toch geheel in duigen lag; wilde hij — wat hij om 's konings wil niet kon, maar waartoe zijn ridderlijke lust anders in de eerste plaats leidde — met de Staten niet kortaf breken, dan moest hij wel in de afreis der troepen over land — waarvan zij niet aflieten — stemmen; en wat scheelde hem dan de voogdij der Nederlanden? — Was er maar in zijn vervanging behoorlijk voorzien, dan reikhalsde hij — liefst met de troepen samen — weder weg te trekken[2].

Twee dagen na de afgevaardigden, den 1en February, kwamen ook 's keizers gezanten of hunne gemachtigden, ter Statenvergadering te Brussel. Zij werden weldra door den Luikschen bisschop zelf gevolgd, van Octavio Gonzaga vergezelschapt, die, in Don Jan's naam, het eigenlijke vredes ontwerp moest tot stand brengen. De prins van Oranje werd door eerstgenoemden schriftelijk verzocht, zijn reis derwaarts, in 't belang van den vrede, nog wat te vertragen[3], en wendden zij voorts bij de Staten al hun overredingskracht aan, om ze tot inschikkelijkheid te bewegen. Deze besloten echter, den Prins van den staat der onderhandeling kennis te geven, en zonden daartoe, den 7en van Sprokkelmaand, den advocaat van Holland, Paulus Buys, en den heer van Willerval naar Middelburg, door den keizerlijken raad Andries Geil begeleid, om hem, in de vleyendste uitdrukkingen, zijn advies op den vrede te verzoeken. Achtte hij het land er meê gediend, zoo mocht hij er met hun in toestemmen; maar wilden zij in geenerlei opzicht het met hem gesloten Gentsche

[1] Naar de brieven van 6 en 7 Febr. in 't Haagsche H. S.
[2] Ald.
[3] Zie *Arch.* V. p. 607 en 614.

verdrag krenken [1]. Buys hield zich overtuigd, dat men, geen zoo onwissen vrede wenschende, dit alles slechts deed om de verantwoording op den Prins te schuiven, en Willerval, dat men alleen daarom zich zoo toegefelijk voor Don Jan betoonde, om hem te zekerder in 't net te krijgen [2]. De uitkomst logenstrafte beiden; want nog voor zij terug konden zijn of 's Prinsen stem zich laten hooren, hadden de Staten in den vrede met Don Jan berust, en was die vrede, tot ergernis des Prinsen — in het zoogenoemd Edict van Marche — beklonken.

Nadat namelijk reeds den 7en February — en nog voor 't vertrek dus van Willerval — door den bisschop van Luik en zijne keizerlijke mede-afgevaardigden, de leden van den Staatsraad, en de afgevaardigden der Statengeneraal, gezamentlijk kennis was genomen van het ontworpen vreêverdrag, en dit eenstemmig door hen was goedgekeurd; was het den Bisschop in handen gelatén, om het ongerept te bewaren, het voor alle bijvoeging of weglating te waarborgen [3]. Het werd echter al aanstonds Don Jan ter goedkeuring en teekening overgemaakt, die het vijf dagen later, na een minbeduidende wijziging [4], te Marche onderschreef [5]. Den

---

[1] Zie hun lastbrief achter de *Res. des Etats gén.* II. p. 441 s. Verg. die *Res.* zelve op 5 Febr. p. 59, en den brief der Staten in de *Corr. de Guill. le Tac.* III. p. 204.

[2] Zie den brief van Hautain en Maulde, *Arch.* V. p. 619.

[3] *Res.* t. pl. p. 67.

[4] De verlenging nam. van 't respijt voor 't vertrek der troepen van tweemaal 14 tot 40 dagen, en de betaling bij tusschenpoozen der eerst terstond in zijn geheel bedongen som, door de Staten aan de troepen te voldoen. Zie de *Res.* t. pl. p. 92, en verg. Don Jans brief daarachter p. 444, en Gachards aant. op de *Corr. de Guil. le Tac.* III. p. 213.

[5] Verg. de brieven achter de *Mém. anon.* p. 383—388. Deze

15en werd het daarop door den bisschop en zijne medeafgevaardigden der Statenvergadering voorgelegd, en hun de teekening aanbevolen. Men bepaalde intusschen, de beslissing des Prinsen te zullen afwachten. Deze echter, van welke de voorstanders van den vrede weinig goeds mochten hopen, moest hun natuurlijk minder noodig of althans wenschelijk dunken; en wisten daarom 's keizers afgevaardigden, met den Staatsraad en die van de Staten, onder zich uit te maken, dat men den Prins niet zoo zeer, om hem aan de onderhandeling te laten deel nemen, als wel voor bloote kennisneming daarvan verwittigd had, en dat men dus ook zijn antwoord voor deze eindbeslissing niet behoefde af te wachten [1]. Met deze — inderdaad geheel ongegronde — stelling gewapend, kwamen zij den volgenden dag op nieuw ter vergadering, en drongen met vernieuwden ijver op dadelijke goedkeuring aan. Zij brachten daartoe allerlei redenen, als 't wenschelijke van den vrede en 't vertrek der Spanjaarts, den wrevel over langer uitstel bij den Duitschen keizer en de Engelsche koningin, die er zich mêe gemoeid hadden, en meer dergelijken bij. Aanvankelijk hield zich echter ook nu de meerderheid der Staten goed en bepaalde, dat men 's Prinsen antwoord zou verbeiden [2]. Onder de hand besprak men echter tevens, den volgenden dag alles voor de teekening gereed te houden,

---

goedkeuring van 't verdrag en afzending aan Don Jan, met belofte het na zijne onderschrijving af te kondigen, werd door den Prins van Oranje bij zijne grieven tegen 't verdrag, den Staten later meêgedeeld, niet vergeten. Zie zijn schrijven, *Corr. le G. le Tac.* III. p. 230.

[1] Zie de woorden uit Don Jans brief aan den koning, aangeh. in Gachards *Introd.* op het derde deel der *Corr. de G. le T.* p. XLVI, aant.

[2] *Res.* II p. 92.

in de hoop wellicht, Buys en Willerval intusschen terug te zien. Maar nog vóór het scheiden der vergadering wees een herhaalde stemopneming uit, dat de meerderheid voor den drang der vreêbejagers was bezweken, en bepaalde zij, dat men nog dien avond zelf of den volgenden morgen — de Prins mocht zich inmiddels betuigd hebben of niet — tot de onderteekening zou overgaan. En zoo geschiedde 't; en werd nu, in den voormiddag van zondag den 17en, het Edict van Marche nogmaals ter hand genomen, doorloopen en met het oorspronkelijke vergeleken, daarop geteekend, en eindelijk ten één ure, ten aanhooren eener talrijke schare nieuwsgierigen, van de pui van 't raadhuis, waar de Staten vergaderden, afgekondigd, om vervolgens ook kerkelijk, met dankzegging en lofzang, in St. Goedele gevierd te worden. Velen echter, met de houding der meerderheid minder tevreden, hadden zich nog voor de afkondiging verwijderd [1]. Nog dien eigen dag vaardigde men een schrijven aan den Prins af, waarin men hem van 't gebeurde kennis gaf, hem verschooning vragende voor het, na lang dralen en 't uitblijven van zijn antwoord, genomen besluit. Daar men er de Gentsche bevrediging en zijn eigen belang in gewaarborgd achtte, had men, ten beste des lands, de onderteekening niet langer durven uitstellen, en beriep zich, ten slotte, op zijn erkenden ijver voor het heil en de rust van het gemeenschappelijke vaderland.

De Prins — en wie, die de zaak wel doordenkt, zal het hem euvel duiden? — de Prins dacht minder

[1] H. S. van Metzius: „aliqui erant qui volebant eundem primum communicatum Principi; atque hinc factum est, ut, cum publicaretur, complures se absentabant et nolebant interesse publicationi."

gunstig, dan dit schrijven der Staten, over den jonggeboren vrede. Was er in schijn ook die van Gent bij gewaarborgd, het uitsluitend belang tevens aan den Roomschen Godsdienst gehecht, moest de belijders van den Hervormden weinig geruststellend schijnen. De terugkomst van 's Prinsen zoon was er voorts in toegezegd, 't is waar; maar eerst wanneer de Prins van zijne zijde de beslissing zou hebben ten uitvoer gelegd, door de bijeen te roepen algemeene Staten op 't punt van den godsdienst te nemen. Geen wonder voorzeker, dat hem dergelijke beloften minder toelachten, en ook de toekomst zijner beide gewesten hem er weinig meê verzekerd scheen. Geheel anders, zoo meende hij, had men moeten handelen, en, gelijk het voorgeslacht telkens iedere gelegenheid te baat had genomen, om zijne voorrechten en vrijheden uitgebreid en vermeerderd te zien; zoo had men ook deze thans moeten aangrijpen, om, door steeds zekerder stelling, zich ook in de toekomst voor alle bemoeilijking te vrijwaren [1]. Toen Willerval bij hem kwam, had hij hem op de aangeschreven komst der Hollandsche Staten gewezen, die zich door boos weêr vertraagd zagen, maar zonder welke hij zeide geen beslissend antwoord te kunnen geven. Hij liet hem echter tevens reeds niet onduidelijk merken, dat dat antwoord altijd maar weinig gunstig zou kunnen zijn; daar noch hem noch dien Staten de beloften van Don Jan zeker genoeg voorkwamen, en zij steeds de voorbeelden der verleden jaren voor oogen hadden. Toen die Staten eindelijk den 18en, en nadat het Edict dus reeds te Brussel was afgekondigd, waren aangekomen, leî hij, door een nader schrijven van daar, van de Don Jan reeds toegezegde afkondiging vergewist, in een

[1] Zie zijn vertoog in zijne *Corr.* III p. 230.

nadrukkelijk vertoog, de grieven bloot, door hem en de Staten in 't Edict gevonden. Hij besloot evenwel met de betuiging, dat zij, uit liefde voor 's lands rust en voorrechten en uit vurige begeerte de Spanjaarts en andere vreemden te zien vertrekken, de bepalingen van 't Edict wilden goedkeuren en teekenen; mits men vooraf vast en onherroepelijk besloot, en daarvan in den vereischten vorm eene schriftelijke verzekering gaf, door de gewestelijke voogden, hoofden en oversten geteekend: dat, zoodra de tijd voor 't vertrek der Spanjaarts verstreken zou zijn, zonder dat zij vertrokken waren, men voor goed alle verdere gemeenschap met Don Jan afbreken en hen met geweld van wapenen verdrijven zou; en dat men, ook al had dat vertrek ten bestemden tijde plaats, gezegden Don Jan noch een ander als landvoogd erkennen zou, vóór hij hersteld en voldaan had, al wat maar eenigsins strijdig ware met de bepalingen in November l.l. te Gent vastgesteld[1]. 's Prinsen schrijven, zoo meldt ons zijn ijverige aanhanger, de advocaat Liesfelt[2], werd door alle „weldenkenden en oprechten" met lof en toejuiching ontvangen, en had, volgens hem, al dadelijk, die gelukkige uitwerking, dat de Spanjaarts den ernst ziende, waarmêe op hun vertrek werd aangedrongen, er zich, zonder noodelooze bezwaren te opperen, al aanstonds in schikten, en in de afkondiging van den vrede ook te Antwerpen (27 Feb.) en elders berustten[3]. De Prins liet het echter daarbij niet, maar ging bij iedere verdere gelegenheid met zijne waarschuwingen voort; terwijl ook de

---

[1] Ald. p. 231. Den eersten Maart werd werkelijk die verzekering door de alg. Staten opgemaakt; zie ald. p. 232, aant., en *Arch.* VI. p. 7.

[2] *Arch.* t. pl. p. 8.

[3] Aldaar t. pl.

Hollandsche Staten hun reeds van Brussel vertrokken afgevaardigden onbewimpeld 's Prinsen „verwondering" over dit vertrek te kennen gaven, hen uit zijn naam verzoekende, ten spoedigste derwaarts te keeren „om goede kennis van al den handel, aldaar gedreven, te krijgen, als aan welke hun landen niet weinig gelegen was." [1]

Daags na de afkondiging te Brussel, vaardigden de algemeene Staten de heren van Zweveghem en Adolf van Meetkerke tot den Prins af, om hunne handeling te rechtvaardigen en hun schrijven dienaangaande toe te lichten. Hij ontving en onthaalde beide heren uiterst minzaam, maar ontveinsde hun zijn bezwaren over 't gebeurde evenmin, als hij — als eenig ver-

---

[1] Zie hun volgend onuitgegeven schrijven van 22 Febr.:

„Ed. wyze, voorsienighe, seer discrete Heeren. Alzo ons angedient is by Mr. Nanninck van Foreest ende Cromhout, dat uwe E. van Bruessel gescheyden zijn, van meeninge zijnde herwerts mede te comen, ten ware u anders by onsluyden ware verordineert; so ist dat wy tselve met Z. Exc. hebben gecommuniceert, dewelcke hem zeer verwondert, dat Uwe E. al te samen sonder zijn onthiet van daer vertrocken waert, ende daeromme vooral raetsaem gevonden heeft, dat Uwe E. hem wederomme in alle spoedicheyt tot Bruessel zoude laten vinden, omme goede kennisse te hebben van alle die handel die aldaer gedreven wordt, waeraen deze landen niet weynich en geleghen is; waervan wy Uwe E. wel by dezen hebben willen verwittighen, ten eynde ghyl. zonder vertreck 't inhouden van dezen wilt voerderen. Ende zullen nyet laten noch eenighe uyten onsen neffens Uwe E. aldaer te schicken. Dienende deze voor niet meer, willen wy u, Ed. w. voors. zeer d. Heeren, hiermede den almogenden God bevelen. Geschr. uyt Middelburch den xxijsten Febr. 1577.

Ten ord. van gedep. staten van Hollant

Den Ged^n. van de Staten 's lants wesende tot Middelburch."
v. Holl. tegenwoordich tot Gendt. (*Acad. boekerij te Leiden*)

goedingsmiddel — ten krachtigste de noodzakelijkheid eener verdubbelde zorg betoogde, om zich thans niet door den koning of zijn stedehouder te laten begoochelen en in 't net lokken. Zag men — zoo waarschuwde hij — de Spanjaarts vertrekken, men zou maar al te licht geneigd zijn, het geleden kwaad te vergeten, en, deels uit eer- deels uit heb- en behaagzucht, deels uit menschenvrees en geveinsdheid, zich den nieuwen landvoogd aangenaam zoeken te maken, en 's lands voorrechten en vrijheden zien ontfutselen. Reeds thans, nu Don Jan nog over de grenzen was, zag men zich sommigen bij hem indringen; wat zou 't dan zijn, was hij eens die grenzen over, en als landvoogd erkend? — Men mocht toch vooral orde op de krijgsmacht stellen, haar betaling behoorlijk regelen, en het veldleger tot alle gebeurlijkheden vaardig houden. Niettegenstaande de groote geldverlegenheid, had hij, bij zijn eerste komst in Holland, daar binnen veertien dagen op alles orde weten te stellen; zoo diende men thans in Brabant ook te doen. Hij toonde hun voorts, ter waarschuwing, eene verklaring van den Franschen koning, dat hij met alle macht den Roomschen godsdienst zou handhaven en den nieuwen uitroeyen; en dat hij wel, als minderjarige, gedwongen was geweest, om den wille zijns broeders, ook met de Hugenooten vrede te maken; maar zich, mondig geworden, daar niet meer door gebonden achtte, aan den eed gedachtig, dien hij bij zijn krooning te Reims gezworen had. Zoo speelden vorsten met hun beloften, zeî de Prins, ze slechts geldig rekenend, zoolang ze hun voordeelig waren [1]. Ook bij dit ernstig onderhoud, liet hij 't nog niet, maar vaar-

[1] Zie het verslag van beide Heeren, thans in zijn geheel uitgegeven door Mr. L. E. Lenting, in de Nieuwe Reeks van Nyhoffs *Bijdragen*, enz. I. bl. 268 vv.

digde van zijne zijde, in 't begin van Maart, nogmaals den heer van Mansart af, om zijn vermaning nader aan te dringen en met kracht te doen werken. Men mocht toch bij tijds, zoo liet hij door hem aanzeggen, en vóór Heer Jan nog landvoogd was en het zaad eener nieuwe dwingelandij kon doen wortel schieten, dit voorkomen. Daartoe ware in de eerste plaats eendracht en goede verstandhouding tusschen de verschillende gewestelijke hoofden en bewindvoerders noodig, en voortdurende waakzaamheid, dat er geen onkruid des misverstands tusschen hen gezaaid wierd; voorts, dat men de kasteelen sloopte of aan de stadszij ontmantelde, voor zich de tyranny er weder in nestelde, of dat men er ten minste denzulken het bevel in gaf, die men ten volle vertrouwen kon. Men moest vooral ook zorg dragen, het gezag der algemeene Staten te handhaven, opdat niet de Staatsraad de baas werd of Don Jan hen weder ten onder bracht. Van de zelfstandige werkzaamheid dier Staten — dat schrikbeeld des Spaanschen konings — ging de Prins bij al zijn streven uit; het was de grondslag zijner beschouwingen, het steunpunt van geheel zijn staatsbeleid. Op de algemeene Staten en hunne beslissing, in zake van godsdienst en vorstengezag, had hij zich bij den vrede van Gent beroepen; — en juist op die zelfde beslissing, vertrouwden ook zijne Spaansche beide en Roomsche tegenstanders, wanneer zij met de bepalingen van dien vrede hadden ingestemd. Daarom waren èn Staatsraad èn geestelijken zoo grif met die verzekering van de deugdelijkheid der Gentsche beginselen geweest, tot welker beaming Don Jan zoo schoorvoetend was overgegaan [1]. Vijftien tegen twee gewesten, zoo rekenden

---

[1] En dat maar al te recht gelijk de Ultra's meenden, die

zij, 't moest al een pover cijferaar zijn, die 't verschil niet te maken wist. Maar de Prins zag de zaak geheel anders in; niet dat onderscheid in getalmerken zou bij die Statenvergadering gelden mogen, maar „naar 's lands oude wetten en gebruiken" zou, volgens hem, het eene gewest niet door 't andere overstemd kunnen worden; zoo min als dat bij beden en opbrengsten het geval was, waar evenzeer ieder gewest zijn eigen verslag opmaakte en zijn eigen vrije stem behield. Daarom had hij er, bij 't maken der Bevrediging, zoo op laten aandringen, toch wel te weten, of men weder een Spaansch landvoogd, 't zij Don Jan of een ander, aannemen wou, om zich in zijn eisch van verzekerdheid daarnaar te richten; daar het heel iets anders was, of men met hem, dan met de Staten onderling te handelen had. En daarom was hij dus ook thans zoo bang, dat men zich onbedacht en roekeloos aan Don Jan zou overgeven. Wat toch zou men van hem te wachten hebben? — Dat de zaken — hij had dit herhaaldelijk verzekerd en 't was dan ook alles, wat

---

die gave verzekering, ten beste van den godsdienst, „quorumdam Ecclesiasticorum" gansch niet goedkeurden, „cum religio multo felicius fuisset conservata, si Hispani retinuissent loca, quae occupabant, ut quidem tum bene intelleximus et eventus docuit." Metzius in zijn H. S. Verg. ook Brantômes zeggen: „aucuns le blament de ce Traité de paix, de se désarmer icy et renvoyer ses gens. Et ce fut ce qu'un jour sceut bien remonstrer ceste brave, généreuse, et belle Infante, à qui le Duc d'Arschot (fust ou de luy ou d'aultres qui l'en avoient prié) porta là parole, que jamais elle n'auroit son Pays-Bas paisible, qu'elle n'eust chassé les Espagnols. A quoy luy respondant et lui donnant un grand soufflet, elle luy dit: „n'avez vous pas honte de me dire ceste parole, veu que vous sçavez bien, que pour les avoir chassés, il en print très mal à Dom Juan d'Austriche, mon oncle?" — (*Homm. ill.* t. pl. p. 142). Zie nog het volgende hoofdstuk.

hij ter goeder trouw beloven, en 't uiterste tevens waartoe Filips immer komen kon — dat de zaken weder in dien stand zouden gebracht worden, waarin zij ten tijde van keizer Karel geweest waren. Een schoon vooruitzicht, voorwaar! Of wie had hier de bloedplakkaten ingevoerd? wie de arme nieuwgeloovigen vervolgd? Wie — dat geloof daargelaten, welks naam men zelfs een gruwel vond — wie dan keizer Karel, had in der tijd de kasteelen van Gent en Utrecht gebouwd? — Don Jan zou dus, zich op dien keizer beroepende, hier zooveel kasteelen kunnen vesten als hij wilde; ook, zoo als die keizer, over vrede en oorlog beschikken, krijg ter zee en te land voeren en legers bijeen brengen, zonder advies of instemming der Staten. En had hij die kasteelen en legers eens, hoe zouden dan de onmachtige Staten vermogen hem te weêrhouden van hangen en branden, en hoofden afslaan aan wie 't hem lustte, daar keizer Karel dezelfde macht bezeten had? — 't Ware dus slechts de koorts kwijt raken om de plaag weêrom te krijgen, nam men een toestand als dien onder keizer Karel weêr aan.[1].

Zoo waarschuwde de Prins, en geen doordenkend Nederlander van heden, die ontkennen zal, dat hij de zaak bij 't rechte eind had; maar geen ook, die zijn kloeken geest waardeerend, waar hij zoo dacht en sprak, en naar zijn denken en spreken werkte en handelde; geen die dan tevens niet inzien moet, dat tegenover den staat en de kerk zijner dagen, en de aan beider gezag en geloof onderworpen gemoederen, die taal als die des opstands tegen 's lands wettige machten luiden moest. En inderdaad — wie begeert het

---

[1] Zie den brief van Marnix aan Grobbendoncq; *Corr. de Guill. le Tac.* III p. 255.

te ontveinzen? — de Prins van Oranje was een opstandeling in den volsten, maar tevens den edelsten en verhevensten zin van het woord; een opstandeling zoo als, onder gelijke omstandigheden, ieder rechtschapen mensch zich de zedelijke kracht moet wenschen, het te wezen. Hij was wat men, met een woord van onzen tijd, een radicaal zou kunnen noemen, een onverschrokken doortaster, die niet aarzelde om zijn land en volk aan een nieuw geloof en een nieuwen staatsvorm te helpen, toen hij zag dat de oude verbruikt waren en het land te gronde zouden richten. Vergete het Huis van Oranje nimmer, dat het aan dien radicaal zijn later koninklijk aanzien, noch het Nederlandsche vo k, dat het hem zijn vrijheid en bloei is verschuldigd!

Meende de Prins te recht, dat men zich niet genoeg tegen Don Jans staats- en kerk inzichten wapenen kon, men moet dezen de eer geven, dat hij niet minder juist inzag, wie de eenige man was, die hem hier blijvend in den weg stond. „Oranje alleen" zoo schreef hij den koning „is de stuurman dezer hulk; zoo men hèm kon winnen, ware alle tegenstand verijdeld;" en hij deelde Filips tevens de vleyende opmerking meê, dat de Prins evenzeer „vereerd en bemind", als de koning „veracht en verfoeid" was. In 's Prinsen hand alleen lag, naar zijn juist besef, „het herstel van den vrede en rust dezer landen, in den schoot der kerk en onder de gehoorzaamheid zijner Majesteit;" en hij oordeelde de zaken daarom thans zoo ver gekomen, dat men van den nood een deugd maken, en den Prins, het kostte wat het wilde, winnen moest [1]. Een schit-

[1] Zie de verschillende plaatsen uit zijne brieven aangehaald in Gachards *Introd.* t. pl. p. XI ss.

terend doel voorzeker, maar gelukkig boven Don Jan en Filips' bereik. De Prins was geen man, die zich winnen liet. Het eerste denkbeeld van gene was hem, ten voordeele zijns weggeroofden zoons, den graaf van Buren, tot afstand van zijne waardigheden in Holland en Zeeland, en tot vertrek naar Duitschland te belezen. Filips toonde zich met dat denkbeeld terstond zeer ingenomen, en drong, in zijn kortzichtig brein zich met een gunstigen uitslag vleyend, op de dadelijke volvoering aan. Hij deed dat zelfs nog op een tijd — 6 April — toen het geheele plan, door 's Prinsen weigering, hier reeds de bodem was ingeslagen, en weinig uitzicht op een goed gevolg voor andere dergelijke overliet. Don Jan had er zich namelijk, zoodra 't hem was ingevallen, met den thans hem ter zij staanden Aerschot over beraden, en met dezen besproken, den bemiddelenden Leoninus, met een brief van 's hertogs hand naar Middelburg te zenden, om te zien, wat er bij den Prins te doen viel. Om de zaak des te meer gewicht bij te zetten, had hij eerst zelf nog een onderhoud met Leoninus gehad, die nu den 8en Maart de reis ondernemende, den 11en te Middelburg aankwam. Van zijn aankomst verwittigd, ontbood hem de Prins onmiddelijk bij zich; Leoninus leî hem toen de redenen van zijn komst en Don Jans goede voornemens met hem bloot, en zeide hem alle zekerheid, die hij verlangen mocht, voor de teruggave van zijn zoon, zijn goed, en waardigheden toe. Hij gaf hem daarenboven te kennen, dat niet alleen Aerschot, maar ook Don Jan zelf, in spijt van 't gevaar dat hij loopen kon, bereid was, hem mondeling te komen spreken. De Prins betuigde Z. H. voor haar buitengemeene genegenheid en goede bedoeling allernederigst zijn dank; was ook erkentelijk voor de aan-

biedingen hem persoonlijk door haar gedaan; maar — zei tevens, niets te kunnen noch te durven, zonder voorkennis der Hollandsche en Zeeuwsche Staten, met welke hij in alles raadpleegde, en die hem van verraad en geheime verstandhouding konden beschuldigen, zoo hij zich, zonder hen, in verdere onderhandelingen inliet; over veertien dagen zouden zij te Dordt bijeenkomen, en dan was hij bereid er hun opening van te doen. Te vergeefs dat de geleerde Dr., in den namiddag zijn onderhoud hervattende, hem op 't voorbeeld eeniger mannen der oudheid, Marius, Sylla, Julius Caesar, zocht te wijzen; hem smeekte, toch geen gelegenheid te laten voorbij gaan, zijn stamhuis voor allen onzekeren kans te vrijwaren; de Prins liet zich niet belezen, en Leoninus moest dien dag met de dringende uitnoodiging scheiden, er rijpelijk over na te denken en God om een goede ingeving aan te roepen. De Prins, die tegenover de Staten natuurlijk al aanstonds getuigen van 't verhandelde begeeren moest, zond hem toen Marnix en Aernout van Dorp nog ten zijnent. Zij gaven hem te kennen, in vertrouwen van zijne zending verwittigd te wezen, maar ontveinsden hem tevens het gevaar niet, dat er huns inziens voor den Prins in zulk een onderhandeling lag.

Den volgenden morgen vervoegde zich toen Leoninus op nieuw bij dezen, die hem betuigde, God om zijn bijstand te hebben aangeroepen, maar het zekerste te vinden, er voor alles den Staten, aan welke hij zich verplicht achtte en wier dienaar hij was, van kennis te geven. Hij verheelde hem voorts de gerechte vrees niet, door zooveel voorbeelden, zoo hier als elders, van vorstenverraad aan hun snood bedrogen dienaars, bij hem verwekt. Het mocht dan ook niet baten, dat hem de Dr. het ridderlijke karakter van Don Jan, als

voor zulk een verraad ontoegankelijk schetste. Drie uren lang duurde hun onderhoud; daarna aten zij samen, handelden eerst nog met anderen over andere zaken, maar hervatten na den avonddisch het gesprek van den morgen. De Prins beklaagde zich nu, dat men te Brussel zoo veel haast gemaakt had met het verdrag; wees op ettelijke bepalingen, die het mistrouwen vermeerderen en stof tot nieuwe verwikkeling geven moesten; en keurde de verplichting af tot handhaving van 't Roomsche geloof, als strijdig met de Gentsche bevrediging, en bij deze aan de beslissing der algemeene Staten opgedragen. Leoninus zocht hem omtrent alles gerust te stellen. Den 13^{en} kwam hij zijn afscheid nemen en tevens nog een laatste poging beproeven. Maar de Prins bleef bij het eenmaal gezegde: hij was den Staten rekenschap verschuldigd. Ten slotte vraagde hem Leoninus, of er dan wellicht voor de toekomst nog eenig uitzicht op een schikking was. Hij antwoordde, dat hij persoonlijk niet hopen dorst, men elkander immer zou leeren verstaan; maar noodigde hem naar Dordt, waar hij de Staten zelf over de zaak kon hooren [1].

In spijt dezer afschrikkende verklaring, hem door Leoninus, als eenige vrucht zijner Middelburgsche reis, terug gebracht, kende Don Jan den Prins en zijne inzichten nog niet genoeg, bevroedde hij te weinig den eigenlijken aard en strekking van geheel de Nederlandsche beweging, dan dat hij ook nu alle hoop nog opgaf, den Prins tot andere gedachten te brengen. In een brief aan Filips, terstond na Leoninus' weder-

[1] Zie het kort verslag der gansche onderhandeling met Leoninus, naar de Spaansche vertaling van 't oorspronkelijk relaas, bij Gachard, *Corr. de G. le T.* III. p. LIV - LIX.

komst geschreven, en die evenzeer voor de betrekkelijke oprechtheid zijner bedoelingen, als zijn ijver voor Filips' belang en de bevrediging der Nederlandsche gewesten getuigt: meldt hij hem, desniettemin te hopen, van, na 't aanstaande vertrek der Spanjaarts uit Antwerpen, den Prins wel van zijn vrees en argwaan te genezen; kon hij den Prins maar zelf eens te spreken krijgen, hij heeft daar een reisjen naar Antwerpen voor over. „Want waarlijk," schrijft hij, „wij leven in geen tijd om kieskeurig te zijn of op punten van etiquette dood te blijven. Wij moeten met alle middelen het herstel van den Staat zoeken; en ik ken thans geen anderen weg dezes verderf te voorkomen, dan den man te overreden, die zooveel invloed op die lieden heeft."[1] Arme Don Jan, die in ernst waande, dat zijn ongedwongen kout in staat zou zijn, het gesloten brein van den onverzettelijken zwijger te beroeren! —

[1] *Corr. de Guill. le Tac.* III p. IX aant. Verg. ook het schrijven van Andreas Christian aan Graaf Jan van Nassau (*Arch. Suppl.* p. 194): ,,wie ich glaubwürdig berichtet werde, sol er ime die opinion gemacht und eingebildet haben, wen er selbsten zu mein Her Prinzen keme, das er S .F .G. wol persuadiren und in allen zufrieden stellen wollte; wellichs ime doch, meines bedünkens, bei weiten feilen würde, weil meinen Her Prinzen die Spanische und Italienische pöszlein genugsamb und dergestalt bekant sein, das denselben nicht zu vertrauen."

VI.

DON JAN TE BRUSSEL.

Drie dagen na de afkondiging van het Edict, was de hertog van Aerschot, aan wien, door de algemeene Staten die taak was opgelegd, naar Namen getrokken, om voor Don Jans ontvangst aldaar, en zijn verder geleide en hoede, de noodige zorg te dragen. Te Namen het hem nagezonden bericht ontvangende van Oranjes — ongelukkig niet onvoorwaardelijke [1] — instemming met het gesloten verdrag, zond hij onmiddelijk den heer van Maelstede naar Marche, om er Don Jan van te verwittigen. Deze, zich daarover „verblijd en voldaan" [2]

---

[1] Zeer juist wordt de geest van Oranjes antwoord door Tassis geschetst, als dat hij er „solito more, tam caute respondi curavit, ut nec admittere nec negare omnino crederes, quo sic posteriore modo malevolentiam populi, qui quietem expetebat, evitaret, priore vero maneret illi subterfugia, quibus suo tempore omnia irrita redderent." De allesins gegronde reden ligt trouwens voor de hand.

[2] Naar het schrijven van Aerschot aan den Raad van State. Het belang, dat men aan 's Prinsen goedkeuring te recht mocht hechten, wordt ons vooral ook door 't volgende schrijven van Roeulx, over de stemming in Gent, duidelijk: „Messrs., suyvant les lres de vos Sries du xxe de ce mois, par où elles me mandent, que par les hostelleries et en diverses assem-

verklarende, vertrok den volgenden dag naar Sivrey, en kon zoo zondag 's morgens den 24en, reeds bij tijds, zijn intocht in Namen doen. Hij werd er door de bevolking met blij gejuich ontvangen, en maakte er zich, door zijne minzame manieren en veelvuldige blijken van belangstelling en welgezindheid, bij ieder aangenaam[1]. Aan de grenzen van het gewest waren hem Aerschot en zijn broeder, Hierges en Megen, met nog enkele andere edelen te gemoet gereden, en vergezelden hem mede naar Leuven, waar hij, na een week gedwongen toevens in Namen[2], den volgenden zondag

---

blées en la ville de Gand, il y at de gens tenants propos fort seditieulx, tant pour visiter le peuple contre la religion Cathe Rom. que pour le induyre à la rompture de la paix; pour à quoy obvier je me suis informé le plus diligemment qu'il m'at esté possible; de sorte que l'on m'advertit, que avant le retour du Sr de Willewal de Zelande aulcuns propos ont esté semez en lad. ville de Gandt, craindant la faulte de la paix. Mais après qu'il at esté retourné et monstré la signature du prince d'Oranges, par où il rattiffioit lad. paix et accort avecq son Alt., toutes choses et tout propos sont esté assopiz; de sorte que ung chascun en at pryns grand contentement. Par quoy il me semble que ce poinct doibt estre vydé, de quoy j'ay bien vollu advertir vos des Sries, en acquyt de ma charge; et sur ce je prieray Dieu, Messrs, leûr donner bonne et longue vie, me recommandant bien humblt à la bonne grace de vos Sries. De Baesele, le premier jour de Mars, 1577. De Vos Sries bien humble Servr JAN DE CROY.

(*Pap. d'Etat et aud.*)

[1] ,,Incredibile est" zegt Tassis, ,,quanta humanitate, decora familiaritate ac liberalitate, quae animi dotes ei a natura insitae sunt, omnes prosecutus fuerit; hoc enixe studens, ut quamvis extraneus, ex moribus tamen Belgicis Belga videretur." *Comm.* lib. III p. 257.

[2] Metzius geeft er ons de reden van aan: ,,Ubi autem Sua Cels. venerat N. et significaverat se venire Lovanium, magna contentione animi defenderunt eum non admittendum in Bra-

binnentrok, om er den tijd van 't vertrek der Spaansche troepen te verbeiden, en dan in Brussel zelf zijne landvoogdij voor goed te aanvaarden. Maken wij van zijn oponthoud gebruik, een blik naar 's lands Noorden en Oosten te slaan, en daar den loop der zaken in de eerste drie maanden des jaars waar te nemen.

Op Nieuwjaarsdag zelf was het stedeken Muiden, zich vrijheid — ook voor den Roomschen — godsdienst bedingende, met de Staten overeengekomen: welk voorbeeld door het naburige Weesp en Weesperkerspel na weinige dagen gevolgd werd. Minder geleidelijk ging het daaromtrent in het, door Verdugo's dralen steeds deerlijk gekwelde Haarlem toe, waar, in spijt der pogingen door de betergezinden binnen en buiten de stad in 't werk gesteld, de overkomst tot 's Prinsen zijde, door tegenwerking vooral van den Haarlemschen bisschop Godfried van Mierlo en zijn aanhang, zich noch eenige weken vertraagde. Nadat reeds tot tweemaal toe, in 't laatst van December, de schout Sebastiaan Kraanhals en burgem. Gijsbrecht van Nesse tot de Staten naar Delft gereisd waren, en den derden Jan. weder onverrichterzake teruggekeerd; terwijl een tweede burgemeester Beekesteyn inmiddels in Brussel onderhandelde; hadden Kraanhals en Mr. Gijsbrecht den 7en January voor de derde maal de reis aanvaard, en waren toen van Delft naar Middelburg doorgereisd. Mr. Gijsbrecht, den 15en naar Haarlem

bantiam, donec Hispani Brabantia essent egressi." Den 27en hadden dan ook de Staten, opvoordracht van Lalaing en Melun besloten, dat Don Jan, onder de hoede van Aerschot, kon gaan in welke stad of plaats hij wilde, vóór hij als landvoogd ontvangen was, mits zich onthoudende van die, waar Spanjaarts of Duitschers invloed hadden." De Jonge, *Res*. II. p. 180.

terugkeerende, wist daar den bisschop zelf tot deelneming in de onderhandelingen, en met zich naar Zeeland te brengen, waarheen hun, van Delft uit, de beide Haarlemsche uitgewekenen, Pieter Kies en Klaas Mattheusz volgden [1]. Door hen kwam nu den 22en in Ter Vere het verdrag der stad met den Prins tot stand, waarbij den Roomschgezinden volkomen vrijheid van godsdienst, den Hervormden echter de Vrouwenkerk op Bakenes ten gebruike werd afgestaan; zij zouden zich daarvan echter niet eer bedienen mogen, dan drie weken na 't vertrek der bezetting, die eerst, na behoorlijke afbetaling, den 1en Maart de stad ruimde. De Wet zou aanblijven tot op den gewonen vernieuwingstijd, de stad alleen in hoogen nood met eenige bezetting bezwaard worden, en alle hare voorrechten en vrijheden behouden [2]. De bisschop stemde, niettegenstaande zijne deelneming en onderteekening, zoo weinig met de voorgenomen verandering in, dat hij zich niet ontzag, den derden February, openlijk van den preêkstoel der groote kerk te betuigen, dat zijne onderteekening geensins als een bewijs zijner bewilliging, maar alleen tot getuigenis van 't behandelde strekken mocht; het geheele verdrag toch was — als hij zich uitdrukte — al voor zijn komst naar Zeeland, „gebakken en gebrouwen" [3]. Veel halstarriger nog dan Haarlem toonde zich geestelijkheid en regeering van Amsterdam, waar men aanhoudend bleef weigeren den Hervormden, 't zij in of buiten de stad een vereenigings- of zelfs begraafplaats

[1] Verg. over een en ander de *Korte Hist. Aanteekeningen*, Haarlem 1739, bl. 220 vv.

[2] Zie het gansche verdrag in de gemelde *Aanteekeningen* bl. 230 vv.

[3] Ald. bl. 237.

toe te staan [1]. De Hollandsche staten toonden er zich zoo geraakt over, dat zij zich reeds voorstelden, de stad te belegeren en haar zoo met geweld te dwingen; de Prins echter, hen op de bepalingen der Gentsche bevrediging wijzend, die alle handdadige vijandschap verbood, bracht hen van hun gewelddadig opzet terug.

In Utrecht was, op aandrang der algemeene Staten, Don Jan zelf den 11en January schriftelijk tusschen beiden gekomen, om de stad van de Spaansche bezetting op 't kasteel, die haar aanhoudend beschoot, te ontlasten, en had hij den Spaanschen hopman aldaar, Don Francisco Fernandez d'Avila, bevolen, het aan Hierges in handen te stellen [2]. Behalven dezen, den tijdelijken landvoogd zelf, was ook Bossu derwaarts gekomen, door de algemeene Staten met de taak belast, om daar en in Holland met de verschillende troepen over de ontruiming der bezette steden te onderhandelen. Toen hij den 6en January over Gorkum naar Utrecht gekomen was, vond hij daar Hierges alles gereed makend, het kasteel met kracht te belegeren, en ving hij nu — terwijl gene naar Brabant kwam — zelf dat beleg aan. Het duurde evenwel bijna een maand, voor zich, in spijt van Don Jans eigene bemoeying in dezen, de Spaanschen wilden laten vinden en tot de overgave aan Bossu bewegen. Den 9en February kwam het verdrag tot stand, en trok nu twee dagen later de Spaan-

---

[1] Zie daarover o. a. de uitvoerige mededeeling in Wagenaars *Amsterdam* III bl. 40 en vv.

[2] Zie zijn brief in de *Lettres ined. de Gilles de Berlt.*, uitgeg. door *Diegerick*, p. 31 en v. Verg. voorts over Utrecht, gelijk steeds, de wijdloopige aanteekeningen bij Bor. Xe boek, *passim*, en Bolhuis' *Proeve eener Geschiedenis van 't kasteel Vreedenburg* in zijn *Verspreide Letterarbeid* bl. 150 en vv.

sche bezetting af, die door honderd man Utrechtsche burgers vervangen werd.[1] Daarmede was nu zeker wel voor de stad alle gevaar van vernieling geweken, maar voor de partij des Prinsen nog weinig of niets gewonnen. Wel was zij vroeger met haar gewest onder zijn bewind, maar sedert zijne uitwijking voor tien jaren, in Spaansche handen geweest, en kon dus, strikt genomen, niet onder de bepalingen vallen voor de met hem nog onverzoende steden, in het hem blijvend toegezegde stadhouderschap van Holland en Zeeland, bij den Gentschen vrede vastgesteld. Hoewel dan ook de meerderheid der Staten, en zelfs die der geestelijkheid, zich allengs met het denkbeeld vereenigde, om, volgens het statuut door keizer Karel in 1534 uitgevaardigd, met Holland en Zeeland onder één stadhouder, en thans dus den Prins van Oranje, te komen, huiverde echter de Staatsraad daarin te treden, en bleef daardoor de zaak nog tot in 't najaar slepen[2]. Men bepaalde er zich thans toe om, op Bossu's aandrang, de Brusselsche Uny te bezweren. Griffer ging de Voldoening[3] — gelijk men 't noemde — van het Hollandsche Schoonhoven van de hand, dat, na wat onderhandelens met zijn burgemeester en thesorier, den 20en February een verdrag met den Prins tot stand komen zag, waarbij den Roomschen vrije godsdienst

---

[1] Zie Bossus brieven aan de Staten gen., uitgeg. door Diegerick in de *Lettres ined. du Cte de Boussu.* Utrecht, 1857 p. 20—22.

[2] Zie den brief van Buys, *Arch.* VI p. 10, en de aantt. aldaar.

[3] De *Satisfactie* door den Prins aan de billijke eischen der zich met hem verzoenende steden, naar het 7e art. der Gentsche Bevrediging.

werd toegezegd [1]. Even als te Haarlem, duurde 't echter ook hier nog eenige weken, voor zich de stad van haar bezetting bevrijd zag.

In Overijsel had zich, op den Landdag te Zwolle, den 14^{en} December, de regeering dezer stad, met de ridderschap, bij den Staatsraad en de algemeene Staten aangesloten, met voorbehoud van den Roomsch-katholieken godsdienst en de Hoogheid Zijner Majesteit. De beide steden van Deventer en Kampen, voortdurend met Duitsche troepen bezet, waagden nog niet zich te verklaren; 'tgeen haar zoowel door den Prins als het Landschap welwillend ten goede gehouden werd, als erkennende dat „met het verderf en den ondergang dier steden, de gemeene zaak niet gevorderd noch geholpen kon zijn." [2] De stadhouder Hierges was daarop, maar te vergeefs, met beider bezettingen in briefwisseling en onderhandeling getreden, en moest het nog anderhalf jaar duren, eer zij die eindelijk met geweld kwijt werden.

De voorloopige beheerder van Groningen, de heer van Ville, was, van den kloeken Damschen burgemeester, Popco Ufkens, en andere uitgewekenen [3] vergezelschapt, laat op Kersavond voor de Aa poort der stad gekomen, maar door de hem aanvankelijk nog mistrouwende soldaten, niet terstond binnen gelaten. Hij had toen in 't klooster te Selwert zijn intrek genomen, daar mondgesprek met hen gehouden, en werd donderdags daarop, door al hun vendels ter Ebbinge

[1] Zie het bij Bor, I bl. 778.

[2] Zie het *Relaas* bij Bondam, II bl. 13, en verg. voorts (Molhuysen) over de *Betr. van Ov. tot de Algem. Staten*, in den *Ov. Alm.* voor 1847, bl. 1 en vv.

[3] Rengers t. pl. bl. 29 noemt ons nog Jacob Hillebrants en Reint Alberda.

poort ingehaald. Zij wilden hem zelfs het paard van den overleden bisschop schenken, 't geen hij evenwel, als voor zijn kerkelijke kieschheid stuitend, van de hand wees; zijne woning echter, het zoogenoemde Bisschopshof, betrok hij [1], en belegde nu ten spoedigste een landdag, om in de betaling der soldaten, aan welke men nog nagenoeg twee ton schuldig was, te voorzien [2], en zoo deze woelige kostgangers eensvooral te loozen. Stad en land bewilligde daartoe al aanstonds in een vijfden penning, waarbij men voorts nog eenig ander geld opnam, en zoo — voor 't eind van February nog — drie vendels Friesland door naar Brabant, en veertien dagen later, den 13en Maart, 's morgens ten tien uur, de overige soldaten over Helpen, zag aftrekken. In hunne plaats zouden voortaan alle ingezetenen der Ommelanden zelf de wapens voeren om (zooals Villes verordening daaromtrent zeide) met eigen volk hun grond te kunnen beschermen. [3] Luidruchtig was het feestgejuich der dankbare stedelingen en hun teruggekeerde uitgeweken medeburgers, bij hun verlossing van den overmoed der soldaten:

> De schalmeyen hoorde men spelen
> Op 't wijnhuis, met zoet geluid;
> Met harpen en met veêlen,
> Zoo togen de Walen uit.
>
> Men zag daar triomfeeren
> Al door de gantsche stad,
> 's Avonds te zeven uren,
> De piktonnen branden rad; [4]

---

[1] Rengers t. pl. bl. 30.

[2] Zie de berekening bij Bor. I bl. 763. Verg. Rengers. bl. 32 vv.

[3] Zie het besluit van 25 Febr. bij Rengers t. pl.

[4] *Nederl. Geschiedz.* II. bl. 196.

tot boven op den schoonen St. Maartenstoren vlamde het vreugdevuur, maar helaas! met meerder kracht en omvang dan men wel wenschen mocht; de drooge balken zelf vatten er vlam, en klokken en pijnappel vielen met vervaarlijk gedruisch op de markt. Doch wat zeî die geringe weêrspoed bij het groote geluk, der stad door hare bevrijding ten deel gevallen! „De schade is te overwinnen" riep de dichter bemoedigend uit:

Wij zijn nu nieuws geboren,
Borgers, hebt goeden moed! —

Mocht het ander steden gelukken
Zoo te worden haar krijgsvolk kwijt,
Zij wenschten meer torens aan stukken,
Al zonder langer respijt.

Was de billijke vreugde der Groningers zoo groot, bij 't vertrek van Billy's Walen, hoe luide moest dan die van 't gansche Nederland wel spreken, wanneer de Spaansche soldaten zelf zijne grenzen zouden verlaten. Keeren wij, van onzen uitstap in 't Noorden, naar Brabant en tot Don Jan terug, om te vernemen, wat hij en de Staten onderwijl in dezen hadden uitgewerkt.

Gedurende zijn gantsche verblijf te Leuven, wijdde zich Don Jan met den meest ongeveinsden ijver aan zijn tweeledig doel: de gunst van den landzaat door zijn minzaamheid te winnen, en de Spanjaarts hoe eer hoe beter te doen vertrekken. Hij mengde zich daartoe, op de vleyendste wijs, in de openbare volksvermaken, woonde gildemalen en schutterfeesten bij, en wist zich daar, door zijn ongedwongen toon en de behendigheid waarmede hij den vogel van de paal schoot [1],

[1] Zie het verhaal daaromtrent in Tassis' *Comment.* p. 257.

aller harten te veroveren. Wat de troepen betrof, stelden hij en de secretaris Escovedo, van den aanvang af, alle pogingen in het werk, het noodige geld, Spaanscherzijds vereischt, ter betaling bijeen te brengen; eene taak, waarbij hun echter het jammerlijk geschokte crediet van den Spaanschen koning danig in den weg zat. Zij leiden dan ook, in hun brieven, dien koning hunne grieven dienaangaande onverbloemd bloot, en drongen ten zeerste bij hem aan, zich nu althans meer vertrouwbaar te toonen. „Uw Majesteits crediet" schreef hem Escovedo o. a., „laat zich daardoor wellicht nog herstellen; wat het mijne betreft, hoe weinig het zijn mag, zou ik 't niet gaarne verliezen"; en nadrukkelijk bezwoer hem Don Jan „om Gods wil, thans niet te falen, en de noodzakelijkheid zijn crediet te herwinnen, in te zien. Zoo dit nu daarentegen den nekslag kreeg, zou alles hem begeven, en de troepen zelf zich tot het uiterste gedreven vinden."[1] Het mocht Escovedo, hoe bescheiden hij zijn handelsvertrouwen roemde, inderdaad gelukken, de noodige gelden binnen weinige weken bijeen te krijgen, en hing het daarom vooral van de medewerking der Staten af, hoe lang zij nog met den landsplaag der Spaansche soldaten bleven opgescheept. Don Jans ijver ziende, aarselden zij ook van hunnen kant niet, op 't verzoek van den hun (26 Maart) gezonden Gonzaga — dat vervolgens door Lalaing en Melun nog aangedrongen werd — hem met hun eigen crediet te steunen, en in 't verkrijgen van datgeen behulpzaam te zijn, wat hij tot afbetaling der krijgshoofden — boven de penningen der Staten voor de knechten — benoo-

[1] Zie de plaatsen uit hunne brieven aangehaald bij Motley III. p. 150, en de vertaalde brieven zelf bij Bor. I bl. 844 vv.

digd was [1]. Reeds was toen het Antwerpsche kasteel van zijn bezetting verlaten, die zich naar Maastricht had begeven, werwaarts ook al de overige bescheiden waren, om er betaald te worden en voorts den weg naar Spanje in te slaan. In plaats van d'Avila nam Aerschot, door de Staten tot kastelein benoemd en door den landvoogd bekrachtigd, 's avonds van den 20en de sterkte in bezit [2]. De vraag was echter geweest, wie het opperbevel over de wegtrekkende Spaansche benden voeren zou. Alonzo de Vargas maakte er, als hoofd der ruiterij, aanspraak op; maar Juliaan Romero, die veel ouder officier, en onder wiens bevel als overste Vargas nog als soldaat geweest was, wilde dat niet dulden. Don Jan wist de moeilijkheid te ontgaan, door ze geen van beiden aan te stellen, maar den ouden Mansfelt (15 Maart) het opperbevel op te dragen. Den eerst hoogelijk verstoorden Don Alonzo stelde hij weldra met vleyende betuigingen, en eene warme aanbeveling aan den koning, te vreden [3]. Zoo was dus alles tot de afreis gereed, die in de laatste dagen van April, van Maastricht

---

[1] Zie bij Bor. I. bl. 804.

[2] ,,Messrs. Comme ceste nuyct environ les xij hs sont venues à S. Alteze les joyeuses nouvelles de la remise du chasteau et la ville d'Anvers entre les mains de Mons. le duc [Aerschot] avec toute bonne correspondence possible, je n'ay peu laisser vous faire ceste et me congratuler avec vous de l'extreme contentemt qu'en debvons tous recepvoir, sçachans de combien cecy advancera le service de Dieu et de Sa Mté; esperant par sa Ste grace que ce bon commencemt effectuera la reste a quoy si long temps avons aspirez, et au contentemt de tous nos bons patriotz. De Louvain le xxj de Mars 1577.

Vre à jamais affectné à vous obéir et servir

(Pap. d'Etat et aud.) CHARLES PHILS DE CROY.

Verg. de *Res. des Et. gen.* II. p. 164.

[3] Zie Don Jans eigen mededeelingen, in zijn onderschepten brief, bij Bor. I. bl. 845.

uit, plaats greep. Den zes-, zeven-, en acht-entwintigsten zag het Nederlandsche volk de Spaansche legerbenden zijne gewesten ruimen, en leî er al aanstonds, in schertsende rijmen, zijn ongeveinsde vreugde over aan den dag. In een luchtig volksdicht deed het hun achtergebleven schoonen een droeve klacht, over het weelderige leven dat zij thans vaarwel moesten zeggen, aanheffen:

Ik heb droefheid vernomen,
  Sprak daar een Spaansche poet [1],
Hier is quâ tijding komen,
  Die ons verzuchten doet:
Dat al ons fraai Sinjoren
  Moeten naar Spanjen coen!
Wat zullen wij, Spaansche hoeren,
  Nu al te maal gaan doen?

Wij plachten den boer te plagen,
  Om wijn en wittebrood,
Dan moest hij rijden en jagen
  Wij sloegen zijn hoenders dood.

Als ander krijgsluî vrouwen
  Dan liepen op de paad,
Zoo aten wij dat wij wouën,
  Gezoden en gebraad.

Gij wout ons maken gravinnen
  Van steden en dorpen mooi:
Nu moeten wij gaan spinnen,
  En bedelen brood om Goy. [2]

[1] Zoo zal men wel voor het bedorven *poep* moeten lezen.

[2] *Nederl. Geschiedz.* II bl. 200. Als een schoon tegenbeeld der gewone Spaansche roofzucht, en tot verdienden lof van den edelen krijgsman dien 't betreft, vinde hier Don-Jans volgend schrijven eene plaats:

,,Messrs. Le coronnel Montdragon m'a faict supplier que avant de sortir et partir de ces pays, je voulsisse vous es-

Niet ieder in Nederland echter zag dien afmarsch der Spaansche legermacht, met dezelfde vreugde, als de rijmer van dit Geuzenlied en zijn medestanders. Er was er, die met hare verwijdering, tevens allen degelijken steun verloren achtten voor het Spaansche koningsen het Roomsche kerkgezag; die Oranje en zijne Geuzen, en dat van hun standpunt uit met recht, te weinig betrouwden, dan dat zij hen, van alle vrees voor de Spaansche wapenen ontdaan, vrijelijk wilden laten handelen. Er was er, schreef Théron aan den Prins [1], die den Staten en Don Jan vertelden, dat hij er te Brussel lieden op na hield, alleen dáárom op het slechten der kasteelen aandringend, om vervolgens den nieuwen godsdienst in 't land te brengen; terwijl de in geloofsijver blakende bisschop van Den Bosch, niet luid genoeg de kortzichtigheid dergenen te beklagen wist, die waanden, dat de kerk met dat vertrek gebaat ware. Naar zijne meening ware in haar behoud veel beter voorzien, zoo de Spanjaarts de plaatsen, die zij in hadden, hadden blijven bezetten; te vergeefs echter dat hij daartoe zijne stem had verheven, al leerde de uitkomst (naar hij ons betuigt) maar al te zeer, hoe juist hij daarin gezien had [2]. Escovedo, hoe ijverig hij zich in 't be-

---

cripre que fissiez prendre information es villes et villaiges où il a gouverné et eu gens de guerre à sa charge, que s'ils luy demandent quelque chose en particulier, que ils le facent avant que les gens de guerre estrangiers soyent hors de ces pays, pour ce qu'il en vouldroit sortir à son honneur. Ce que ne luy ayant peu refuser, je vous ay bien voulu escripre ceste, afin que s'il y a quelque chose vous me le faictes entendre; et en cas de non pareillemt. Et n'estant ceste à aultre fin, je prie Dieu vous avoir Messrs en sa garde. De Louvain, le xxme de Mars 1577. Vre bon amy, JEHAN."

[1] Zie zijn onuitgegeven schrijven van 21 Maart, hierachter.

[2] Zie de plaats uit zijn H. S. boven aangehaald, bl. 161.

spoedigen der zaak had betoond, schreef den koning, dat hij over den eindelijken afloop van alles nog weinig gerust was; dat hij nog altijd gehoopt had, dat de dreigende weêrzijdsche houding van Hervormden en koning in Frankrijk, tot voorwendsel had mogen strekken, de troepen dicht aan de grenzen te houden, zoodat zij gelegenheid hadden, bij de eerste aanleiding de beste, de Geuzen-eilanden van Zeeland en Holland te gaan bezetten; daarmede hadde Don Jan dan tevens nog een kijkjen op Engeland behouden.[1] En toen Aerschot, een kleine twintig jaar later, der aartshertogin Isabella betuigde, dat zij hare Nederlanden niet bevredigd zou zien, vóór zij de Spaansche troepen weder weggezonden had, vraagde zij hem barsch weg: Of hij zich niet schaamde zoo te spreken, daar hij wel wist, hoe slecht het haren armen oom, Don Jan, bekomen was, dat hij ze weggezonden had?[2] — Met het oog op dien altijd mogelijken, voor de Nederlanden te vreezen, terugkeer, werden dan ook waarschijnlijk die twee bekende Latijnsche versregels, op 't vertrek van 't Spaansche krijgsvolk gedicht:

> 't Gebroed is weg. Wat blijft ge, o Neêrland!
> zuchtend staan?
> „'k Had liever dat het waar *ver*gaan nog dan *ge*gaan." [3]

Ook uit een godsdienstig oogpunt daarenboven, zagen angstvallige onroomsche gemoederen alle toenadering tot Spanje en zijne vertegenwoordigers, op hoe tijdelijk heilzame gronden dan ook gewaagd, slechts met bekommering aan. Wat de omzichtige Prins van Oranje, in zijne kennis van het Spaansche hart en

---

[1] In zijn onderschepten brief van 6 April.
[2] Zie boven bl. 161 in de aant. 3.
[3] Zie het oorspronkelijke o. a. *Ned. Geschiedz.* II bl. 200.

zijne rijke ervaring der Spaansche treken, maar al te wel inzag: het weinig vertrouwbare, voor hem en zijne Hervormden, van elken vrede met den koning; dat drukte hem zijne grijze moeder, de vrome Juliana, ook tot heil zijner ziel, met al de tederheid van haar bezorgd gemoed, in roerenden eenvoud op het hart. „Ik verlang vurig naar tijding," zoo schreef zij hem in 't begin van April, „hoe het mijn heer en zoon in deze moeilijke zaken mag gaan; naar 't gemeene zeggen toch, schijnt mij de voorgenomen vrede gemoeds- en gewetensbezwaren in zich te vatten, en dat zich de Satan in een lammerenvacht hult, maar weldra een verscheurende wolf zal blijken, door wien veel vrome Kristenen in groote droefenis komen zullen...... Maar ik bid tot den Heer, mijn hartsgeliefden zoon met zijn goddelijke genade en geest bij te staan, opdat hij zich nergens in wage of bewillige, dat tegen God en zijner ziele zaligheid wezen zou. Het is beter, het tijdelijke dan het eeuwige te verliezen." [1] Wat viel er echter, ook voor dat tijdelijke, op een schijnbaar tot vrede gezinden vijand te rekenen, die zijne bekommernis voor de eenige en uitsluitende voorwaarde, op welke hij dien vrede duurzaam verzekerd hield, het behoud van kerk- en koningsgezag, zoo verre dreef, dat hij den man, dien hij — niet ten onrechte — als den eenigen hinderpaal daartegen achtte, gaarne met sluipmoord van de hand had zien zetten. „Laat toch niet na" schreef Antonio Perez, Filips' handlanger, omstreeks dezen tijd aan Escovedo, „laat niet na, op een gelegenheid te peinzen, Oranje uit den weg te ruimen"; en Escovedo antwoordde hem [2], dat hij het steeds in zijn gedachten

---

[1] *Arch.* VI p. 49.

[2] Zie de plaatsen aangeh. bij Motley III p. 120, 122.

hield en 't nooit vergat noch vergeten zou, maar dat het moeite zou inhebben, een geschikt persoon voor zulken hachelijke taak te vinden. „Ik zal 't echter," zoo beloofde hij, „niet uit mijn gedachten verliezen, voor ik het voldongen zie!" – De arme tobber bedacht niet, dat hij, in July naar Spanje gekeerd, na weinig maanden zelf, als het slachtoffer der wraakzucht van Filips en zijn handlanger, door muichelmoord vallen zou! [1]

Met het vertrek der Spaansche benden, waarmede de uitwisseling aller gevangenen weêrzijds gepaard was geweest, moest ook de tijd gekomen schijnen, Don Jan, zonder verdere bezwaren, in zijne landvoogdij te erkennen. In spijt van een aanslag in 't laatst van Maart, naar zijn aangifte, door een paar Fransche edelen op zijn persoon voorgenomen, maar welks nader onderzoek tot geen verdere uitkomst leidde [2]; had hij reeds in den zelfden tijd den Staten aangeboden tot hen naar Brussel te komen, om de zaken — naar hij schreef — nog meer te bespoedigen. De Staten echter (gelijk zij den Prins van Oranje meldden) hadden zich met den ongelegen tijd der goede week verschoond, als in welke ieder zich liefst met zijn eeuwig heil bezig hield, en hem zijn verzoek dus afgeslagen. Sedert was hem, in de tweede helft der maand, door den Staatsraad, bij monde van Rassinghem, zijne komst naar Brussel vrijgesteld, en hij reeds den heer van Lalaing wachtende om hem af te halen. Deze echter was, in plaats van tot hem te komen, de Statenvergadering van Henegouwen gaan openen. Gansch niet Don-Jansgezind hield hij, met den Prins, het oog nog op Anjou,

---

[1] Zie daarover Mignets *Ant. Perez et Phil. II.* 3e ed. p. 75—90.

[2] Verg. daaromtrent de *Res.* II. p. 171, *Arch.* VI p. 42, en de elders door ons nog meê te deelen bescheiden.

en moest dus weinig begeerig zijn, genes huldiging te verhaasten. Evenmin echter, als hij, wilde ook de meerderheid der algemeene Staten daar zoo klakkeloos nog toe overgaan. Tot innigen spijt van den Bosschen kerkvoogd, die hen in hunne onspaansche beginselen met bitteren weedom werkzaam zag vaardigden zij eindelijk, bij 't vertrek der Spaansche troepen, wel een zestal heeren aan hem af; maar stelden tevens den volgenden dag nog een gelijk aantal bepalingen op, na welker aanneming eerst zij zich bereid verklaarden, hem als landvoogd te ontvangen. Don Jan, die er, ter eere zijns koninklijken broeders, op gesteld was, om op den dag van Sint Filippus en Jacobus (1 Mei) zijn intrede in Brussel te doen, en die zich daartoe inmiddels gereed had gemaakt, begreep die bepalingen even goed een dag of wat later, te Brussel zelf, te kunnen beantwoorden. Ze daarom voor 't oogenblik latende rusten, nam hij op den bepaalden dag de reis naar de hoofdstad aan, en kwam er, tegen zes uren 's avonds, de Leuvensche poort binnen, waar hij door de stedelijke overheid verwelkomd werd. In een groenlaken mantel gehuld, aan zijne beide zijden den bisschop van Luik en dien van Ripa — 's Pausen boodschapper, die voor weinige weken herwaarts gekomen was — de hertog van Aerschot, in 't karmozijn fluweel, eenige schreden vooruit, en van een groot aantal heeren en edelen gevolgd, werd hij, met geheel dien stoet, door 26 vendelen burgers en door een sierlijken optocht voorafgegaan, die, in figuurlijke voorstellingen, op de gelegenheid van zijn intocht en enkele feiten van zijn leven zinspeelde. Men zag er o. a. een vergulden en met goudlaken behangen staatsy-wagen, door twee schoone witte paarden getrokken, en door een meisjen bestegen, dat den vrede voorstelde, en allerlei verbro-

ken wapentuig naast en onder hare voeten had; op een tweeden stelde een schip, waarin eenige geboeide Turken, den zege van Lepanto voor. Zoo reed men naar de hoofdkerk, waar een Te Deum aangeheven werd, en voorts de markt over naar het paleis. Voor het raadhuis hield de stoet een oogenblik stand, daar zich op een der balcons de afgevaardigden der Staten, op 't ander eenige aanzienlijke vrouwen, daaronder die van Lalaing, Egmont, en Havré, bevonden. Een nieuwsgierige menigte overdekte de rijk met palm en groen versierde straten; waar vrouwen en meisjens bloemen uit de vensters wierpen en den feestelijken stoet met rozen bestrooiden, terwijl Don Jan, door 't strooyen van geld, op 't gevoel en de geestdrift van het gepeupel werkte. Op vele plaatsen waren „huisjens" — gelijk men ze noemde — opgericht, waarin de rederijkers dichtstukken en tweespraken voordroegen, en zinnebeeldige voorstellingen ten beste gaven. Vreugdevuren en saluutschoten paarden zich aan het feestgelui der klokken, en heetten den aanstaanden landvoogd, bij zijn eerste komst te Brussel, welkom [1]. Zijn intocht ware, in spijt van al dat feestrumoer, èn voor zijn gevoel èn in werkelijkheid zeker blijder geweest, had hij zich zekerder kunnen achten van den onverdeelden bijval, hem door de ingezetenen der jubelende stad geschonken. Daartoe echter was er, bepaaldelijk onder het volk, de invloed des Prinsen en de instemming met diens beginselen, veel te uitgebreïd en te algemeen, en zou er hem dan ook, in weêrwil van 't schitterend onthaal hem thans geboden, het leven wel-

---

[1] GACHARD, *Documents inéd.* I p. 362, Bondam, *Onuitgeg. Stukken* II bl. 293. Henne et Wauters *Hist. de Brux.* I. p. 453; en Blaes, *Mém. anon.* I. p. 283.

dra zoo zuur maken, dat hij alras verlangen zou, haar hoe eer hoe beter te verlaten. Reeds in de vergadering der Staten zelf moest hem het toeval behulpzaam zijn, om hem al aanstonds als landvoogd te laten erkennen. Nadat zij hem, den dag na zijn intocht, op 't paleis waren komen begroeten, waar hij de min sierlijke [1] toespraak van den Brusselschen pensionaris, even vlot als vaardig en minzaam beantwoordde, had, op dien der Kruisvinding — 3 Mei — op 't voorstel van Aerschot, de beraadslaging over zijne huldiging als landvoogd plaats. Gelukkig voor hem, waren er toen bij de Brabantsche Staten juist twee leden der geestelijkheid — de abten van Villers en S. Geertruî — afwezig, die, als ijverige medestanders des Prinsen, zijne landvoogdij zoo lang mogelijk zochten te weeren. Die van Sint Geertruî, door ongesteldheid in Leuven teruggehouden, had daarom zelfs, in een brief aan dien van Perch, de redenen uiteen gezet, die, zijns inziens, de huldiging althans zoolang nog beletten, als hij niet de bepalingen, hem te Leuven voorgelegd, had aangenomen. De abt van Perch las dat hem geworden schrijven voor; maar, weinig kloekmoedig van nature, zag hij, zonder verzet, door een zijner Spanjoolsche medeleden — den bisschop van den Bosch? [2] — den voorgelezen brief verscheuren; terwijl hij zich, zonder behoorlijke weêrspraak, tevens de barsche verzekering hoorde toeduwen, dat men den abt van St. Geertruî en zijn raad niet noodig had, en zelf wist wat het heil van den Staat meêbracht. Zoo bepaalde de meerderheid

[1] Zoo zeggen ons beiden Metzius, in zijn H. S., en Liebart, bij Gachard, *Documents inéd.* I. p. 360.

[2] Men zou het uit de woorden van Metzius, de voorstelling van wiens H. S. wij hier volgen, opmaken.

der Brabantsche prelaten, dat Don Jan als landvoogd ontvangen worden moest, waarin haar vervolgens die der edelen, op voorgang van een der aanzienlijken (Aerschot?), bijviel. Eenigsins moeyelijker ging het echter bij de stedelijke afgevaardigden; en was er daar die beweerden, dat men, zonder voorkennis van Oranje, den landvoogd niet erkennen mocht, noch daartoe vóór het bericht dat de Spanjaarts Luxemburg verlaten hadden, kon overgaan [1]. Het gelukte echter niet, die meening door te drijven, en bepaalden dus de drie leden van Brabant, dat men Don Jan als landvoogd aannemen zou. Bij die der andere gewesten heerschte aanmerkelijk verschil van gevoelen, daar sommige die van Brabant volgden, andere er niet meê instemden. Toen het echter tot een eindstemming kwam, zegevierden de Don-Jannisten — gelijk de tegenpartij ze noemde — met de meerderheid van ééne stem; en werd nu de heer van Champagney met eenige anderen afgevaardigd, om Don Jan van dien blijden afloop onmiddelijk bericht te geven [2]. 's Morgens daarop, te half tien, begaven zich de Staten naar 't paleis, waar zij, in de groote gallerij plaats nemende, Don Jan weldra tot zich zagen treden. Weder had hij den Pauselijken nuncius en den Luikschen bisschop aan zijne zijden, en werd vergezelschapt en gevolgd van vele edelen en grooten, waaronder Aerschot en Barlaimont, die, even als hijzelf, de gulden vliesorde hadden omgehangen. Ook de Keizerlijke en Kleefsche afgevaardigden waren in zijn gevolg. Zoodra hij gezeten was, noodigde hem Champagney namens de algemeene Staten uit, het bewind, volgens het vredesverdrag van Marche, te aanvaarden,

---

[1] Verg. Bondams *Onuitgeg. Stukken* bl. 296.
[2] *Docum.* I. p. 366, en *Mém. anon.* p. 290.

en de hem voorgelegde bepalingen te beamen. Zelf daarop het woord vattende, verzekerde hij allerminzaamst al het beloofde te willen nakomen, en zich omtrent de Staten als broeder, vriend, en makker te zullen gedragen. Hij zeide, als Kristen, de geestelijkheid, als ridder, den-adeldom, als mensch — gelijk hij zich wist — de gemeente te zullen beschermen, en allen alzoo te bestieren tot eere Gods almachtig, tot behoud der Katholieke apostolische roomsche kerk, tot dienst van Zijne Maj^{t}., en tot welvaart van 't land. Na de voorlezing van zijn lastbrief en den eed door hem af te leggen, dat hij al de punten van het verdrag zou achtervolgen; werd hem een Evangely-boek aangeboden, waarop hij zijn hand leggende, met luider stemme in 't Fransch zeî, dat hij dat bezwoer en 't houden zou. Na eenige wederzijdsche plichtplegingen ging men daarop gezamenlijk ter hofkapel, waar eene plechtige Heiligegeestmis en een Te Deum gezongen, en Don Jan door den nuncius gezegend werd [1]. Den dag daaraan werd de kerkelijke plechtigheid nog in de hoofdkerk herhaald, en van een schitterenden kerkelijken optocht gevolgd; Don Jan met geheel zijn hof, de Staten, de Brusselsche overheid, en een macht van edelen namen er deel in. De oude Viglius, al kon hij, door ziekte steeds aan zijn huis gebonden, dat alles persoonlijk niet bijwonen, had echter het voorrecht het juist nog te beleven; twee of drie dagen later, den 8^{en} Mei, leî hij het tijdelijke af, zonder genoegzamen vrede waarschijnlijk met den, voor zijn behoudend gemoed nog gansch niet gewenschten staat van zaken.

Den 6^{en} Mei reeds, den dag na de gewijde viering zijner huldiging als landvoogd, nam Don Jan de hem

[1] Zie den brief in Bondams *Onuitgeg. Stukken* II bl. 299.

nog in Leuven overgelegde bepalingen ter hand, om er een de Staten bevredigend antwoord bij te stellen. Hij verklaarde zich genoegzaam ten volle op al de hem gevraagde punten; beloofde zich, in gevolge het gesloten verdrag, van raad noch achterraad dan van ingeboornen te bedienen; en veroorloofde den Staten, tot behoorlijke afdoening aller in het algemeen nog hangende zaken, hunne loopende vergadering voort te zetten; hen alleen verzoekende, daarbij een wenschelijken spoed in acht te nemen. Hij vraagde, om van de bijeenroeping der gewestelijke Staten, voor de lichting der noodige gelden, waaromtrent men hem verzocht had, ze zonder nadere toestemming van zijne zijde, te mogen doen vergaderen; — hij vraagde daarvan, ter handhaving zijner waardigheid, steeds voorkennis te erlangen, zullende hij ze dan onmiddelijk op de gewone wijze te zamen roepen. Hij zeide voorts, van harten met de Brusselsche Uny in te stemmen, als welke het behoud van 't geloof en 't koninklijk gezag ten doel had; beloofde de handhaving en, waar dat noodig bleek, het herstel aller plaatselijke en gewestelijke vrijheden en voorrechten, mits hem de belanghebbenden er behoorlijk omtrent inlichtten; terwijl hij, over de hem gevraagde indiensthouding der door de Staten aangenomen krijgsbenden, een nadere bespreking toezeide. Zoo scheen er dus tusschen hem en de Staten eene gewenschte overeenstemming te bestaan; ongelukkig maar, dat de botsing van beginselen tusschen zijne staatsinzichten en den Nederlandschen volkszin, alle schijnbare overeenstemming met genen, veler volkomen instemming zelfs met zijne bedoelingen, binnen weinige weken reeds, ja van dag tot dag bijkans in steeds toenemende mate, geheel en al ijdel en onvruchtbaar maken zou.

De eerste thans aan de beurt liggende werkzaamheid

der Staten, nu men zich de Spaansche benden had kwijt gemaakt, was zich ook van de Duitschers en Walen te bevrijden, die, zoo in Antwerpen als elders, nog in grooten getale aanwezig waren. Voorts had men zich met de beide hervormde gewesten nader te verbinden, en allerlei nog onbesliste punten, of ook enkele weêrzijdsche grieven en bezwaren, uit den weg te ruimen. Naar de Duitschers vaardigden de Staten den heer van Saventhem af [1], die echter weinig wil van de reis had, daar de Antwerpsche hoofden, als zijnde over 's konings krijgsvolk gesteld, bepaaldelijk weigerden, met iemand anders dan den landvoogd zelf te handelen. Slechts de vendels van Everstein, die, sedert de Antwerpsche furie en den dood huns meesters, over 't platte land verstrooid lagen, toonden zich williger, en bereid, om zich op aannemelijke voorwaarden te verdragen. Met de Waalsche vendelen, te Namen en in Den Bosch, gelijk mede met die welke uit Haarlem gekomen waren, rekende men na eenige onderhandeling af; terwijl ook de 150 ruiters die onder Bartelt Entes in 't veldleger gediend hadden, zich op billijke voorwaarden lieten vinden [2]. Naar Holland was door de Staten, in 't laatst van Maart reeds, Leoninus afgevaardigd geworden, die toen, op de vergadering te Dordrecht, de hem opgedragen last ontvouwd had. In de eerste helft van Mei, werd hij nu, in gezelschap des Heren van Grobbendonk, op nieuw afgezonden, om zich te Geertruidenberg met den Prins en de gemachtigden der Staten te bespreken, er alles bepaaldelijk te regelen, en zoo mogelijk in 't effen te brengen. Men had namelijk op afschaffing aller verlof- en geleigelden aangedrongen, voelde zich over de in beslagneming

---

[1] *Res. des Et. gen.* II. p. 275, verg. Bor. I. bl. 813. [2] Bor. t. pl.

der geestelijke goederen ter betaling der Geuzen-predikanten en schoolmeesters bezwaard, klaagde over de min stipte nakoming der Gentsche bepalingen, en wenschte daarenboven, zoo mogelijk, tot een volkomen vrede te geraken. Op 't eerste punt was van 's Prinsen zijde gereedelijk toegegeven, slechts een kleine geleipenning, die den handel onmogelijk bezwaren kon, zou voortaan nog geheven worden; op de andere daarentegen liet zich nog niet zoo ras een bevredigende uitslag voorzien. Naauwelijks was echter de onderhandeling begonnen, of Don Jan, zijn juiste inzichten, omtrent het noodzakelijke eener bevrediging des Prinsen, volgende, en daartoe in 't belang zijns broeders, nogmaals een poging willende aanwenden, zond ook van zijne zijde [1] de heren van Aerschot, Hierges, Willerval en Adolf van Meetkerke, van den keizerlijken afgevaardigde, Andries Gail, bijgestaan, naar Geertruidenberg [2]. Maandags den 20[en] Mei, van Breda daar

[1] Dat hij dat geheel buiten de Staten om zou gedaan hebben, gelijk Bondam *Onuitgeg. Stukken* II bl. 326 en 366 vermoedt, wordt o. a. weêrsproken door het meegedeelde in Gachards *Doc. inéd.* p. 367 en door de *Res. des Etats gen.* II. p. 271, en 293 ss.

[2] Deze naam van Geertruidenberg in een briefjen der Princes van Oranje, zonder jaarteekening, heeft Mr Groen v. Pr. dat (*Arch.* VI. *p.* 87) op dit jaar doen stellen, en daardoor de dagteekening van een tweede uit Middelburg voor onjuist doen houden (aldaar p. 88 aant. [2]). De fout ligt echter niet bij de Princes; eerstgemeld schrijven toch (uit Delft) is blijkbaar van 't vorige jaar, en het daarin vermelde omtrent Geertruidenberg ziet op het, gelukkig nog bij tijds voorkomen verraad der soldaten van kap[n] Ensenberg, van 't welk ook in de Staten-notulen van 14 Juny sprake is. Het betrokken vendel werd naar Rotterdam verlegd, en Anthony van Brecht in plaats van Chr. van Yselsteyn met het bevel in de vesting belast; laatstgemelde kreeg echter 9 July het bestel over 60 nieuw aan te nemen paarden. Zie de *Res[n] der Staten v. Holl.* 1576, bl. 100, 104, en 125.

aangekomen, vereenden zij zich met de beide Staten-afgevaardigden, om met den Prins en de gemachtigden van Holland en Zeeland (Marnix, Zuylen van Nyvelt, van der Mijlen, Coninck, en Casper van Vosbergen) te onderhandelen. Meetkerke voerde het eerst het woord, roemde de oprechtheid, trouw, en ijver van Don Jan, zijn wensch om met Holland en Zeeland op den voet eener ware uny en eendracht te komen; prees als het beste middel daartoe aan, het jongste Edict in beide gewesten te doen afkondigen; voorts de verdere versterking aller steden en sterkten na te laten, daar men die tegen zijne vrienden niet behoefde, ook geen geschut meer te gieten, noch allerlei krijgsbehoefte in te nemen, als leefde men nog midden in den oorlog: en eindelijk, ingevolge de Gentsche bepalingen, zoo spoedig doenlijk de daar verlangde algemeene vergadering voor te bereiden. De Prins verwijderde zich daarop een oogenblik met de zijnen, en verzocht, teruggekomen, alles liever op schrift te mogen hebben, daar men dan bepaaldelijk wist waaraan zich te houden. Op Leoninus' aanmerking, dat dit te omslachtig zou zijn, zocht hij er het noodzakelijke van te betoogen; daar toch reeds (naar zijn zeggen) bij de Gentsche bepalingen bleek, hoe men de mondeling daar gegeven verklaring, thans met de geschreven letter zocht te ontduiken, en zoo noch Utrecht tot zijn bewind rekenen, noch het krijgsvolk uit zijn stad en slot van Breda nemen, noch zijn weggeroofden zoon teruggeven wou.[1] Wilde men den geest der Gentsche bevrediging behoorlijk en ten volle nakomen, dan zou men van zelf een onderlingen vrede erlangen, daar men ook dezerzijds niet anders voor had.

---

[1] „De Breda et de son fils furent les disputes du premier jour" merkt Marnix in een aant. aan. door Gachard (p. 451) ten onrechte in den text gevlochten.

Op de vraag van Grobbendonk, welke zekerheid men daarvoor gaf, antwoordde de Prins, dat de ten uitvoerlegging der Bevrediging haar eigen zekerheid met zich bracht, daar men er zich van weêrszijden bij verbonden had. Een aanval hunnerzijds konden de andere gewesten — die als vijftien tegen twee stonden — onmogelijk duchten. — „Ook vreesde men dien niet", hernam nu weldra Grobbendonk en bracht tevens eensklaps het eigenlijke vraagpunt op 't tapijt, de eenige — maar helaas! onoverkomelijke — zwarigheid, die Noord en Zuid, als Spanje en Nederland, voor altoos scheiden zou; — „wij vreezen dien niet, zeî hij, maar wij zien, dat gij overal uw godsdienst verspreiden wilt; dat gij niet tevreden zijt, dien ten uwent te handhaven, maar ook met alle middelen over onze gewesten wilt uitbreiden. Welke zekerheid geeft gijlieden nu, dat gij op 't punt van den godsdienst — tegen de Bevrediging in — geen nieuwigheden invoeren zult? — Belooft gij, u in alles te onderwerpen aan 't geen de voorgeslagen algemeene vergadering daaromtrent bepalen zal?" — „Ik weet niet", gaf de Prins ontwijkende ten antwoord, „in hoe verre wij daartoe gehouden zijn, daar gij uwerzijds, zonder onze toestemming, u met Don Jan verdragen hebt, en thans evenzoo hem zonder ons als landvoogd hebt erkend." „Zoodat gij," vraagde nu Grobbendonk, „de beslissing der Staten niet wilt aannemen?" — „Dat zeg ik niet," hervatte de Prins, „maar zij zou zoo kunnen zijn, dat wij haar aannamen, maar ook zoo, dat wij dat niet deên. Wij zijn niet meer in ons geheel, daar gij de Bevrediging reeds geschonden hebt." „Moeten wij haar dan voor geheel gebroken houden?" vraagde Meetkerken nu. — „Niet wij, maar gij hebt haar gebroken," zeî de Prins, „en toch weigeren wij niet, er ons aan te onderwer-

13

pen, zoo wij slechts in ons geheel weder erkend worden. Maar gij hebt ons doemvonnis reeds geveld, door de belofte aan Don Jan gedaan, het Roomsche geloof *in alles en overal* te handhaven, en door dat allen te laten zweren; zoodat wij van die toekomstige Staten ook wel niets beters te hopen hebben." — „Gij wilt u dus op dit punt niet naar hen schikken?" vraagde Grobbendonk nu nogmaals. „Gewisselijk niet," antwoordde hem thans ronduit de Prins; „want, om u de waarheid te zeggen, wij zien, dat gij ons verdelgen wilt, en wij willen niet verdelgd worden." „Er is niemand, die dat wil," riepen daarop Aerschot en Hierges beiden uit; en men zocht nu hunnerzijds zulk een uitlegging aan die handhaving van 't geloof te geven, als gold zij de Roomsche gewesten alleen en niet de beide andere. Maar de Prins en de zijnen wilden zulken verklaring niet laten gelden. Men scheidde ten slotte, met de op schrift stelling weêrzijds van enkele punten, waarnaar dan nader onderhandeld worden kon. — Wel mocht dus Don Jan, bij zijn verslag van 't onderhandelde aan de Staten, zich beklagen: „dat men tot geenerlei vast besluit noch weêrzijdsch goed voornemen had kunnen geraken." Maar aan wien lag de schuld? — Konden Holland en Zeeland weder Roomsch, Don Jan en Filips immer onroomsch worden? — 't Was een strijd van beginselen, waarin geen vrome wenschen iets vermochten, en dien geen minnelijke schikking vereffenen kon.

VII.

DON JAN TE NAMEN.

Wij gaven 't reeds met een woord te kennen, dat Don Jan, in spijt van al het feestrumoer bij zijn intocht, uit zijn verblijf te Brussel slechts weinig genoegen putten, het hem weldra gansch ongenietbaar blijken zou. Het wantrouwen van 't volk, door zijn Prinsgezinde leiders levend gehouden, de weêrzin zelfs dier anders Roomschgezinde grooten, maar die, wars van alles wat maar den Spaanschen naam droeg, den Franschen Anjou aan 't hoofd van 's lands bestuur wenschten, zouden hem, van den aanvang af, het leven te Brussel in toenemende mate verbitteren. Met name zou hem het eerste al spoedig de meest onbewimpelde blijken geven, van zijn weinige ingenomenheid met — zijn persoon minder, dan wel — de staatsbeginselen die hij vertegenwoordigde, en tot wier bevordering in de Nederlanden hij geroepen was. Met argwaan zag het vooral de vreemde heeren en Nederlandsche Spanjolen, die hem omringden, en de Italianen en Spanjaarts aan, waaruit zijn huis was saamgesteld. [1]

[1] Verg. daarover o. a. *La grande Chronique de Holle, Zelande* etc. van Le Petit, II p. 329: „Sous ombre d'avoir fait

Veel liever had men hem dezen van zijne zijde en uit zijn gevolg zien weren, dan zelfs dat besluit uitvaardigen, waarmeê hij zich anders der Brusselsche bevolking zocht aangenaam te maken, maar van 'twelk men weinig werking voorzag; het besluit, waarbij allen vreemdelingen en vagebonden op galgstraf gelast werd de stad binnen 24 uren te verlaten. Geen week nog na zijne huldiging — den 9en Mei — zag hij zich reeds door de overheid verzoeken, het vendel Walen van Nicod, dat met hem gekomen was, „tot verlichting der stad" weder weg te zenden. Tien dagen later, toen hij, bij de feesten van den plechtigen Ommegang, met vele edelen ten stadhuize was gekomen, om daar te middagmalen, en er 's namiddags een menigte volks op de markt was saamgestroomd om er de rederijkers vertooningen te zien, ontstond er twist tusschen een der musketiers zijner lijfwacht en de burgerij, waarbij de serjant en twee burgers gekwetst werden en geheel zijne lijfwacht uiteen gejaagd, zoodat hij zonder haar naar 't paleis terug keeren moest [1]. De Brusselaars wilden nu van geen musketiers meer weten, en alleen hellebardiers en boogschutters in zijne lijfwacht dulden. Zoo kwam hij dan ook reeds den vol-

---

venir son train d'Italie, il fit entrer au pays bon nombre d'Italiens et Espagnols, desquels seuls principalement il s'est tousiours servy, reculant ceux du Pays tant qu'il a peu, si ce n'estoit quelques Espagnolisez ou de pareil humeur ou tout suspects aux bons Patriots; ayant eslevé Bapt. de Tassis au degré de son mre d'ostel, etc. Mesmes en son conseil.... car il s'est en toute occurence d'importance servy du conseil du Sgr de Gonsague et du Secre Escovedo, ne faisant rien qui fut important sinon par leur advis, tout au contraire de l'Edit, art. 10."

[1] Zie de *Narratio* van Grobbendonck in Burmans *Analecta*, I. 21.

genden dag in 't hof van Lalaing een banket en wapenspel bijwonen, alleen van deze vergezeld, waarbij zich toen echter 300 burger haakschutten, onder den patriotschen waard uit de Hongaarsche kroon, aansloten, om de poort van 't hof te bewaken; een lijfwacht die, hoe eervol in schijnbare bedoeling, Don Jan zelven maar weinig behagen moest. Ook wies de verbittering van weêrszijden aan. Reeds verspreidde zich het gerucht, dat de landvoogd, die in Brussel als te Leuven, aan de schuttersfeesten deel nam, ware het hem gelukt, ook hier de papegaai te treffen, van zijn schutterskoningschap gebruik zou gemaakt hebben, om geld onder 't volk te strooyen, en het dan, tot zorgelooze vrolijkheid verlokt, te midden van zijn feestgejoel, te overvallen en te verslaan [1]. Hem zelven kwamen, van de andere zij, geen minder vijandige geruchten ter ooren, van ondernemingen tegen zijn eigen vrijheid en leven gericht. Had hem — zoo meende de Bossche bisschop [2] — had hem God dan ook niet, als wijlen David, in zijn heilige bescherming genomen, het ware hem nimmer gelukt, al het tegen hem beraamde kwaad te ontgaan. Niet weinig toonden zich ook, zoowel hij als Don Jan zelf, over het „oproerige en schandelijke" verzoekschrift ontsticht, door „de goede patriotten in deze stad" — gelijk zij zich onderschreven — den graaf van Lalaing in 't begin van Juny aangeboden, en waarbij zij er op aandrongen, dat men verschillende, met naam en toenaam aangewezen personen uit den Raad van State en Don Jans huis zou verwijderen, en voorts — tot daadwerkelijke wering van alle verdacht geboefte en vagabondeerende euveldaders, ze-

[1] Blaes, *Memoires anon.* I. p. 300.
[2] In zijn H. S.

ker geboren Brusselaar, Nicolaas Coquaert, tot algemeen provoost aanstellen; een man, thans als provoost ter zee in dienst der Staten, en — naar men zeî — door zijn betrekking met al het schorrymorry bekend, dat aan de plundering van Antwerpen had deel genomen, en in spijt der uitgevaardigde verbodschriften, zich heimelijk nog in 't land en te Brussel ophield. Reeds dat men zich daarbij niet aan hem, maar tot een van 's lands edelen gewend had, moest hem ten zeerste tegen de borst zijn. Hij wendde zich met zijne grieven tot de stedelijke overheid, die daarop inderdaad besloot te verklaren, dat zulken aanvraag als die om den provoost, tegen de stads voorrechten was. Tot geen edele zonder eenig gezag ter stede mocht men een verzoekschrift richten, zich ook alleen bij gilde of nacy tot behandeling van dergelijke punten vereenigen, en moesten over ieder in te dienen verzoek, de gezworenen van wet en ambachten gehoord worden. De breede Raad stemde, met vier van de naciën, in gelijken zin, maar de vijf andere verhieven allerlei tegenredenen, en aarselden vervolgens zelfs niet, hunne ingebrachte bezwaren door bedreigingen aan te dringen. Daar intusschen de meerderheid — overheid, breede raad, en een deel van 't derde lid — anders dacht, werd (den 18^en^ Juny) in haar zin het antwoord opgemaakt, alsmede dat men de benoeming van een provoost minder noodig oordeelde, omdat de Staten van Brabant den drost van dat gewest, in ieder kwartier een luitenant gegeven hadden [1]. De weinig vriendelijke zin, waarvan intusschen de grooter helft der naciën bij

[1] *Hist. de Brux.* I p. 458. Verg. betrekkelijk het laatste punt nog de uitvaardiging hierachter. Don Jan stelde echter den bekenden Andries van Anderlecht tot provoost aan; zie de *Res. des Et. Gen.* II p. 389.

de gevoerde onderhandelingen blijken deed, met de voortdurende grieven hem door schimpschriften, beleediging zijner dienaren op den openbaren weg, en derg. buitendien aangedaan, brachten Don Jan, nog voor den afloop der beraadslaging, tot het besluit, de stad, waar hij zich zoo weinig gevierd zag, vaarwel te zeggen. Hij maakte daartoe gebruik van de onderhandelingen met de Duitsche huurbenden over hun betaling en vertrek gevoerd [1], en deelde den Staten mede, dat hij den voortgang dier zaken in Mechelen zou gaan bespoedigen. Toen hij zich den 11en Juny gereed maakte de stad te verlaten, had er zich aan de poort, waardoor hij vertrekken moest, zooveel volks verzameld, van meening hem in zijn voornemen te stuiten, dat hij zich haasten moest naar eene andere te komen, door welke hij nu over Vilvoorden Mechelen bereikte, waar hij in het hof van Hoogstraten zijn intrek nam. Dagelijks onderhandelde hij daar nu met de Duitsche oversten, en den hem genegen Louis van Blois Treslong, den plaatsvervanger van Aerschot en zijn luitenant op 't kasteel van Antwerpen, met het kennelijke doel, stad en kasteel zoo mogelijk voor zich te winnen, en van daar uit, het weêrstrevende land met meerder gezag te beheeren. In plaats van de belangen der Staten, in hunne onderhandeling met de Duitschers, te bevorderen, zette hij deze nog meer tegen hen op, en hield hen voor zich zelf onder de wapens [2].

---

[1] Volgens art. 15 van het Edict waren namelijk de Staten tot de betaling der Duitsche huurbenden verplicht, en mochten deze tot zoo lang rustig in de hun door Don Jan en den Staatsraad aangewezen plaatsen verblijven.

[2] Hen die, met den Heer Groen v. Pr. (*Arch.* VI p. 84 en 109), de goede trouw van Don Jan in zijn onderhandelingen met de Duitsche troepen, mochten verdedigen, verwijzen wij

Geen wonder, dat de Brusselaars de stad, waar hij, van zijne Spaansgezinde raadslieden omringd, op dergelijke plannen broedde, al ras „klein Spanje" [1] begonnen te noemen. De naam was, zoo om deze als om een helaas! nog ergerlijker reden, maar al te wel verdiend; Mechelen toch was gedoemd, de eerste stad te zijn, die, onder Don Jans hooge toezicht en aanbeveling, weder een deerniswaarden ketter op het moordschavot zou zien sneven. Reeds in de laatste helft van Mei had zich de landvoogd, nog te Brussel, in daadwerkelijken ijver voor den bloei der moederkerk, met de uitvaardiging van een zendbrief aan alle hoofden der geestelijke en wereldlijke macht, bezig gehouden. Hij spoorde hen daarin tot waakzaamheid tegen de pogingen der nieuwgezinden, en bewaring der rechtgeloovigen voor hun verderfelijke leeringen aan, hen bevelende het volk wel duidelijk te doen verstaan, dat den sectarissen geenerlei vrijheid van prediking hunner beginselen gegund werd, deze integendeel, als verstoring der gemeene rust, ten zwaarste gestraft zou worden. Welke bestraffing hij, bij een schrijven aan de voorzitters der gewestelijke hoven, den overheden en officieren onder hun beheer, uitdrukkelijk opdroeg [2]. Reeds twee

---

op de juiste opmerkingen daaromtrent van den Heer Cuypers van Velthoven, in zijn *Notice historique sur les monnaies obsidionales de Breda* (Brux. 1850) p. 16—27. Hij voert daar o. a. ook zijn zeggen aan Schetz in Augustus aan, dat de Staten ongelijk hadden de afdanking der Duitschers te vorderen, daar hij zich van die trouwe wachters niet berooven wilde, zoo lang de Prins onder de wapens bleef (ald. p. 19).

[1] Zie de *Mem. anon.* uitgegeven door Blaes I p. 305; verg. Le Petit t. pl. p. 330.

[2] Zie den brief zelf bij Bor. I bl. 820. Wij deelen elders het Memoriaal van den Doornikschen bisschop op Don Jans aanschrijving mede.

dagen later betrapte de nieuw benoemde, ijverige markgraaf van Antwerpen, Simon van de Werve [1], bij zijn ronde door de stad, een van herdooperij verdacht echtpaar, dat hij gevangen nam, met voornemen, het nog dien eigen avond in 't verhoor te nemen. Tot heil van de arme luidjens, belette hem eene inmiddels opgekomen beweging tusschen de Duitsche soldaten en burgers, die al zijn werkzaamheid vereischte, dat plan gevolg te geven. Zoo mocht het hun gelukken, om, nog voor het ingestelde onderzoek, van de tijdelijke verwarring gebruik makende, aan hun kerker te ontkomen, zoodat de markgraaf met hun gevangenneming tevens hun ontsnappen naar Brussel overbrieven moest [2]. Niet zoo gelukkig echter was de reeds vermelde Mechelsche paciënt, wien een paar weken later de moordbijl voor altijd van zijn geloofskrankte bevrijden zou. Den 16en Mei was hij, Pieter Panis met name en kleermaker van zijn beroep, een hervormde preek gaan aanhooren, die in 't dorp van Bonheiden, kort bij Mechelen, door Pieter Plancius [3] gehouden werd. Op de komst van den stads diender Jan Quant, waren echter de vergaderden uiteen gegaan, maar had gene ongelukkig den Mr. kleermaker herkend en aangegeven; deze, ondervraagd, weigerde andere aanwezigen te noemen, en bleef daarop in hechtenis. Te vergeefs, dat zich op Pinxteravond, 25 Mei, ettelijke burgers bij den schout, heer Willem de Clerk vervoegden, hem dringende den eerlijken, algemeen geachten man weder vrij te geven; deze, zijn „hardnekkigheid”, gelijk hij 't noemde, in zijn geloof belachende, weigerde dat. Even vruchteloos

---

[1] Verg. hierachter de aant. op Therons brief, Bijlage XXXVI.
[2] Wij geven zijn brief met Don Jans antwoord elders.
[3] Zie Goethals, *Lectures*, enz. III p. 126.

was een dringend schrijven des Prinsen van Oranje, vijf dagen later uit Dordrecht aan de Mechelsche regering gezonden, en waarbij hij vriendelijk maar ernstig bij haar aandrong, om niet een nieuw voorbeeld te geven dier bloedspectakelen, die 't land zooveel kwaads gebrouwen hadden [1]. De Mechelsche overheid gaf Don Jans stem boven de zijne gehoor, en den vierden dag reeds na dezes komst in Mechelen, werd de nieuwe geloofsmartelaar, op zijn advies, ter doodstraf verwezen, die hij nog dien eigen dag door het zwaard onderging. In hoe verre er zulk een houding toe strekken moest, Don Jans aanzien en het vertrouwen op de heilzaamheid zijner bedoelingen bij 's lands onroomsche ingezetenen te verhoogen, laat zich gemakkelijk bevroeden [2].

Hij had zich echter, door zijn Brusselsche bevindingen, ook buitendien reeds te zeer van de onmogelijkheid overtuigd, de weêrbarstige gemoederen door vleyende minzaamheid te winnen, dan dat hem, òf zulk een gedachte langer bekommerd, òf hij zelfs die stad met eenige andere meening verlaten had, dan voortaan, zijne verzoenende houding vaarwel zeggende, slechts als gezagvol meester op te treden, om, wat zijne inschikkelijkheid niet vermocht, door gestrengheid

---

[1] Ook tot de algemeene Staten richtte zich de Prins (zie de *Res. des Et. gen. II* p. 360); hij vond hen echter weinig genegen hem op dit punt te hooren. Zij verklaarden den armen Panis voor een rustverstoorder, en waren van meening, dat de gewetensvrijheid door den Gentschen vrede bedoeld, buiten Holland en Zeeland, slechts van de hervormde uitgewekenen, maar niet van de overige ingezetenen der Nederlanden gold, enz. (ald. p. 370 s.)

[2] Verg. daaromtrent slechts de woorden door den Prins den 20en Juny aan de Staten gericht (*Corr. de Guill. le Tac.* III p. 204): „qu'on tasche de remectre en vigueur les placcarts sur le faict de la religion en redressant les esschaffaulx," enz.

te verwerven [1]. Als zoodanig kon hij echter in het onversterkte, min gunstig gelegen Mechelen niet optreden, maar moest naar een krachtiger en veiliger toevluchtsoord uitzien. Geen geschikter nu deed zich daartoe aan zijn oogen voor, dan het hecht kasteel van het zoo gunstig aan de Maas gelegen Namen [2], naar welke plaats hem weldra eene schijnbaar ongezochte aanleiding voeren zou. Margaretha van Valois, Hendrik van Navarres schoone en behaagzieke gade, wier bevallig beeld hem nog van 't Parijsche feestbal was bijgebleven, kwam, naar zij voorgaf, de wateren van Spa gebruiken, inderdaad echter, de belangen van haar broeder, den hertog van Anjou, hier te lande bevorderen. Over Kamerijk, waar zij de slotvoogd Inchy voor hem won, en Bergen (in Henegouwen), waar de hem reeds genegen Lalaing en zijn gade haar een feestelijke ontvangst bereidden en een week lang onthaalden, sloeg zij den weg naar Luikerland over Namen in. Van eenige edelen vergezeld, die hij daartoe opzettelijk naar Mechelen had tot zich genoodigd, en met wie hij, omstreeks

---

[1] „Daar deze lieden zich zoo vergrijpen" schreef hij den 21en Juny aan den koning „en de gunsten uwer Mat zoo weinig op prijs stellen, moet men nog geheel anders dan tot dusver, en op hun eigen kosten, tegen hen oorlogen. Moord en brand over hen, en late uwe Mt mij slechts begaan!" Zie de aant. in Mignets *Ant. Perez et Phil. II;* 3e ed. p. 53.

[2] „Quo posset fluvium Mosam pro arbitrio trajicere." Languet, *Epist.* p. 309. Volgens Le Petit (II 332) had hij eerst aan Mons gedacht, en, naar ons Tassis (*Comm.* p. 266) meldt, was het vooral door Hierges, dat hij op Namen bedacht werd. Hierges' stemming trouwens uit zich het sprekendst in zijn schrijven van 22 Aug. aan den bevelhebber te Philippeville, dat hij niet in 's konings dienst was, „pour garder les villes soubz obeyssance *des abbés et pensionaires quy sont à Bruxelles*, mais bien soubs la sienne et des Lts gen." enz. (*Lettr. inéd.* p. 57).

half July van daar vertrokken en sedert te Namen verbleven was, reed haar Don Jan, den 22en der maand, te gemoet. Hij begeleidde haar naar die stad, waar hij haar (naar 't eigen getuigenis der vorstin [1]) met zoo verblindend een luister onthaalde, als eer van een grootmachtig koning, dan een jongen ongehuwden prins te verwachten waar. Nadat zij er nog den volgenden dag in feestgelag en dans bij hem had doorgebracht, zette zij, den morgen daarop, hare reis te water voort. Zoodra Don Jan, haar naoogende, haar uit zijn gezicht verloren had, sloeg hij, te paard gestegen, den weg naar 't kasteel in. Daar had hij, reeds voor eenige weken, den kastelein en Namer bevelhebber, den heer van Froimont, door den eerzuchtigen Champagney, tot het neêrleggen zijner betrekking in zijne handen zoeken te bewegen, maar was daarin niet geslaagd [2]. Thans had hij Berlaimonts vier zonen — Hierges, Megen, Floyon en Haultepenne — hem als hun vader ijverig toegedaan, met de boodschap tot hem gezonden, dat hij daar jagende was en wellicht lust gevoelen zou, zich op 't kasteel te ververschen. Alras vertoonde hij zich nu, op zijn hoorn blazende, voor de poort. Froimont, geen kwaad vermoedende, ontving hem daar zelf, en leidde hem de slotzaal binnen, terwijl Megen beneden bleef, om bij de nadering van ettelijke in het hout verscholen soldaten, toe te zien. Zoodra deze zich ter plaats bevonden en alles tot de verrassing gereed was, vervoegde zich gene bij 't gezelschap in de zaal, waar hij Don Jan een teeken gaf. Froimont daarop argwaan krijgende, sprong, zijn zwaard trekkende, van tafel op; even spoedig echter haalden ook Berlaimonts

[1] In hare Gedenkschriften; wie het lust zie de uitvoerige beschrijving bij Motley III. p. 147 s.

[2] Zie daaromtrent de onuitgegeven brieven hierachter.

telgen hunne pistolen voor den dag, terwijl op 'tzelfde oogenblik de soldaten binnen stoven. Don Jan, uitroepende dat dit de eerste dag zijner landvoogdij was, gelastte Froimont zich over te geven, daar hij voor had zelf het kasteel te bezetten. [1] Van de vesting Charlemont [2] maakte zich de heer van Hierges voor hem meester [3].

Voor zijn vertrek uit Mechelen had Don Jan den aldaar met hem arbeidenden thesorier, den heer van Grobbendonk (Jasper Schetz) uitgenoodigd, hem naar Namen te volgen, waaraan hij, na eenig oponthoud voor eigen zaken te Brussel, voldaan had. [4] Op verzoek van de Staten, had hij er toen bij Don Jan op een spoedige weêrkomst aangedrongen, maar deze daarvan niets willen weten, voor men in eenige, zijnerzijds gestelde voorwaarden bewilligd had. Met die voorwaarden was

---

[1] Motley laat ten onrechte Froimont zelf aftrekken; den 1en Aug. (zie lager) vonden hem de afgevaardigden der Staten nog bij Don Jan. Niet lang daarna echter verliet hij hem en keerde naar Brussel. Verg. Le Petit II. p. 339.

[2] Dat Van Wijn (op Wagenaar VII. 153) daar, op gezag van Tassis, Mariënburg bijvoegt, is voor 't oogenblik nog onjuist. De bevelhebber dier plaats Anthoine de Roysin, schrijft 29 July dat hij die vesting hoopt te bewaren, en 17 Aug. dat hij ook aan de Staten door zijn eed verbonden is, en dus zonder brieven van dezen niets kan doen; in gelijken zin uit zich zijn Lt F. de Corwarem, uit naam aller officieren. De soldaten dachten echter anders, en bericht Hierges, den 22en, dat zij Mariënburg hebben overgegeven. (*Pap. d'Etat et aud.*)

[3] Een door Don Jan den 19en geteekend schrijven verzocht den bevelhebber Mirecourt, het slot aan Hierges over te geven, waaraan hij zonder erg voldeed. Verg. ook Marnix' schrijven, *Archives* VI p. 113, en de aant. aldaar.

[4] Gelijk men weet heeft Schetz het uitvoerig en belangrijk verslag zijner onderhandeling zelf voor ons te boek gesteld. Zie zijne reeds aangehaalde *Succincta Narratio*, enz. in Burmans

Grobbendonk, den 20[en] July, naar Brussel gezonden, met last, om uiterlijk dinsdag, den 23[en], met het antwoord der Staten terug te zijn. Daar zij bovenal de stad Brussel zelve raakten, waren zij door de Staten aan de stedelijke overheid meêgedeeld, met verzoek, er zoo mogelijk aan te voldoen [1]. De overheid, daarin toestemmende, besloot nu ook van hare zijde den landvoogd uit te noodigen weêr naar Brussel te komen, terwijl — op persoonlijken aandrang van Grobbendonk — ter vervulling van een der genoemde voorwaarden, de heer van Heze zijn lijfwacht, die Don Jan een doorn in 't oog was, afdankte [2]. De Brusselsche over-

---

Analecta. I. 1—114, of, in het oorspronkelijk Fransch, in de *Bulletins de la Comm. d'Hist.* I. X. p. 215 ss; zij werd daaruit door den Antwerpschen Barlaeus in 't Latijn vertaald. Zie *De Nederl. onder Filips II*, bladz. 309. aant.

[1] Zie Henne et Wauters, *Hist. de Bruxelles.* I. p. 459, waar echter door een verkeerd gestelde dagteekening (20 *Juny* voor *July*) een groote verwarring heerscht. Wij hebben ze hier naar Schetz zelf verbeterd.

[2] Zie bij Schetz (*Analecta* t. pl.) p. 24, en verg. nog het volgende schrijven van dankheb:

,,A Mons. de Heze. Le Sr de Grobbendonk retourné de Bruxelles icy m'a referé la promptitude de laquelle, ayant entendu mon intention endroit le cassement et licenciement de voz hallebardes, l'avez incontinent faict; que j'ay entendu avec plaisir comme chose que j'attendoys de vous qui avez cognu ma bonne volunte en vre endroict; laquelle (ayant ferme propos de la continuer) je veux encoires esperer que me donnerez occasion d'augmenter, vous asseurant cependant que ce que vous ay promis, vous sera tenu et accomply inviolablement. Et comme par adventure d'avoir prins mon logis en ce chasteau pourra de prime face avoir donné occasion à quelque altération, il m'a semblé, bien par dessus le charge du Bn de Rassenghien, d'escripre encoires aux Etats gen. les causes qui m'ont meu à cela, comme suis certain verrez par mad. lre, qui me gardera d'en faire icy repetition, ains seule-

heid kwam voorts overeen, dat, in gevolge van een verzoek, haar van Don Jans wege door den baron van Rassinghem gedaan, het wachtwoord der stad door hem alleen gegeven zou worden. Door al deze onderhandelingen was nu echter Grobbendonks oponthoud onwillekeurig wat vertraagd, en 't zoo de 25e der maand geworden, vóór hij naar Namen terug kwam. Daar vond hij inmiddels, tot zijne groote verbazing, Don Jan van de stad naar 't kasteel verhuisd, 'tgeen hem de argelooze vertraging zijner afreis te meer deed betreuren, als hij het — wellicht ijdele — denkbeeld koesterde, hem, ware hij tijdig teruggekeerd, van zijn roekeloos opzet te hebben kunnen afbrengen [1]. Thans moest hij er zich toe bepalen, Don Jan al het leedwezen te betuigen, over die handelwijs door hem gekoesterd, en hem openhartig al het kwaad te ontvouwen, dat er voor het land en hemzelf uit voortvloeyen zou. Nu toch (zoo meende hij te recht) kon men alle vertrouwen voor goed verdreven achten, zou argwaan en achterdocht weldra in aller harten heerschen. Tot verzekering van Don Jans houding zou zijn onderneming te minder bijdragen, als zij — tegen zijne berekening — elders geen genoegzamen ruggesteun vond.

Minder voorspoedig toch dan hij te Namen, waren zijne aanhangers eenige dagen later te Antwerpen, waar hun, omgekeerd, kasteel en stad door de wederpartij

---

ment vous prieray le croire ainsy, et faire tousiours les bons offices qui plus conviennent au service de Dieu, celluy de la Mté, et bien et repos du pays, comme en vous je me confie. A tant, M. de Heze, etc. Du chasteau de Namur, le xxvj de Juillet 1577. Vre amy (JEHAN).'

(*Papiers d'Etat. et aud.*)

[1] *Analecta* t. pl. p. 28.

ontwrongen werden, en Don Jans toeleg, beiden voor zich verzekerd te houden, gekeerd. De griffier der stad, Willem Martini, had zich te Brussel met den staatsgezinden heer van Liedekerke in betrekking gesteld, en was met hem overeengekomen, dat hij een der hoplieden op 't kasteel, Pontus van Noyelles, heer van Bourse, dien hij meer van nabij kende, polsen en omtrent den kans het te winnen raadplegen zou. Bourse meende, dat er met eenig geld, aan de nog steeds onbetaalde soldaten en hoplieden, veel te doen zou zijn. Dat geld werd door eenige Statenleden van Brabant, ter somme van 400,000 gulden, in acht obligaciën bijeengebracht, en tevens Bourse, èn voor zich èn om zijne medehoplieden te winnen, eene goede som toegezegd, waarvoor hem Martini en Liedekerke borg bleven. Op den eersten van Oogstmaand, den dag voor de ten uitvoerlegging van 't plan bepaald, bracht nu Bourse 's namiddags zijn gansche — reeds gewonnen — vendel in de wapenen, en haalde ook een tweede tot de zij der Staten over; een derde weifelde, maar 't vierde, dat van den bekenden Don Jannist Treslong, dat 's avonds de wacht betrekken moest, stelde er zich heftig tegen te weer. Zoo vielen er ettelijke steken en schoten, eenige dooden en gewonden, en verspreidde zich zelfs voor een oogenblik het gerucht door de stad, dat de aanlegger, Bourse, in den strijd gebleven was. Gelukkig echter was niet hij, maar slechts zijn bekende witgepluimde hoed, het slachtoffer, dat van zijn hoofd geschoten, in de gracht gevallen, en zoo de onschuldige oorzaak van 't versierde bericht geworden was. Wel ras vernam men 't anders, toen, naar de gemaakte afspraak, het driemaal naar de stadszij geloste geschut, de welkome tijding bracht, dat het kas-

teel gewonnen was; een tijding, door de verschrikte Duitschers, onder 't alarmgeroep van: 't kasteel is Geus! weldra alom verspreid. Treslong was gevangen genomen en zijn soldaten, voor zoo ver ze niet waren bijgedraaid, verdreven. Nog dien eigen nacht zond men nu brieven van kennisgeving aan de Algemeene en Brabantsche Staten, den Prins van Oranje, den Amiraal van Zeeland (Willem van Blois Treslong) en den heer van Hautain, die in 't land van Tholen lag, en wien de persoonlijk met hem bevriende Martini uitnoodigde, om, geziens briefs, met zooveel volk en schepen hij machtig kon worden, 't Scheld op naar Antwerpen te stevenen. De Duitsche soldaten in de stad hielden zich onder hun oversten Fronsberg en Fugger, den ganschen nacht in de wapenen, onzeker wat keer de zaken nemen zouden. Men besloot van stadswegen met hun in onderhandeling te treden, en ze, zoo mogelijk, door gedeeltelijke afbetaling tot vertrek te bewegen. Eenige rijke Spaansche en Portugeesche kooplieden leenden daartoe gewillig hun welgevulde goudbeurs, die men intusschen ten slotte niet zou behoeven aan te spreken. Toen men toch, des avonds van den tweeden, nog met onderhandelen bezig was, zag men eensklaps een aantal met vlaggen getooide schepen de rivier op naar stad komen; dat was de vaardige heer van Hautain met de zijnen, die, de stad genaderd, de Duitsche benden met drie zoo krachtige schoten begroetten, dat er 't ijzer van over de brug der nieuwstad gonsde, waar zij in de wapens stonden. Onder het alarmgekrijt van: de Geuzen komen! de Geuzen! — zetten zij 't ijlings op een loopen, zich haastende de stad te verlaten, zonder òf hun bagaadje, òf voor een deel zelfs hun wapens, meê te nemen, òf ook zich om al 't goud te bekreu-

nen, dat hun bekende gelddorst anders den rijken kooplui zeker niet gelaten had [1].

Hoe voorspoedig bij deze welgeslaagde poging, zich van den dwang hunner sterkte en den last der ingelegerde troepen te bevrijden, hielden zich de gelukkige Antwerpenaars daarmede nog niet voldaan, maar begrepen van deze gelegenheid gebruik te moeten maken, om ook die sterkte zelve, en daarmeê de mogelijkheid aller verdere krijgskwelling weg te nemen. 's Prinsen herhaaldelijk, maar tot dusver steeds vergeefs geuite meening, dat men den Spaanschen druk eerst na de slechting der Spaansche sterkten zou kwijt zijn, zou thans in het verloste Antwerpen het eerst hare blijde toepassing erlangen. Toch hield het nog twee of drie weken aan, eer de den Staten daartoe aangeboden verzoekschriften [1] met een gunstig antwoord bekroond werden. Vrijdags, den 23^{en} van Oogstmaand, nam toen het heugelijke sloopingswerk zijn aanvang, terwijl woensdags daarop de heer van Bourse, die er tot dusver met het bevel belast was gebleven, met zijn Walen aftrok, om de broeders van de Kloveniers- en Voetboog-gilden binnen te laten. Nu werd de arbeid met kracht voortgezet; met vliegende vaandels trokken er de burgers heen; mans, vrouwen, maagden en knapen, kinderen zelfs, hielpen, om — naar de uitdrukking van een tijdgenoot — „het vileinige werk" af te breken, en Antwerpen van zijn *Madonna Castilla* (gelijk men haar schertsend noemde) te ontlasten [2]. Eerlang zouden haar

[1] Zie het geheele omstandige verhaal bij Bor. Een andere, maar blijkbaar minder naauwkeurige lezing van 't gebeurde geeft Languet in zijne *Epistolae*.

[1] Zie ze achter De Jonges *Resol.* enz. II p. 498 ss.

[2] Zie de *Nederl. Geschiedz.* II. bl. 216.

hare zusters van Utrecht [1], Gent, Valencijn, Rysel, later Leeuwarden en Groningen, en zelfs, op gezag der vroedschap, het minschuldige en inheemsche slot van Gouda volgen [2].

Zoodra Don Jan zich van 't Namensche kasteel had verzekerd, had hij zich gehaast den heer van Rassinghem naar Brussel te zenden, ten einde de algemeene Staten van 't gebeurde kennis, en zijne beweegredenen daartoe — de verzekering zijner persoonlijke veiligheid — aan te geven. Hij zond hun daarbij tevens twee naamlooze brieven over, in welke men hem, nog te Mechelen zijnde, gewaarschuwd had, dat er een aanslag tegen zijn vrijheid gesmeed werd. Hij vaardigde vervolgens, op raad van Grobbendonk [3], naar de verschillende gewesten en steden brieven af, om te voorkomen, naar hij schreef, dat geenerlei verkeerde indruk of lasterlijk verdichtsel, de gemoederen verontrustte of verwarde. Grobbendonk zelf, en de inmiddels teruggekomen Rassinghem, werden met gelijke brieven naar de algemeene Staten gezonden. Deze hadden zich, juist eenige dagen te voren, door den heer van St. Aldegonde, eenige door Don Jan en Escovedo in

[1] Wel hadden daar, in de eerste dagen van Mei, kort na 't uitdrijven der bezetting, de burgers de slooping op eigen gezag reeds begonnen, maar hun werk, na eenige dagen, weder gestaakt. Verg. o. a. Van Bolhuys' *Verspr. Letterarbeid*, bl. 167 vv. Over de daadwerkelijke slechting, na goedkeuring der Alg. Staten, in Sept., zie de stukken bij Bondam, III bl. 152, 159.

[2] Zie o. a. Wagenaar VII bl. 164 en de daar aangehaalde plaatsen; over Gouda verg. echter de aanm. van Van Wijn.

[3] Zie diens *Narratio* t. pl. p. 33, waaruit tevens blijkt, dat Don Jan Grobbendonks oorspronkelijk ontwerp, tegen den raad aller aanwezigen, door een ander van eenigsins scherper toon verving.

cijfers geschreven brieven zien voorleggen, die, in 't Zuiden van Frankrijk onderschept, door Hendrik van Navarre den Prins van Oranje waren overgemaakt. Zij vonden zich thans door die Namensche berichten dubbel onaangenaam verrast [1]. Terwijl zij daarom ook met Grobbendonk den 25en reeds twee hunner medeleden — den abt van Marolles en den heer van Brussche — naar den landvoogd afgevaardigd hadden, ten einde hem tot eene spoedige terugkomst naar Brussel aan te sporen, als zijnde dit huns inziens het gezondste middel alle kwade vermoedens en versieringen te weeren en te voorkomen; — zonden zij tot nader onderhandeling thans nog de heren van Bossu en Adolf van Meetkerken met Rassinghem. Don Jan had zich inmiddels aan den abt van Marolles reeds duidelijk genoeg laten verluiden, dat hij zich van 't Antwerpsche kasteel zoo goed als verzekerd hield, en geld en troepen genoeg tot zijn dienst had. Ook had hij zich inderdaad, buiten zijne verstandhouding met Treslong en de Duitsche oversten in Antwerpen, ook nog tot den overste Cornelis van

[1] Toch niet zoo algemeen nog, of Aldegonde kon zich in een schrijven aan graaf Jan van Nassau over de besluiteloosheid van sommigen beklagen: „jai communiqué ces lettres à plusieurs d'entre eulx, suivant ma charge, et là dessus est survenu cela de Namur, par une singulière providence de Dieu, qui les veut reveiller de leur somme, comme par force, et toutesfois la plus grand part ne se peult encor résoudre." (*Arch.* VI p. 116). Maar, gelijk de heer Cuypers van Velthoven te recht schrijft: „ce n'était ni par l'énergie, ni par la fermeté que les Etats (généraux) brillaient à cette époque; divisés entre eux, ayant des intérêts opposés à ménager..... leurs résolutions portaient le cachet de leur irrésolution." Zie zijn reeds aangehaald *Notice historique*, p. 11.

[2] Verg. over de handelingen der Staten ook de brieven van 25 en 27 July van den Deventer raadsvriend Bernhard van Winsem hierachter.

Enden te Roermonde gewend, en met dezen bepaald, dat hij met zijne soldaten Antwerpen binnen rukken zou. Van Enden echter, door de Walen [1] van Champagney, onder diens neef, den heer van Ver [2], in zijn marsch gestuit, kon zijn opzet niet volvoeren, en moest onverrichter zake terugkeeren.

Den 1en van Oogstmaand kwamen de twee genoemde afgevaardigden der Staten te Namen, waar zij, door Rassinghem en Grobbendonk voorafgegaan, weldra op 't kasteel en voor Don Jan gelaten werden. Zij vonden er hem, met een raad van ettelijke edelen en heren van den Staatsraad en andere (Aerschot, Havré, Aremberg, Roeulx, Froimont, Liques, d'Assonville, Foncq, Grobbendonk, benevens de secretarissen Berty, Le Vasseur en Scharenberger) omgeven [3], voor wie zij hem nu de opmerkingen der Staten blootlegden, maar weinig anders dan 't reeds bekende van hem te hooren

[1] De uitgever van Champagneys *Mémoires* (Brux. 1860 p. LXI) geeft zich te vergeefs veel moeite deze Walen in Nederduitschers te verkeeren, over welke hij na Billy gesteld heet; Billy toch had zoowel Walen als Nederduitschers onder zich; de laatste kwamen onder Bossu, terwijl Champ. over de eerste gesteld werd (*Res. des Et.* 5 *Febr.*), gelijk hij zich dan ook (*Mem.* p. 75) zelf „Coronel des Wallons quy furent soubs le Sr de Billy" noemen laat. Eerst waren hem de Walen van Mondragon toegedacht, maar nam Aerschot die voor zich zelf; daarop bood men hem die van Verdugo en Mario Card. aan (*Res.* I. p. 133), die hij weigerde, eindelijk die van Robles, die hij als onder beter krijgstucht staande aannam. Verg. zijn brief aan Don Jan van 16 Juny hierachter.

[2] In het *Notice* van Champ.'s *Mem.* (p. LXI) wordt deze verkeerdelijk zelf als aanvoerder zijner Walen tegen van Enden voorgesteld.

[3] Verg. behalven Bor. I bl. 839, den brief van Bossu zelven, uitgegeven door Diegerick (*Lettres inéd. des Cte de B.*) 1857. p. 44 s.

kregen: dat zijn bezetten van 't kasteel, uitsluitend een maatregel van veiligheid was, ten einde zich tegen de practijken des Prinsen van Oranje en de zijnen zeker te stellen. Na eenig over en weêr spreken, dien dag en den volgenden ochtend, beloofde hij, na overweging hunner stukken, den Staten schriftelijk antwoord te zullen geven. En hoewel nu reeds 's namiddags van den 2en, nadat zij het kasteel al verlaten hadden, het eerste gerucht van 't verlies van Antwerpen, Don Jan in zijne gelukkige verwachtingen teleur kwam stellen [1]; wist hij zich, ofschoon op 't eerste hooren min of meer onthutst en in de war gebracht, uit die verwarring aldra te herstellen [2]. Hij zocht zelfs, zijn gevoel van teleurstelling overwinnende, het gebeurde in zoo ver tot zijn voordeel aan te wenden, als hij nu ronduit te kennen gaf, dat de Staten, door dien toeleg op Antwerpen, zelf het eerst den vrede verbroken hadden. Hij deed dan ook, dien ten gevolge, in zijn, den 7en dier maand, den Staten overgeleverd antwoord, van een weinig verzoenenden geest blijken, hun eenige voorwaarden voorleggende, die hun allesins „hard en vreemd" schenen, [3] en bepaaldelijk tegen den Prins, zijne voorstanders en zendelingen (met name Marnix en Théron) gericht waren. Hoe barsch hij zich echter daarin geliet, hij zou zich weldra door de omstandigheden gedrongen zien, zijne harde taal aanmerkelijk te matigen, en, door een meer „zoet lietken te zingen", gelijk men hem dat nagaf, de gemoederen zoo veel mogelijk te vertederen.

---

[1] Verg. Brunnincks schrijven *Arch.* VI. p. 132.

[2] Bossu, bij Diegerick p. 47.

[3] Verg. Bor. I bl. 850; even zoo schrijven ook de Gelderschen in hun verslag (bij Bondam, *Onuitgegeven Stukken* III bl. 135) dat ze naar zij verstaan „all wat hart zijn".

De verrassing van 't Antwerpsche kasteel had al aanstonds ten gevolge gehad, dat zijn met Don Jan naar Namen gekomen bevelhebber Aerschot, en diens broeder Havré, zich heimelijk van daar weder wegmaakten en in der ijl naar Brussel spoedden [1], waar men hen, niet zonder reden voorwaar, in 't eerst met wantrouwende oogen aanzag. Wel denkelijk echter beoordeelden zij den hertog met de meeste juistheid, die beweerden, dat hij zich meer door onhandigheid en gebrek aan doorzicht, dan door misdadigheid en kwade trouw, had bloot gegeven [2]. De heer van Champagney, die zich uit gekrenkte eigenliefde geheel naar Don Jans zij gekeerd had [3], schijnt thans mede daarvan teruggekomen, en zette thans met zijne Walen, de uit Antwerpen onder Fugger gevluchte Duitschers na. Hij sloeg het beleg voor het door hen bezette Bergen op Zoom, dat zij hem na weinig dagen (den 12^{en} Aug.), met hun bevelhebber, maar op belofte van vrijen aftocht voor hen zelf, in handen stelden. Hij wendde zich toen, met 's Prinsen Luiten^{t}, den graaf van Hohenloô, naar Steenbergen en Tholen, en voorts naar 's Hertogenbosch, er mede de Duitschers, bij accoord, uit verwijderend. Daarna sloeg men 't beleg voor Breda. Hier toch was, den avond voor Bergens overgaaf, Fuggers krijgsmakker, Fronsberg, met zijne vendels uit Antwerpen binnengetrokken, en hield dus de stad, daar er reeds drie anderen lagen, thans met geheel zijn regiment, ten getale van 4000 man, belast [4]. Zij bleef dat tot den

---

[1] Verg. daarover Tassis' *Comment.* p. 270, het schrijven bij Bondam, III. 134, en den brief van 6 Aug. van Bernhard van Winsem hierachter.

[2] Zie bij Languet *Epist.* Lib. I p. 308: „plerique existimant eum stultitia potius quam malitia peccasse."

[3] Zie zijn brieven hierachter. [4] *Papiers d'Etat et aud.*

4den van Wijnmaand; even als Fugger te Bergen, viel er toen Fronsberg den Staten met de stad in handen [1].

In het Noorden des lands had de tijding van Don Jans onverwachte vestiging te Namen, geen minder ontsteltenis dan in 't Zuiden gebaard. De Prins van Oranje doorreisde juist in dien tijd, met zijne gade, Noordholland en Westfriesland, waar hij zich, na zijne eerste overkomst in 't jaar '72, nog niet weder vertoond had. maar thans, met het hartelijkst vreugdbetoon, als 's lands „vader en verlosser" verwelkomd werd. Hij ontving er te Enkhuizen de tijding van 't gebeurde en trok daar aanstonds partij van, om zijn ijverigen aanhanger, den Casselbergschen balling Jacob Taffijn naar de Staten te zenden, en hen, bij een uitvoerig schrijven [2], de handhaving van den Gentschen vrede op 't hart te drukken. Don Jans gedragingen met zijn eigen handelwijs vergelijkende, zocht hij het dubbele onrecht te betoogen, hem door den landvoogd aangedaan, die zich, bij zijn eigen vijandige houding, niet ontzag juist hem van vijandige bedoelingen te beschuldigen. „Onder den dekmantel van het Roomsche geloof en het gezag des konings" zoo schreef hij, „zoekt hij zijn booze plannen te verhelen en tweedracht tusschen u en mij te zaayen." Thans echter kwamen zijn eigenlijke bedoelingen in 't helderste licht; en bad hij hen daarom, als door God en menschen tot hoofden en beschermers van 't volk gesteld, om thans alle andere meeningen, die hunne oogen verblinden of hun juist oordeel benevelen konden, ter zij

---

[1] Verg. over den stand van zaken te Breda, de komst van Fronsberg aldaar, en 't beleg der stad, de belangrijke aantt. van den Hr Cuypers, in zijn *Notice hist.* p. 27 ss.

[2] *Arch.* VI p. 124.

te stellen, en alleen op het heil en de bewaring hunner eigen personen, en die hunner vrouwen, kinderen, eigendommen en bezittingen, vrijheden, rechten en voorrechten bedacht te zijn; verhoedende dat het arme volk, dat de oogen op hen gericht hield, niet verloren en te gronde ging, en de nakomelingschap geen reden mocht hebben, door hun kleinmoedigheid, het verlies dier vrijheden en voorrechten te betreuren, haar niet minder dan hun door het voorgeslacht vermaakt." „Edel baronnen" gelijk hem een krachtig Geuzenlied dier dagen sprekende invoert:

Edel baronnen, ridders, en heren vermaard,
Vrome burgers, en konstige geslachten,
Grijpt eenen moed en laat u dus niet verachten,
Van die u met moord en brand willen verkrachten,
Ja, niet en zoeken dan der gemeente geschrei!
Zij verachten den vrede, houdt dit in uw gedachten.
  Weest vroom van harten; *je maintiendray*
Uw oude voorrechten tegen dees guiten;
  Grijpt leeuwenmoed, weêrstaat ze zonder gebeî! [1]

Ook de heer van St. Aldegonde vervoegde zich uit zijnen naam bij de Staten, om hen op 't gewicht de gebeurtenissen opmerkzaam te maken, en hen tevens tot die eensgezindheid aan te manen, die in de eerste plaats zou noodig zijn, om den vijand met kracht te weêrstaan. Zij mochten toch thans, zoo sprak hij [2], al dat wantrouwen en dien argwaan voor goed ter zij stellen, die de gezamentlijke vijanden ieder zochten in te boezemen, als wilde zich de Prins in 't bewind dringen of eenige verandering in den godsdienst te weeg bren-

[1] *Nederl. Geschiedz.* II 208.
[2] Zie het vertoog bij Gachard, *Corr. de Guill. le Tac.* IV p. 2 ss.

gen [1]. Dat immers was geensins zijn doel; maar, gelijk hij van nature van alle ijdele eerzucht vrij was, zocht hij ook niets ter wereld dan 's lands algemeene best, en was daartoe niet alleen bereid de minste van allen te zijn, maar zelfs als eenvoudig burger te gaan leven, mits slechts het vaderland er wel bij voer. Ook was hij niet van zins zich te verplaatsen, ten zij hij er hun door van dienst kon zijn; was er hem toegedaan en die daarop aandrongen, zoo kon men zich verzekerd houden, dat dat niet van hem uitging. Hij zou hen gaarne van raad blijven dienen, waar ze 't noodig achtten, maar wenschte zich op geenerlei wijs in de zaken huns bewinds te mengen. De Staten zonden hem, niet lang daarna, heer Roeland van Courteville [2], aan wien hij nu eenige bijzondere punten nader op 't hart drong en in last gaf hun voor te houden. Bepaaldelijk wenschte hij de Engelsche koningin, die hen met geldelijke hulp had bijgestaan [3], behoorlijk van 't gebeurde onderricht, opdat zij den lande hare gunst niet onttrok, maar ook thans, zoo doenlijk, eenige penningen voor hen veil had; ten gevolge waarvan dan ook den 31en der maand, tot de afzending van Havré, met latere bijvoeging van Meetkerke, besloten werd. Hij ried voorts tot behoorlijke wapening en 't uitrusten der noodige troepen, het reê maken van 't geschut, het zenden van een viertal vertrouwde personen, ten

---

[1] Dat er alle grond tot die aanmaning bestond, zie uit Marnix' schrijven van 28 July (*Arch.* VI p. 118); ,,ils soubçonnent merveilleusement toutes mes actions, enz., en verg. reeds hiervoor bl. 180 en den daar aangeh. brief van Théron.

[2] Verg. over deze zending van Courteville, den brief der Utrechtsche afgevaardigden bij Bondam, III bl. 150.

[3] Zie over de onderhandelingen met Engeland vooral *Arch.* VI. p. 133.

einde 's vijands gangen te bespieden, en de steden aan de Maas en de ondiepten dier rivier, te ondertasten en te peilen, en hij bood hun ten slotte overal en in alles de medewerking van Holland en Zeeland, gelijk die van zijn eigen persoon, aan, ten einde het land voor goed van den nood te bevrijden, waaronder het nu tien of twaalf jaar lang was bezwaard geweest [1]. De Staten verklaarden zich op al deze punten genoegzaam eenstemmig, zich met name bij hem aanbevelende voor zijn welgemeende toelichting en raad [2].

Niet echter alleen tot 's lands vertegenwoordiging wendde hij zich met deze mannelijke taal; hij greep de gelegenheid tevens aan, om den band der Noorder gewesten onderling naauwer toe te halen, en vaardigde daartoe o. a. de heren van Zuylen van Nyevelt en Casembroot naar de Staten van Gelderland af, om hen tot een vaster aansluiting te bewegen. Hij liet hen voorhouden, hoe het welvaren, heil en voorspoed dezer landen, in een oprechte eendrachtigheid en goede verstandhouding onder elkander gelegen was; hoe daartoe de Gentsche vrede had moeten strekken, die echter, onder 't verblindend deksel van kerkgeloof en koningsgezag, ontdoken en ontkend werd; hoe thans, door de plotselinge inneming van Namen en Charlemont, het mistrouwen op nieuw wassen moest, en hoe inderdaad, zoowel daaruit, als uit de onderschepte geheime brieven, blijken kon, hoe den Nederlanden, en daarin Holland en Zeeland in de eerste plaats, slechts overweldiging en verwoesting dreigde; hoe met Holland en Zeeland echter ook de andere gewesten het vroegere juk van dwingelandij weder wachtte, en gener bederf ook noodwendig dat van Gelder en Zutfen met

[1] *Corr. de Guill^e le Tac.*, p. 10 ss.
[2] Zie het advies en besluit van 31 Aug. ald. p. 15 ss.

zich brengen zou. Waarom hij hen verzocht te willen besluiten, wat in geval van een nieuwen oorlog, die aanstaande scheen, te doen? er namelijk lijdzaam bij toe te zien, en hun eigen verderfenis af te wachten, of zich, in goede vriend- en nábuurschap, bij Holland en Zeeland te voegen, tot behoud van den Gentschen vrede en de wettige vrijheid des vaderlands [1]. Den tweeden Augustus kwamen de Geldersche staten in 't predikheeren-klooster te Nijmegen ten landdag bijeen, en leiden hun nu Nyevelt en Casembroot 's Prinsen aanzoek bloot, dat echter niet met zulk een beslissend antwoord vereerd werd, als gene zeiden wel gehoopt te hebben [2]. De Staten trouwens, nog algemeen bijna het oude kerkgeloof van harten toegedaan, en reeds daardoor huiverig zoo onverdeeld met 's Prinsen inzichten in te stemmen, of zich bij zijn kettersche medestanders aan te sluiten; hadden buitendien niet alleen den algemeenen verantwoordingsbrief van Don Jan, maar ook een dringend schrijven van den heer van Hierges, hun landvoogd, ontvangen, waartusschen en de aanmaning des Prinsen, zij zich als tusschen twee vuren moesten voelen. Hierges toch, hen op Don Jans eigen schrijven verwijzende, meldde hun uitdrukkelijk, hoe deze ook hem zelf verklaard had, geensins tegen de Bevrediging te willen handelen, maar die geheel te zullen onderhouden; mits men zich dezerzijds aan 't Roomsche geloof en 't gezag zijner Majesteit (twee dingen, waarvan de Geldersche Staten nog geensins vervreemd waren) houden woû. Hij verzekerde hen voorts, er zelf,

---

[1] Zie het geheele stuk bij Bondam *Onuitgeg. St.* III bl. 94—101.

[2] Bondam, III bl. 80: „is haer de Resolutie voergelezen — daerop si gezacht, verhoopt te hebben, dat die absoluter soude zijn geweest.”

zooveel in hem wezen zou, de hand aan te zullen houden, hen bij hunne voorrechten te handhaven, en hen tegen een iegelijk te willen beschermen [1]. Bij de onzekerheid waarin zij zich, door beide die zoo uiteenloopende, zoo tegenstrijdige meeningen, gesteld vonden, bleef voor 't oogenblik den Gelderschen wel geen andere uitweg, dan het onbestemde antwoord, waarmeê zij 's Prinsen afgevaardigden, tot dezer leedwezen, afscheepten, en waarbij zij verklaarden, zich aan de Gentsche Bevrediging en daarop gevolgde Brusselsche Uny te willen houden, ook niet van meening te zijn eenigen inlandschen krijg te begunstigen, zonder echter ditmaal — bij afwezen vooral van den landvoogd en hun te Brussel verblijvende leden — eenige verdere beslissing te kunnen nemen. Zij beloofden niettemin hun „principalen van 't gedane aanzoek kennis te geven, en er de hand aan te willen houden, dat Z. Ex^cy den Prins ter eerster gelegenheid een behoorlijk antwoord gewierd [2]. Zoo zij zich echter tegen hun zoo bepaaldelijk onroomsche landgenooten, niet anders dan weifelend dorsten uiten, geheel anders, meer zeker klonk de toon, waarop zij tot de hun naderstaande Utrechtsche Staten spraken. Deze toch, even als zij, door den Prins op de dreigende gevolgen van Don Jans bedrijf opmerkzaam gemaakt, hadden terstond twee hunner leden, Johan Bogaert en Frederik Uteneng, naar Nijmegen gezonden, om zich met die van Gelderland over de te nemen maatregelen te beramen, en hen uit te noodigen zich, in de (Brusselsche) Uny, bij hen en de andere aangrenzende landen aan te sluiten, den vrede van Gent te onderhouden, en met lijf, goed, en bloed elkander bij te staan, tegen al wie ter oor-

[1] Aldaar, bladz. 46 v. [2] Ald. bl. 103.

zake van dien vrede hen wilde krenken; in welk geval zij het raadzaam achtten, dat er eenige Geldersche Statenleden werden afgevaardigd, die met de Utrechtsche, in alle voorkomende omstandigheden konden handelen en besluiten [1]. De Gelderschen betuigden daarop volmondig, niet alleen gaarne met die van Utrecht als „nabuurvrienden" voortdurend verkeer te willen houden, en daartoe van wegen hun landschap eenigen bij die van Utrecht te willen afvaardigen; maar ook besloten te zijn, aan de landschappen van Overijsel, Friesland en Groningen [2] te schrijven, ten einde aan alle zijden, achtervolgende de Gentsche Bevrediging, in goede verstandhouding te wezen. Zij zeiden voorts — wat de laatste opmerking der Utrechtschen betrof — goed te vinden, dat er drie of vier binnen Arnhem woonachtige personen benoemd werden, tot welke zich de gemelde Utrechtsche konden wenden, en die gemachtigd zouden zijn alle brieven te openen, om zich daarover met twee leden en één baanderheer uit ieder kwartier te beraden, of, bij óverwichtige zaken, er aan elk der drie hoofdsteden van kennis te geven, ten einde op 't spoedigst den landdag te beschrijven. Men ging voorts al aanstonds tot de benoeming der Arnhemsche gevolmachtigden over [3], en vaardigde tevens Maurits Ripperda en Rijken van Essen naar Overijsel af, om er, naar aanleiding der stribbeling in 't Zuiden, alle dreigende moeilijkheden en gevaren te bespreken, de meening van 't landschap, in geval van eenigen inwendigen oorlog, te vernemen, en het tot goede verstandhouding met de Gelderschen uit te noodigen;

---

[1] Ald. bl. 106.

[2] Het antwoord der stad Groningen, zie bij van Hasselt, *Stukken*, enz. III bl. 177.

[3] Ald. bl. 108 v.

waarbij men van 't aanzoek des Prinsen en van die van Utrecht, en de daarop genomen besluiten kennis gaf.[1] Ook tot Don Jan richtten zich de Geldersche staten, in antwoord op zijne brieven van 24 July en 1 Augustus, met de ronde betuiging, dat hen die „nieuwe beroerte bedroefd had en van harte zeer leed was;" zij baden hem daarom, met genadig hart en gemoed, alle verdere aanleiding tot oorlog en tweedracht weg te nemen en ter zij te stellen, opdat de langgewenschte Bevrediging, te Gent tot stand gebracht en sedert bevestigd, betracht en onderhouden worden mocht. Zij verzochten hem voorts, hun in dezen gevaarlijken tijd toch hun landvoogd weder toe te zenden, en vraagden ten slotte — als wisten zij niet wie hij eeniglijk daarmeê bedoeld hebben kon — hun wel bij name die verstoorders der algemeene rust te willen noemen, waarvan hij melding maakte, om zich des te beter voor hen te wachten.

Veel krachtiger werking nog dan in Gelderland, had echter Don Jans onderneming in stad en staten van Utrecht gehad. Wat de laatste betreft, is ons dat uit hun zending naar Nijmegen reeds klaar geworden; maar veel luider nog dan zij, verhieven — den voorlaatsten van Hooimaand — hoplieden en gemeente der stad hunne stemmen, zoodra de tijding van Namen tot hun doorgedrongen was. ,,Dreigachtig en eenigsins naar oproer smakende" noemt zelfs een bekend geschiedvorscher, de waardige Bondam, hun bij die gelegenheid den Staten overgelegde artikelen, op welke zij zeiden

[1] Ald. bl. 121. Voor 't daadwerkelijke verband met Overijsel, zie voorts de verschillende bij Van Hasselt III. bl. 178 en vervolgens meêgedeelde brieven; en verg. ook het boven bl. 174 reeds aangehaalde stuk van Molhuysen in den *Over. Alm.* voor 1847.

„een kort, toeverlatig antwoord (te) begeeren." [1] Zij drongen daarbij in de eerste plaats op de bespoediging der nog steeds hangende Voldoening van den Prins aan, „ernstelijk begeerende, dat men, om die eindelijk eens machtig te worden, eenige uit de Staten met een uit de burgerhoplieden naar Brussel zou afvaardigen, en daar even ernstelijk verzoeken zou, dat de algemeene Staten wel binnen den tijd van zes of acht dagen ten langsten, een besluit op die Voldoening nemen mochten, of er anders verklaren, dat men van meening was zelf daaraan een einde te maken. Ten tweeden verzochten zij alle geschut, buskruit, scherp en derg. van 't Vreeburg te halen en op veilige plaatsen rondom Utrecht te bergen, ook de stad aan Vreeburgszij te versterken. Zij zeiden ten slotte, dat zij met alle ernst en ootmoed de Heeren verzochten, die zaken te benaarstigen en voornamelijk die Voldoening ter harten te nemen, verklarende anders zelf de zaak ter hand te willen vatten en zoo te beleiden, dat er binnen kort een einde aan kwam; alles, gelijk er dan nog, ter geruststelling wordt bijgevoegd, met behoud van Gods eer, den Katholieken godsdienst, en behoorlijke onderdanigheid aan zijne Majesteit. Dreigachtig of niet, meenden de Staten van Utrecht, de stem der burgerij in dezen te moeten hooren. Eenige statenleden werden naar Brussel gezonden, om de Voldoening te bespoedigen, en de krijgsbehoeften raakten, 't zij met of zonder de medewerking der vroedschap, van 't Vreêburg af [2]. Buitendien werden, op aandrang der gemeente, na weinige dagen, de Prins van Oranje en zijn huisvrouw dringend uitgenoodigd, om,

---

[1] Ald. bl. 51 vv.
[2] Zie bij Bondam t. pl. bl. 57 v.

zich zoo nabij de stad bevindende, deze met een bezoek te vereeren. Bereidvaardig gaf de Prins, ook in 't belang der zoo wenschelijke Voldoening — hoewel niet zonder huivering zijner gade — den 18en Augustus aan die uitnoodiging gehoor. Hoewel hij er menigeen hem minder gunstig aanwezig wist, waagde hij er zich, op de trouw der burgerij gerust, zonder lijfwacht en alleen met zijn gewonen hofstoet binnen. Feestelijk ingehaald, werd hij aan de Tolsteegpoort met saluutschoten verwelkomd, waarbij echter de arme Prinses, door een op haar koets vliegende prop uit een der snaphanen, in niet geringe mate ontstelde, en voor verraad schroomende, met moeite door den Prins werd gerustgesteld. Een noodlottig toeval van geheel anderen aard deed haar op nieuw ontroeren, toen zij, aan de Reguliersbrug gekomen, een negenjarig meisjen, dat bij haar oom uit een bovenvenster lag te kijken, door 't wijken van 't rotte kozijn, daaruit storten en voor haar wagen dood neêrvallen zag. Weinig minder dan zij door 't aandoenlijk geval getroffen, liet de Prins een oogenblik ophouden, om den ontstelden verwanten van 't arme kind, een woord van liefderijke deelneming toe te spreken. Daarna weder voortgereden, nam hij, op 't Sint Jans kerkhof, bij Heer Adriaan van Zuylen zijn intrek, waar nu open hof gehouden en vrij wijn geschonken werd. 's Avonds over tafel sprak Huig Egberts van Enschede, namens de nieuw opgerichte Rederijkerskamer, een wellekomst-referein uit, dat ons, bij al de stroefheid van enkele regels en den stijven zwier van menig bastertwoord des tijds, in zijn even hartelijken als krachtigen toon, de onbewimpelde gevoelens van de kinderlijke liefde der Utrechtsche gemeente voor hem blootlegt: „Weest welkom" zoo luidde het o. a.:

Wees welkom, Prince, waardig aller eeren,
Die meer door goedheid en een lieflijk gezicht
Vermag, dan door tyranny Duc d'Alva, den booswicht,
Ooit in deze stad kon exploiteeren;
Want al hebt gij, genadig vorst, u moeten absenteeren
En laten tegens uw wil ons burgers oppresseeren,
Nochtans heeft onze Faro, door zijn geweld,
Uw princelijke liefde, uw barmhartig converseeren,
Zoo uit onze harten niet ter zij gesteld,
Of wij hebben de uren uws afwezens geteld.

Al hebben wilde dieren in uw plaatse gezeten,
En obstinatelijk tegen uw Excellency gerebelleerd,
Uw geboden veracht, uw statuten versmeten,
Nochtans hopen wij dat 't ons niet zal worden geweten,
Want u te verzetten nimmermeer ons wil is geweest.

Komt dan, Prince! roepen wij met stemmen, hart, en gemoed:
Weest welkom, waardig als koning te zijn gehuld,
Weest wellekom vergevende ons de schuld,
Dat wij u dus lange buiten hebben gesloten;
Weest wellekom, wiens liefde alle harten heeft doorschoten,
Weest wellekom, van peis en vrede 't fundament,
Weest wellekom bij uw kinderen als Vader excellent! [1]

Waarlijk, wel mocht Don Jan, in een brief dezer dagen aan de Duitsche keizerin geschreven, dien „vermaledijden Prins van Oranje" verwenschen, als dien men alleen hier beminde en gehoorzaam was, terwijl men den naam en 't bevel van zijn natuurlijken vorst en heer smaadde en verafschuwde. [2]. Hij gevoelde het thans in volle mate, „half belegerd," gelijk hij zich in zijn zelf gekozen sterkte noemde, en slechts in die weinige vertrouwde „edellieden en ridders" zijn troost zoekende, die, steeds besloten alles te doen 't geen zij hun koning en heer schuldig waren, hem trouw gezel-

[1] *Nederl. Geschiedz.* II bl. 215.
[2] Zie bij Bor. I bl. 852.

schap hielden. Bij den steeds dreigender keer, dien de zaken alom voor hem namen, vond hij geraden, den eerst aangenomen hoogen toon, aanmerkelijk te laten dalen, en zond daarom ook, nog vóór zij beantwoord waren, zijn 23 punten van den 7en, nog geen week later — den 13en — een tweede schrijven na. Onverholen uitte hij daar zijn hartelijke begeerte naar vrede, en bevrijding uit zijn tegenwoordigen halfslachtigen toestand, terwijl hij er tevens den Staten bij te kennen gaf, dat, was hij hun inderdaad zoo onwelkom als het maar al te zeer scheen, hij bereid was het land te verlaten, zoodra de koning in zijn vervanging voorzien woû. Hij leî daarbij echter de verantwoordelijkheid van alles op hen zelf, maar vraagde hen ten slotte beleefdelijk, om zoodra zij de brieven, hem uit Madrid toegezonden maar door hen onderschept, gelezen hadden, ze hem wel naar Namen te willen overmaken, daar hij ze gaarne eens zou inzien. De Staten wierpen bij hun antwoord natuurlijk alle verantwoording van zich, en hem daarentegen zijn naar Spanje geschreven cijferbrieven tegen, waaruit van zijn vijandig opzet bleek. Ook moest het hun moeyelijk vallen daaraan langer te twijfelen. Altijd luider toch liet zich het gerucht vernemen, dat de Spaansche troepen in kleine afdeelingen weder naar de Nederlanden op marsch waren, en Don Jan ook elders zijn best deed, nieuwe huurbenden voor de verloren Duitschers te werven. Wat de Spanjaarts betreft, waren er inderdaad reeds den 26en July brieven van zijne hand naar den markgraaf d'Ayamonte, den Spaanschen onderkoning te Milaan, gezonden [1], inhoudende, dat,

---

[1] Zie de *Corresp. de Guille le Tac.* IV. p. XVIII. Reeds 21 Juny trouwens had hij zijn verlangen naar de troepen aan den koning geuit. Zie Mignet, *Ant. Perez.* enz. p. 53.

daar de Nederlanders hun beloften niet nakwamen, hij zich ook aan de zijne niet langer gebonden hield, en daarom zijn begeerte te kennen gaf, de weggezonden Spaansche troepen weldra weêr terug te zien. De eenigste voorwaarden, op welke eindelijk de Staten, in hun altijd bouter sprekende brieven, verklaarden, den landvoogd hun vertrouwen weder te willen schenken, waren: dat hij al de in dienst genomen troepen weder afdankte, al de Duitschers het land uitzond, elken vreemdeling, 't zij burger of krijgsman, uit zijn dienst ontsloeg, en voortaan, alleen met advies en toestemming van den Staatsraad regeerende, alles ten uitvoer legde, wat deze hem bij meerderheid van stemmen opdroeg, en geenerlei uitvaardiging van waarde achtte, dan die door een der hoofden van dien raad onderteekend ware [1]. Reeds voor zij, in 't laatst van Augustus, deze voorwaarden aan Don Jan kenbaar maakten, hadden de Staten, den 24en dier maand, een brief aan den koning afgezonden, dien zij den 8en van September nog van een tweeden lieten volgen, en waarbij zij hem, in ronde woorden, den waren stand van za-

---

[1] Zie het antwoord op Don Jans schrijven van 25 Aug. bij Bor. I. bl. 862. Mr. Groen van Pr. ergert zich (*Arch.* VI p. 127) bovenal over dien laatsten voorslag, dien hij een „gouverner" van den „gouverneur" noemt. Hij verliest daarbij echter uit het oog, dat Don Jan vooreerst zulk een toezicht, door zijn te recht verdachte brieven en handelingen, maar al te zeer noodig gemaakt had; en dat in ieder geval zijn verhouding tot de Nederlanders daardoor nog maar met die van een constitutioneel vorst gelijk stond, die evenzeer slechts onder verantwoordelijkheid van een zijner ministers besluiten uitvaardigt. Een waardigheid trouwens, die, hoe natuurlijk ze ons tegenwoordig schijne, hem noch Filips zeker zou toegelachen hebben, en hun weinig minder dan Majesteitsschennis kon dunken.

ken zochten te schetsen, hem daarbij tevens hun twijfel betuigende, of er immer aan eene verzoenende schikking met den landvoogd te denken viel. Meende Zijne Majesteit dien landvoogd in zijn bewind te moeten handhaven, zij zouden 't zich gewillig laten welgevallen. Meende hij echter met hun, dat de breuk tusschen hem en de Staten onherstelbaar was, zoo vraagden zij een anderen van zijnen bloede in de plaats; een landvoogd, wien men met minder achterdocht of wantrouwen dan dezen te gemoet kon zien. Filips had echter van zijne zijde, reeds vóór dit schrijven tot hem gericht werd, en toen de eerste tijding van Don Jans onderneming tot hem kwam, dezen zijne afkeurende meening daaromtrent kenbaar gemaakt, en hij sprak in een brief van 1 Sept., aan de overheid van Arnhem gezonden, zijn gevoelen dienaangaande op nieuw en ten duidelijkste uit. „Onse zeer lieve broeder," zoo schreef hij, „heeft ons onlangs geschreven, dat de boosheid en onrust van sommigen hem hadden gedwongen zich binnen Namen veilig te stellen, om met meerder vrijheid en zekerheid op het bewind dezer landen te letten; hetwelk ons zeer leed geweest is, daar het oorzaak wezen zal, de zaken, die een zoo goeden voet namen, op nieuw te verachteren en te verdagen." Zoo moest de arme Don Jan van alle zijden voor zijn overijlden en onvoorzichtigen, maar in zijn omstandigheden waarlijk niet onverklaarbaren stap boeten; van den zegevierenden Prins bestookt, van het volk verworpen, van de Staten gewantrouwd, van zijn koninklijken broeder zelf misprezen en miskend; waar-

---

[1] Boudam III bl. 163; verg. de aanhalingen uit den Spaanschen brief des konings bij Gachard, *Corr. de Guill. le Taç.* IV. p. XVIII.

lijk, niet ten onrechte laat hem het Geuzenlied, als in vertwijfeling uitroepen:

> De steenen van der strate
> Vallen mij nu te heet! [1]

„Zoo God", schreef hij den 24en Sept. aan den koning, „zoo God mij, in zijne goedheid, geen hulp zendt, weet ik niet, wat er van mij worden moet; ware het Hem welbehagelijk, dat ik, zonder mijn geweten of mijn gehoorzaamheid aan Uwe Majesteit te krenken, of zonder misdaad en schande, met mijn hoofd tegen den muur kon loopen, of mij in een afgrond neêrstorten, zeer zeker zou ik dat doen, liever dan alles, door onverschilligheid, zoo jammerlijk en ellendig te zien verloren gaan!" [2]

---

[1] *Nederl. Geschiedz.* II. bl. 236.
[2] Zie de woorden aangehaald bij Gachard t. pl. bl. XX aant.

VIII.

DE PRINS TE BRUSSEL. NADERE UNY.

Men moest het plooiziek gemoed van zulk een onvermoeiden modderaar, als de heer van Grobbendonk, bezitten, om zich, in spijt van den verbijsterden stand der zaken, nog steeds met het uitzicht op een vreedzamen uitslag te vleyen. Met den meest onverdroten, even lofwaardigen als hopeloozen ijver, vervolgde hij zijne bemiddelingstaak, en meende telkens op het punt te zijn, de zaken voor goed geschikt en Don Jan en de Staten op den besten voet te zien. Nog den 9en Sept. schreef hij hun, de „goede en vaste hoop" te hebben „tot hun genoegen te zullen onderhandelen, en zulk een besluit meê te brengen, dat men zich verzekeren mocht tegen alle aanslagen, op de (Gentsche) bevrediging te ondernemen. Zoo was het de wil van Zijne Majesteit, gelijk hij bemerkt had, en zou dat, met behulp der te Namen aanwezige raadsleden en 's keizers afgevaardigden, tot stand komen. Hij verzocht hun dan slechts, ook hunner zijds Don Jan gelijke verzekering voor zijn persoon en tusschentijdsch bestuur — tot de aangevraagde nieuwe landvoogd verschijnen zou — te geven; zich voor den kleinen tijd, dat dit

duren zou, zoo veel mogelijk naar hem schikkende." De Staten antwoordden hem, dat zij, niets liever dan rust en vrede — mits onder behoorlijke zekerheid — begeerende, met blijdschap zijn goede meening daaromtrent verstonden; maar, om alle wantrouwen weg te nemen, in de eerste plaats de teruggave van Namen, Charlemont, en Mariënburg [1] en de wegneming der Duitschers uit de nog bezette plaatsen [2], verlangden. Hoe toch ware 't mogelijk zich verzekerd te houden, zoo lang men, „bij manier van zeggen, dien kluister aan de beenen" had? Wilde Z. H. vrede, waarom dan uitgesteld, hun 't genomene terug te geven? Zij zelven zouden niet nalaten, Haar alle voldoende zekerheid te verschaffen; zij zouden al doen dat „redelijk" was, zoowel wat zijn persoon als tusschentijdsch bewind betrof. [3] Den volgenden dag schreef Schetz hun weder, dat — niettegenstaande eene toenemende onpasselijkheid van Don Jan, die hem aan zijne legerstede gebonden hield — de zaken dien namiddag zoo ver gevorderd waren, dat op morgen alles zou afgedaan zijn, en hij overmorgen — den 12^{en} — met de beste hoop, den dreigenden krijg ontgaan te zijn, zou terugkeeren. Bij de hem te geven zekerheid verzocht hij hun tevens, vooral het belang van den Katholieken godsdienst — waaromtrent men Z. H. bezorgd had gemaakt — in 't oog te houden. De Staten, hun leedwezen over Zijn H^{s}. ongesteldheid betuigende, beloofden voorts voor de handhaving van 't geloof te zullen zorgen, maar zeiden tevens zich aan hun vorige eischen

---

[1] Zie boven bladz. 205 aant. [2].

[2] Den Bosch, Breda, Roermonde, Deventer, Kampen, enz.

[3] Zie de beide brieven bij Bondam III bl. 204 en 206; in den eersten is de punt tusschen *mogelijck* en *zij* blijkbaar misplaatst.

omtrent de bezette sterkten en de Duitsche garnizoenen te houden.[1] 't Geen echter Grobbendonk niet belette, om — naar zijn eigen woorden — de terugreis naar Brussel „vol goede hoop" te aanvaarden.[2]

Ongelukkig zou het hem daar spoedig genoeg blijken kunnen, dat zijn heilige, maar kortzichtige vredesijver van weinig baat geweest was, en zou zich de verhouding der verschillende staatspartijen weldra, uit den meer verwarden toestand van 't oogenblik, tot een kennelijker splitsing, een tastbaarder onderscheiding — met name betrekkelijk Don Jan — ontwikkelen. Daartoe was het echter noodig, dat de algemeene Staten, door een heftigen aandrang van buiten, tot werkzaamheid geprikkeld, hunne vroegere besluiteloosheid voor een meer doortastende gedragslijn lieten varen. Zulk een aandrang zou van de Brusselsche volkspartij en hare hoofden, door den Prins en zijne vrienden aangepord en gerugsteund, uitgaan. Reeds in de laatste helft van Augustus was die partij begonnen, de stedelijke overheid tot het nemen van maatregelen te dringen, ten einde de stad voor alle onverhoopte aanvallen Spaanscherzijds te vrijwaren, en haar in behoorlijken staat van tegenweer te stellen. Zij had daartoe bepaaldelijk een raad van verdediging en versterking in 't leven geroepen, die onder een algemeen hoofdman — den heer van Heze — dat alles beleiden zou. Door elk van de negen naciën waren daartoe twee vertrouwde mannen benoemd, die met hun achttienen — den getalnaam waarbij men hen weldra onderscheidde — de medewerking der acht andere, door de beide eerste leden der gemeente gekozen, en die minder warm en

[1] Bondam t. pl. 213 vv.
[2] *Narratio* p. 74.

voortvarend dan zij waren, alras in de schaduw stelden en overbodig maakten. De Achttienmannen daarentegen legden terstond de ijverigste werkzaamheid aan den dag; zij wisten het geld aan te wijzen, waaruit de verdedigingsmiddelen bekostigd en de arbeiders aan de versterkingen betaald zouden worden, en namen tevens de noodige voorzorg de stad van levensbehoeften te voorzien. Zij bepaalden zich echter niet tot deze bloot stedelijke belangen; zij strekten hunne werkzame zorg ook over die van land en volk uit. Één denkbeeld zweefde hun daarbij bovenal voor den geest, de wensch dien zij, van 't vorige najaar af, steeds te vergeefs gevoed hadden, maar die nog altijd in onverminderde kracht in hun boezem leefde, dat de stadhouder der Hollanders en Zeeuwen 's lands Staten te Brussel persoonlijk zou komen steunen en leiden. Van zijne tegenwoordigheid alleen, van de krachtige werking daaruit geboren, verwachtten zij heil en zegen. Om die eindelijk te verkrijgen, liet zich hun verlangen dan ook steeds luider en dringender hooren. Enkelen hunner, gelijk de Mrs Van den Bossche en Van der Straten, stonden persoonlijk met hem in betrekking, allen verkeerden voortdurend met zijne vrienden en afgevaardigden. Zoo drong hun stem — met steeds kennelijker bedoeling — hoe langer zoo krachtiger, tot de staatsvergadering door; en om te voorkomen, dat hun bekende stoutheid niet eindelijk met geweld en oproer nog zou afdwingen, wat men hun thans nog uit eigen beweging kon doen erlangen [1], ging er de nog huive-

---

[1] „Le prince avoit jà tant gaigné le peuple, que si l'on ne se fut condescendu à tant d'instances qu'il avoit fait pour le faire venir, il l'eût appelé de mauvaise grace." *Relation de* 1577 *et* 1578. Verg. Grobb. *Narratio* p. 96.

rende meerderheid der Staten eindelijk toe over, den Prins tot de overkomst naar Brussel te laten nooden. In de vergadering van den 6en September werd het daartoe vereischt besluit genomen, en hem vervolgens de heer van Champagny, de abt van St. Geertruî, Leoninus, en Liesvelt gezonden, om de uitnoodiging der Staten mondeling hij hem aan te dringen.[1] Men wenschte — zoo schreef men hem — de voorlichting zijner wijsheid en ervaring, hem verklarende, zich voortaan onderling naar de bepalingen der Gentsche Bevrediging te willen gedragen. De Prins, zijn dankbare vreugde over die toenadering tot het beginsel van onderlinge eendracht betuigende, antwoordde evenwel — zijn stadhouderlijke roeping getrouw — dat zijn toestemming van die der Staten van Holland en Zeeland afhing, die echter juist den dag na zijn schrijven, den 14en Sept., te Gouda bijeen zouden komen[2]. Deze — die reeds in hunne vorige bijeenkomst waren overeengekomen, dat hij, in 't algemeen belang, zijn verblijf wat nader bij Brabant zou nemen[3], waarop hij sedert naar Geertruidenberg gekomen was; — deze gaven hem ook thans — hoewel slechts met groote zwarigheid en moeite — verlof, in dat zelfde belang, naar Brabant zelf te vertrekken. Niet toch alleen, dat zij daardoor van zijn, hun zoo noodige, tegenwoordigheid in hun eigen gewesten beroofd werden; maar ook hun beangst gemoed kon hem niet dan noode zich naar een landstreek zien verwijderen, waar zijn persoonlijke veiligheid zoo veel min-

---

[1] Verg. Bondam III bl. 257; *Corresp. de Guille le Tac.* IV p. VI.

[2] Zie uitnoodiging en antwoord, *Arch.* VI p. 155, ss.

[3] Zie de *Res. der Staten van Holland* Aug. 1576, en verg. het schrijven des Princen bij Gachard, *Corr. de Guill. le Tac.* IV p. 3.

der dan onder zijn trouwe kinderen van Holland en Zeeland, verzekerd was. Wat had, in dat opzicht, het bezoek van Utrecht, bij deze reis naar Brussel beteekend?[1] Was hij, naar het treffende zinnebeeld, omstreeks dezen tijd zijner gade, uit Frankrijk, ten geschenke gezonden; was hij der waakzame hagedis gelijk, die de sluimerende Staten voor den beet der arglistige slang moest behoeden[2], geen wonder dan voorwaar, dat men in dubbele mate voor zijn eigen onwaardeerbaar leven bezorgd moest zijn. Intusschen, hoe schoorvoetend ook, Holland en Zeeland gaf den Prins vrijheid te gaan; en drie dagen later reeds, vertrok hij te scheep van Geertruidenberg naar den Oudenbosch, van waar hem een ruitergeleide onder kapt. Michiel naar Antwerpen bracht. 's Avonds van den 18en hield hij daar, na ruim tien jaren afwezens, zijn feestlijken intocht, door de gansche burgerij in de wapenen verwelkomd en met feestgejuich begroet.[3] Naauwelijks hadden de algemeene Staten zijne komst vernomen, of zij zonden de abten van Villers en Marolles, den Seneschalk van Henegouwen, en de heeren van Fresin en Capres, de Brusselsche overheid tevens drie harer leden, naar Antwerpen, ten einde hem van daar naar Brussel te brengen. Rijkversierde pronkschuiten werden in laatstgemelde stad inmiddels gereed gemaakt, om hem op 't kanaal van Willebroek in 't gemoet te varen, terwijl de overheid besloot, dat geheel

---

[1] Een „galgreis" noemde 't zijn broeder Jan. *Arch.* VI 71. Verg. ook Vosbergens brief aldaar p. 178.

[2] Zie den roerend-schoonen brief der Princes, *Arch.* VI p. 190: „Dieu veuille par Sa Grace que les puissiez bien garder du serpent," enz.

[3] Verg. daarover de aantt. van Gachard in de *Corr. de G. le Tac.*

haar lichaam hem persoonlijk aan de Ransbeeker sluis zou gaan verwellekomen, en hem vijf of zes aam beste Rijnwijn aanbieden. Na vijf dagen toevens vertrok de Prins, van de afgevaardigden der Staten en Brusselsche overheid, twintig man van ieder der Antwerpsche gilden, en zijn Hollandsche lijfwacht begeleid, naar Brussel. De bekende Brusselsche rederijker en dichter Houwaert, begroette hem te Vilvoorden met een welkomstlied, door den Prins met de toezegging beantwoord, het land van al zijn last en druk te willen bevrijden. Een luid gejuich der omstanders deed van hun instemming met dat voornemen blijken. Ook had reeds ieder der drie Rederijkerskamers het blijde denkbeeld, door 's Prinsen komst in de Brusselsche harten verwekt, in aanschouwelijke voorstellingen verzinnelijkt, en stelde die op drie vaartuigen ten toon. De eerste beeldde er Israëls bevrijding door Mozes, de tweede Jozef tot het beheer in Egypte geroepen, de derde David Goliath doodend, af. Toen de Prins zelf zich inscheepte, weêrklonken de oevers van den jubelkreet der saamgestroomde menigte. Onder blij muziekgeschal ging nu de vaart stadwaarts aan, terwijl de gewapende burgerij aan den oever, den stoet te water aan weêrszijden begeleidde.[1] Aan de poort door eenige leden van den adel — Aerschot en zijn zoon, Egmont, Bossu, Lalaing, Heze, en anderen — welkom geheeten, reed hij vervolgens op een sierlijk paard, het geschenk van Heze, den Engelschen gezant Davidson aan zijn rechter- en den hertog van Aerschot aan zijn linkerzij, de stad binnen; terwijl hem de afgevaardigden van staten en overheid vooruitschreden en de leden van den adel en

[1] Zie over 's Prinsen komst Henne et Wauters *Hist. de Brux.* I p. 465.

geheel 't overige lichaam der stadsreegering volgden. Beide rijen van gewapende burgers bleven zich aan weêrszijden scharen. Zoo bracht men hem door de proptevolle straten, waar overal tooneelhuisjens waren opgeslagen, de groote markt over — waar 't Raadhuis met de stedelijke, het Broodhuis met zijn eigen kleuren prijkte [1] — naar 't weidsche hof der Nassaus, zijn vóór meer dan elfd'half jaar, voor 't laatst betreden woning. Onder welke andere gewaarwordingen doorschreed hij thans die door Alva's wraakzucht onttooide zalen [2]: toen 's lands gehate edele, wien een wijze voorzichtigheid ras zou noopen het hoofd over 's lands grenzen te bergen; nu de reddende raadsman der jubelende hoofdstad en van 't dankbare volk! Mocht niet, met die luisterrijke weêrkomst, het bitter afscheid en de geleden rampspoed voor een goed deel betaald heeten?

Wat 's Prinsen komst in Brussel baren zou, liet zich licht bezeffen. Scheen hem bevrediging met Spanje, met behoud van 's lands vrijheid en die zijner kerk, op den tot dusver beraamden grondslag, te recht ondoenlijk, en had hij daarom in Augustus terstond tot den krijg aangespoord; ook thans kon hij wel niet anders dan dezen wenschen en zijne spoedige uitbarsting bevorderen. In dien zin had hij dan ook, nog weinige dagen voor zijn vertrek naar Brabant, de Geldersche Staten van de voorgenomen reis kennis gevende, hen tevens door zijne beide afgevaardigden, heer Willem van Zuylen van Nievelt en den pensionaris van Dordt,

---

[1] Verg. het verslag in de *Corr. de G. le Tac.* IV. p. XIII ss.

[2] In Mei en Juny 1569 had Alva 's Princen meubels en schilderijen laten verkoopen, en ten deele zich zelf toegeëigend. *Corresp.* t. pl.

den 18en September, op den landdag te Nijmegen [1], uit zijn naam doen verklaren, hoe hij „voor zeker onderricht was, dat er ettelijke baatzieke lieden op uit waren, op nieuw een verdrag tusschen Don Jan en de Staten tot stand en genen weder in 't gezag te brengen; immers tot zoolang door den koning in zijn vervanging voorzien zou zijn. Daaruit nu scheen hem niets anders dan 's lands ellende en armoê te wachten, daar men van den verbitterden landvoogd — was hij met zijne aanhangers eenmaal weder tot macht en hoogheid gekomen — wel niet anders dan wraakneming te vuur en te zwaard te vreezen had. Om dit te verhoeden, beval hij hun thans ten dringendste een goede verstandhouding, ja vereeniging met hunne naburen van Utrecht, Overijsel, en Friesland aan; waartoe hij hen gaarne met Holland-en-Zeelands ook zijn persoonlijken bijstand bood, hen uitnoodigende, om met beide gewesten, op redelijke, van weêrszijden aanneemlijke voorwaarden, in „eenheid" te treden. [2] De Geldersche Staten, hem — den 22en — voor zijne waarschuwing „gansch dienstlijk" bedankende, zeiden, van zijn „hoogbegaafd vernuft, ervaring, verstand, en gezag bij de algemeene Staten" alles goeds te wachten om 's lands onderdrukking te voorkomen; ook gaarne goede gemeenschap te willen houden met die van Overijsel, Utrecht, en Friesland, ten einde de Gentsche bevrediging op alle punten mocht worden ten uitvoer gelegd. [3] Zij stelden zelfs — den 19en — een eed vast, waarbij zij gezamenlijk zwoeren, zich aan de Brusselsche Uny houdende, in geenerlei verstandhouding met den Spanjaart of zijn

[1] Bondam III bl. 242.
[2] Aldaar bl. 256 v.
[3] Aldaar bl. 272.

aanhang te zullen treden, noch ook eenig bijzonder schrijven van Don Jan of iemand bij hem, aan te nemen.[1] Maar zij lieten zich voor 't oogenblik verder niet uit. Waarom dan ook 's Prinsen afgevaardigden hun — den 23en — een nader antwoord afvorderden, maar 't met de betuiging voor lief moesten nemen, dat zij „voor dit maal geen nader antwoord geven konden, maar toch bereid waren, in geval van noodwendigen oorlog, en door hem met hun landen en gewesten opgevorderd, bij vooralgaand overleg met de andere gewesten, zich te verklaren en te houden overeenkomstig de Gentsche Bevrediging en daarop gevolgde Uny."[2] De Gelderschen bleven blijkbaar nog steeds huiverig, zich in al te broederlijken bond, bij hun onroomsche en koningsschuwe landgenooten en dezer stadhouder, aan te sluiten.

Te Brussel had men onderwijl, na Grobbendonks terugkomst uit Namen, Don Jans laatste voorstellen aangehoord en in behandeling genomen, en was, na twee dagen, gereed, hem met een vrij gunstig antwoord weder af te vaardigen. Grobbendonk, die, ten gevolge zijner onvermoeide pogingen tot bevrediging, bij het minder vreêgezinde volk in ongunst begon te raken, en zich — tot zijn grievende teleurstelling — persoonlijk reeds verdenken zag[3], weigerde eerst in 't geheel, toen althans weder in zijn ééntjen te gaan, en kreeg nu den bisschop van Brugge en den heer van Willerval als medeafgevaardigden bij zich, met welke hij den 15en naar Namen keerde. Door Don Jans ongesteldheid werd de zaak een paar dagen verschoven, maar hij

[1] Aldaar bl. 265.
[2] T. pl. bl. 274.
[3] *Analecta* t. pl. p. 91.

intusschen in afzonderlijke samenspreking gehoord. Een der eerste vragen, hem door den landvoogd gedaan, gold de verwachte komst des Prinsen, en wat dat voor manier van handelen was, dezen naar Brussel te roepen? Grobbendonk antwoordde dat men hem, naar de Gentsche bepalingen, niet van zijn lidmaatschap in den Staatsraad kon uitsluiten. En hoewel nu Don Jan zijn ergernis over zulk een „schandelijke en verderfelijke zaak" maar moeilijk verkroppen kon, werd echter de onderhandeling vervolgens met zoo veel vruchts gevoerd, dat men ook thans weder, na weinige dagen, met den besten dunk en het hoopvolste uitzicht op een vreedzamen afloop, naar Brussel terugkwam.[1] Don Jan had op bijna alle punten toegegeven; hij wilde zelfs de met hem verbonden stadhouders en krijgshoofden in hun ambten schorsen, en verlangde daarentegen van de Staten het behoud van den godsdienst, de gehoorzaamheid aan den konings, de erkenning van zijn gezag, zoolang hij nog in 't bewind bleef, schorsing der vijandelijkheden, vrijheid der beide gevangenen, Treslong en Fugger, en opheffing van 't beslag op de bezittingen der edelen van zijn aanhang[2]. Den 22en waren de onderhandelaars in Brussel terug, en leîden nog dien eigen namiddag, vol moed op een goeden uitslag, het verhandelde ter Statenvergadering bloot. Het voorgestelde scheen niet hun alleen, maar ook velen Statenleden zoo aanneemlijk, dat die van 't Brugsche Vrije, bij het naar huis gezonden afschrift, hun hoop betuigden, „om, zooverre Zijne Hoogheid ter goeder trouw handelde en metterdaad\ het beloofde nakwam, eerlang tot vrede te gera-

---

[1] Ald. p. 92.

[2] In welken nood met name Berlt door dat beslag verkeerde, zie in zijn elders meê te deelen brieven.

ken. God" zoo voegden zij er bij, „mocht geven, dat die vrede zeker en langdurig ware!" [1] Aan die goede trouw intusschen viel wellicht te twijfelen, en mag het zelfs schijnen als had Don Jan alleen zoo grif in alles toegestemd, omdat hij toch vooruitzag, dat er, door Oranjes bemoeyingen, van geen vreêverdrag zou sprake zijn. [2] Niet minder dan deze verlangde hij, in zijn krijgshaft gemoed — mits van den koning, want daar haperde 't, behoorlijk ondersteund — den strijd met het zwaard te beslechten. De Prins, hij kon er rekening op maken, zou hem daarin niet te leur stellen.

Den eigen dag, waarop gene 's namiddags zijn blijden intocht in de hoofdstad gehouden had, waren Don Jans voorstellen des morgens door de Staten besproken. En ofschoon nu de Hollandsche afgevaardigden, aan welke juist de week der voorzitting was, verzochten, dat men 's Prinsen tegenwoordigheid voor 't eindbesluit verbeiden zou, ging dat voorstel echter niet door, en stemde de meerderheid in al de gemaakte bepalingen, met voorbehoud alleen eener kleine wijziging der laatste. Op 't bezwaar evenwel tegen hare overijlde beslissing, door die der Statenleden ingebracht, die den Prins waren te gemoet gegaan, en dus niet aan de beraadslaging hadden kunnen deelnemen, werd nu bepaald, dat de drie vredemakers zich dien zelfden avond nog aan 's Prinsen hof vervoegen zouden, om daar van hunne zending verslag te doen. De graven van Bossu en Lalaing woonden met den secretaris Sille dat onderhoud bij. Tot Grobbendonks innig genoegen, had

[1] Zie de woorden uit hun schrijven, aangehaald in de *Corresp. de Guille. le Tac.* IV p. XXIII aant.

[2] Zie het aangehaalde uit zijn brief van 9 Sept. ald. p. XXXII, aant., en Gachards opmerking daaromtrent.

de Prins slechts enkele geringe tegenwerpingen, die hij zich sterk maakte, door den landvoogd te doen opheffen. Nu kwam echter Sille met de opmerking voor den dag, dat er op 't laatste punt door de Staten nog niets beslist was, en men dus gelegenheid had, het geheele ontwerp nogmaals onderhanden te nemen. En zoo geschiedde nu inderdaad den volgenden morgen, toen de Prins zelf, door Aerschot verwelkomd, de vergadering kwam bijwonen. Don Jans aanbod werd met het ontworpen antwoord der Staten gelezen, en toen, na eenige beraadslaging, bepaald, dat men 't onderhandelde in den vorm eener nieuwe Bevrediging zou brengen, met welker ontwerping de Prins van Oranje zelf met de graven van Bossu en Lalaing, den bisschop van Brugge, en den heer van Willerval, belast werden. Den volgenden dag waren de Staten op nieuw van 's morgens acht tot 's namiddags vier, en van 's avonds zes tot negen uur bijeen. De Prins nam een warm aandeel in hunne beraadslaging; zijn welbespraakte tong wist de meerderheid geheel naar zijn wil te neigen, en bij de vorige bepalingen ook nog den eisch te doen voegen, van eene spoedige terugzending van den graaf van Buren [1], de opname der Engelsche koningin in 't te maken verdrag, en de vorming van een nieuwen Staatsraad, naar de keuze der Algemeene Staten; een Staatsraad die, bij meerderheid van stemmen, 's lands zaken beleiden zou. Aan Willerval en den Brugschen bisschop werd de kennisgeving van 't nieuwe ontwerp aan Don Jan opgedragen; Grobbendonk wendde ongesteldheid voor, om zich van de

[1] Verg. daaromtrent echter Grobbendonks *Narratio* p. 107; de afgevaardigden zouden zich met een bloote toezegging van Don Jans ijverige bemoeying op dit punt tevreden mogen stellen.

reis verschoond te zien. Op zijn voorgespiegelde vredesuitzichten — van welker verwezenlijking hij zich reeds verzekerd hield — kon hij thans allen kans wel voor goed verloren achten [1]. Don Jan had het terecht voorspeld, dat Oranje van geen vrede zou willen weten, en de Staten zich naar zijn wil zouden richten. [2]

In zijn eigen benarden toestand was intusschen een eenigsins betere wending gekomen. Had hij zich te vergeefs op den blijvenden bijval van meerdere Nederlandsche edelen gespitst; was, even als in 't Zuiden zijn uitzicht op Antwerpen, ook in 't Noorden vervolgens een hoewel veel flaauwer hoop, om er Groningen, door toedoen van Billy, weder te bemachtigen, verijdeld [3]; had hij zich ook vruchteloos een blijvenden invloed in Friesland, zoo door een stadhouder zijner keuze [4], als door medewerking van 't Hof en twee van 's konings hoplieden, te Oostmahorn en Hindelopen,

---

[1] „Irritam futuram hanc ipsorum legationem propter novas conditiones, aperte declaravi" schrijft hij, *Narr.* p. 107. „Partim per offensionem, partim per valitudinem," zegt hij zelf (ald. p. 108) „excusavi."

[2] Zie de aangeh. woorden bij Gachard t. pl. p. XXXII enz.

[3] Billy had daartoe in 't begin van de maand zijn voormaligen provoost Frans Mayaert naar Groningen gezonden; in 't bezit van verdachte brieven gevonden werd hij er, bij scherp onderzoek, toe gebracht, den aanslag van Billy op Groningen en Delfzijl te verklappen, en tevens als medeweters Dr Westendorp en den gewezen Lt Mepsche aan te geven, die nu te Leeuwarden en Groningen op nieuw werden gevangen gezet. Zie o. a. Fresinga's *Memoriën*, enz. bl. 32, en verg. voorts den brief van Prest en Raden, weldra met de andere Friesche stukken en brieven van dit jaar, in de werken van 't Friesch Genootschap door ons meê te deelen.

[4] Op het beklag van 't Hof, zoo lang zonder eigentlijken stadhouder te blijven, sloeg hij hun zijn ijverigen aanhanger, prins Karel van Aremberg daartoe voor. (*Pap. d'Etat*, enz).

zoeken te verzekeren [1]; aan 's lands Zuidooster grens stond hem een trouwe wachter, 's konings volijverige landvoogd van Luxemburg, de grijze maar wakkere Mansfelt ter zij, en behartigde op 't zeerst zijne belangen. In hem vond hij zijn heul en troost, ook toen alles hem begaf, en de andere hem trouw gebleven edelen zich met hem verstooten zagen. Voor hem stortte hij dan ook in menigvuldige brieven zijn hart uit, en bij hem vond hij weêrklank voor zijne grieven, en een krachtigen steun zelfs bij zijn steeds onzekerder en wankeler stand. Naauw had dan ook Mansfelt, die zich, na 't uitgeleide der Spaansche troepen, tot genezing van een gekneusden arm en een jichtig been te Luxeuil ophield, daar in 't begin van Augustus, door den overste Manderscheit, van Don Jans vestiging te Namen vernomen, of hij spoedde zich naar Luxemburg, waar toen Manderscheit de Staten reeds had bijeen geroepen, om te overleggen, hoe dat gewest het best „voor God en den koning" te behouden. Ongelukkig was daar in de eerste plaats eene behoorlijke geldsom toe noodig, ten einde de verdediging der grenzen aan geen door wanbetaling misnoegde benden over te laten; en juist van geld was Don Jan voor 't oogenblik het meest verstoken. Zoo goed doenlijk moest dus de trouw van Mansfelt in het ontbrekende voorzien, en liet dan ook, zoo ver maar zijn eigen middelen strekten, zijn goede wil niets ongedaan. Over de eischen der Staten was hij het volkomen met Don Jan eens: „ten hoogsten mishagen mij" schreef hij hem „die brieven der Staten, vol onbeschoftheden en ongegronde grieven, zoodat er aan geen redelijk handelen met hen te denken valt. Zij zeggen 't geloof der

[1] Verg. daarover Fresinga t. pl. bl. 25 vv.

kerk en 't gezag Zijner Ma[t] te willen erkennen, en mijnentwegen mochten zij dat, deden zij slechts wat zij voorgeven; maar hun handelingen zijn daar mede geheel in strijd. Men bedenke slechts wat zij van Oranje dulden, om van 't slechten der kasteelen niet te spreken." [1] Het scheen hem dan ook, dat de landvoogd hun maar al te veel inschikte, en vreesde hij desniettegenstaande, dat zij zich die welwillendheid weinig zouden waardig toonen; vooral daar hij gehoord had, dat men Oranje naar Brussel had ontboden en de macht in die stad geheel in handen der achttien volksmannen was. [2] Ook Don Jan schreef hem, in antwoord op dat eerste schrijven, dat de Staten, verkregen hebbende wat zij verlangden, zich daar niet meê zouden tevreden stellen; vooral zoo men 's konings verklaarde bedoeling in aanmerking nam, den weg des vredes te bewandelen. Het zou hem lief zijn, kon hij er hen toe krijgen, om het vertrek der Duitsche troepen, en 't geen daarmeê samenhing, aan de onzijdige uitspraak van eenige Duitsche Rijksvorsten over te laten, al moest hij vreezen, dat zij, bij hun zelfvertrouwen op hun zaak en wapens, daar niet van wilden hooren [3]. Het best oordeelde hij nog, lijdelijk 's konings nadere beslissing in te wachten, om dan zeker te wezen, wat te doen. [4] Mansfelt, als voorzag hij, even als Don Jan, wat er gebeuren zou, schreef, „God te bidden, dat alles tot zijn roem en 's konings dienst mocht einden; maar toch van meening te zijn, dat, welke milde maatregelen men ook nemen wilde, de Staten er even-

[1] Brief van 11 Sept. *(Pap. d'Etat et aud.)* Wij deelen deze en de volgende brieven wellicht elders in hun geheel mede.

[2] 15 Sept. ald.

[3] 18 Sept. ald.

[4] 21 Sept. ald.

min als vroeger meê te vreden of voldaan zouden zijn.[1] Die Staten hadden inmiddels, van hunne zijde, hun best gedaan, ook Mansfelt voor zich te winnen, en hem daartoe o. a. met zekeren Balthazar Thenys brieven overgemaakt. Hij gaf echter hun bode niet alleen, in 't bijzijn van eenige edelen en raadsleden, te kennen, dat hij van dergelijke brieven niet gediend was, en de Staten zich daarmede aan Zijne Hoogheid — niet aan hem — hadden te richten; maar zeî hem ook, dat, zoo hij zelf het immer weder waagde dergelijke kondschap over te brengen, hij mocht afwachten wat hem gebeuren zou. Den Staten mocht hij zeggen, dat hij, Mansfelt, nooit zou aflaten, het Roomsche geloof en 's konings gezag, met alle macht, te handhaven, gelijk hij hun reeds vroeger verklaard had; en dat hij God bad, dat ook de Staten dezelfde goede en gezonde bedoeling hadden, waarvan zij dan echter door hun daadwerkelijke genegenheid, niet door hun geschrijf, moesten doen blijken. De verschrikte bode was — naar Mansfelts schrijven — over zijn krachtige toespraak zoo ontsteld, dat hem de tranen in de oogen sprongen, en hij tot de betuiging kwam, dat 's lands zaken niet behoorlijk geordend zouden zijn, voor men te Brussel een tien- of twaalftal hoofden had doen vallen.[2] In afwachting van 's konings nadere beslissing, gaf Don Jan Mansfelt eindelijk — den 24en, den zelfden dag dat de Staten te Brussel, onder Oranjes invloed, zijne laatste voorslagen ter zij schoven — in last, zich met de Luxemburgsche edelen naar Marche te spoeden en ook Manderscheits voetknechten naar de Namensche grenzen

---

[1] 24 Sept. aldaar.

[2] Discours de départ donné par Msgr. le Cte de Mansfelt à Balth. Thenys *(Papiers d'Etat et aud.)*

te doen trekken [1]. Om het noodige geld voor de monstering te vinden bood hij, bij ontstentenis van alle andere middelen, zijn eigen zilverwerk aan, wenschende dat dit „wonderen doen" mocht. De zaken met de Staten achtte hij nu zoo verre gekomen, dat hij er niets goeds van wachtte, maar binnen drie dagen een oorlogsverklaring voorzien moest; reeds waren drie hunner vendels, op anderhalf uur afstands van Namen, de Sambre overgetrokken. [2] Don Jans zilver bezat ongelukkig geen wonderkracht, en moest hem daarom Mansfeldt melden, dat het onmogelijk was, met de drieduizend kroonen die het gelden zou, in alles te voorzien. En hoewel nu al wat hij zelf bezat ook reeds in 's konings dienst verpand of verkocht was, en het land zoo verdorven en uitgeput, dat ook daar niets te halen viel[3]; mocht het hem vervolgens nog gelukken, uit zijn eigen „armoedjen" nog een halve maand soldij bijeen te krijgen, zoodat hij nu zondag of maandag — den

[1] „A ceste cause, mon cousin, vous prie de prendre la paine au plustost, et incontinent après la reception de la presente, vous acheminer avecq les nobles du pays vers Marche, faisant aussy marcher les pietons du Cte de M. au plus prez de ces confins de Namur; et arrivé que serés aud. Marche me le ferez incontinent sçavoir à ce que vous mande ce que sera de faire. Et d'aultant que aud. effect, signamment pour faire monter les nobles sans argent, sera requis de faire quelque remonstrance en leur endroict, vous prie y vouloir employer les offres necessaires dont estes constumier en choses qui importent, vous asseurant que ceste-cy est de celles que tres grandemt me touchent; qui me donne certitude que n'y vouldrez point faillir, et de ce vous en requiers bien instamment. Priant sur ce le Créateur, etc. Du Chateau de Namur, ce xxiiij de Sept. 1577." Het overige van dezen brief zie in de *Corr. de G. le Tac.* IV p. XXXIII s.

[2] Brieven van den 23en en 24en (*Papiers d'Etat et aud.*).

[3] Brief van den 26en, aldaar.

29en of 30en — met den adeldom op marsch kon gaan; zijn bende van ordonnancy was reeds te Marche, en Manderscheits troepen op weg. [1]

Te Namen waren intusschen, 's morgens van den 27en, de beide Brusselsche afgevaardigden met de voorstellen der Staten aangekomen, maar hadden er zich op een weinig gunstige ontvangst voor te bereiden. Don Jan toch had, tot zijn groote vreugde, juist een koerier uit Milaan bij zich gekregen, die hem de tijding bracht, dat de koning, den teruggekeerden troepen bevel had gegeven, de marsch naar de Nederlanden op nieuw te aanvaarden. Weinig geneigd de „onbeschoftheden" der Staten, gelijk hij zich uitdrukte [2], ook buitendien langer aan te hooren, vond hij thans dubbele vrijheid ze te versmaden. Hij begon met den afgevaardigden te laten weten, dat hij, met het lezen van een aantal brieven bezig, hen dien dag niet ontvangen kon; dat hem zelfs hunne komst — na die des Prinsen te Brussel en hunner troepen aan de Sambre — verwonderde. Den volgenden dag, sprak hij mondeling in gelijken zin, en vaardigde, van de nadering der Luxemburgers onderricht, een barschen brief aan de Staten af, waarin hij zich over hun onredelijke eischen en handelwijs beklaagde, hun tevens kennis gevende, dat hij zich naar Luxembnrg begaf, ten einde daar met meer gemak en zekerheid de belangen zijner landvoogdij te behartigen, en ingevolge 's konings voorschriften werkzaam te zijn. Zij zelven mochten hem inmiddels

---

[1] Als voren, van den 28en (ald.)

[2] „Entre autres impertinences" schreef hij Mansfelt den 29en, vraagden hem de Staten ook, te Luxemburg zijn verblijf te nemen, na alvorens die stad in hunne handen te hebben gesteld. (*Pap. d'Etat*).

[3] *Corr. de Guill. le Tac.* IV p. V.

gehoorzaam blijven, en bedenken wat hun plicht hen oplei. De koning, hun wettige en erfelijke, van God gestelde heer, die hen bovendien, door zijne veelvuldige weldaden aan zich verplicht had, had recht dat van hun te eischen.

Zeer uiteenloopend was de indruk, door dit schrijven, op de verschillende partijen te Brussel gemaakt. Terwijl de volkspartij hare verontwaardiging over Don Jans trotsche houding openlijk betuigde, was er met name in de Statenvergadering lieden genoeg, die, deels uit neiging tot de Spaansche belangen, deels ook huiverend voor de mogelijke gevolgen, zich innig getroffen voelden, en daarom, zoo mogelijk, een hervatting der onderhandeling wenschten.[1] De beraadslagingen konden daardoor vooreerst tot geen bepaalden uitslag leiden; wel werd er den 7en een antwoord, in den zin der patriotten, opgesteld, en een ander zelfs van tegenovergestelde strekking, dat door een der leden (den pensionaris van Bergen) ontworpen was, door Oranje met de barsche vraag: „wie hem last had gegeven dat te schrijven" en met de opmerking ter zij geschoven: „dat hij hun daarmede een slechte dienst deed; daar men zich niet meer, als ten tijde van Egmont en Hoorne, wilde laten blinddoeken en om den tuin leiden, en men dus niet langer met Zijne Hoogheid onderhandelen kon." Maar toch bleef ook het eerstgemelde, in Oranjes geest gestelde antwoord voorloopig nog liggen, en vonden zich de Staten eerst na nog een of twee nieuwe brieven van Don Jan, van niet minder hoogen toon, genoopt, het hem den 29en der maand te zenden[2]. Zij zeiden hem daarin, dat hij door zijn lang verholen,

---

1 Schetz *Narratio* p. 109.

2 Zie de aant. van Bondam, III bl. 300 vv.

maar eindelijk aan 't licht tredende aanslagen toonde, hier een nieuwe dwingelandij te willen vesten; dat hij de voorwaarden waarop hij tot landvoogd was aangenomen, verbroken had, en dat zij hem dus ook niet langer voor landvoogd konden houden. Hij mocht daarom de wapenen nederleggen en het bewind in handen van den Staatsraad stellen, tot dat Zijne Majesteit een nieuwen landvoogd zenden zou, dien zij, mits van den bloede, gelijk dat paste [1], en niet van Spaanschen aard, gaarne zouden aannemen. Wilde hij echter niet in dien afstand treden, bleef hij in zijn krijgstoeleg volharden; dan verklaarden zij zich aan alle daaruit voortspruitende rampen en ongemak even onschuldig, als van 't vroeger gebeurde; en zeiden dan besloten te zijn aller keizers, koningen, machten, vrijer steden en anderer hulp in te roepen tegen 't geweld, hun door hem en den Spanjaart gedaan. Zij meenden daar niet mede tegen Zijne Ma[t] te handelen, maar zich naar alle geestelijk en wereldlijk recht te kunnen verdedigen. Wat de komst des Prinsen van Oranje betrof, hoewel die op hun aanzoek geschied was, kon men hun die niet verdenken, daar men zich door de Gentsche bepalingen verbonden had, de gewesten onderling te beschutten.

In den tijd, die vóór het afzenden van dezen brief verliep, zou intusschen eene nieuwe omstandigheid den reeds zoo verwikkelden stand der Nederlandsche zaken nog meer komen verwarren. Daags na 't opstellen — den 9[en] October — kwam de hertog van Aerschot, met het velen geheel onverwacht bericht voor de Staten, dat Matthias, de twintigjarige aartshertog van Oosten-

---

[1] Mr. Groen en de hem naschrijvende Motley hebben hierin eene zinspeling op Don Jans onechtheid willen zien; noch het Duitsche taaleigen, noch ook de samenhang schijnen echter die opvatting te dulden.

rijk, en broeder des Duitschen keizers, op aandrang van verschillende aanzienlijke Heren uit Brabant, Vlaanderen en elders, zich genegen had verklaard het Nederlandsche bewind te aanvaarden, en, naar schrijven van den tot hem afgevaardigden heer van Maelstede, thans wellicht reeds te Keulen wezen zou. De zaak, zoo verklaarde hij, was sints lang in 't touw geweest, immers reeds ten vorigen jare, onder het tusschenbewind, in den Staatsraad voorgesteld; maar sedert door Don Jans benoeming voorkomen, en thans op nieuw — met beter gevolg — hervat.[1] Inderdaad had de jonge aartshertog zich, in den avond van 3 October, een hevigen slaap voorwendende, reeds te acht uur naar bed begeven, maar was vervolgens weder opgestaan en, in alle stilte, van den heer van Maelstede[2] vergezelschapt en van slechts twee bedienden gevolgd, 't zij met of zonder voorweten van zijn keizerlijken broeder, op reis gegaan. Wel zond daarop die keizer Don Jan, ten spoedigste, van 't vertrek zijns broeders bericht, en een zijner raadsleden naar de Nederlanden, om den verloren aartshertog zoo mogelijk terecht te brengen; maar Don Jan twijfelde zelf aan zijne goede trouw[3], en was er zelfs die zeiden, dat Matthias van Rudolf aanbevelingsbrieven naar Frankfoort en aan de algemeene Staten meê had.[4] Ook de meerderheid dier Sta-

---

[1] Zie over die onderhandelingen de mededeelingen van Gachard, *Corr. de G. le Tac.* IV. p. XLIII ss.

[2] Den 26 Augustus was deze met eene zending der Staten aan den keizer, en de geheime boodschap der Heren, naar Weenen vertrokken. (Zie Gachard *Corr. de G. le T.* p. XLIV) In de *Hist. de Brux.* (I p. 469) wordt verkeerdelijk de 26e Oct. aangegeven, een tijdstip waarop Mathias reeds in 't land was.

[3] *Corr.* t. pl. p. LII.

[4] Ald. p. LIII.

ten was echter door Aerschots onverhoopte mededeeling niet weinig verrast, en wist in 't eerst niet wat er van te denken. Slechts de Prins van Oranje had, naar 't schijnt, voor drie of vier weken, toen hij nog te Geertruidenberg en Maelstede reeds te Weenen was, van Aerschots broeder, Havré, ter loops eenig naricht omtrent de gevoerde onderhandeling gekregen, maar zich ook daartoe al zijn kennis aan het gewichtig opzet bepaald. Zijn eigen uitkijk was, men weet het, meer naar de Fransche zijde [1], waar de onderhandelingen met Anjou — hoewel voor eenige maanden meer slepende, toch altijd nog op gang waren. [2] Anjous zuster — wij hoorden 't — was hier zelve zijn belangen komen aandringen, en ook persoonlijk had hij zich, in 't begin van September, met een schrijven aan de Staten gericht, waarbij hij hun hulp en bijstand tegen elken vijand, met name tegen den Spanjaart, beloofde. Wel denkelijk mag men den maatregel als tegen hem en den hem voorstaanden Prins [3] gericht rekenen, op wiens aanwassenden invloed men naijverig, en dien men weinig belust was door een bewindvoerder zijner keuze,

---

1 Toch had ook hij zelf in Mei, tot verbijstering van den keizerlijken afgevaardigde Dr Geil, dezen verklaard, dat deze landen veel liever een van 's keizers broeders als landvoogd erkennen moesten, dan „onder een bastert te staan." Zie Andreas Kristiaans sshrijven aan Graaf Jan, *Arch. supplt.* p. 197.

2 Zie daarover de aantt. van Mr. Groen, *Arch.* VI p. 184 s.

3 Tegen dezen voorzeker wel het meest, en verklaart ons dat, hoe bijv. een aanhanger van Anjou, als Lalaing — door zijn gehechtheid aan den Roomschen godsdienst — en een handlanger des Prinsen als Heze — om gelijke reden — Matthias voorstonden. Zie des laatsten verzet tegen 't benoemen van Oranje tot landvoogd van Brabant, in de *Relation* in Gachards *Rapport* over 't Ryselsch Archief, p. 202.

en die zich naar hem natuurlijk richten zou, bestendigd te zien. Er was er zelfs die zeiden, dat men maar al te veel reden had, zich over den gedanen stap te verblijden, daar men anders gevaar liep, dat zich de gemeente een hoofd naar eigen goeddunken koos; dat men daaromtrent, ook zelfs thans nog niet geheel gerust kon zijn, wilde men de propoosten gehoor geven die er te Brussel gevoerd werden, en den ophef, daar gemaakt, van verstandhouding dienaangaande met Gent en andere Vlaamsche steden. Men doelde daarbij blijkbaar op den afgod des volks, den Prins van Oranje zelf. Don Jan en zijn aanhang zagen in de komst van Matthias vooral een tegenwicht tegen Frankrijk, en de graaf van Megen meldde hem uitdrukkelijk, dat hij den aartshertog liever dan Anjou zag; „zoo'n generaal zonder geld" schreef hij „kan ons niet veel afbreuk doen." [1] De keuze der Nederlandsche heren was, buiten zijn prinselijkheid van den bloede — die hen vleide zonder hun in de oogen te steken — bovenal ook om zijn verwantschap met Filips, en de ijdele hoop, dat deze in de keus zou stemmen, op hem gevallen. Ook zijn lieve en gemakkelijke manieren, zijn zachte, leidzame aard, moesten hem aanlokkelijk voor hen maken, al zouden niet zij, maar de Prins van Oranje daar vervolgens al het voordeel van plukken. De Prins toch begreep al gaauw, dat, zoo men den jongen heer, naar de uitdrukking van zijn broeder Jan [2], slechts van goeden raad voorzag en hem wel onderrichtte, alles nog ten beste loopen kon. Men nam Aerschots mededeeling in de Staten, na de eerste verrassing, als

[1] Zie hierachter. Weinig recht had Motley dus te zeggen, dat „the Governor was beside himself with fury." III p. 190.

[2] Zie zijn schrijven aan den Landgraaf, van 1 Nov. *Arch.* VI p. 216. Verg. ook Leoninus brief aan den Prins, ald.

de kennisgeving eener gedane zaak aan, en droeg nu Oranje, Aerschot, Bossu, Rassinghem en Champagney, met eenige anderen, de taak op, de voorwaarden te ontwerpen, op welke men Matthias als landvoogd ontvangen zou. Zijn voorloopig verblijf wilde men eerst te Bergen (in Henegouwen) vestigen; maar op de aanmerking van Vlaanderen, dat dit te veel binnen 't land zou zijn, nam men den volgenden dag Oranjes voorstel aan, hem Nijmegen daartoe aan te wijzen. Toen men echter ruim acht dagen later, en voor hij zelf nog over de grenzen was, het ontwerp gereed had, besloot men hem naar Lier te laten komen, terwijl men de ontworpen bepalingen met een begeleidenden brief naar de verschillende gewesten ter beoordeeling zond. [2]

De eerste wederwerking van Matthias' ontbieding, moest al dadelijk hun, die er een vermindering van Oranje's macht meê beoogden, weinig toelachen. Zij ging van de hem bijkans aanbiddende Brusselsche gemeente uit. Sedert zijn terugkomst onder haar was zijn invloed nog aanhoudend gestegen. De zorg, voor hare stoffelijke belangen betoond, paarde zich met zijne werkzame bemoeyingen voor 't algemeene best, om hem haar altoos dierder te maken. Nog dezer dagen had hij met eenige overheidspersonen de vestingwerken bezichtigd, en, van hare ongenoegzaamheid overtuigd, bij de drie leden ten raadhuize op den meest vaardigen spoed ter versterking aangedrongen. Met de hem eigene innemendheid, had hij toen tevens in de hartelijkste taal zijn dank betuigd voor de genegenheid, die men hem betoonde, en daarbij de grootste onderlinge eendracht, en met name een wenschelijk ontzag voor de alge-

---

[1] Zie de mededeelingen bij Gachard, *Corr. de G. le Tac.* IV p. LVII.

[2] Zie beide bij Bondam IV bl. 8 en 13.

meene Staten aanbevolen, opdat men deze niet van zich vervreemdde.[1] Bij de weinig eerbiedige, de onstuimige wijs, waarop men gewoon was, dien Staten den volkswensch te komen uiten, was zulk een aanbeveling gansch niet overbodig, en nam men die uit zijn geliefden mond — zonder blijvend gevolg trouwens — gaarne aan. De liefde, die men hem toedroeg, de vereering, hem bewezen, was — naar de aanteekening van een ooggetuige[2], den agent van Beyeren — thans tot die hoogte geklommen, dat zich de vrouwen op straat, met gevouwen handen, voor hem op de knieën wierpen, en men hem „als ware hij God zelf" vierde. Dagelijks hielden de burgers de wacht voor zijn hof, en volgden hem waar hij wenschte. Eens, dat hij wat later dan anders ter vergadering verbleef, begon men, zich verontrustende, van verraad te mompelen, en greep naar de wapens. Dadelijk ontstond er een algemeen alarm; men ging de poorten bezetten en talrijke groepen spoedden zich naar de vergaderzaal, en voelden zich niet gerust, voor zich de aangebeden Prins aan een der vensters vertoond had. Een der grootste heethoofden dorst zelfs, niet lang daarna, aan Lalaing en Heze verklaren, dat, zoo men hen aan de komst van den aartshertog deelachtig wist, hun hoofd gevaar liep[3]. Om den Prins dan ook voor het onrecht hem daarmêe — huns inziens — gedaan, zooveel doenlijk schadeloos te stellen, begreep men hem tot Stadhouder van Brabant te moeten verheffen; een Stadhouderschap, dat anders met de algemeene landvoogdij samensmolt, en dus

---

[1] Henne et Wauters *Hist. de Brux.* I. p. 468.

[2] Zie de woorden daaruit aangehaald in de *Hist. de Brux.* t. pl. 469.

[3] Ald. p 470. Verg. *Corr. de Guill. le Tac.* IV p. LXXV aant.

voor 't oogenblik in ieder geval open stond. St. Pieters nacy stelde — 19 October — voor, haar tot een afzonderlijk en blijvend staatsambt te maken, en aan Oranje op te dragen. Zes andere naciën en de vijf burger vendels vielen haar daarin onmiddelijk bij, en bood men nu den volgenden dag den Brabantschen Staten een verzoekschrift in dien zin aan. Brabant had — meende men — zoo goed als ieder ander gewest, op een afzonderlijk stadhouder recht, en verzocht daarom, zonder 's Prinsen naam te noemen, uit de voornaamste heren van 't hertogdom — hij was (men weet het) o. a. Baron van Breda — dien te kiezen, die daar, door zijn bekwaamheid en eerlijkheid, het meest geschikt toe voorkwam, om daarna de bekrachtiging dier keus van de algemeene Staten te erlangen.

Geestelijkheid en Adel van Brabant toonden zich weinig met dat voorstel ingenomen. Egmont en Heze, den bedoelden stadhouder lichtelijk herkennende, verklaarden, dat zij onder geen ander dan een Katholiek wilden staan, en Aerschot sprak in gelijken zin. Men dorst intusschen niet terstond geheel weigeren, en grondde zich dus op de afwezigheid der meeste leden, om een uitstel te verkrijgen, waarna men de zaak op nieuw zou kunnen aandringen. Het Brusselsche volk wilde daarvan echter niet weten; burgers uit Antwerpen, Leuven, en Den Bosch, de drie andere hoofdsteden van 't gewest, sloten zich bij de Brusselaars aan, stormden met hen de vergaderzaal binnen, en lieten met hun dreigend getier niet af, voor de Prins tot bewindvoerder in Brabant benoemd was. Zoodra deze, na eenig aarselens, de benoeming had aangenomen, boden de drie leden van Brussel met de Antwerpsche

[1] *Hist. de Brux.* t. pl.

gildedekens, den algemeenen Staten een verzoekschrift aan, om de keuze van Brabant goed te keuren en 's Prinsen lastbrief dien ten gevolge uit te vaardigen. De algemeene Staten waren evenmin als die van Brabant, algemeen voor den maatregel gestemd. Ook hunne meerderheid waagde 't echter niet den volkswil te weêrstreven; zij veroorloofden zich alleen, ten einde de gegewone orde van zaken niet te zeer te krenken, den duur van 't bewind tot op de aanneming van den nieuwen algemeenen landvoogd te beperken, en zeiden dien ten gevolge — in hun vergadering van 22 October — met de verheffing des Prinsen tot bewindvoerder tusschentijds, dat is Ruwaart [1] van Brabant, mits onder goedkeuring der verschillende gewesten, in te stemmen.

De hertog van Aerschot, die, eenige weken vroeger, in plaats van den afvalligen graaf van 't Roeulx, tot stadhouder van Vlaanderen benoemd was, werd — twee dagen na 't gebeurde — als zoodanig plechtig erkend, en trok nu naar Gent, om er al aanstonds de Staten van Vlaanderen, in zake van 't Ruwaartschap, te hooren. Zijn kennelijk voornemen was, hen zoo mogelijk de benoeming te laten afkeuren, en slaagde hij daarin — tot zijn eigen ongeluk — geheel naar wensch. Even als 't Brusselsche, vereerde ook 't Gentsche volk den Prins in de hoogste mate. De stad had nog dezer dagen, door zijn toedoen, van de algemeene Staten al die vrijheden herkregen, haar, na den opstand van 1539, door haar eigen ingeboren, keizer Karel V, tot straf van haar overmoed, ontnomen. Maar

[1] *Ruwaart*, eigentlijk zooveel als *Rustbewaarder*, de titel eens tijdelijken bestuurders, tot dusver tweemaal in Brabant verleend; verg. de aant. van Mr Groen v. Pr. *Arch.* VI 209, en de daar aangehaalde van Van Wijn op Wagenaar.

niet als de Gentsche gemeente, dacht de meerderheid van geestelijkheid en edelen in de Vlaamsche Staten. Deze aarselde dan ook in geenen deele, Oranjes benoeming te verwerpen, daar hij eerstens niet van den Roomschen godsdienst en dus ook niet geroepen was, aan 't hoofd van een gewest te staan, dat zich, bij de bezworen Uny, tot de handhaving van dien godsdienst verplicht had; daar hij voorts reeds Stadhouder van Holland, Zeeland, en Utrecht, en algemeen Admiraal was, en beide eerstgemelde gewesten reeds over zijn voortdurend afwezen hadden geklaagd, zich ook de nieuwe betrekking met de andere niet vereenigen liet; en daar buitendien het Ruwaartschap, bij de aanstaande komst des Aartshertogs, toch maar van korten duur en 't niet de moeite waard zou zijn, er den Prins meê lastig te vallen.[1] Om al deze redenen, zeiden edelen en geestelijkheid, alle aansprakelijkheid voor de gedane benoeming van zich te schuiven.

Een van de leiders der Gentsche volkspartij, Frans van de Ketele, heer van Ryhove, had dit verzet van beide leden niet afgewacht, om — bij hunne hem kenbare warsheid — zich persoonlijk bij den Prins te vervoegen, ten einde hem omtrent een of ander maatregel — des noods van geweld — tegen de weêrstrevende staats- en kerkgrooten, te raadplegen. De Prins kon zich in zoo iets natuurlijk niet mengen: na zich dus eerst behoorlijk over 't vermetele van 't opzet te hebben uitgelaten, haalde hij er de schouders over op en deed er voorts het zwijgen toe; maar de ijverige Marnix, zijn innerlijken wensch radende, gaf Ryhove onbewimpeld te kennen, dat hij, zonder den Prins langer lastig te vallen of meer woorden te verspillen, de

[1] Zie het uittreksel uit hun besluit in de *Corr. de G. le T.* p. LXX.

zaak, zoo hij 't hart had, maar in 't werk moest stellen [1]. Ryhove keerde nu naar Gent terug, bepaalde er, met den heethoofdigen Jan van Hembyze, alles voor de uitvoering, en vervoegde zich daarop den 28en met een menigte volks, 's avonds elf uur bij Bucho van Aytta, den provoost van St. Baafs, waar Aerschot gehuisvest was en reeds te bed lag. Hij dwong den verrasten hertog, hem onmiddelijk naar zijn eigen huis in de Donderstraat te volgen, waar hij hem in bewaring hield. Hembyze verzekerde zich inmiddels van de heren van Moescron en Zweveghem, grootbaljuwen van Gent en Oudenaarde, en den baron van Rassinghem; terwijl een zijner vurigste aanhangers den heer van Eecke, Cornelis de Scheppere, en den Vlaamschen raadsheer Jakob Hessels — het beruchte oud lid van den bloedraad — met zijn ambtgenoot in dien raad, Jan de la Porte, gevangen nam. Ook zij werden naar Ryhoves huis gevoerd, en daar voorloopig bewaakt [2].

Niet gering was de ontsteltenis, door 't gerucht van 't gebeurde in Brabant, en vooral te Brussel bij de Staten verwekt. Oranje, die zich tijdelijk te Antwerpen ophield, zond terstond van daar den heer van Ohain af, om zich van alle medewerking aan die „fraaye onderneming" vrij te spreken; waarmêe hij, naar de opmerking van een tijdgenoot, al aanstonds zijn eigen meening verklapte, dat dat anders niet onwaarschijnlijk ware, en dus velen in die meening versterkte. In al de onrust van 't oogenblik en de onzekerheid, wat hun, bij dien stouten geest des volks, zelf wellicht nog te wachten stond, vaardigden de Staten onmiddelijk drie der hunnen naar Gent af, om er al hun leedwezen over den

[1] Groen, *Arch.* VI p. 217, en het daaraangehaalde verhaal van Van Meteren.

[2] *Corr. de G. le T.* IV p. LXXIII, s.

aanslag te betuigen; zij zonden den heer van Willerval naar den Aartshertog, opdat hij zich niet noodeloos ongerust maakte, en schreven aan den Prins van Oranje, om hem ten dringendste naar Brussel te roepen, waar zij zich zonder hem blijkbaar weinig veilig achtten [1]. Zij lieten daarenboven door den heer van Saventhem en den secretaris Asseliers, van wege Brabant naar hem afgevaardigd, zijne tusschenkomst te Gent tot bevrijding der gevangenen verzoeken. Dit laatste bracht dan ook te weeg, dat de hertog van Aerschot den 10en November weder losgelaten werd, onder schriftelijke en verzegelde belofte, dat hij al 't voorgevallene vergeten zou. Bij zijn weêrkomst te Brussel lieten hem de algemeene Staten, door een deftige bezending, hun deelneming over 't gebeurde betuigen.

Aan het dringend aanzoek, zelf naar Brussel te keeren, zeî Oranje, om allerlei redenen, nog niet te kunnen voldoen. Hij droeg echter den heer van St. Aldegonde op, deze gelegenheid waar te nemen, om den Staten van zijnentwege tot eene vaste vereeniging, van alle wantrouwen vrij, uit te noodigen, opdat men — thans vooral, nu de vijanden voor de deur stonden — in geen meerder moeilijkheid vervallen mocht. Den 4en November bracht Marnix 's Prinsen heilzame voordracht ter tafel, zonder dat ons evenwel de korte aanteekeningen omtrent het verhandelde iets naders daarover mededeelen. Uit een brief echter, vijf dagen later door Marnix aan den Prins gericht, blijkt ons, hoe deze, bij een nader schrijven van den 7en, de maatregelen, ter voorkoming aller dreigende gevaren te nemen, onder drie punten had gebracht: geldmidde-

[1] Marnix schrijft het met ronde woorden: „sans sa présence nous sommes icy certainement perdus." *Arch.* VI p. 120.

len, krijgswezen, en de gewenschte vereeniging aller gewesten. Men kon echter — naar Marnix' juiste opmerking — op beide eerste punten alleen dan iets goeds hopen, wanneer men zich vooraf in 't algemeen belang trouwhartig vereenigd had. Om daartoe te geraken, sloeg nu 's Prinsen schrijven — naar 't schijnt — eene algemeene vergadering met onbepaalde volmacht voor, die zulk eene vereeniging in 't leven roepen en daarbij tevens krijgs- en geldwezen regelen zou. Marnix, die zijn voorslag gedurende de avondzitting zelve der Staten ontving, had er hun al aanstonds opening van gedaan, en ook terstond in last gekregen, er een ontwerpschrift over op te stellen. Reeds den volgenden morgen had hij aan dien last voldaan; maar was toen, bij nader indenken, tot de slotsom gekomen, dat de voorgeslagen weg — hoe doeltreffend in 't eind — wel wat wijdloopig wezen zou. Om toch zulk een algemeene vergadering — als hier vereischt werd — te verkrijgen, zou het noodig wezen eerst de gewestelijke Staten afzonderlijk te doen vergaderen; daar men zich verzekerd kon houden, dat de verschillende steden haar afgevaardigden alleen met toestemming dier Staten de vereischte volmacht zouden geven willen, of zoo al de eene daartoe overging, de andere zeker niet, en daarmede zou dan een lange tijd verloopen. Verder mocht men vreezen, dat noch gewesten noch steden — vooral op 't punt der geldmiddelen — hun afgevaardigden zulk een volmacht, zonder ruggespraak met zich zelf, zouden schenken, of zoo de een daar bij toeval in toestemde, de ander zou er zich tegen verzetten; 'tgeen

[1] Het stond daar maar al te slecht meê. „De noste costé" schreef Marnix den 2en „il n'y a ordre ny argent ny contentement." *Arch.* VI p. 219. Over het geheele beloop der krijgszaken zie het volgende hoofdstuk.

eene algemeene vertraging te weeg zou brengen. Hij gaf het daarom den Prins in bedenking — en ziedaar het hoofdpunt van zijn belangrijk schrijven — of niet in dat wegnemen van 't wantrouwen vaardiger, en zonder zulk eene algemeene vergadering, voorzien kon worden. Daartoe had men, in de loopende Statenvergadering maar een degelijk formulier van Uny, een Bondschrift op te stellen, in den vorm ongeveer van 't vorige maar met de noodige veranderingen, en dat naar alle zijden af te vaardigen. Velen zouden daaraan, naar zijne meening, gaarne hun bijval schenken, de noodzakelijkheid in 't oog vattende, die ieder inzag, om in de hevig drukkende bezwaren te voorzien. Was toch dat punt eens uitgemaakt, dan zou men den raad aller wijze lieden minder verdenken, gunstiger aanhooren, en met meer warmte ten uitvoer leggen; waardoor dan tevens, zoo in de behoefte van 't geld- als krijgswezen, gemakkelijk te voorzien ware [1].

Marnix' verstandige voorslag, door den Prins beaamd, vormde den grondslag dier nadere Brusselsche Uny, die een maand later — den 10en December — door de algemeene Staten werd vastgesteld, en als welks eigenlijk ontwerper men dus hem te recht mag roemen. In tegenstelling der eerste Uny; die de kerkelijke verdeeldheid, en met die verdeeldheid, het wederzijdsch wantrouwen van 's lands ingezetenen bestendigde; bepaalde deze, dat „Roomschen beide en Onroomschen, elkanders onkreukbare rechten erkennende, met alle middelen en vermogen, tot eigen lijf en leven toe, den aanstoot en 't geweld der vijanden van 't gemeene va-

[1] Zie Marnix' geheele schrijven hier achter. Wij hebben er opzettelijk te langer bij stil gestaan, als er zich tot dusver, over den eigenlijken oorsprong dezer Uny, minder bepaalde voorstelling gevormd had.

derland zouden wederstaan en beletten, en het voornemen breken van elk die, tegen recht, rede en billijkheid, de wapenen opnam, om hun oude voorrechten en vrijheden te verdrukken of te schenden, en hen weder te brengen onder het juk van de slavernij der vreemdelingen, onder welk deksel, kleur of schijn het dan ook mocht wezen."

Twee of drie dagen vóórdat, op laatstgemelde dagteekening, deze Uny tot stand kwam, was Don Jan, bij openbaar placaat van 7 December, tot 's lands vijand en van de landvoogdij vervallen verklaard, en werden de voorwaarden voor die van Matthias voor goed vastgesteld. Laatstgemelde was den 28en van Maastricht naar Diest gekomen, daar, van wege de Staten, door Egmont, P. van Melun (Seneschalk van Henegouwen), en Leoninus verwelkomd en voorts naar Lier geleid, waar hem graaf Jan van Nassau namens den Prins kwam begroeten. Weldra echter gaf hij zijn wensch te kennen, om Lier, waar een aanstekelijke ziekte heerschte, weder te verlaten; en was hem toen (bij besluit der Staten van half November) veroorloofd zich van daar naar Antwerpen te begeven, waaraan hij, op uitnoodiging van 't bestuur dier stad, den 21en der maand gevolg gaf. Bij zijn komst reed hem de Prins te gemoet, en bewees hem tijdens zijn verblijf opentlijk steeds alle eer. Veertien dagen later (6 Dec.), toen uit de verschillende gewesten de ontworpen bepalingen zijner landvoogdij waren terug gekomen, werden deze ter Statenvergadering in behandeling genomen, en na hevigen redetwist den 8en December vastgesteld. Niettegenstaande er, naar 's Prinsen oordeel, een nog uitgebreider gezag aan 's lands volk en gemeente in had toegekend moeten worden, luidden zij ook in den aangenomen vorm reeds onlandsheerlijk genoeg, en dochten

Don Jan zoo overdreven, ongewoon, onbillijk, en onredelijk, als had men nooit heer of vorst gekend of kende dien nog; zij repten noch van den godsdienst, noch van 's konings gezag, en zochten alleen de macht van „'t gemeene volk" te vestigen. Hij begreep alleen niet, dat juist die schimpnaam van „volksstaat", dien hij het op haar gegrondveste gemeenebest gaf, de grootste lofrede op die misprezen bepalingen was. Maar ook die staatsleeraar onzer dagen [1], die het haar als een lak aanwrijft, dat de regeering, door haar bedoeld, al liet men er den titel van heer in gelden, inderdaad republikeinsch was; ook hij zag haar eigenlijken aard en strekking voorbij. Kent toch onze „constitucioneele" eeuw iets anders dan dergelijke republieken — onder 't nagebleven uiterlijk van welken verouderden vorstennaam dan ook? — Zij bepaalden, dat de aartshertog niet slechts den koning, maar even als alle hoofden van gewesten en steden, alle officieren en soldaten zelfs, ook den algemeenen Staten zweren zou; dat een Staatsraad, door die Staten gekozen, bij meerderheid van stemmen alles zou beslissen; dat de landvoogd, ook met dien Raad niets gewichtigs en 't algemeene best rakende — belasting, leening, oorlog, vrede, verdrag of wat anders — zonder die Staten kon vaststellen; dat hij geen placaat noch afkondiging zonder hun voorkennis en goeddunken kon uitvaardigen. De Staten, zoowel algemeene als gewestelijke, konden zoo dikwerf en zoo lang zij wilden samen komen; en zoo een dier bepalingen geschonden werd, had men recht zijn toevlucht tot de wapens te nemen [2].

---

[1] Mr Groen v. Pr. (*Arch.* VI 259): „sous un tel régime, qu'on laissait ou non le titre de Seigneur au Roi d'Espagne, le Gouvt était de fait républicain."

[2] Zie den korten inhoud ald. t. pl.

Hoe hard zij Don Jan mochten klinken, zijn jonge neef van Oostenrijk aarselde geen oogenblik ze te onderschrijven. Door Oranje, die zich te Antwerpen bevond, en eenige van Brussel afgevaardigde heren [1], met de hem gestelde voorwaarden bekend gemaakt, schreef hij den 17en December aan de Staten, dat hij, na lezing en rijpe overweging hunner bepalingen, geenerlei bezwaar kon noch wilde maken tegen 'tgeen door hen zoo wijselijk, voor het algemeene welzijn, rust, en vrede, was goedgevonden [2].

Was men 't over en met den nieuwen landvoogd eens, men diende thans ook den nieuwen Staatsraad tot stand te brengen, die met hem het hoog bewind zou voeren. Reeds in de eerste dagen van October had men zijne aandacht op die zaak gevestigd, en toen in de eerste plaats, met algemeene stemmen, den Prins van Oranje daarin benoemd, die echter, om verschillende redenen, geweigerd had daarin toe te treden [3]. Sedert was de zaak slepende gebleven, en werd nu den 20en December, bij de terugkomst der afgevaardigden naar Matthias, hervat. Deze brachten toen een elftal namen ter tafel, in overleg met den Prins van Oranje door hen gekozen, en waarbij o. a. ook die des heeren van St. Aldegonde gesteld was [4]. Zoo weinig echter hechtten de beginselen der nieuwe Uny nog onder de meerderheid der Staten, dat haar ontwerper zelf — zoo min als vier andere verklaarde aanhangers van den Prins, Liesvelt, Liedekerke, Marolles, en Steenbeke — hare stemmen niet op zich bepaald zag. Slechts de abt van St. Geertrui was er met twee stemmen (10) door; buiten hem werden Leoninus en Froimont (elk met 16),

---

[1] Hunne namen zie *Corr. de G. le T.* IV p. LXXXIV. [2] Ald.
[3] *Arch.* VI p. 270; *Corr. de G. le T.* IV p. XLI.
[4] Zie het *Rapport* bij Bondam IV bl. 208.

Meetkerke (15), Bossu, Frésin, Willerval (met 14), Sasbout (met 11), Havré, Champagney en Beveren (even als hij, met 10) gekozen; Asseliers (12) en Sille (8) werden tot secretarissen benoemd. Wel mocht de Hollandsche afgevaardigde, die den volgenden dag den Prins het gebeurde meldde, zich over dien uitslag, bepaaldelijk wat Marnix betrof, beklagen. Het had nu al den schijn, meende hij, als wilde men Holland en Zeeland buitensluiten, die toch met de andere gewesten een gelijk recht hadden, hun belangen daar vertegenwoordigd te zien. Te vergeefs dat men, door een vermeerdering van 't aantal leden, nog gepoogd had er ook Marnix (met zijn 7 stemmen) binnen te loodsen. Men had daar niet van willen hooren, en zelfs evenmin willen toestemmen, dat, mocht er van de anderen een of meer bedanken, hij en de overige der minderheid daarvoor in de plaats zouden treden; men wenschte dan tot eene nieuwe verkiezing over te gaan [1]. Gelukkig dat de Staten, bij die beklagelijke eenzijdigheid, die gewetenlooze uitsluiting, buiten den Prins en het Brusselsche volk rekenden. Reeds voor eenige dagen had een van zijn hoofden, de ons bekende Mr. van der Straten [2], den Prins de woelingen der weêrpartij in de Staten geschetst, en hem daarbij op Champagney en den hertog van Aerschot gewezen. Met name had hij genen als een man gedoodverwd, die der goede zaak de slechtste diensten bewees, en door elk voor 't bederf van 't gemeenebest gehouden werd; wiens proces — hij achtte daartoe stof genoeg voorhanden — hij dan ook binnen kort beloofde op te maken. Toen daarop nu dezelfde man — met voorbijgang zoo veler meer geliefde namen — in den Staatsraad gekozen was, was zijn

[1] *Arch. suppl.* p. 200 s. Verg. de laatste Bijlage hierachter.
[2] Zie zijn brief van 10 Dec., *Arch.* VI p. 262.

maat volgemeten, en dienden „de goede burgers der stad Brussel", gelijk zij zich noemden, bij de Staten een uitvoerig vertoog in, waarin hunne rechtmatige grieven tegen hem in alle bijzonderheden werden ontvouwd.[1] Bepaaldelijk werd het er aan zijn en zijner vrienden toedoen geweten, dat eenige van de voornaamste en bekwaamste patriotten — als de abt van Marolles, de heer van St. Aldegonde, Steenbeke en de advocaat Liesvelt — voor hem zelf, Havré, en and. hadden moeten achterstaan. Ook den met hen gekozen Sasbout en zelfs Leoninus spaarden zij daarbij niet, maar klaagden hen — en den eersten bovenal — als baatzieke lieden en gunstbejagers aan, wien 't algemeene best weinig ter harte ging. Leoninus stond natuurlijk — ook bij den Prins — om zijn degelijke bekwaamheid, in te hoog een aanzien, was te algemeen geacht, dan dat de lichtgeraakte vrijheidszin des volks hem zijn billijke aanspraak op een plaats in den nieuwen raad had kunnen rooven. Maar wat de andere drie genoemden betrof, al hadden ook Sasbout en Havré reeds in 's konings Staatsraad gezeten, hunne vrienden in de Staten waren niet bij machte, hen in dien der Staten te houden. Den 29en December waren zij gedrongen op de gedane keuze terug te komen, en voor Champagney, Havré, en Sasbout, Aldegonde, Liesvelt, en Marolles zitting in den Staatsraad te geven.

Nog een nieuwe triomf echter zou dit zelfde jaar de Brusselsche volkspartij bij al haar vorige voegen. De Prins van Oranje was, op dringend aanzoek der Vlaamsche

[1] Men heeft dat stuk voor een werk der partijzucht willen uitmaken, maar Champagneys met Don Jan gewisselde brieven wijzen genoegzaam uit, hoe weinig hij den eerlijken naam verdiende, die hem o. a. Motley en Robaulx nog toekennen. Verg. den *Nederl. Spectator*, 1860, bl. 124.

Staten — en zoo zij hoopten, in 't belang der gevangenen — in de laatste dagen van 't jaar, met zijn broeder Jan naar Gent gekomen. 's Avonds van den 29en hield hij er bij fakkellicht zijn glansrijken intocht; muziek en schouwspel, welkomstschoten uit haakbus en kartouw, schitterende vreugdevuren begroetten er den beweldadiger der stad, den lieveling des volks. Op een kunstrijke stellazië vertoonde zich de Maagd van Gent, en heette hem in niet minder kunstrijke verzen binnen hare stede welkom.[1] Hoe hartelijk gemeend hare betuigingen echter waren, voor de gevangen heren mocht het den Prins niet gelukken, de Gentenaars tot toegevendheid te stemmen. Heel ernstig heeft hij dat wellicht ook niet beproefd; men verhaalt althans, dat hij de Ryselsche afgevaardigden, die hem de belangen van hun Stadhouder Rassinghem kwamen aanbevelen, toevoegde: of zij wel wisten wat zij deden? en maar eens moesten nagaan, wat de loslating der graven van Berlaimont en Mansfelt had te weeg gebracht; terwijl hij wat later aan de Vlaamsche Staten te Dendermonde zijn verwondering betuigde, dat men zich voor die heren zoo in de bres stelde; voor Egmont had men dat niet gedaan. Tijdens nu de Prins te Gent was, waakte te Brussel het volk voor zijne belangen bij de algemeene Staten. Reeds was er bij die van Artois bepaald, dat, was Matthias eens tot Landvoogd aangenomen, niemand dan hij zijn Luitenant moest zijn; een voorslag geheel uit het hart der Brusselaars gesproken[2]. Zoodra de voorwaarden der landvoogdij uit de verschillende gewesten waren teruggekomen, verlangden zij — 9 Dec. — daar inzage van, verklarende door

[1] Zie de *Nederl. Geschied.* II. bl. 221.

[2] Zie den reeds aangehaalden brief van V. d. Straten, p. 263.

het lichtvaardig toelaten van Don Jan al te zeer bedrogen te zijn, om zich den aartshertog anders, dan na rijpe overweging der voorwaarden, te laten welgevallen. Twee dagen later besloten zij tot de goedkeuring. Nadat daarop de Staten, na Matthias' gave berusting in de ontworpen bepalingen, den 30en besloten hadden, hem — zonder de weêrkomst des Prinsen af te wachten — den 5en January in Brussel te ontvangen, om er den 6en den eed te doen; lieten zij — den 1en — bij de drie leden der gemeente aanvragen, of hun die dag aangenaam zou zijn. Deze gaven daarop echter terstond te kennen, den Prins vooraf als Stadhouder bestendigd, en tot Matthias' Luitenant benoemd te willen zien. En hoewel nu de Prins, van dat aanzoek vernemende, verzocht had, hem — om des vredes wille — geen stadhouder, en graaf Philips van Lalaing Luitenant te maken, en de Staten eerst besloten hadden, den uitgesproken volkswensch geen gehoor te geven; lieten de Brusselaars zich daarin echter niet gezeggen, maar bleven het eenmaal geuite verlangen onwrikbaar handhaven. Bij zulk een stand van zaken scheen het den Staten — naar de uitdrukking van hunne Jpersche leden — immers zonder zoo groot gevaar voor hen zelf, als waarin niemand gaarne vallen zou, „kwalijk doenlijk", bij hun eerste besluit te volharden. Van daar dat de meerderheid hunner leden, in hun avondzitting van den 8en, eindelijk begreep, om verschillende redenen, en in 't bijzonder ten einde de komst van den nieuwen landvoogd (voor 't welvaren van den lande van zoo hoog belang) te bespoedigen, den Prins van Oranje in zijn Ruwaartschap van Brabant voorloopig te handhaven, en wel tot dat — naar de Gentsche bepalingen — de bijeen te roepen algemeene Staten de zaken van 't land geregeld zouden hebben. Wat zijn Lui-

tenantschap des landvoogds betrof, bepaalden zij, dat aan Zijne Hoogheid te willen verzoeken. Den volgenden dag werden Havré en de abt van Marolles naar Antwerpen afgevaardigd, om van Matthias den dag te vernemen, waarop hij verlangde zijn intocht te doen. Deze nu daartoe eerst den 14en bepalende, gaf daar Oranje kennis van, met verzoek hem daarbij te vergezellen. Daar echter de Gentenaars eerst nog hun Wet door hem vernieuwd wenschten, werd het een dag of wat uitgesteld. Matthias was onderwijl naar Mechelen gekomen, van waar hij zich den 18en naar Willebroek begaf, om van daar met den Prins samen naar Brussel te trekken. Daar was inmiddels alles tot beider feestelijke ontvangst voorbereid. [1] Tusschen Bossu en Egmont gezeten en van zijn broeder Jan, tusschen Aerschot en Havré, voorafgegaan, reed de Prins voor den Aartshertog uit, wien de keizerlijke gezant, de graaf van Zwartsenberg, met ontblooten hoofde, volgde. Die van den adel van hun gevolg, de leden der drie Raden, en de dusgenoemde Geslachten waren hem te gemoet gekomen. Aan de poort verwelkomden hem de goêliên der negen naciën, elk een flambouw in de hand. Langs de met groen, vlaggen, eerepoorten, en opschriften rijk versierde straten reed de stoet Brussel door. [2] Aan den Steenweg werd de nieuwe landvoogd met zijn verhoopten luitenant, in een zoetvloeyend lied, van den dichter Houwaert begroet, welks even hartelijke als zangerige verzen, hen als 's lands bevrijders en verlossers verheerlijkten:

Gelijkerwijs vol rouwen Zat 't volk van Israël,
In d' Babyloonsch landouwen, Deur tyrannië fel; —

---

[1] Zie daarover de *Hist. de Brux.* I p. 156.
[2] *Hist. de Brux.* I. p. 476. *Corr. de G. le T.* III p. XLVI.

Zoo hebben wij gezeten, In 't zoete Nederland,
Vol lijden ongemeten, Door Spaansche juk en band;
Maar God heeft ons gezonden Van Nassouwen, een helt,
Welk heeft den band ontbonden, Die ons dus heeft gekweld.
Daarna is 't lot gevallen, Op u, Matthias goed,
Die voortaan zult, voor allen Ons kwalen, geven boet.
Al zijt gij jonk van jaren, Weest daarom niet bezwaard,
Pompejus was ervaren, Al was hij ongebaard;
En Scipio deê zwichten Der Poeners moed en vreugd,
Toen hij ze kwam berichten, Zijnde in jonge jeugd.
En Alexander moedig, Dien men den grooten noemt,
Voor jonk ende voorspoedig Is niettemin beroemd.
Vertrouwt op God almachtig En weest van moede koen;
Al is de vyand krachtig, Hij en kan ons niet doen.
Oorlof Princen, hiermede, En welgekomen zijt
Tot Brussel in de stede, Nu en tot allen tijd!
God, die u heeft verkoren, Verleen u goeden raad,
Aartshertog hooggeboren! En bevrij u van 't kwaad!

Aan 't paleis werd Matthias, onder 't lossen van 't geschut op de wallen en 't gelui der feestklokken, door de algemeene Staten verwelkomd, terwijl de gansche stad — naar de uitdrukking van een ooggetuige — door 't ontsteken der vreugdevuren, als in brand scheen te staan. Den volgenden dag zonden de Staten vier hunner leden — Aerschot, Bossu, Fresin, en Adolf van Meetkerke — tot den Aartshertog, hem verzoekende om, bij den moeitevollen toestand van 't land, en in aanmerking der groote, zoo krijgs- als vredes-ervaring des Prinsen van Oranje, hem tot zijn algemeenen Luitenant te benoemen. Matthias stemde daarin willig toe; terwijl Oranje, die zich eerst weigerachtig toonde, zich vervolgens door aller aandrang belezen liet, de hem opgedragen betrekking, Matthias en de Staten voor hun onderscheiding dankend, te aanvaarden. De Aartshertog en hij deden toen, den dag daarna, in de groote zaal van 't raadhuis, hun eed in handen der Staten.

BIJLAGEN.

I.

(Zie Bijl. XLIV. bl. CXXI der vorige afdeeling.)

Poincten ende articulen den Prince van Orangiën geëxhibeert by de Staten 's lants van Hollant, dair op hoochnoodich schijnt voir 't eerste te voirsien ende yet seeckers besloten te worden.

---

1. Ende eerst belangende de bezwarenisse ende beschermінge van den lande ende steden van Hollant, hen begeven hebbende onder den schut ende behoede van zijne Princ. Excellie jegens alle aenslagen des viants, diemen ziet alleen zijn cracht, macht, ende listicheyt te strecken umme t'overvallen de landen van Hollt ende Zeelandt, dairaen alle d' ommeliggende Provinciën ende landen zoo grootlicx es gelegen, dat zonder te gebruycken de landen van Hollant ende Zeelant, de coopmanschap (wesende 't principaelste middel van der Nederlanden welvairt) in zijn train nyet en mach gehouden worden.

Tot welcker bewairnisse der voirsch. landen den Staten (onder correctie) nyet ongeraden en zoude duncken, te verzoucken assistentie van de Coninginne van Engelant.

Dat, omme alle confusie, voirder verloop, ende ongeregeltheit te beletten, ende 't lant gehouden te mogen worden in justicie ende goede politicque, S. Princ. Excie gelieve op der nominatie van den Staten te stellen een nieuwen Raet in de plaetse van de fugitiven ende absenten, hen onthoudende onder d'onderdanicheyt des hartogen van Alva. Insgelijcx oick eenige reeckenmrs, omme by der openinge alzoo van

der cameren van de justitie ende reeckeninge, die justitie geadministreert ende der Mats Hoocheyt ende heerlicheyt in al's bewaert te worden.

't Placcaet ende ordonnancie, by zijne Princ. Excie wtgegeven, te doen stellen in observantie ende tot conservatie van Zijnder Exie authoriteyt ende oevericheyt, de overtreders te doen exemplairlicken straffen, omme alsoo oick der officieren ende magistraten macht ende authoriteyt, in groote cleynachticheyt gecomen, wederumme opgericht ende gestijfft te worden, ende den moetwille van veele ongehoirsame ende oproerige ter neder geset.

Ende omme den oprechten, getrouwen, ende goetwilligen ingesetenen van Hollt moet ende vasten hoop te geven, van de landen in goede regeringe, onder behoirlicke rechten ende wetten gehouden te zullen worden], ende den viant ende allen anderen de wederpartye houdende, den mont te stoppen ende ons te zuyveren van 't gundt ons opgeleyt wordt, van de beroovinge ende plunderinge toegelaten aen geestelicke ende waerelicke persoonen ende huyssen, hoewel onder d' obediëntie ende bescherminge van de Princ. Excie staende, jegens alle recht ende redenen, contrarie voirgaende edicten ende toesegginge, vryelick sonder ontsich ofte straffe; dat diesaangaende onderzouck gedaen mach worden, ende alle beroovinge ende schade yemant t' onrechte aangedaen, by den schuldigen gebetert ende wederomme opgericht zal worden, voor zoo veel doenlick is.

Item, omme goede gebuyrlicke vriendschap ende vrede te houden mit die van Emden ende andere Oistersche steden, omme van denzelven te hebben toevoeringe van allen behoeften ende nootdrufticheyt van coorn ende munitiën van oirloge, etc. ende ten eynde oick die coopvaerderye ende zeevaerdige neeringe voor 't meestendeel in Hollt eenichsins in wezen blyve; dat mitterdaet gerestitueert ende wedergekeert worden die goeden, gelt ende coopmanschap, den burgeren, coopluyden, ende schippers der voirsch. stede by den onssen affgenomen. Omme 'twelck sonder lang treyn geëxecuteert ende volcommen te maken, Z. Excie gelieve te ordineren den cortsten wech ende gereetste middelen dairtoe dienende.

Dat oick die vrybuyters ende zeerovers, der zeevaert ende visscherye vooral hinderlijck wesende, verjaecht, ende die zee ende havenen van Hollt jegens dezelve geveylicht mach

worden, zoo anders een yegelick gedeterreert wort, zijn goet ende coopmanschap op Hollt te voeren of te schepen.

De luyden ende steden voorzien te mogen worden van behoorlicke ende nootlick garnizoen ende crijchsvolck, tot reedelicke bezoldinge, onder experte hopluyden ende bevelhebberen, zoo men tot noch toe in veele van dengenen, die hen als hopluyden ende capiteynen zijn dragende, weynich ervarentheyts heeft connen speuren nochte bevinden. Dairdeur zijl. die landen ofte steden niet alleen geen voordeel ofte proeffijt, mair ter contrarie, door quade crijchsordre, groote oncosten ende schade hebben aengedaen.

In wat manieren ende plaetsen die voirsch. garnisoenen gedeylt ende gespreyt zullen worden.

Datter toesicht genomen mach worden opte bewaernisse van de frontiersteden, zonderlinge voir desen tijt opten Briel, Wourden, ende Gorichem, diemen verstaet zoberlicken voirsien te wesen van provisie van coorn, van geschut, cruyt ende loot.

Is nootlick den platten lande voortaen beschermpt te worden van alle foulle ende overlast van crijchsvolck, dairdeur die contributie ende fournissement van den ommeslagen tot noch toe geheele verachtert zijn in der vougen, dat veel dorpen ende huysluyden zelve zijn berooft ende opgegeten, dat henluyden benomen zijn de middelen, omme heure portiën op te brengen, als gedragen hebbende groote oncosten, d' eene van vyer duysent, d' andere van vijff, zes, jae eenige van acht ende thien duysent-g. van 't onderhout ende tractement van den capen ende knechten, boven alle schaden geleden in hunne have ende goeden.

Dient mede voirsien jegens de bedelaers ende vagebonden, ten platten lande loopende opten huysman, tot grooten laste van dien, ende daerwt alle insolentie ende moetwillicheyt voortcomt, ende oick veel verspyers ende verraders dair onder hen mogen bedecken.

Dat de ommeslagen onder de landen ende steden realicken, buyten forme ende train van processe, by handvollinghe provisionelicken altijts geëxecuteert mogen worden, by kennisse ende ordonnancie van de Staten.

Ende want die landen van Hollt ganschelicken onversien zijn van coorn, twelck al van buyten 's lants in Hollt moet worden gebracht, oick mede van cruyt, loot, ende wapenen,

al twelcke men siet lichtelicken by monopolie ende verstant tusschen den coopluyden tot grooten prijs gedreven te worden, is van noode daerinne mitten eersten ordre gestelt te worden, omme dairaf te hebben toevoeringe tot redelicken prijze.

Antwoirde opte voirs. poincten:

Gesyen by Zyne Exie die poincten ende articulen, overgelevert by den Staten 's lants van Hollt, geeft op elck van dyen voor antwoirde tgene hyer nae volcht, ende eerst

Op 't eerste articule. De staten mogen hen verseeckert houden, dat Z. Exie geene wereltsche zaecke meer ter harten en gaet, dan om te bewaeren die geene die sich onder zijne beschermenisse begeven hebben, ende mit een stantachtich gemoet gesint zijn, ten wtersten toe goed te houden. Ten welcken fyne ende omme zulcke goede meeninge van 's vaderlants liefhebbers te helpen hanthouden, dezelve Z. Exie hem hier laet vinden bereyt, om zijn leven neffens dieselve te hazarderen. Resteert, dat de staten mit alle vlijt ende wterste neersticheyt raidt schicken om penningen op te brengen, deur middel van de welcke alleenlick den lande volcommen bewairnisse beschickt, ende alle zaicken gebetert connen worden. Doch en behoirt hem hierinne nyemant te zoucken te maicken; want aengesien dat by den Spaingarden geen gelooff oft genade te vinden en is; soo heeft een yeder te bedencken, dat het gelt hem weynich stade doen wert, als hy 't leven onderlicken quijt geworden is.

Op 't ije art. — S. Exie heeft van zijnder zijde gesonden aen de coninginne van Engelandt, en vindt derhalven nyet ongeraden, dat die staten van gelijcken doen. Soude van gelijcken goetvinden (nair dat alle die landen ende steeden van Hollt, Zeelant, Vrieslant ende Overijssel, tzamen vergadert ende wettelick verbont gemaickt zouden hebben), dat men van gelijcken zoude zeynden aan den coninck van Denemarcken, mitsgaders aen den anderen Duytschen vorsten, Rijcx ende Hantsse steden, als mede geinteresseerde, versouckende zyl. willen continueren die goede affectie, die zyne Exie weet, dat dieselve tot deze landen zijn dragende, zulcx dat men ten eersten aenstaenden saisoene d'executie van heure goede devotie mach vernemen.

Op 't iije art. – Die Staten schriftelijck overgevende by gemeen overdragen, wyen zyl. kennen bequaem om raet te te weten, mits dat alsulcke die gemeen zaicke toegedaen ende egeensins suspect en zijn, Syne Exie sal hen Commissie verleenen. 't Zelve zy mede geseyt in regard van de Reecken camer. S. Exie deur den Staten onderricht wesende mit goede aenwysingen ende informatiën, tot wiens laste dat vierde arte om merckelicke schult oft overtredinge van den plackate es spreeckende, is bereyt over al sulcken straffe te doen als 't recht ende den tijt bevelen ende toelaten zall.

Op 't ve art. — Die desordre van dezen tijt geschiet is Z. Exie van herten leet om hooren, ende niet te min bereet om straffe te doen over den geenen die de staten in zulcx merckelick sculdich kennen; doch zoo datter weynich debvoir gedaen is om den knechten betaelinge te doen, zoo heeft men deselve te qualicker in officie ende onder bedwanck connen gehouden; hyer inne by den Staten voirsien wezende zal S. Exie ordre geven, datter goede discipline over de knechten gehouden ende alle quade feyten gestraft zullen worden.

Op 't vje arte. — De staten zullen d'innehouden van dezen arte nairder ende clairder wtdrucken, ende insonderheyt aen wyen 't gebreck is; S. Exie zalder inne remediëren nae zijn beste vermogen.

Op 't vije arte. — S. Exie en heeft nyemant commissie oft bestelbrieven gegeven dan jegens die vianden, mair zoo dezelve zijne Exie verstaet, datter eenige rovers by der zee zijn, es wel des sins, dat men, Amstelredam t' onderbracht wesende ofte anders ter gelegender tijt, de oorlochschepen diemen binnen 's lants eenichsins can derven, ordonnere ende schicke om de zee te gaen veyligen.

Op 't viije arte, ixe, ende xe. — S. Exie es bereyt om hem hyerinne te voersien, by advysen van den staten, ende oick te verdragen de capiteynen ende andere bevelhebbers, over de welcke diezelve staten ofte andere merckelick weten te clagen.

Op 't xje arte. — By de Staten ordre gegeven wesende totte betalinge van de knechten, zijne Exie zal maicken, dat alle faulten voortaen zullen cesseren; wyders begeerende, dat de Staten eenige wt hen luyden deputeeren, om ten eersten ende zonder vertreck informatiën te gaen nemen, in alle steden ende dorpen, opte schaden, exactiën, ende plunderin-

gen aldair geschiet ende doorwyen, om dezelve gesyen dair over te doen, zoo men in goede justicie bevinden zal te behoiren.

Op 't xije, xiije, ende xive arten. — S. Exie is bereyt dair inne te voorsien, ende hem te conformeren nair 't advijs van den Staten. —

Commissie, dienende tot het opschrijven des coorns ende buspoeder in den steden van Hollant.

Wilhelm, by der gratiën Goods, Prince van Oraingiën, Grave van Nassau, van Catzenellenbogen, van Vianden, van Dietz, van Bueren, van Leerdam, etc. Heere ende Baroen van Breda, van Diest, enz. Borchgrave van Antwerpen ende van Besançon, Stadhouder ende cap. gen. over Hollt, Zeelt, Westvrieslt, ende Utrecht. Allen dengeenen die dese jegenwoirdige zyen zullen, saluyt. Doen te wetene, dat alzoo wy alle nutte ende bequame middelen zoucken tot vorderinge ende welvairen van de gemeene zaicke, ende oick in 't particulier van dezen lande ende graefscepe van Hollt dienende; begeeren dairom dat tzelve lant van Hollt van alle nootzaickelijckheden, zoo van probiande ende zonderlinghe coorn als van ammunitie van oorloge, behoirlick voersien mach worden ende blyven. Soo hebben wy, ons ten vollen betrouwende op die vroomicheyt ende goetherticheyt, die tot welvairen van den lande zijn dragende Mr Jan Jacobss, burgemr der stede van der Goude, ende Willem Adriaenss, schepen der stede van Hairlem, hen beyden tzamen gestelt geordineert ende gecommitteert, stellen ordineren ende committeren by dezen, gevende hen volcommen macht, authoriteit, ende zonderling bevel, om zich te transporteren ende te gaen in allen den steden ende plaetsen hyer in Hollt gelegen, der gemeyne zaicke ende ons toegedaen zijnde, ende aldair hen neerstelick te informeren van allen het coorn ende andere granen, oick van het buspoeder zoo der particulieren als het generale corpus derzelver steden ende plaetsen toebehoirende, tgene zy alzoo bevinden zullen te doen meten ende particulierlick op te laten scryven ende ons zonder yemant anders 't zelve alzoo aen te dienen, omme, tzelve gesien by ons, opte distributie van 't voers. coirn ende buspoeder, nair gelegentheit der zaicken ter noot gedisponeert te mogen worden. Ten welcken fyne dese commissarissen oick zullen opteecckenen hoeveel

monden zyluyden dairtoe in elcke stadt ende andere plaetzen bevinden. Wairop ende van hen wel ende getrouwelick hyer inne te quijten zyl. schuldich zijn zullen alzulcken eedt, als wy hen mit deze schriftelick overgeven, te doen ende dien met heure hand te onderscrijven, ende denzelven by allen dengenen die zy dairtoe te wercke stellen zullen, te doen doen; verzouckende dairom ende desniettemin van weghen der Co Mt ordinerende ende bevelende allen ende iegelicken officieren, justicieren ende andere oevericheden der steden, vlecken, dorpen ende and. plaetsen in Hollt, oick allen gouverneurs ende capen aldair by ons gestelt ofte alsnoch te stellen, dat zy elck in heuren gebiedt, den voirs. J. Jacobssoen ende W. Adr. die solderen der poorteren ende and. innewoonderen doen ende laten openen, ende die metinge ende opscrijvinge des coorens, mitsgaders het ondersoucken van de buspoeder doen gedoegen, ende henl. daertoe handthaven ende alle hulpe, assistentie, ende vorderinge doen, zonder eenige weygeringe daer inne te doen ofte laten geschieden; want onsse beliefte zulx is. Dien t' oirconden hebben wy deze met onssen name geteickent, ende ons secreet zegel dair beneffens laten drucken in placcate. Aldus gedaen tot Leyden, opten xiijen dach der maent van Novembri, in den jare ons Heeren duyzent vijff honderdt tzeventich ende twee. Guille de Nassau.

By beveele van Z. Exie, Brunynck.

Forme van den eede: Ick N. sweere by mijn trouwe eere ende zalicheyt, mijn wterste vlijt te doen in 't scryven van den coorne ende van de menschen, die er mede gespijst zullen werden in steden ende plaetsen in Hollt, dairt my belast zal werden, getrouwelick ende oprechtelick, zonder aanschou van eenige steden ofte personen, dair inne te handelen, ende alle granen die ick in dezelve steden ende plaetsen zal vinden neerstelick ende zoo secretelick aen te teeckenen, dat niemant ter werelt anders dan mijn Gen. He. den Prince van Oraingen ofte dengeenen, dien 't Z. Exie believen zal wt my te doen verstaen, van my zal weten hoevele coorns ick bevonden zal hebben te wesen, zoowel in eenige steden ofte plaetsen van Hollt, als in allen desselven lant steden ende plaetsen te zamen, dair ick de voirs. berichtinge ende bescryvinge gedaen zall hebben. Soo waerlick helpe my God ende zijn heylich woort!

———

Monseigneur. J'arrivay hier le matin en ce lieu d'Utrecht où j'eus advertence, que dixhuict enseignes des rebelles qui avoient esté tousiours entre Woerden et Leyden, s'encheminoient vers Amsterdam, et que du coste de Harlem en y avoit aultres quy se joindiont pour le mesme effect; toutesfois depuis ay entendu par espies qu'ils n'estoient encoires bougez, si non que quatre ou cinq cent harquebousiers s'estoient logez à Camerick. Sy est que pour plus d'asseurance, ayant veu la challeur que par les lres qu'ay envoyé à V. Exce me donniont ceulx d'Amsterdam pour avoir secours, envoyois incontinent vers eulx pour les advertir, que les pourroy encoires secourir de deux enseignes; à quoy m'ont respondu que le secours qu'ils pretendent n'est pour leur ville, laquelle ils sont bastans, avecq les six enseignes qu'ils ont et leurs bourgeois, defendre contre toute invasion des ennemis. Mais que leur semble, comme aussi faict aux capnes qui sont lá, que si la gellée continue avecq quinze enseignes de renfort, on pourroit s'emparer des navires des ennemis, ensemble les dechasser des trenchées qu'ils ont faict en Waterlandt, où ils ont dix ou douze pièces de fer fondu fort bonnes; et n'y at nulle doubte, que on en puisse venir à boult, que cela seroit cause de la reduction de la pluspart d'Hollande, et nommément de toutes les villes maritimes, pour estre tout leur espoir fondé esd. navires, y aiant employé la pluspart de leur artillerie pour l'esquippaige d'icelles. Mais comme le principal fondement de ceste emprinse est sur la continuation de la gellée, et que cela à tous momens se peult changer, et sçachant que tel nombre des gens ne se pourroit envoyer sans faire faulte a Zutphen, leur ay mandé que de cela ils ne peuvent faire compte, mais que si c'estoit chose qu'avecq huict ou neuf enseignes se peult attenter, que je les pourrois secourir, esperant que Vre Exce fera ichy encheminer Mons. de la Motte avecq les trois enseignes qu'il avoit avecq luy, lesquelles seront icy plus que necessaires, affin qu'ay moyen renforcer des miens les garnisons icy circomvoisines, du moings que les gellées dureront.

Je me suis, depuis mon retour de Nymeghen, plus particulierement informé sur la comodité du passaige qu'il y at de Gorckum à Vianen, de Gorckum à ter Ameyde, et de Gorckum à Nyeupoort, et trouvé tant des difficultés de toutes parts, que je tiens impossible pouvoir mener artillerie en temps

d'hyver d'ung costé à l'aultre; car oultre ce que le canal est estroict et peu profond en aulcuns lieux, il y a deux Overtoempts on ne peult passer que à vuide et fort peu chargée; davantaige n'y a navire aud. canal qui puisse charger plus de dix ou douze hs, et seroit beaucoup sy pouviont porter le poids de deux mille livres, par où, Monsgr. serat (soubs humble correction) chose forcée, que ayant achevée à Bommel et Gorckum, on face remonter l'artillerie vers la Spuye, pour venir par la Lecke icy, ou bien s'il y avoit artillerie suffisante pour la repartir, seroit le plus expedient, laisser à Arnhem l'artillerie, de laquelle on se vouldroit servir pour le costé de deça, et pourriont servir de renffort trois demy canons qui sont fort beaulx, quy sont au chasteau icy avecq environ huict cent balles, et touchant les gens on trouvera moyen les faire passer.

Quant aux vivres, Bapt. de Tassis faict toutes les diligences qu'il peult, tant pour tirer quelque credit, comme pour esplucher ce qui se pourrat tirer d'icy et Culenborch, mais on trouve que la quantité est sy petite, qu'il ne fault faire estat, que pour Bommel ou Gorckum on puisse estre secouru d'icy. Et comme ay declairé de bouche à Vre. Exce., il fault que les vivres pour l'emprinse d'Hollande nous viennent par les rivieres à bas, sy non nous nous trouverons en grandissime confusion et perplexité.

Au demeurant ne puis obmectre d'advertir Vre. Exce. que la necessité quy se passe ès navires est telle, que s'ils ne sont secourus d'argent n'y at moyen qu'ils se maintiennent, et y at jà une murmure entre ces maronniers, que seroit à craindre qu'il n'en survient inconvenient, ou du moings que, habandonnants lez batteaulx, ils ne passent aux ennemys, à cause que les capes n'ont credit ny argent; et cependant fault que chascun d'eulx donne à manger trois fois le jour à plus de cent hommes, et où cela faillit ung seul jour, l'endemain ils n'auront un seul homme. Les mattelots sont tous nuds et servent toute l'année pour de leur gaing nourrir leurs femmes et enffans, et à ceste heure, par faulte de payement, iceulx meurent de faim, qui cause tant à la ville que aux navires une crierie et mescontentement indicible, à quoy supplie très humblt. Vre. Exce. voulloir pourveoir par envoye de quelque argent. Les soldats de mon regiment quant à la faim ne souffrent guères moings, ayant adverty Vre. Exce. le peu de

moyen qu'll y at de tirer icy prests, et ne sçay plus de quoy les contenter, les ayant mené de parolles le plus longtemps qui m'at esté possible, par où supplie Vre. Exce. y voulloir pourveoir comme icelle trouvera convenir. Le Prince d'Oranges est à Leyde, et cherche tous moyens pour recouvrer argent comme il a faict à Harlem, où il a prins toute la vasselle des bourgeois qu'il at sceu recouvrer. Quant au douzième denier du revenu il le faict collecter, et ce soubs menaces d'en faire l'execution par main armée. Ceux de Delft ont dict qu'ils tiennent encoires bon de ne voulloir recepvoir garnison, et leur ay depuis mon retour fait escripre diverses lres. par particuliers, pour les encouraiger et asseurer des forces qui leur approchent.

Vre. Exce. avoit resolu avant mon partement, à cause que ceulx d'Utrecht dès longtemps n'aviont faict aulcune ayde, que à ceste heure comme Sa Mté. represente les estats, que j'advisasse avecq ceulx du conseil faire quelque levèe de deniers, et à ces fins Vre. Exce. commandit me faire despescher lres. et à ceulx du conseil, lesquelles je n'ay encoires receu, et combien que icelluy ne soit moyen pour promptemt avoir deniers, sy est que à l'avenir en pourrons estre secourus. *Monsgr*, je prie le tout puissant Dieu octroyer à Vre. Exce. en santé très longue et très heureuse vie, me recommandant très humblt à icelle. De la ville d'Utrecht, le xve jour de Novembre, 1572.

De Vre. Exce, très humble et obt. serviteur

(*Aan Alva.*) MAXIMILIËN DE BOUSSU.

Monsgr. Je advertis hier Vre. Exce. comme avoye faict entrer deux compies de mon regiment icy en Amersfort, où depuis donnai ordre qu'il ne fust pillé aulcune maison ny mefaict à aulcuns bourgeois, oires bien qu'il fust aulcunement coulpable, jusques à ce que Vre. Evce. en eust disposé. Le nombre des bourgeois absentez est de trois à quatre cens, et en y at encoires en ceste ville bon nombre de ceulx qui ont empeschez, que de la part de Sa Mté ne fusse icy mise garnison; toutesfois comme c'est l'une des premières villes de ce quartier qui s'est mise à l'obéissance de sa Mté, et que est à espérer que à l'exemple de ceste-cy beaucoup d'aultres pouront prendre le mesme chemin, il plaise à icelle Vre Exce

commander comment l'on y aura à se conduire. J'ay icy fait revenir l'escouteste qui est un gentilhe fort homme de bien et deux bourgmres, avecq aulcuns de la loy qui pendant ces troubles ont esté en Utrecht aupres de moy, ausquels ay enchargé secretement prendre oeyl sur les plus coulpables, et ne permectre que riens se transporte hors de la ville tant que aullrement leur soit ordonné.

En Hollande n'y at encoires changement, et ce pour veoir les forces tant esloignées d'eulx; car, comme je tiens avoir dict à S. Exce, ores bien qu'ils eussent envoye se remectre à l'obeyssance de Sa Mté, voyant les ennemys à leurs portes et le secours eloigné n'osent attenter aulcune nouvelleté. Ce eust este peu adventuré (soubz humble correction) faire encheminer dix ou douze enseignes de Walons vers Amstelrede avecq lesquelles sans nulle doubte, l'on se eust peu emparer de toutes les navires des ennemys, et reduict les villettes maritimes, lesquelles avecq ces gellées sont ouvertes et en aultre saison sont inaccessibles; il est vray que l'execution de ceste emprinse consiste au temps, car où il vint à degeller, ne se pourroit riens executer sans plus grand nombre de gens.

Les capes des navires de guerre m'importunent journellement pour avoir de l'argent, et disent expressément qu'il n'est possible mainctenir plus longtemps leurs gens, pour n'avoir nul moyen de leur donner à manger, et sont iceulx tout nuds; partant supplie humblt Ve Exce y vouloir pourveoir, car il est plus que necessaire. Quant à ce que Ve Exce m'avoit enchargé demander à ceulx d'Amste quelque prest pour en secourir leur capes, je leur en ay parlé, mais suis asseuré qu'ils n'en ont le moyen; car les prests qu'ils font aux soldats et pour l'entretenement des pauvres qui sont en lad. ville en nombre de cinq mille, les collectent par capitale imposition sur les bourgeois. Monsgr etc. D'Amersfort, ce xxije de Nov. 1572.

(Aan denz.) MAX. DE BOUSSU.

[Bij zijn antwoord, van den 24en, keurde Alva Bossu's handelswijs met Amersfoort volkomen goed ,,en quoy desire que soit continué et faict tout bon traictement ausd. bourgeois, sans entrer ny toucher en nulle mention des choses passées, ains faisant publier que ung chacun attende à faire son mestier et ses affaires librement comme auparavant et que

nul se retire ny transporte rien hors la ville. Trouvant aussy necessaire que la loy se refasse et remplisse de gens de bien, et signamment de ceulx que dites avoir dois le commencement se retiré et tenu auprès de vous à U." Hij meende, even als Bossu, dat dit voorbeeld van zachtheid bij vrijwillige onderwerping, tegen over de straf van Zutfen, de overige steden meê zou bewegen kunnen, en wenschte er daarom die van zijn bewind bepaaldelijk op gewezen te zien. „Quant aux caps des navires, je suis tousiours esté attendant vre response sur ce que vous dis icy, que regardissiez de faire traicter avec eulx, de recepvoir en partie accoustrements pour leurs gens, avec declaration quels ils demandent, et que le scaichant je donneroye ordre pour les faire fournir et y adjouster quelque argent." De troepen naar Holland zijn reeds door de Veluwe op marsch, en hoopt hij, dat Bossu orde gesteld hebbe „aux preparations des vivres et aultres choses nécessaires," en daarmeê, „par toute diligence possible" zal voortgaan.]

Bossu, 25 Nov. *Monsgr.* Je receus hyer les lres de Vre Exce, par lesquelles ay veu la determination prinse, de faire encheminer les forces destinées pour Hollande icy vers Utrecht; ceque de longtemps ay desiré pour reprimer l'audace de ceste canaille rebelle, qui passé six ou sept ne font que brusler et brantscatter tout ce qui est entre icy et Aemstelrede, et ne fault doubter que durant ce temps l'on pourra plus executer en quinze jours que en aultre saison en deux mois; et se pourront les gens loger à l'escart ce que en aultre temps, pour l'incommodité des chemins et eaues, ne se pourroit faire. Les navires des pirates sont encoires enserrées, et seroit bien faire avancer une couple de regimens pour, avant qu'il survienne changement au temps, pouvoir dechasser les ennemis desd. navires et entrer au pays de Waterlandt, pour, ostant la commodité des vivres aux ennemis, nous en prouficter.

Les nouvelles sont icy venues que ceulx d'Enchuysen estoyent en termes de se revolter; j'en attends certitude ce soir, dont advertiray Vre. Exce.

Au demeurant, Monsgr., il seroit bien que precisement je sceusse, quant le camp sera icy, pour les vivres, aussi qu'à Baptista de Tassis se donna l'ordre de ce qu'il aura à faire; car jusques icy n'a mainé aucun argent, sans lequel ne se

peuvent faire aulcuns achapts; aussi il sera impossible qu'il y puisse entendre seul.

En achevant d'escrire ceste ay receu les lres de Vre Exce du xxuije; de quoy jusqu'ast heure n'ay peu donner certitude à Ve Exce, pour avoir auprismes receu responce des capitaines; lesquels sont contens recepvoir ung mois de solde en drap, mais que avecq cela il fault quelque argent aux mariniers pour nourrir leurs femmes et enfans, et aussy quant aux personnes des capes, comme il fault que tout ce qu'ils achaptent pour l'entretenement de leurs gens, soit argent comptant. Boschuysen est en sa navire malade jusques à la mort. Quant aux vivres que Vre Exce me commande faire apprester en toute diligence, il y a Baptista de Tassis qui faict les debvoirs qu'il peult, mais comme la resolution de la venue du camp icy at esté si spontanée et inesperée, et qu'il semble que Vre Exce n'entent que la provision de vivres se face au nom de Sa Mté, ains que ces villes commectent deputez pour faire lesd. provisions et les envoyent vendre au camp, et que jusques ast heure n'a esté mis en avant à ceux desd. villes, pour ce que le susd. Tassis, suyvant l'ordre qui luy avoit esté donné a toujours insisté pour thirer quelque credict d'eulx, et que faisant L'ung ils ne vouldroient faire l'aultre, seroit bien requis donner plus planière instruction aud. Tassis, ou bien envoyer en chascune desd. villes qui demeurasse là, sollicitant l'envoy des vivres. Touchant le prix de draps icy mentionnez iceulx du moindre prix seront les meilleurs. D'Utrecht ce xxve de Nov. 1572.

Onsen lieven besunderen François van Bosschuyzen, Vice admirael.

Don Fernando, enz. L. Bes. wy hebben verstaen uwe lijfszwackheit, dewellick ons leedts is geweest om hoeren. Willende verhoepen, dat met Godts hulp corts met u beter sijn sal, ende dat ghy die schepen nyet en zult verlaten twellick wy aen u begheren, maer het beste daermede te doen, als ghy tot noch toe wel gedaen hebt, ende wy sullen wederomme in tijt ende wijle uwes gunstelick gedachtich sijn. Lieve Bes. God sye met u. Geschreven te Nymegen, den xijen Decembris xvclxxij.

Monsr de Berty. J'ay receu lres de Son Exce et de vous, par lesquelles entre autres icelle m'escript que j'eusse à continuer et mander noles veritables, et comme ne le sçay bonnement entendre, d'autant que ne suis accoustumé mander noles contraires à la vérité, me trouve en perplexité, ne sachant si S. Exce, qui de tout costel est servie l'aura prins mon advertisst de malpart. Parquoy pour m'oster de ce scrupule, suis esté d'advis vous escrire ceste, et par icelle, en amys et de bonne affection, vous prier me mander Vre bon semblant pour selon ce entendre l'opinion et bonne volonté de S. Exce. Quant aux noles, je suis pour certain adverti, qu'en la ville de Bremen ung cape nommé Matz Slybeeck, ayant esté aultrefois prévost en Denemarcken donne le quart d'ung daler sur la main et leve gens pour le prince d'Oranges; dont et pour en savoir l'ulterieur ay despesché ung homme exprès vers led. Bruynswijk (*sic*); et aussi ay noles que le nombre d'environ trois cent souldars Bremois au service du Prince à la dernière deffaicte devant Haarlem eschappez se sont voulu enfuyr; mais led. Prince s'en appercevant les a fait suyvre par ses gens qu'il a ter Goude, Oudewater, et Schoonhoven, tellement qu'ils sont este attrappez près de la Goude et quasi tous menez prisonniers à la Goude, du succes on sera adverty; j'ay aussi pour le pnt he exprès en la ville de Delft, savoir les desseings et practiques desd. Prince, lequel j'attens de jour à aultre, et ne fauldray alors S. Exce et vous faire part. A tant mr de Berty, je supplie le createur Dieu vous avoir en Sa Ste Grace, me recommandant de bien bon coeur à la vre. D'Utrecht, le xxiije de Decembre 1572.

Entièrement Vre bien bon et parfaict amy et serviteur
ZEGHER DE GROYSBEECK.

Mons. de Berty. Je vous envoye cy joinct certaine information qu'à esté prinse d'un prisonnier, qui devant hier a esté attrappé de mes gens et presentt detenu icy sur le chasteau de Vredenbourg, estant led. fourier de l'enseigne de Jehan de Hornes, Sgr de Boxtel, qui jusques ores avoit esté à Bueren, et marchoit avecq autres vers Rotterdam pour secourir la ville de Haerlem; comme vous trouverez le tout par la deposition ci joincte, laquelle n'ay voulu faillir vous envoyer et prier, venant à propos, en fere rapport à S. Exce, et quant et quant vous envoye copie d'une lre qu'a esté trouvée dessus led.

prisonnier, contenant beaucoup de noles mensoignes; ayant encoires eu autres papiers auprès de luy, mais non d'importance. A tant, etc.

D'Utrecht le xxvme de Dec. 1572. Zegher de Groysbeeck.

Den xxiiij Dec. 1572. Thomas Pieterss. van Dordrecht, oudt xxxij jairen, gevangen van Hopman Snater, seydt sich fourrier te wesen van Joncker Jan van Boxtel. Seydt, desen voorl. nacht, omtrent Poelsbrouck gevangen geweest te sijne, alwaer hy gecomen was om zijn vendel te fourrieren, dwelcke van Bueren ontboden was om te comen nae Rotterdam, als van gelijcken ontboden was het vendel van Batenborch, liggende b. Dordrecht, item het vendel van Cock, dat b. Bommel gelegen hadde, noch het vendel van Adrien Beghe (?) liggende tot Gorichum; alle die welcke bescheyden waren ontrent Rotterdam, omme tsamen metten Prince van Oraingiën te velde te trecken ende Hairlem t'ontsetten. Seydt, dat insgelijcx opgeboden waren alle 't perdevolck, als hy heeft hooren lesen uyt den brieff die aen synen voirn. hopman geschreven was. Seydt, dat die spraecke was, dat die Heer van Batenborch mede te velde zoude trecken. Seydt, dat Dirrick van Haefften met een vendel b. Bommel gebleven is, ende dat Philips van Hogelande, hopman tot Bueren, gebleven is in de stadt met anderhalf hondt mans, ende op 't huys ontrent vier hondert mans, dan datter luttel ordonnancie op 't huys is. Seydt, sijn moeder Mariken de Bie, met sijn stiefvader gent Peter Jacopsz., alhier t' Uytrecht wonen; maer en weet niet wair, dan hoort, dat sy van eenige goede vrienden te Brandwijc ende elders wonende, onderhouden wordden. Seydt, dat die Heer van Boxtel is te Delft oft te Dordrecht. Seydt sijn vendel groot te sijn iijcxxv knechten, ende datter groote muiterye onder die knechten is, omdat sy geen betalinge en krijgen. Seydt sijn vendriger te wesen Herbert van Linden, geb. van Balger. Seydt dat vendel noyt eenige kercken gebroeken te hebben offte gespolieert, ende dat henl. tselve verboden was by heuren hopman op de galge. Seydt, omtrent drie maenden voir fourrier gedient te hebben, ende dat sijn vendel opgericht wordde op de Westmase by de Cluver. Seydt onder sijn vendel het meeste paert te zijne Geldersche, eenige van Antwerpen ende van Dort; dan en sijn onder zijn vendel boven die sestien rustingen niet, omtrent vijfftich off sestich

flesschen, ende datter noch wel hondert roers gebreecken, *item* maer xxv stormhoeden. Seydt, dat de Heer van Batenborchs twee vendelen b. Dort liggende groot sijn elck iijc persoonen wel gerust, ende dat Joost Horre met het eene vendel b. Dort sal blijven. Seydt op gisteren gehoort te hebben, dat Hopman Munter b. Schoenhoven leydt met een vendel. Seydt nyet te weten hoeveel perden datter sijn, dan datter x perden uyt *Bueren* gereden sijn. Seydt, dat die Heer van Kernesse met sijn vendel b. Gorchum blijfft. Seydt (dairop gevraecht sijnde), dat hy noyt met yemant uyt dese stadt eenich verstandt gehadt heeft, ende niemant onder sijn vendel te kennen, die verstant alhier t' Utrecht heeft. Seydt, dat hy op huyden sijn pasport soude vercregen hebben, omme van den hoop te trecken; ende Mr Jan Bouscot tot Bruesel sijns gevangens huysvrouwe (geloeft had) pardon voer hem gevangen te vercrijgen, soo verre hy hem van den hoop begave; ende sulcx is sijn huysvre met huer kinderen over dry weken nae Breda getogen. Gevraecht, offt hy geen brieven by hem en heeft, seydt: anders geen dan een deel billetten; ende, ten contrariën, heeft den hopman, die hem gevangen heeft, verthoont eenen anderen brief by hem gevonden, geschreven by Andries de Bie; dairop die gev. seyde tselve te bekennen, ende dat Andries de Bie sijn broeder is, wonende b. Dordtrecht, ende dattet geleden is omtrent xiiij dagen, dat hy den brieff ontfinck.

Laus Deo Semper; wt Dordrecht, den 13 Decembris.

Eersaeme beminde frere, Thomas Pieterss. Ick gebiede my tot uwerts, als ick meest vermach; verstaen hebbende uwe gesontheyt, als wy met Goeds gracy gesont sijn. Op huyden soe hebbe ick uwen brieff ontfangen, ende wel verstaen; nopende het goet van den Hille, hebbe ick Rochus huysfr. nair gevraecht, ende en weet my dair niet aff te seggen, dan sy en weet nyet ofte het huer jonck wijff gebercht heeft oft niet; aldus sal ick er naer vereischen, maer duchte te vergeefs. Aengaende Koenen sullen wy vorderen ten besten wy konnen, opdat die jonge nyet te vergeefs en compt, dan en vergeet nyet dair wy tsamen off spraecken. Nopende nyeuwe tijdinge van Hollant, soe heeft Don Fadricks volk in dese weke Sparendamme ingenomen, nyet sonder haire groote schade; ende op 't avont is dair tydinge van Delft gecomen, alsdat die

Grave van der Marck die Spaenjaerts ende Walen, ontrent 2000 sterck, rontsomme beset heeft met 8000 man ende 400 peerden, soedat men met Gods hulpe verhoopt, dat sy nyet dairvan commen sullen, ende voor 't eerste Hollants leeren. Nopende Brabant, soe is op huyden voir waer geseyt, als dat die Walen, die omtrent Breda ende dairomtrent gelegen hebben, nair die Langestraet comen, hoepende op een vorst, omme op Hollant mede eenen aenslach te maicken. Ick hope, God sulcx verhueden zal ende dat se mede eens Hollants sullen leeren. Nopende uyt Engelandt, is grote assistentie voirhanden, soe van volck ammunitie ende koren gearriveert. Op huyden is hier uyt den Briel veel buscruyts gecomen, een tamelick nombre, uyt Engeland gesonden. Aengaende die tijdinge uyt Frankrijck, soe gaet het met de protestanten seer wel, God danck! Die burgemr van der Veere heeft enen brieff gesonden aen Jan Bronchorst, hoe dat hy sekere brieven van Rocelle gecregen hadde van corten datum, inhoudende hoe dat die Protestanten wel sterck waren 60,000 man ende hadden den coninck affgeslagen wel 20,000 man, ende alle zijn gescut genomen, ende wel 27 steden overrompelt, zoe dat zy gans Gascoenjen ende Bruwaets (in hadden) ende zy waren niet minder ter zee soe geweldich als te lande. Men seyt oick van denselven eene groote menigte ontrent Lyons ende Orleans te wesen. Op huyden is thuysgecomen Evert Gerritss. van Paris, ende was xiiij d. dat hy uyt Paris gescheyden was; die vertelt bycans diergelijcken als die tijdinge van Rochelle gecoemen is, ende die nyeuwe Admirael die de Coninck geset had in den slach met meer andere groote heeren was omgecomen. Voirts vertelt hy, hoe dat die Coninck met veele groote heeren zijn zuster zoude uytgeley doen naer Bourgoignen, soe heeft hem eenen heers zoen, die metten Admirael ommegebrocht was, opten wech den coninck verlaecht met ettlicke Protestanten, ende veel van des conincx heeren om den hals gebrocht, den coninck ende die hertoch van Guise seer gewont; soe dat die van Paris begonnen te vertwijfelen ende wollen alle vremdelingen om den hals brengen, waerduer zy heymelycken van Parys mosten; die van Parys en waren oeck des conincks nederlage niet lochenende, dan seyden, dat het met groot verraet te werck gegaen was, nyet denckende op huere corte geleden moerdadige verraderye. Aldus hoepe ick, dat de Heere het onnosel

bloet sal wreken, op dat alle die werelt mach kennen sijne gewelt, ende die tyransche coningen mogen bekennen huere dwalingen. Hiermede u God bevelende, die u wil behueden in zijn heylige behuedenisse, metter haest, by my al uwen broeder. *Vale et pugna pro patria.*

ANDRIES DE BIE, wes ick vermach.

Eersamen ende voirsienigen
Thomas de Bye, nu wesende
ter tijt tot Bueren.

II.

(Zie bladz. 3, aant. [2])

Doorl. Hoochgeb· vermogende ende Gene. Heere. Wy en connen nyet laten uwer Excie t' adverteren, hoe dat die gealtereerde Spaensche soldaten, mitsgaders die xij oft xiij vendelen Hoechduytschen, nadien zy den ven deser tegenwoirdiger maent de schanse van Sparendam verby gepasseert zijn geweest, sich terstont voirts begeven hebben op den bodem van den landen van Utrecht, alwaer zy zeer grote foule ende schade gedaen hebben ende oick als noch doen; sulcx dat sy den armen huysluyden, die nu genochsaem bedorven waren, voirts in den gront verdorven ende van alle haer have ende substantie gespolieert hebben, tot den xijen dach deser selver maent, dat de voirs. Spaengaerden in de voirsteden ende voir die poirten deser stadt Utrecht gecommen zijn, ende hebben des anderen daechs een aenval gedaen aen een van de vier voirsteden deser stadt, bemuert wesende, stekende een poirte van deselve voirstadt aen brant, ende de mueren mit leren beklimmende, meinende alsoe daerinne te commen. Dan alsoe daer binnen lagen drie vendelen Nederduytsche knechten, die mijn Gen. Heer van Hyrges stadtholder hier hadde laten commen, zijn deselve Spaensche soldaten affgeslagen ende daeruyt gekeert; daerover oeck een burger by de Spaengaerts

dootgeschoten is geweest, behalven noch dat dselve Spaengaerden enige huysen, daeromtrent gelegen, doen ter tijt met den brant vernielt hebben. Ende alsoe zy nu in de andere voirsteden lagen, hebben zy, op den xven daernae, des avonts omtrent acht uren, naedat mijn Gen. Here van Hyrges omtrent een half ure van Amsterdam binnen deser stadt gecommen was, een alarm voir de poirte van Sinte Catrinen by 't casteel gemaeckt, doende zeer groot geschal van schieten, roepen, ende cryten; twelck een seer grote commotie onder den burgeren binnen der stadt gemaickt, meynende dat de voirs. Spaengaerts alsdoen een aenval an der stadt doen zouden, dan hebben sich deselve daernaer weder stil gehouden tot des anderen daechs 's morgents dat zy wederom een groot rumoer maeckten, twelck oick vergaen ende gestilt is geweest tot op den xvijen dach deser maent des morgents omtrent halff seven uren, doen zy seecker lederen aen de voirs. poort gestelt ende opgerecht hebben, daer zy dese stadt mede becloemmen ende voirts in der stadt neder clommen, meynende alsoe met gewelt de stadt t' overvallen ende te plonderen, soe als veel van heurl. dikwils ende meermael gejactiteert hebben, seggende, dat zy hoerl. betalinge binnen Utrecht wel crijgen zouden. Welcke fortselicken aenval, nadien wy die vernamen, hebben ons terstont daertegens gestelt ende die geresisteert; zulcx dat wy met Gods Gratie ende mit assistentie van mijn Gen. Heer van Hyrges stadth. etc., ende resistentie van onse medeburgeren, de stadt gedefendeert ende bewaert hebben. Waertoe die Capn van 't Casteel ons oick zeer groot behulp ende bystant heeft gedaen, doende onder heurluyden schieten mit groff geschut; hoewel nochtans dat enige quaetwillighe van den soldaten van 't casteel onder onse burgeren geschoten hebben, dewelcke daerdeur nyet weynich perplex ende geturbeert waren geworden; sulcx dat enige van onse burgeren in de selve defensie doot gebleven ende vele gequetst zijn; die des al nyet tegenstaende terstont in 't aftrecken van de Spaengaerden, deur beveel van mijn Gen. Heer den Stadthr, opgehouden hebben van voirder te schieten, latende de Spaengaerden heur doden, gewonden, ende geweer wechdragen ende begraven. Alle welcke fortze ende overval een saecke es van zeer quaden exemple ende consequentie, merckelick tenderende tot seer grote desservice van Z. Mt. ende grote schandale van zijn goede ende getrouwe

ondersaten, die om veel meer andere redenen ende consideratiën nyet en soude behoren ongestraft te blijven; sonderlinge soe dselve soldaten by die van de stadt alle behulp gedaen was, soe met victaelie te laten volgen als huer bagagie ende crancke deur te helpen. Soe is 't, dat wy Uwer Excie zeer oetmoedelicken bidden, dat dselve gelieve (anschou nemende op de grote foulen ende onverdrachlicke schaden, costen, ende zwaricheden, die wy dus lange hebben gedragen; sulcx dat nyet mogelick en es, langer ofte meer te mogen dragen) ons te benedigen, ende t' ordonneren, dat die twaelff off derthien vendelen Hoichduytsche knechten van den lande van Utrecht sich vertrecken, mitsgaders oick ordre te stellen, dat dese stadt van alzulcken ende diergelijcke gewelden, anvallen, ende dangieren, van nu voirtsaen bevrijt mach blijven. Ende alsoe wy by goede informatiën bevonden hebben, ende noch dagelicx bevynden, dat die soldaten van de oude tertiën, leggende in garnisoen in de omliggende steden, alse Amersfoort, Rhenen, Wijck, Culenborch, ende Vianen, sich onderwinden onsen borgeren, daer commende, te slaen ende t' inquireren, uyt oirsake ofte wrake van dat zy de stadt bewaert ende gedefendeert hebben; waeruyt te beduchten es, dat meerder zwaricheyden ende inconveniënten uyt zouden mogen volgen, ten zy daerjnne versien worde. Soe ist, dat wy oick zeer dienstelicken begeren, dat Uwe Excie gelieve mitten eersten ordre te stellen ende te versien, dat sulcx niet meer en geschiede. Bidden ende begeren voirts, dat Uwer Excie gelieve dit ons advertissement ten besten te verstaen, twelck wy Uwer Excie eer overgesonden souden hebben, ten ware die menichfuldige occupatiën, die ons, ter cause van deser tegenwoirdige foule ende invasie, overcommen zijn geweest, ons sulcx belet hadden.

Doorl. hoichgeb. vermogende, ende Gen. Here, hiermede ons seer oetmoedelick gebiedende in de goede gratie van Uwe Excie, bidden Godt alm. Uwer Excie tot langen tijden, in hogen ende voirspoedigen state ende regimente, salich ende gesont te willen conserveren. Gescr. t' Utrecht, den xxvijen Decembris, anno a Christo nato, xvclxxv stilo Traiectensi.

Uwer Excie onderdanige

Schout, Burgermren, ende Scepenen der stadt van Utrecht.

(*Papiers d'Etat et audience.*)

III.

(Zie bladz. 3 aant. [3])

Tres chers et bien amez. Pour respondre a vre lre du xxme de ce mois, qu'avons receu ce jourd'huy, nous esperons que les soldats Espaignols alterez s'appaiseront, quieteront, et se reduyront à l'obéissance deue, comme l'escripvons presentement au Bn de Hierges; mais en touts evenements, il ne convient en façon quelconque, qu'ils passent les rivières, pour le grand desservice, que cela seroit pour les affaires de Sa Mté. A tant, etc. D'Anvers, le jour de Noël 1574.

Don Luis de Requesens.

Aux chancelier et gens du conseil. Berty.

A son Exce.

Pour estre en telle extrémité que ne sachons adviser, comment l'on pourra plus avant se tenir, ny donner ordre en ces pays et principalement sur la Veluwe, quant aux soldats Espaignols alterez et esgarez du service de Sa Mté partis d'Hollande, dont par nos dernières du xxme de ce moys avons aussy escript à Vre Exce. Lesquels, à ce qu'avons alors entendu, debviont venir et pour ast heur sont à ter Nyekerk et Barnevelt sur lade Veluwe, et, comme nous vient en avant ne sont d'intention se retirer de là, ains y desmourer jusques à ce qu'ils soyent contentez et payez; par ou toute la mesme Veluwe, non seulement les paysans mais aussy les gentilshommes, sont en murmure et altération se desespérans; de fachon qu'il seroit bien à craindre qu'ilz se pouriont mectre sur piedz et en armes contre les Espaignols. Et comme advenant celluy desastre, y auroit sans faulte fort grande deffaicte, laquelle à ce qu'il est a penser, tomberoit sur les paysans, n'estant ny armez ny accoustumez à tels affaires, et au contraire les Espaignols bons soldats, avecq ce qu'ils ont les villes d'Amersfort, Rhenen, et fort d'Utrecht (furnies et pourveucs aussy d'Espaignols) au dos, la où, quant mesme ils auriont le pire (à ce qu'il fait vraisemblablement à presumer)

ne leur viendroyent à estre les portes fermées. Et icelluy inconvenient (que Dieu ne veulle) advenu, viendroit à craindre ung aultre beaucoup plus grand, à sçavoir une emotion et revolte générale; prenans les ungs subjects de Sa Mté au coeur telle deffaicte de leurs compatriotes et principallement comme faicte par les soldats de Sa Mté, dont ils attendoient assistence defence et protection contre tous et quelconques ennemis; chose que pour le service d'icelle Mté vient grandement à preveoir et en tamps y adjouster remeder. N'avons sceu laisser, Msgr, de iterativement en faire ce mot. Et cependant (à sçavoir pour ung jour sept ou huyct, que Vre Exce puisse avoir le moyen de y donner ordre) pourra on veoir de (par [dou]ces inductions) tant faire, s'il soit possible, que ceulx de Nyekerk et Barnefelt ayent patience, et les entretiengnent encoires le mieulx qu'ils pourront; advertissans Ve Exce tres humblt que là où l'ordre requis et necessaire ne s'y entremecte en dedans les 7 ou 8 jours (ce soit en contentant les Espaignols et leur envoyant *de facto* argent, ou que par aultre moyen ils ne s'appaisent et retirent de là) nous ne voyons ny pouvons adviser moyen d'empescher le susd. inconvenient. Or doncques l'on sera constrainct (en choisissant le meilleur expedient pour le feire, et appaisant ceulx du pays) leur permectre passaige pour se retirer là où qu'ils vouldriont et desireront choisir leur chemin. Supplians dois à stheure que Vre Exce ne nous en veuille coulper, et aussy ne prendre cestuy nre préadvertissement sinon en bien; car nous ne ce faisons que, suyvant nos debvoir et obligation, qu'avons envers lade Mté et ces pays, où sommes ordonnez pour son service, et lesquels prevoyons aultrement s'en aller tous à entière et inévitable ruyne et perdition. Ce sera Dieu, Monsgr, auquel, etc. D'Arnhem, ce xxvje de Dec. xvclxxiiij.

(Archief van Gelderland).

IV.

(Onderneming tegen Antwerpen.)

(Zie bladz. 8 aant. [2])

Den xxiijen Decemb. lxxiiij.

Gehoort by myne Heeren den Gouverneur ende raedt van justitiën, by zyne Mat alhier gestelt, d'aensprake ende conclusie by mijnen Heere den Schouteth genomen tegen *Toussain Boudewin*, geboren van Sint Amant; ende alsoe hy, soe by diversche getuygen als oock by zijn eygen cohfessiën, bevonden is zeker soldaten onderhouden ende gehuert te hebbene, om in dese stadt de rebellen te laten, deselve hen over te leveren, ende alsoe de stadt te verradene, ende daerenboven straetscheynderie mette *frères du bois* oft *Wilde Geusen* gedaen. Op al tselve rypelyck geleth, is by mijn voirs. Heeren den Gouverneur ende Raedt van Justitiën gewesen voor een vonnisse, dat den voirs. Toussain zal worden gesleipt op een horde van de gevanckenisse alhier lancx der stadt ende alsoe gebrocht op de merckt, ende aldair worden geworght ende voirts gevierendeelt, ende thooft uytgesteken buyten *Visch-coopers* toren, ende voirts een vierendeel op de craene aen de werff, ende een ander vierendeel op de Engelsche caege, ende het derde vierendeel op de roode poorte, en het leste opte keyzerspoorte, ende sijn goeden wesen geconfisqueert tot behoeff van Zyne Majesteyt.

Olivier Quare, *Thomas Watteau*, natifs et demns a Tourcoing, Jan de Fleurbais, Toussain Paris, natifs de St. Bernart, et demt aud. lieu, Jean de Chasteau natif de Tourcoing et demt à Couloigne (comme il dit) Martin Steen (demt à......) et Rogier van den Kerckhove natif et demt à Leeuwe — se sont retirez et cachez respectivement en une maison en la nouvelle ville auprès *de la bleue main* à l'opposite des vieulx hommes, et en la maison de *Merten Neyen* — cond. d'estre executez à mort par la corde. — Fevr. 1575.

Ambroise Bougaert, Adrien de la Derrière, nommé capite Cressonnière, et Nicolas Voisin — se portez (12 Dec. 1574) comme chiefs et capes de quelques soldats cassez en ceste ville pour la surprendre — bannis sur la hart et leurs biens confisquez. *(Belg. Rijksarchief; ongeschifte papieren).*

V.

(Zie bladz. 9 aant. [2])

Au tresch. et bien amez le Bn de Clereval, gentilhe de la bouçhe du Roi et son bailly d'Aval.

Don Loys de Requesens, etc.

Tres chiers et bien amez. Ayant entendu par lres de Mr le conte de Champlité, Gouvr du Comté de Bourgoigne, le bon debvoir qu'avez faict avec vos genz et suyte de vous treuver ces jours passez au secours de la surprinse de la cité de Besançon, attentée par aulcuns rebelles et expulsés d'icelle, n'avons peu delaisser vous mercier de tel bon service, et asseurer que ne fauldrons le presenter au Roy mon mre, pour s'en donnant l'occasion avoir la souvenance que vos bons et leaulx services meritent, vous exhortant et requerant de tousjours y continuer, et advenant que lesd. ennemis y voulsissent retourner ou emprendre quelque chose aud. Conté (que Dieu ne veuille!) vous monstrer et y resister avec la mesme promptitude zele et affection, et selon l'entiere confidence que Sa Mté et nous en avons en vous. A tant tres chiers et bien amez, nre Sr vous ayt en sa Ste garde. D'Anvers le xxije de Juillet 1575.

Don Luis de Requesens.

(*Belg. Rijksarchief; ongeschifte papieren.*)

VI.

Rapport de certain personnaige, venant de Dordrecht et arrivé en Anvers, le second de Septembre 1575.

(Zie bladz. 19 aant. [1])

Dict qu'estant a Dordrecht au temps que y arrivarent les gens de guerre et bourgeois sortiz de la ville de Schoonhoven, y a veu et sceu que iceulx bourgeois ont, pardevant le Prince

d'Oranges et les deputez des Estatz d'Hollande, inculpez grandement et de trahison le Sr de la Garde et aultres Franchois qui estoient aud. Schoonhoven, de la rendition dicelle, remonstrants par beaucoup de raisons qu'il n'en estoit besoing, et que la ville pouvoit bien se maintenir quelques jours avec espoir de pouvoir estre secourrue [1]; de quoy les Estatz et tout le monde y conceut alteration qu'ilz dirent tumultueusement qu'ils ne vouloyent plus de Franchois et qu'ilz veoyent bien qu'ilz ne pouvoyent de cy en avant plus se reposer et fier sur une teste saulve, et s'il ny donnent ordre que eulx mesmes le feroyent et bientost; et que la chose passa si avant que led. Prince, pour aulcunement appaiser lad. alteration, fust forcé leur dire qu'ilz prinssent led. de la Garde et en usassent comme ilz trouveroyent convenir et que apres lesd. estatz envoyarent le cercher, mais que n'estoit trouvable s'estant saulvé de la raige de ces gens.

Dict dadvantaige led. rapportant, que parlant depuis a quelques capitaines et aultres Franchois principaulx, luy dirent qu'ilz estiont resoluz entre eulx de se retirer touts en France:

Dict en oultre qu'ilz sont aud. Dordrecht en tres grande confusion et perplexite, et qu'il a veu que plussieurs ne s'y asseurans ont passé avec leur famille vers Zeelande. Et comme il estoit sur son partement, que quelques ungz d'apparence aud. Dordrecht luy dirent ces mots: vous verrez avant vre retour pardecha bien aultre chose, et faisant debvoir pour enfonser ce qu'ilz vouloyent dire, repondit que lon y traictoit dentre eulx pour prendre ung aultre chief. Faict en Anvers le iije jour de Septembre.

---

[1] Ook de geschutmr L. van Blois Treslong schrijft „combien que l'ennemy estoit fort de six cents soldats, Dieu ast esté servy de mettre (la ville) entre nos mains; que n'est pas petite victoire" enz. (*Corr. de Phil. II.* III. p. 357 aant.) Daar wij echter noch in 's Prinsen brieven (zie o. a. *Arch.* V. p. 280), noch in de *Resolutiën* van Holland, van eenig verraad door Lagarde of de zijnen melding vinden, zal de aantijging wel voor rekening van 't verbitterd gemoed der weinige onroomsche Schoonhover uitgewekenen moeten komen.

VII.

(Zie bladz. 27, aant. [1])

Rapport faict le iiije de Novembre 1575.

Dict avoir esté au pays de Walcheren où il at veu, tant à Middelbourg, Flissinghes que Arnmuyden, apprester bon nombre de schuutes pour avecq vivres et munitions secourir la ville de Zirixzee, et, à ce qu'il at entendu, le pensent faire en perchant quelque dycque bien proce du port dud. Zierixzee de l'aultre costé de la teste que noz gens tiennent.

Il at veu à Flissinghes trois navires Angloises chargez de cervoise d'Angleterre, laquelle il at veu mesner pour estre ausds schuutes.

Ils se vantent d'attendre quelques gens de guerre d'Escosse pour les assister à faire le secours dud. Zierixzee, mais il ne sçait de la vérité.

Il at veu mener à Middelbourg prisonniers le pensionnaire dud. Zierixzee Cornille [1] Werckendet et noeuf (?) aultres, chargez d'avoir conspiré pour rendre led. Zierixzee à l'obéissance de Sa Mté, et que l'on menoit led. Cornille à la torture; et le bruict estoit que Aert van Dorpe estoit complice.

Tout le peuple de Walckeren at esté fort estonné de la perdition de Bommené, mais ils disent que de la part de Sa Mté il en est demeuré beaucoup aux assaultz.

Le nouveau gouverneur de Walckeren, duquel il ne sçait le nom, at esté aud. Flissinghes et ordonné, de faire ung fort du costé de la porte de Flissinghes à Middelbourg. Et at aussy ordonné de faire deux aultres fortz l'ung sur le Haeçk, et l'autre au Poldre qui se nomme Onze Vrouwe Poldre; et ont renforché le guet par batteaulx sur le Rompot, craindant que noz gens ne fachent par là emprinse sur Walckeren.

---

[1] Lees: Lieven; niet Pensionaris maar dijkgraaf; zie de aantt. van Jacq. Manteau, achter Van de Veldes Jubelfeest bladz. 125, en elders. De berichtgever schijnt den Pens. Corn. Backer met den dijkgr. L. W. te verwarren.

Aulcuns inhabitans dud. Walckeren font leurs apprestes pour se retirer en Angleterre, voyant le bon succès de l'armée de Sa Mté.

Touttes choses sont presentemt aud. Walckeren à millieur prix qu'ils n'ont estez, pour les vivres qu'ils ont receu tant d'Angleterre que de Hollande.

Il at veu mener aud. Flissinghes ung batteau chargé de sucre prins par leurs vrybuyters.

Ils disent que l'armée d'Espaigne est encoires en Angleterre et qu'elle n'at garde s'en bougier, car avecq les batteaulx de la Rochelle ils ont trente et cincq batteaulx pour combatre lade armée et sont pourvu de vivres dud. Angleterre.

De faire emprinse sur Flaudres ils n'ont moyen, pour ce que touttes leurs forches sont tant pour attendre lade armée d'Espaigne que à Zirixzee et Oelkensplate; et en Walckeren y at peu de soldats.

VIII.

(Zie bladz. 28, aant. [1])

Don Lodewijck van Requesens ende van Çuniga, Overste Commandeur van Castilliën, Stathouder Gouverneur ende Capn gen. Lieve, besundere. Hebbende verstaen tghene die Capn Tamberghe, Overste-lieutent des regts van den Grave van Boussu, ons tegenwoerdelijck is commen aengheven, aengaende uwe ende uwer knechten betaelinge, hebben nyet willen laeten u te verstendighen, hoedat wy ons alnoch in zoo groote becommeringhe vinden met den tegenwoirdigen aenslach, die ghy wel verstaen zult hebben, ende die God almachtich tot noch toe soe wel gevoirdert heeft; oick dat die cortheyt van ghelde nu zoo groote is, dat ons egheenssins moegelijck en is geweest, den voirs. Tamberghe alsullick affscheydt te gheven, als hy in uwe naem ons is commen versoecken, nyet sonder ons groot leedtwesen ende verdriet; maer alsoe wy hopen in Godt, dat tghene hy alhier zoo wel

beghonst heeft, zal gedient zijn corts te voirderen ende tot volcommen effect te brenghen, om daernae opt allerspoedelicxt nae Antwerpen te vertrecken, en sullen alsdan ter aller eersten nyet vergheten, jae met alle moegelijcke middelen bestellen ende voirderen, dat u een goede betaelinge zal worden gedaen, gelijck oick uwe goede ende getrouwe diensten tot vorderringhe van de saecken zijner Mts, die ghy tot noch toe bewesen hebt ende noch daegelycx doet in alle voirvallen, soe wel verdient hebben ende uytheyschen; u anderwerff daeromme versoeckende van weghen Co. Mts, noch wat gedults te willen hebben, voir zoe luttel tijts als voirs. is; waerinne ghy alsdan egheen gebreck en zult vinden. Lieve besundere, God zye met u. Uyt Ste Annelandt, den thienden dach Octobris xvclxxv.

Als wy t' Antwerpen wedergekeert zullen wesen, zuldy eenen van ulieden moegen affverdighen, om uwe voirs. betaelinghe by ons te commen voirderen.

Onsen lieven besunderen, den gemeynen hopluyden van 't Regiment des Graven van Boussu.

Don Luis de Requesens.

A son Exce. — Monsgr. Je ne veulx laisser d'advertir V. E. que je tire les enseignes du Courl Mario Cardonini hors de Beverwijck, laissant la charge dud. fort au Cl Verdugo, qui at gens assez pour le garder, et suis intentionné de donner aud. Mario C. en charge, avecq son regt et quelques enseignes bas-Allemans, les forts de Nyepoort, Crimpen, et aultres deux ou trois qui sont là alentour, attendu que les Espaignolz retire et loge, sera besoing en laisser bonne garde. Les soldatz bas-Allemans et Walons qui sont tant aux forts de Woerden que aux dicques d'Amsterdamme, souffrent telle nécessité que je ne la sçaurois exprimer, m'asseurant que sy V. E. la voioit, elle en auroit poine. Ilz m'ont envoié dire de la part de tous les soldats, que sy je ne leur envoie moien de vivre, que tous ensamble sont determiné de les abandonner, estans tous les capes arrière d'eulx, qui n'oseroient (à ce qu'ils disent) y retourner. Je leur ay donné espoir que le remède viendra de brief, et pour mon debvoir n'ay volu laisser d'advertir V. E. de ce qui se passe en cest endroict.

Les couronnels et capes s'advanchent de beaucop de choses qu'ils ne debvroient faire, comme de donner pasports, ranchonner prisonniers, escripre lres aux ennemis; ce que leur est deffendu de faire. Ce néantmoings à celle fin que la chose soit de plus grande auctorité, et qu'ils y obéissent sans replique, je supplie V. E. vouloir escripre lres à tous couronnels bas-Allemans et Walons, leur ordonnant que eulx ny leurs capes n'escripvent aux ennemis, et ayans prins quelques prisonniers m'en advertissent et ne les mectent à ranchon, comme beaucop font ordinairement; aussy qu'ils ne donnent aulcuns pasports, et que les capes servent à leurs compies sans se tenir aux villes d'Amsterdam et Utrecht, et que V. E. m'at escript en cas qu'ils usent aultrement, de luy en advertir, à celle fin qu'elle pourvoie aultres de leurs compies et au courl Verdugo en particulier, qu'il ne donne nulz pasports ny son vice-admiral pour naviger vers la Zuyderzee, que ce ne soit avec mon consentement; aultrement ne sçaurois respondre de la charge que V. E. m'at donné par ichy, entendant que l'on laisse entrer et sortir tout à Amsterdam; ce que Verdugo doibt empescher, comme ayant charge de l'armée. Qu'est l'endroict où je fineray, etc. D'Utrecht ce 20e de Nov. 1575. De V. E. tres hle et obl Servr,

Gilles de Berlaymont.

A M. de Berthy. — M. de B. Le desordre que je vois par ichy me cause de supplier tres humblement S. E., vouloir escripre lres aux couronnelz bas-Allemans et Walons, à celle fin d'y remedier et que pour l'advenir ils sachent, que l'intention de S. E. est qu'ilz se gouvernent aultrement; vous priant vouloir tenir la main, que lesdes lres s'escripvent sans faire mention de moy ny qu'il semble que j'ay adverty S. E. de ce que dessus. Aussy que leur veuillez faire addresser les lres par aultres mains que les miennes, ce que pourroit faire le commis du me des postes icy. Les lres que je desire sont celles que s'en suyvent: à M. le Cte de Meghen ou en son absence à son Lt, à M. de Tamberghe Lt du Regt de M. de Boussu, au courl Mario Cardonini, et au courl Verdugo. J'escripviz aussy à S. E. la necessité que passent les soldatz, laquelle est sy grande que sans faulte la corde se rompra. Il samble qu'ilz aient tous esté enterré trois jours. Je prie

Dieu envoier le remède qui nous est tous salutaire, et vous donner, M. de B., sa ste grace, me recommandant de bien bon coeur en la vre. D'Utrecht, ce 20e de Novembre 1575. Vre bien affectionné amy à vous faire service,

Gilles de Berlaymont.

A S. Exce. — Monsgr. Par le rapport que m'at faict Diego Felices à son retour icy, j'ay entendu le peu d'apparence qu'il y at, que V. E. me doibt envoier argent pour secourir les gens de guerre estant par ichy; et depuis ceulx de ceste ville d'Utrecht ont de rechief traicté avecq moy, ayant accordé pour n'avoir garnison vingtm florins, dont les dixm se payeront comptant et les aultres dixm à quelques termes, qui seront bien encoires trois à quatre mois. Lequel accord je suis esté constrainct d'accepter pour la necessité en quoy nous nous trouvons par icy; laquelle ne pourroit estre plus grande, et est telle qu'il n'en fault attendre que de grands inconvenients. Les soldats estans aux villes pourront trouver moien de vivre à forcer les bourgeois, mais je ne sçay de quoy entretenir ceulx qui sont ès forts et aux dicques n'attendant d'eulx de heure à aultre aultres nouvelles sinon qu'ilz les auront delaissez et abandonnez. N'ayant volu laisser pour mon debvoir d'advertir V. E. de cecy, priant le Créateur donner, Monsgr. etc. D'Utrecht ce xxixe de Novembre xvclxxv.

G. de Berlt.

Au conte de Roeulx.
» » Berlaymont.
» » Mansfelt.
» » Lalaing.
» » La Roche.
A mons. de Rassinghien.
» » Cuinchy.

M. le Conte. Comme la nécessité, en laquelle je me retrouve est si grande que je ne sçay de quel coste me tourner, je suis forcé vous fere depescher ceste pour vous requerir et prier de vouloir tenir la bonne main, affin que les estatz de Flandres, etc. se hastent de se resouldre en ce que, comme sçavez, on leur a dernièremt demandé pour subvenir à leur necessité et m'advertir en quels termes cela se trouve; et ne servant ceste pour plus, je vous recommande, Mr leCte, en la sainte garde de Nre Sgr. D'Anvers le xxiije de Dec. 1575. (REQUESENS.)

(Bijl. VI—VIII. *Belg. Rijksarchief; Papiers d'Etat, etc.*)

Monsgr. Comme depuis le premier jour de Sept. n'est venu aulcun secours pour les souldats qui sont en la ville de Diest en garnison, lesquels j'ay faict entretenir jusque à stheur le plus modestement que m'at esté possible, avecques divers pretz des petites sommes, et en effect avons presté jusques à la somme des douze cents dalders, desquels les cincq me competent et des aultres la plus grande part, en ay faict ma propre debte, et tout pour ung mieux pour eviter desordre. Et comme asthèur n'avons aulcun moyen de le continuer, les souldartz veulent manger avecq les bourgeois à discrétion, ce que ne sçay si sera bien faisable pour la grande pouvretté d'iceulx, dont me trouvoi hier bien empesché pour lade cause, et les souldartz se mirent ensemble me disants que je leur donys moyen de vivre ou ils sçaivent ce qu'ils auront à faire; et ce langaige ne me contentast; dont trouviesmes incontinent moyen de leur faire donner à chacun soldat, portant la picque, huyct patars, et au harcquebousier six, et de cela ont promis de vivre trois jours; et le iije jour s'achève lundy au soir prochainement, qui est après demain. Parquoy supplie bien humblt à Vre Exce d'y pourveoir par ung bout ou par aultre, car par icy n'at plus de moyen. Ce que ay bien volu advertir à Vre Exce pour ma decharge, priant le créateur preserver icelle en toutte prosperité, et à moi moyen de effectuer ma bone voulonté. De Diest le Sammedy xe de Dec. (1575).

Vre tres humble et obeyssant Servyteur à jamais

A Monsgr. le grand-commandeur. JERY DE BRECHT.

IX.

(Zie bladz. 31, aant. 2)

Monsgr. La preste servirat, que le vje de ce mois Pedro de Paz at esté avecq 43 barquettes secourir autre fois nos trois forts de Crimpen avecq environ 8000 libvres de pain, la pluspart biscuite, et amesné par Mons. de Hierges d'Uytrecht, et encor environ 2800 ll. de far. de soile de la provision du chasteau de Wijck ensemble que fourmage et bière que Mond. Sr de H. at faict acheter, et comme au retour

l'on a trouvé si grande difficulte que tout le monde perd l'espoir de y pouvoir plus entrer dois ainsy, faict grandemt à craindre que perdrons avant peu de jours l'artillerie de bronsse si belle, les six enseignes, et tant de si bons soudarts, et lesd. forts tant importants, si Dieu ne y mect la main miraculeusemt, et tout ce par faulte que n'avons eu moyen de mectre trois ou quatre lastes de farine en provision de bonne heure aud. forts. J'ay certaines advertences que l'enemy n' at esté meu par autre raison de les venir assieger, sinon parcequ'il scavoit bien qu'il n'y avoit que manger la dedens, et que s'il eust sçeu qu'il ne les emporteroit en quatre ou six jours par famine, jamais il ne se y fut mis. Je laisse penser Vre Srie sil at icy victoire (ce que à Dieu ne plaise) comment qu'il en irat avecq nos fortz de Beverwijck, t Huys ten Hardt, Sardam, Diemerdijck, et aultres de la entour, dont despendent totalemt, comme Vre Srie sçait, les villes de Harlem et d'Amsterdam. Et au contraire si M. de Hierges avoit moyen d'armer incontinent icy vingt ou xxiiij bateaux et de mectre trois ou quatre pièces d'artillerie sur les deux dicques près Leckerkerck, là ou se sont mis les ennemis, lesd. forts ne seroient pas tant seulemt secouruz du tout et l'armée de l'enemy perdue, estant en tel lieu comme elle est, mais aussy seroit fort bon commenchement pour cest esté mectre fin heureuse à ceste guerre, comme tous ceulx qui cognoissent ce pais et les affaires des Hollandois, et qui sçavent un peu ce que c'est de la guerre diront avecq moy; et certes si S. Exce n'at point le moyen pour si peu de chose maintenant, que de faire armer icy batteaulx et de faire mectre artillerie comme dessus, il vaudroit dix fois mieulx que l'année précédente l'on eust faict la paix telle qu'elle. Si l'on pouroit encores trouver moyen de secrètement faire mesner quelques vivres à Sevenberge ou sur un village plus avant vers Gertrudenberghe, appelé die Swaluwe, là ou en deulx heures l'on peult aller à charriot dois Breda, et illecq de nuyct les embarquer en quelque bateau, lorsqu'il courerat ung grand vent de midy, les vrybuyters que sont aud. Breda natifz de Dordrecht, les pouront fort bien mesner en ij ou en iij heures par entre Gertrudenb. et Dordr. susd. iusques en Crimpen, et ne trouveront personne en chemin, sinon ung batteau de guerre fort mal armé devant le village de Papendrecht et ung aultre devant Alblasserdam, lesquels ils auront passé avant

qu'on sçache qui c'est, et auront gaigné demy quart de lieue davantage, avant que les autres puissent faire voile pour les suyvre, et ne trouveront nul aultre empeschement ny à l'entrée de Crimpen, ny autre part; car les bateaulx que les ennemis ont sur la rivière de ceste ville sont plus de demye lieue plus haut passé led. Crimpen vers ceste ville; toute la difficulté qu'il y at, seroit que le bateau estant deschargé ne pouroit bien retourner vers la Swalue susd., estant à craindre que l'enemy y mectroit remede; tout ce que V[e] S[rie] peult bien hardiment dire à S. Ex[ce] comme venant hors de moy; car je sçay au vray que le tout est ainsy et ay encores hier eu espie fort fidele et zeleusement catholique, qui devant hier at passé par auprez desd. deulx bateaulx que l'enemy at devant Papendrecht et Alblasserdam susd.; lequel aussy me at declaré qu'il n'y at nulle part entour de Dordrecht autres bateaulx de guerre, sinon ung devant Hardinxvelt prez de Gorcum et trois ou quatre prez de Strien et le Ruyghenhille; de sorte que je ne doubte point qu'il ne succède bien, si tant seullement l'on le faict discrette et secrettement, faisant les apprests à Breda et tenant le bateau, ou trois ou quatre des plus grands barquets près sur la Swaluwe, sans dire à personne du monde pour quoy ny pour où que c'est, sinon à la mesme nuict, que le premier vent de midy roide courerat, mesner lesd. vivres par chariot sur la Swaluwe avecq lesd. vribuyters et quelques cincq ou six souldarts d'escolte, et lorsque le tout serat embarqué, leur dire: il vous fault aller vers Crimpen; lesd. vribuyters sçavent fort bien prendre le chemin, comme ils sont de Dordrecht. Si son Ex[ce] ne faict effectuer cecy ou chose semblable le plustost qu'il serat possible, sans faulte nulle lesd. forts se perdront. Sur ce en baisant les mains de V[e] S[rie], je prie Dieu maintenir icelle en prosperité et longue vie. Dois Schoonhoven, le ixe Februarij 1576. De V[e] S[rie] le bien humble serviteur *Johan van Drencwairt.* Le Sr Grammaye sçait bien aussy la situation de tous ces lieux, et pourra bien dire à V[e] S[rie] s'il est faisable ou poinct.

(*Aldaar.*)

Monsgr.

Sgr. de ..... Conseiller du Roy
et Comiss[re] gen. des vivres du Camp de
S. Maj. pour present en court.

X.

(bladz. 31, aant. [5])

Rapport faict au gouvr d'Avesnes par ung personnaige digne de credence, venant de France et arivé aud. Avesnes le xixe Janvier 1576.

Dit, que l'on a prins a Aubenton ung messaiger, lequel portoit plusieurs lres, venant du prince de Condé et signées de sa main, addressant au cape Fontaine, residant emprès Vesnin et a aultres de la religion. Lesquelles lres estoient dedens ung baston perchet dont en y avoit une en parchemin, contenant qu'ils heussent à advertir leurs gens de main à main, et qu'ils assemblassent le plus de harquebousiers et gens de chevaulx qu'ils povoient, et eulx assembler en ung lieu auprès Sedan le xxve Dec. dernier, et sy on leur donnoit à entendre que le traicté de la paix estoit entre le roy et luy, qu'ils ne le croiast poinct et qu'il n'en estoit riens; lesquelles lres ont esté portées au roy a Parys. Disant aussy, que led. Prince estoit avecq quattre grans seignrs d'Allemaigne et vingt huyctm hommes, tant de chlx que de pied, sur les frontieres de Loraine. Sy dit, que lesd. Hughenots s'estoient assemblez vers le Chesne Poulreux depuis huyct à dix jours ensà en nombre de quattre à cinqc, ayant esté jusques à les portes de Raims; lesquelz ont esté defaictz par le cape du chasteau Portien, lequel en a faict pendre plusieurs par les paysans. Disant aussy que led. Prince de Condé a mandé au roy de France s'il voulloit faire apointemt qu'il le feroit joyr des Pays-bas; mais que le roy avoit respondu qu'il ne se volloit faire mal de ses voisins; maintenant tousjours qu'il veuillent venir en ce pays-bas. Le bruict court que le duc d'Alanson est au pays de Livernois, duché de Bourgoigne, et qu'il a esté empoisoné, ayant prins le contrepoison quy l'a guary; et que l'armée du roy de France s'assemble à Vitry.

Monsgr. Ung gentilhe francois, estant venu en ceste ville pour ses affaires particulieres, m'a declaré que depuis peu

de jours, estant en une sienne terre par decha près de Tournay, estoit passé près de sa maison ung aultre gentilhe françois, estant pour le present au service du Prince d'Orange; lequel luy dict estre despesché par led. Prince avec ls addressantes aux prince de Condé et duc Palatin Casimire, disant que c'estoit pour les requérir de se voulloir jecter avecq leurs forches sur le pays de par decha, et se confederer avec led. d'Orange, lequel avec les villes rebelles de Holle et Zele s'estoit mis soubz la protection de la royne d'Engleterre. Declaroit aussy qu'il prenoit son chemin pour aller en France au dehors de Valenciennes sans qu'il entroit en aulcunes villes closes, mais qu'à son retour avoit delibéré de rappasser par Artois et sequament se loger à Pas. J'ay entendu aussy du mesme que lesd. rebelles se vantent avoir intelligence sur diverses villes principalles, tant de Flandres, de Brabant, que d'aultres lieux de par decha; dont je n'ay voulu laisser en advertir Ve Exce, ensemble de ce qu'ay faict pareille advertence au Cte de la Roche par homme exprès. A tant, etc. De Gandt ce xxiiije de Fevr. 1576. De Vre Exce tres hle et obt serviteur, FERNANDE DE LA BARE.

Monsgr.

L'on m'escript qu'il y at trente ou trente cincq enseignes de gens de pied logiés a Grandvilliers, Fromeries, et aultres lieux, que l'on dict estre vers Abbeville, et qu'il y at aussy quelques troupes de reyters et huyct cens chevaulx Franchois allentour dud. Grandvilliers. Aulcuns voeullent dire que c'est la garde du roy de France, que se y vient refreschier; touttesfois celluy quy me l'escript, ne voit que apparence de la guerre contre nous, par ce que mons. d'Azincourt est party passé quelques jours de son villaige d'Azincourt pour aller à Wargines estant par dela Abbeville, et sa femme s'en y allat le jour d'hyer après avoir vendu quelques moeubles, si comme grains. bestiaulx, et aulcuns bois. L'on parle que mons. de Rouvroy (avecq deux de ces fils) delibere de se retirer de sa maison d'Erin pour Abbeville sy jà ne l'a faict; que me faict estimer que les affaires ne sont en fort bon termes pour nous et qu'il y polrat bien avoir quelque entreprince, joinct aussy que l'on tient pour asseurance la trefve estre faicte en France jusques en la fin du mois de May, et la paix après pour seure, que je crains sur toutte chose, parce

que la faulte d'icelle nous polroit plus asseurer contre eulx que la bonne affection qu'ils nous portent. De longtemps l'on ne vit tant de gensdarmerie en France qu'il y at pour le jourd'huy; l'on estime y avoir en cincq ou six troupes quatre vingt mil hommes; quy cause le roy de France de pourchasser à toute diligence de s'accorder pour les avoir hors de son pays, pour raison que tout y est ruyné et destruyt. — Cependant pour augmenter la bonne garde de ceste place, ay faict furnyr quelques notables bourgeois et aulcuns harquebousiers à chascune de noz portes par dessus l'ordinaire; sy ay faict serrer la porte de nostre riviere jusques à ce que voions et cognoistrons quelle quantité de touttes sortes de grains pouvons avoir en ceste ville, et donnerons sy bon ordre au surplus (Dieu aydant) que en rendrons tres bon compte. Nostre greffier est allé (à) Arras et y at sy bien besoignet par la bonne recommandation de Vre Srie, que Messrs du conseil d'Arthois ont unanimemt advisé, que tous les imposts mentionnez en nostre requeste font à accorder conformement au narré d'icelle, et selon les accords des estats dud. bailliaige sans y avoir faict aulcune restruction ou reserve. Led. greffier est presentemt à Lille, ou ne fay doubte, qu'il n'obtienne semblable advis de Mess. de la chambre des comptes aud. Lille; chose que debvroit bien faire faciliter la pretention, accord, et octroy des imposts que pretendons. Suppliant tres humblt V. Srie volloir avoir en bonne et favorable recommandation les grandes et urgentes necessitez de ceste povre ville et lesquelles ne sont aulcunemt postposables, ny pareillemt l'obtention desd. impostz, que pretendons pour les deniers en procedans employer aux ouvraiges que V. Srie sçait inexcusables; quoy faisant, icelle m'obligerat et toutte la ville à luy faire à jamais tres humble service en ce qu'elle nous voldrat commander; ce sçait le créateur! —

Monsgr. le Cte de la Roche Gouvr et cape gen. du pays et cté d'Arthois, à Bruxelles.

A Aire, ce dernier de Mars xvclxxvj. Celuy qui de bon coeur feroit service agréable à V. Srie.
JEHAN DE MORBECQUE.

Messeignrs. Je ne puis obmectre escripvre à Vos Sries de plusieurs choses que journellemt entends se passent et descouvre de nos voisins pour ce qu'à le taire me semble ne

seroit le service du roy et du pays. Nous avons, passé quelque temps, eult entre Rouan et Abbeville trois regiments d'infanterye, l'ung de la garde du Roy de France, le second le regt Grillon, et le iije le regt Beauvois, lesquelz après longs promains d'ung costé et d'aultre furent jusques à Caudebecq pour eulx aller embarquer, comme on disoit au Hable de Grace; mais la garde dud. Sr Roy se rethira vers Paris, retournans par deça en la Picardie, les deux aultres regts jusques à venir logier au Rouvroy quy est ung faulbourcq d'Abbeville, thirant vers Rambrues, comprenant aultres villaiges vers St Wallery, quy est ung port de mer, à deux lieues pres dud. Abbevle, commettans compositions et meschancetés enormes habominables et indignes de recit; et disoit ou qu on les metteroit en garnison à Abbeville, Rue Monstreuil, Boulloigne, et Callais; de quoy j'avois adverty mons. le Cte de la Roche, gouvr de ces pays; les faisant marcher, puis reculler si souvent par mandements et contremandements, qu'on y perdoit le plus souvent le Nort. Et quant à ceulx d'Abbeville, il font grand ghuet, craindans surprinse, ne s'asseurant sur personne, pour ce qu'ils sçavent combien qu'ils sont malvollus pour le massacre de leur gouverneur, quy estoit de la relligion, qu'ils despecherent, et aultres diverses mains qu'ils leur ont donné. — Le iiije de ce mois le Sr de Rubempré, gouvr d'Abbeville a mandé au Sr de Rouvroy et à son fils quy est guidon de la compie dud. Sr de Rubempré, quy se tiennent à deulx lieus d'ichy, qu'ils feriont bien eulx rethirer et emmener de ces pays leurs milleurs meubles, ce qu'ils ont faict quant aux moeubles, comme avoit jà huyct jours paravant faict le Sr de Azincourt, quy demeure aussy à trois lieues de ceste ville, thirant vers Aire; aiant sur aultre adverty led. Sr de Rubempré quy se tenoit en ce bailliaige, qu'il eust à soy rethirer de ce pays et emmener son moeuble ce qu'il a faict, advertissant chascun son amy qu'ils regardent à leurs affaires et saulver leurs meilleurs biens le plustost qu'ils polront. — Ce jourd'huy j'ay eu nouvelles que lesd. deulx regts susd. sont mandés à dilligence vers Parys, et que hier ils estiont à Warlu s'ascheminant vers led. Paris, pour cause que le Prince de Navarre, comme ils disent, a la ville de Poitiers entre ses mains, et que mons. frère du roy estoit à Montargis pour approcher Paris. — Le ive de ce mois, le Sr Du Plesis, Lt du grand prieur de Cham-

paingne, venant de Fleschincs passa à Monstroeil, où il fust arresté et monstra passeport signé du roy de France, quy fust occasion de sa delivrance; il n'y a que deulx mois qu'ung nommé le Sgr de la Porte, rethournant de la part du Duc d'Allenchon d'Angleterre vers la Royne, monstra aud. Monstroeil pareil congié signé dud. Sgr roy, quy luy a donné deuxm escus à son rethour. Il m'a convenu escripre ainsy particulieremt pour mieulx donner à entendre, comme les affaires vont. Et aiant rendu paine de descouvrir toutes ces menées et le grand bruict de guerre quy est sur ces frontières, où il samble quelle soit jà s'y monstrant, nos voisins affectés tout oultre, j'ay tant faict que (par le moien d'ung personnaige bien notable, lequel m'at asseuré que la guerre n'estant entre noz deux rois, il me sera fidel), qu'ay descouvert ce que voeult dire tout ce que dessus; c'est que la royne mere de longtemps sollicite mons. frère du roy de France et Prince de Condé, qu'ils feriont fort bien transporter les armes hors dud. roiaulme et les iecter en ces pays, pendant la division qu'y est, leur promettant ayde de tout, qu'elle fera sy secretement et dextrement, qu'on ne s'en perchevera. Ilz ont respondu que passé long temps leur intention est telle, mais qu'ilz ne sortiront du royaulme de France que la paix ne soit du tout faicte, et qu'ilz n'aient touttes leurs asseurances furnies. Quant à ces deulx regts qui voltigent ainsy, estoit pour s'aller embarquer â Bouloingne et Calais et renforcer par ce le prince d'Orange, pour nous tenir teste en Hollande et ne permettre divertir nos forches desd. quartiers, et estoit la commission et advertance, que led. Sr Du Plesis susd. est allé faire à Fleschines; cependant les milleures de noz forces la amusées, led. mons. frère du roy et prince de Condé se jecteront avecq leurs forces, fust par Haynaut ou Artois, dedans la Flandre ou en nre pays, où ilz presument avoir bonnes intelligences, et par ce moien nous emporter ou s'emparer d'une bonne partye du pays. Quand est du roy de France, ils le tiennent si effeminé qu'il est constrainct faire tout ce qu'ils voeuillent, principallemt de la royne mere quy desmelle touttes les affaires, de laquelle led. Prince de C. et frère du roy ne s'asseurent du tout, craindant qu'elle ne tasche par telles mesnées les iecter hors du royaulme soubs espoir de leur ruine ou leur faire fermer le pas d'y retourner et les enclorre entre les deux pays; lequel Mons. frere du Roi

n'a bien la liberté qu'on penseroit, car mons. de Meru frere du mareschal Montmorency est tousiours auprès luy, et ouvrant tous les pacquets et lres qu'on apporte le premier et après les communique, aiant mesmes la clef de la chambre et garde robbe du frere dn roy, pour y entrer quand bon luy samble. Quand a la guerre sur ces pays, cella ne se fera par le consentement expres dud. Sr roy de France, mais après l'avoir matté et du tant affoibly en feront à leur volonté; m'aiant led. personnage asseuré tout ce estre veritable, par quoy est bon que pensons à nos affres pendant qu'avons le loisir; car je vous puis bien asseurer, que depuis le plus grand jusques au plus petit ont tres malvaise volonté contre nous, et nous procurent aultant de mal qu'ils poeulvent. Quant à moy je ne vois nulle apparence, qu'il puissent battre ny emporter nulle de nos places sur les frontieres, ausquelles aussy je crois ne s'attaqueront pour la perte du temps que leur seroit, n'est que le roi de Fr. leur face delivrer son artillerye, pouldre et esquippaige qu'il a en ces villes frontieres; mais seroit bien requis à tous evenementz bien munir de touttes choses noz frontieres à peu près de ce qui est necessaire, et asseoir du costé de Hollande et lieux que tient le Prince d'Or. bonne garnison, pour garder ce que tenons et temporiser puis la reste de la gensdarmerie rassambler en ung corps ou en deulx, au mittan du pays pour, sy le frere du roy de Fr. ou quelque aultre de leur confederation s'adventure entrer en ces pays, leur estre tant plus tost au devant sans laisser esbranler le pays, oultre qu'on trouvast moyen faire remonter noz hommes d'armes, et les asseoir en garnisons tant au long de ces frontieres que Haynault. Ce faict, je tiens que leur conseil s'esvanouiroit comme fumée. — De Hesdin ce xje d'Apvril 1576.

HELFAULT.

[Den 5en April landde, blijkens schrijven des Heeren van Lamotte uit Grevelingen, bij Duinkerken wegens 't slechte weder, „Mons. de Fumée, Sgr de Solesme, et vice amiral du Roy de France au pays de Guienne, disant qu'il at esté par led. Roy de France envoyé le vije de Fevr. vers la Reyne d'Angleterre; venu à Boulogne s'est embarqué, et en mer prins par ceulx de Flessingues, où il est resté jusqu'au 4 Mars." — Den 19en Mei zendt dezelfde Lamotte den (hier volgenden)

6

brief gevonden „par quelques paisans; de laquelle appert en la P. D. icelluy de Fumée avoir eu part du besoignet du Sr de Ravest [1] envoié de la part du Roy de France vers le Prince d'Orange; ensemble copie d'une déposition d'ung que après l'avoir ouy ay envoyet prisonnier à Bergues St Winocq pour avoir esté levé sur leur jurisdiction."]

Monsieur. Vous ayant faict entendre le succès de mon voiaige par voye de Middelbourg du iije de ce mois, je ne vous feray long discours, seullement vous diray, que le vje de ce mois suis arrivé prez de M. le Prince d'Orange, lequel a esté infiniment bien ese de ma venue pour plusieurs bon res. petz, et notamment pour avoir entendu que les affaires de la France se porront torner à une bone paix, chose qu'il a eu sur toutes agréable. Je luy ay pareillement faict entendre les plaintes ordinares que S. M. a des prinses que ceulx de Fleschines font sur ses subjectz; de quoy il a fect demonstration estre bien marry, m'ayant asseuré d'y mectre ung tel ordre que S. M. en demeureroit satisfecte. Je crois aurez veu par mes précédentes lres l'infortune que m'est survenue passant de Callais pour aller en Angleterre, en laquelle route fumes rancontrez de ceulx de Fleschines, lesquelz ne me lessarent riens, fors, quant fumes arrivez à Middelbourg, où ilz me menarent, me randirent les papiers et quelques parties de mes ordres, mes quant à l'argent, je n'en ay seu riens tirer; vray est que M. le Prince et l'admiral m'ont promis de m'en fer fere raison; que me fect vous supplier tres humblemt, que puisque il vous a pleut tousiours me departir de voz graces et faveurs, Vre bon plaisir soit interceder pour moy envers S. M. affin que je puisse obtenir ce que j'ay demandé par le placet que V. Srie me dict estoit entre les meins de m. de Brete; et s'il vous plet fre entendre à S. M. les dangers que j'ey passez en cincq ou six voiaiges que j'ay faict par son commandemt par decha, ayant perdu tous mes moiens à ce dernier, à celle fin que je puisse de tant mieulx obtenir la provision de ma demande, et ne ayant aultre Sgr à la

[1] Dezelfde blijkbaar, wiens lastbrief van den Prins aan koning Hendrik III *Arch.* V. p. 60 voorkomt, en die ald. p. 238, als op 't laatst van April door den koning aan den Prins gezonden vermeld wordt; op beide welke plaatsen men slechts Revest voor Revers leze.

court que puisse tesmoingner des bons offices que j'ay fect en tout temps, que Ve Srie, cela fect aussy que je vous supplie tres humblt avoir souvenance d'ung quy vous a esté et sera toutte sa vie affectionné serviteur, avecque asseurance de le recongnoistre avecque une perpetuelle obligation que je vous en aurey toutte ma vie Quant à l'estat de ce pays, Serixee est estroictement assiegée et M. le Prince se prepare pour le aller ravitailler; led. Sr Prince a reprins le Crimp par composition, et sont maintenant tant led. Sr Prince que Estatz en termes de se fortifier et accroistre leurs forces de quatre à cinq mille arquebusiers; qu'est tout ce que je vous puis dire. De Delft ce xvije de Mars 1576. Ve tres humble et affectionné Serviteur DE REVEST.

P. D. M. de Fumée qu'est party freschement vous pourra apprendre plus particulierement l'estat de ce pays.

A M. de Villeroy Secre d'Estat
et conseiller au privé conseil du Roy.

Pierre Tavernier, natif de Bailloeil en Flandres, drappier de son stil, eagiet de xxviij ans, après le serment solempnel fect, dict et affirme: estre vray, que le xxixe de Juing 1575, jour de St. Pierre appostre, il seroit party dud. Bailloeil lieu de sa résidence, avecq sa femme et deux siens enfans, et allé à Callais; et s'estant mis en une navire avecq les siens pour passer en Angleterre, et aller tenir sa residence à Londres, ou, sy son prouffict ne le permectoit, passer d'illecq au pays d'Oostlant; mais qu'en passant la mer il seroit esté prins prisonnier par les pirates escumeurs de mer et mené à la Briel d'où, par l'intercession d'ung Joris Schelf, natif dud. lieu de Bailleul à qui luy deposant avoit cognoissance, il seroit esté delivré, et d'illecq sans payer rançon passé à Middelbourg en Zélande, et illecq veu aulcuns gentilzhs Franchois et leur suyte en nombre de sept ou huyct, lesquelz il entend estre de present arrestez en ceste ville de Gravelinghes, y estants iceulx venuz pour veoir leur frere, lequel estoit aud. Middelbourg, de la part du Prince de Condé, avecque charge de quelques gens de guerre comme il entendoit. Mesmes que le bruict couroit entre la populace, qu'ils avoient pensé trouver leur frere en grand credict et auctorité. mais qu'ils estoient trompez, car ils le trouvèrent en prison à la Vere et ce pour ses debtes. Seroit depuis advenu que luy deposant,

ayant trouvé à Fleschines ung batteau pour s'en retourner à Callais, appartenant à deux Franchois lesquels y avoient amené vinaigre et aulcuns passagers, lesd. gentilzhes Franchois s'auriont pareillemt mis avecq luy aud. basteau, de maniere que après s'avoir mis en la mer, la tempeste et oraige les surprenant entour des costes de Duncquerques, ils auroient prié les mariniers veu la tempeste, qu'ils les voulsiste conduire au havre dud. Dunquerque, ce que iceulx mariniers auroient refusé; ce néantmoings arrivez qu'ils fusrent les costes de Mardicque et petite sainte, voyant le mast de leur bastiau rompu et abbatu, ils les auroient mis à terre acquiessants à leur reqte, estans toutesfois premieremt assceurez de la recompense de leurd. bastiau par lesd. gentilzhs Franchois. Dict que au surplus, aprez avoir mis piet en terre, il seroit party d'iceulx; qu'est ce qu'il en poeult affermer. Faict à Gravelinghes et signé par led. Pierre, ce vije de May 1576.

PIETER TAVERNIER.

[Fumée bleef tot October gevangen te Grevelingen. Den 5en van die maand schreef de Graaf van 't Roeulx aan den Raad van State, dat hij verzocht verlost te worden, klagende in 't aan hem overgelegde verzoekschrift, dat Lamotte weigert hem langer te voeden, en dat men, zoo niet hem, dan althans zijn bediende vrij late, om bij de goede lieden voor hem om brood te bidden, een vak dat hij zelf niet verstaat. — Den 17en, schrijven van den Raad van State aan Lamotte, dat hij zeker ontvangen heeft hun laatste, waarbij zij hem gelasten Fumée tegen betaling der verteringskosten vrij te laten.]

XI.

(Zie bladz. 38, aant. 2)

Edele grootme Heeren.

Wy gebieden ons met alre reverentiën tot Uwer G., deselve adverterende, dat, naedemael wy uwer E. in Martio l.l. seeckere particulariteyten van miserie ende benautheyden deser stadt verclaert hebben, dienende ten eynde wy mochten (nae

zoeveel scrivens aen de Exie van den Groot Commandeur, wyens zyele God genadich zy, gedaen) eens ten lesten deur intercessie ende ordonnie van Uwer E. ontlast ende gedechargeert mochten werden van twee compien der Spaengarden, daer deze stadt (boven drie vendelen Walsche soldaten, onder den regte van den G. Heere den coronnel Verdugo, onsen Gouverneur) mede belast es. Welcke twee compien deur heurl. eeterie, comende tot laste van de burgerie, de stadt soe seer graveren ende belasten, dattet nyet mogelick en es deselve kosten langer te verdragen; twelck occasioneert, dat de burgerie dagelicx, by nachte ende ontijden, de soldaten de wacht hebbende, heurl. huysen verlaten ende, de commoditeyt vindende, ten secretelste van hyer begeven, tot grote laste deser stadt, alsoe wyl. alsdan by den soldaten geurgeert worden om hen opter stadt costen (deur faulte van huysen) te logeren, dewelcke alrede tot sulcken getale gecomen zijn, dat deur de sustentatie ders. soldaten ganselick alle het incomen deser stadt ter weecken opte helft nyet mach toecomen aen 't gunt van stadts wegen aen de soldaten geëmployeert wordt, sonder dat wy een stuver daervan van ordinaris lasten connen betalen, sonder dattet nochtans nyet moegelick en es dese stadt sonder gelt te regeren. Mitsgaders dat Uwer E. gelieve te ordonneren, dat het resterende ende blijvende guarnisoen der drie vendelen Waelen (metten welcken wy hoopen de stadt, metter hulpe Gods, ten dienste ende eere van Z. Mt wel te houden, daerby gevoucht zeeckere goede Cathe burgeren ende uytlanders, omme het heyl. Cath. gelove, uyt Hollant hem binnen dezer stadt getransporteert, dewelcke men soe by daghe als by nachte, in tijde van noede met geweer mochte betrouwen, tot assistentie derselver soldaten, de welcke over lange deur ordonn. van de Exie van den Gr. Commr, van den G. Heere Bn van Hierges, ende advyse van mynen Heere den Gouvr den con. Verdugo het geweer binnen dezer stadt dragende zijn) mochte geprovideert werden van heurl. ordinaris leninge, dat zy zulcx heurl. eygen onderhout van service ende als mochten doen, sonder dat de arme burgerie verder soude gehouden wesen hen te leveren dan huysvestinge bedde ende sijn gevolge, ende gereetschap ter tafele, gelijck men in andere uitgeputte ende bedorven frontiersteden gewoonlyck es te doene, mitsgaders van cruyt geschutt munitie van coorn ende anders. Dus E. G. Heere

bidden daeromme andermael, dat uwer E. G. gelieve op 't inhouden deser regard te nemen, ende sulcke ordre te willen stellen, dat de stadt metter daet mochte gedechargeert worden van de voors. twee compiën der Spaensche soldaten, alsoe ons het geschrey, geclach, gehuyl ende geroup der burgerye nyet moegelick en es langer te verdragen, twelck in den Hemel crijt ende wel een steenen hart bewegen soude tot barmherticheit.

Eed. Grootm. Heere onse Heere God spare uwer E. G. in lange zalige gezontheyt. Uyt Harlem, den 23 May 1576.

Uwer E. G. onderde dienen.

Deurl. Hoochgebe grootmge Furst ende Heere, den Hertoghe van Aerschot, Ridder van den gulden Vlies, nu tot Bruessel.

Burgermen ende regeerders der stadt Haerlem.

WEERDTZ.

XII.

(Zie bladz. 39)

Memorie.

Om mr. Adriaen Cools te informeren, dat wy met Duytsche soldaten belast sijn (die 't gelt rigueruesch elyckė coemen eischen) van den Licentiaet Andreas Posa, in sulcker voughen, dat sy voor haeren dranck niet en eischen dan wijn, wijn, wijn! den welcken t' Sundert niet en is, maer moeten om schicken daer hy is, tot Hoochstraeten oft elders. Voor hun spijze roepen sy al: vlees, vlees, vlees! cappoenen, hoenderen! dwelck sy eeten niet als Cristenen. Haer weerdinnen t rappier opten boezem settende, tgeweer dat zy in de huysen vynden in stucken breeckende ende op 't vier worpende; hun selven bilyetterende, tvolck wten huys jagende die van buiten coemen om duer te trecken.

Monsr le escotet, burghemres et echevins de Sundert; nae behoerlyke groetenisse, soo is my leet, dat ghy lieden nae soo veel terminen ende daghen, die ik u gegheven hebbe, gheen ander neersticheyt en hebt ghedaen, noch meer werks van

die brieven die ik u ghesonden hebbe. Waromme ende om de volle betalinghe te crijghen, sende ik ulieden dese soldaten, dewelcke sullen op uwer cost daer blyven tot dat ghy betaelt. Ende my is leet, dat ik met sulken middel ul. moet soliciteren. Hier mede Godt bevolen, ende wt Breda, desen xvij Martij 1576. Uwen goeden vrient ANDREAS POSA.

[Deze Posa, door den dood van Req. van zijn commissie ontlast, gaf daarop den Drossaart van Breda nog de noodige moeite, daar hij er op stond, zijne eischen tegen de dorpen door die stad bekrachtigd en nagekomen te zien; blijkens volgend schrijven van dien Drossaart aen den staatsraad :]

Messeigneurs.

Comme, par le trespas de feu Monsgr le grand Commr de Castille, en son vivant Lt Gouvr et cape genl pour le Roy nre Sire es pays de par deça, la commission donnée par cy devant par S. Exce à mre ANDRÉ POSA, licencié ès droicts, par sade Mté est revocquée, comme apert par l'acte de voz Sries par icelluy Posa au magt de Breda livré; si est ce toutesfois que Sr Jehan Dolay commis par sade Exce à l'équippaige des batteaux de guerre qu'on faict icy à Breda m'ait molesté (nonobstant que sa commission par le trespas de S. Exce soit aussy estaincte) de debvoir mettre à execution toutes les sentences par led. Posa données contre aulcuns villaiges du pays de Breda, dont il n'estoit encores payé; aultrement disant estre d'intention de protester contre moy, qu'il laisseroit l'ouvraige desd. batteaulx, et qu'il auroit occasion de se plaindre de moy envers sa Mté; mais comme me samble (soubz correction de vos Sries) que lad. acte ne porte point que je debvrois mettre à execution les sentences par led. Posa données, et qu'il semble aussy que les pretendues actes dud. Posa, comme attentez directement au dehors de la joyeuse entrée par Sa Mté jurée, soyent annullé et cassez, si me suis advisé touchant cela avecq M. de St. Remy gouvr et ceulx du conseil et des comptes de Breda, lesquelz m'ont renvoyé vers vos Sries pour avoir interpretation d'icelles; si est ce que la nécessité me constrainct de recourir vers vos Sries, suppliant tres humblt que le noble plaisir d'icelles soit me voulloir donner interpretation, si je doits mettre à exécution les sentences par led. Posa données, dont il n'estoit

encoires payé du tout ou en part, pour selon icelle interprétation me pouvoir regler. A tant Messgrs etc. De Breda le xxiiij de Mars 1576. Treshle et obt serviteur

A Messgrs. du Conseil d'Estat. Drossart de la ville et pays de Breda

JAN DE BERGEN.

XIII.

(Zie bladz. 41, aant. [1], en bl. 44, aant. [6])

Eerw. wyze voirsienighe ende seer discrete Heeren. Ende aengaende van den eylande van den Finaert ende Ruygenhill mitsgaders de Cluenaert, en weten noch geene sekerheit van alle 't gene gepasseert is, aengesien dat het lant soo omsingelt ende beset is, soo met scepen, galeyen als met volck, soo datter nyet een mensche op oft aff en can; maer men seght hier voir seker, ende wy houden 't oeck voer waer, dat den dorpe metter schanse van de Finaert in der vianden handen is, ende die soldaten hen gesauveert ende geweken sijn in de Cluenaert. Voorts aengaende den Ruygenhill, seght men hier, ende wy hebben gesien, datter zeer gebrant heeft, als 't oeck doet in alle hoecken waer eenige waeckhuysen gestaen hebben; ende wy hebben van dage verstaen, dat de Geusen op Standtdaerbuyten souden geseght hebben, dat de soldaten liggende in den Ruygenhille henluyden buscruyt qualyck bewaert souden hebben, sulcx dat men hetzelve zeer grooten roock heeft sien maecken, waerduer men oeck quade presumtie heeft; ende op den Cluenaert daer liggen meest alle de soldaten geweken op de schansse, en can oyck nyet eenen mensch op oft aff; sulcx dat wy wel versekert sijn, datter groote benautheyt is, sulcx dat den coronnel geene tydinge herwaerts overe en can schicken; dan metten eersten heeft hy eenen soldaet met brieven herwaerts willen scicken, ende denselven op Standtdaerbuyten commende is gevallen in handen van den vianden; want daer liggen drye geweldighe scepen van oerloeghe aen het ryseren hoeft ende eenige galeyen liggen aen des coopmans stove ende vaeren alle dage aff en aen van het Blommendaelsche hooft, want zy daer seer stercke wachte houden.

Voorts op Sevenberghen seeght men, dat se zeer sterck liggen meer als achthondert mannen, die hun daer houden, ende hebben den Slijckdijck innegesteken ende die Blauwsluys opengeset, ende laeten soo het lant onder d' water ende allewegen hun hinderlijck affgecort, mitsgaders oeck alle bruggen affgeworpen, ende houden groote menichte van scepen liggen aen den Noortdamme, ende loopen soo aff ende aen. De arme huysluyden van Standtdaerbuyten ende Blomendaele hebben veel te lijden, want alles dat de luyden hebben nemen se ende seer ongeregelt daermede levende; den Heere willet versien! —

Als huyden isser sekeren persoon gesonden over Standtdaerbuyten, met seker brieven aen Floyon, om te besichtigen ofter egeene middel en is, om van hem eenige tijdinge te vernemen; want het nyet mogelyck en is, het lant te ontsetten, ten zy by correspondentiën van beyden syden, sorgende nyettemin hetzelve seer qualyck te volbrengen sal sijn; want alle schuyten van alle veeren wechgenomen sijn, ende oeck want de geleyen van de Geusen al verderven sullen; hopende nyettemin dat God den Heere gratie geven sal, waerom wy Godt den Heere bidden sullen. Gen. enz. Uyten onderbossche, dezen xviijen May 1576.

Eerw. wyze ende seer voors. Heeren. Ic en heb nyet conen laten tot mijnen leetwesen uwer Eer. te adverteren, t groot verlies schade ende verdriet, dwelck den huyse van Berghen, Godt beter 't, een woensdaghe lestleden overgecommen is. Ten selven dage besteet hebbende de dycagiën ende ander noetelijcke wercken, die meer dan tijt aen den Fynart gerepareert waren, is het veer van Nieugastel beleyt met drie scepen van oorloghen, met omtrent lx soldaten daerop wesende, soo men seyt, insgelijcx de kleinen Amer, de Roovaert met de tonkreke; des donderdaechs 's morgens metten getijde sijnder noch ander scepen aen den voers. Amer gearriveert, lossende aldaer omtrent iijc mannen, soo men seyt; ende soe die van den Fynart, wezende in 't fort ende haer beduchtende van quader mare, hebben den schrans verlaten, ende daerduer gepriveert van alle mijne meublen, peerden, koyen ende anderssints, in fine al except mijn pampieren, dwelck al de minste schade is; ende de partyen ziende het fort verlaten hebben de huyslieden van alle heur meublen, koren, ende

eensdeels van de beesten gespolieert, nemende bovendien Aert Joosten gevangen, die, soe ic verstaen, seer gequetst is, met Jacob ende Domus Corneliss. gebroeders, soe ick verstae. Des middaechs daeraen heeft de partye haer beschranst, soe op de Amer als op de sluys van de toncreke, dwelck al lichtelyck te verhueden geweest had, als men seyt, zoe verde het lant van ijc soldaten versien geweest had, als men seyt nu versien te worden; sulcx dat noch ter tijt die van den Ruygenhil ende Clundert van den anderen gesepareert sijn. Des avonts heeft de partye eenen schans geworpen op 't hooft van Sevenberghen, ende hebben insgelijcx gans Bloemendael berooft; daeraff dat men seyt thooft te wesen de Graeff van Holack. Sulx dat ick niet en wete, wat ons Godt noch oversenden sal, emmers soe veel eest, dat de huysluyden van den Finart ende Ruygenhil in den gront bedorven zijn, ende nyet en zien te repareren sonder merckelijcke quijtscheldinge van heure pachte om heur wederom wat te animeren; ic saghe van het lant wel te trecken, dan nyet twijfelende, dit lant en sal gerecureert ende van de partye ontset worden, en sal tot ontlastinge van mijnder officiën van 't lant nyet trecken; Godt geve, wat my overcome, als voren ick 't eynde van dezen rumeur gesien sal hebben, om die resterende huysluyden te animeren, ordere naer mijn vermeugen te stellen, hier in postponerende alle mijn ongeluck tgene my soude meugen overcomen, wel betrouwende dattet uwer Eer: my tselve wel sal recompenseren. Ick soude meer gescreven hebben, dan den tijt en vereyscht tselve nyet. Eer: wyze ende zeer voirs. heeren, my gebiedende in uwer Eer: goede gratie bidde den almoghenden Heere deselve te bewaren in salicheden. In den Clunaert, met grooter haest, desen xix^en^ Meye, anno xv^c^lxxvj. Die al uwer Eer. goetwillige dienaer,

CORNELIS VAN DER HEYDEN.

M.H.H. den Superintendent ende Gecomm^n^
ten raede, ende rekenm^en^ over den Huyse ende
Marquisaet van Berghen opten Zoom.

Je ne fais doubte que Vos Exc^es^ n'auront este assez adverties comme, pour avoir esté serré le passaige de ceste isle, tout en ung instant je n'ay eu aultre moyen d'advertir icelles de se que se passoit: que ast esté que les ennemys, mercredi dernier, 16e de ce mois, vindrent avecq grand nombre

de batteaux se desembarquer à la teste de Sevenberghe, et quand et quand de l'aultre cousté occuparent le passaige tant du Vieubois que de Gastel, jectant parmy le pays une infinité de leurs gens, de manière que estoit impossible que ame vivante sortist de ceste de isle. Le lendemain occuparent une escluse quy est entre le Clunart et Ruyghenhil où se fortifiarent bravement, y laissant trois enseignes d'infanterie, et de là se saisirent du moulin du Finart où semblablement ilz firent ung trenche en forme d'ung petit fort où ilz tiennent aussy deux à trois cens hommes; et comme noz gens estoyent espars· tout alentour, l'isle estant de telle estendue, comme j'ay souventefois escript à Vos Exces, nous sembla convenir, voyant telles forces, les rethirer peu à peu en nos trenchez, affin d'avoir tant milleur moyen de maintenir l'isle pour le service de sa Mté, et aussy ne les perdre par nonchaloir; nous fumes le mesme jour les visiter avecq quatrevingtz harquebousiers et les attachâmes sy vivement, que quasy furent contrainct de quicter led. trenche de l'escluse, et mesmes de venir jusques aux picques, et ne fust que dud. Finart ilz eurent secours, est tout cler que les eussions forcé. Et ce que m'at empesché de les plus souvent attacquer, at esté le peu de munition de guerre dont j'estois fourny. A ce matin est entré le Cape Armengol avecq sa compie en ceste de isle, mandé de par le couronnel Mondragon pour mon secours; j'attens sur le disné celle de Don Juan Benavides et cent aultres Wallons de mon regt, avecq quelque peu de munition de guerre, et le chevalier Cigongne, si besoing serat de plus de gens, pourvoyt à tout de manière que tantost sur le soir les irons investir et, avecq l'ayde de Dieu, enchasser hors de ceste de isle. Le Sgr Sancho Davilla s'est transporté au Vieubois, avecq lequel je tiens toute correspondence possible, de maniere que Vos Exces peuvent estre en repos, pour ce que peult survenir de ce costé icy, et ne fauldray d'advertir icelles à chascun moment des occurences de par decha. Et sur ce feray fin. Du Clunart, ce xxe de May 1576.

Fl. de Berlaymont.

Au Conseil d'Etat.

Messgrs. Le Sr Mre de Campo Julian Romero, venant pour mon secours, m'a faict ce bien de visiter ceste isle, quy m'a donné extreme contentement, d'aultant qu'il aura moyen

de donner à entendre bien particulierement à vos Exces ce que se passe par icy, et les necessitez qu'avons; il dirat aussy à icelles le bon debvoir qu'avoit faict l'ennemy à fortifier encontre nous, et mesmes combien il avoit empiété. Je supplie plus que tres humblt à voz Exces qu'il plaise à icelles de me pourveoir de quelque aultre compie Wallonne, afin que n'ay moyen de tomber en semblable inconvenient comme le passé, y allant tant du service de sa Mté. Je n'ay peu ny sceu induyre les Allemans à demeurer avecq moy en ceste isle, de maniere qu'ay esté constrainct de sacquer quelques Wallons de chasque de mes compies pour une plus grande seureté, attendant ce qu'il plaira à vos Exces resouldre sur mon faict, que je supplie tres humblt ne soit de longue tendance, et, avecq l'ayde de Dieu, pouldre, et mesches, voeulx esperer vos Exces ne me trouveront en ung seul poinct manquer aud. service de sa Mté. Et sur ce, etc. Du Clunart ce xxje de May 1576.

FLORENT DE BERLAYMONT.

Messgrs. Je ne fay que recepvoir celles qu'il a pleu à vos Exces m'escripre du xxije du pnt, remercyant plus que tres humblt icelles (oultre ce qu'il y alloit tant du service de Sa Mté) du bon secours qui m'at esté envoyé, qu'il a esté la principalle cause que l'ennemy ne s'est enhardy de faire plus long seiour dedans ceste isle, combien que les fortz et tranchis qu'icelluy avoit faict ne demonstroyent une si courte fuyte, et ne fay doubte le Sr Mre de campo Julian Romero n'aura faict ample recyt à vos Exces de qu'il en a veu, estant dernierement icy, ensamble aussy de ce que totallemt est necessaire pour la conservation de l'isle; veuillant esperer (comme aussy je supplie tres humblt) icelles ne feront aulcune difficulté de pourveoir a tout, entendant dud. Sr Mre de campo ce qu'en ce faict est plus raisonnable. J'ay, messgrs, depuys entendu tant des scirurgiens qu'ont curé les ennemys blessez, comme d'aucuns prisonniers et paysantz, que le nombre de ceulx qui sont demourez d'eulx sur la place, tant blessez que mortz, arrive à deux cents y comprins quarante qui demeurarent au chasteau de Zevenberghes, lorsque le conte de Hollach le vint sommer, de maniere que jusques à present ont eu bien peu d'advantaige encontre de mes gentz. Je supplie tres humblt à voz Exces avoir esgardt, come par mes

dernyeres j'ay escript à icelles, que, n'ayant voulu demourer les Allemans en ceste isle, j'ay esté constrainct de me pourveoyr de quelques Wallons miens sacquez hors des fortz de ma charge d'un coste et d'aultre, ce, messgrs, que ne peult estre de longue durée, craindant n'advienne quelque subite fortune auxd. forts. Il plairat partant à vos Exces trouver moyen, selon que led. Sr Me de campo poldrat informer icelles convenir, de me pourveoir de renfort provenant d'ailleurs. Et sur ce, etc. Du Clunart, ce xxiiije de May, 1576.

FL. DE BERLT.

Eerw. wyze voirs. ende seer discrete Heeren. Ick en hebbe nyet connen gelaten, met dezen expressen, uwen Eer: te adverteren voir ghoede tydinghe: hoe dat hem de vianden, naer dat onse soldaten in den Cleunaert namentlyck den xxjen des smorgens vroech gecomen sijn, hun vertrocken hebben in hunne schepen, schuyten, ende galeren, verlatende geheelyck het eylant, maer hebben met eenen seer grooten stanck gescheyden; sulcx dat syluyden in den Ruygenhill boven drye oft vier hoeven nyet geheel laten staen hebben, maer hebben deselve verbrant, ende alle de beesten ende granen van de huyslieden met hun genomen. In den Finaert en hebben zy nyet veel beter geweest, ende hebben van gelijcken de vette beesten ende granen mede genomen, ende hebben in gevangenerhant genomen Aert Joistemans met Jacop Cornelissen ende Domus Cornel. als andere, soe wy verstaen; ende hebben Nicasius Jansz. neghen balen medegenomen, ende alle de andere luyden goederen eenichsins te goede staende: sulcx dat de quartieren gansselyck in den gront gaen, als oeck doet het eylant van Stantdaerbuyten, dwelck alle de continuële tochten soe by *nachte* als by *daghe* gehadt heeft, ende nu noch jegenwoordelyck een vendel Walen sijn onderhoudende; ende by de Geuzen en hebben sy oeck gheen sijde gesponnen, maer sijn veel luyden van hunne vette beesten, speck, tarwe, als anders gespolieert; want sy met hunne scepen geduerende dit rediment altoos omtrent het ryseren hooft gelegen hebben, sulcx dat zy alleneen op ende aff hebben liggen loopen; den Ouden bossche ende Gastel ligghen noch jegenwoerdelyck vol soldaten, sulcx dat daer immers soe quaet is, want de lasten voirwaer te groot gevallen sijn ende principalijck in den Ouden bossche, daer er ter tijt nyet dan schamele luyden

in wonen; het waer schier van noede, dat wy de helft van den volcke hielden; onsen ende anderen huysluyen wagens en doen dach ende nacht anders nyet dan soldaten voeren ende noch seer onbillich met ons allen leven. Daer staet grootelyck voir te bidden, want het nyet mogelyck is, dat hem den huysman ende wy al te samen langer ons mogen onderhouden, ende alle saken soe seer vrempt ende verweert, datter qualijck uyt te geraken sal wesen. — Uuten Oudenbossche, desen xxjen des avonts 1576.

Die al mijns Heeren dienaer,
JACOP VAN SEVENDONCK.

Aen mijne H.H. die Superintendent ende Gecommn ten Raede, ende rekenmen voer syne Mt, over den huyse van Berghen op Zoom. (Ontf. den xxijen Meye lxxvj 's morgens.)

Monsr de Van de Werve. J'ay à cest instant receu Vre lre par laquelle desirez sçavoir sy la compie de Montesdoc et selle de chavalerie sont passées au Clunart; je vous puis asseurer que non, et que les Allemans n'y ont voulu passer, encoires qu'il n'a tenu au Lieutt d'icelle, ou du moings y en faisoit les semblans; quant à celle de chavalerie, elle n'a sceu passer là, pour ce qu'il n y a à ce costel pontons ny batteaulx pour les passer, en oultre n'y a en l'isle avenue ny aultre chose pour les chevaulx ad ce que m'at escript M. de Bergues. Quoy vehant ay tenu à mon costel lade compie qu'est celle du sgr Ant. d'Avilla (laquelle n'est que la moytié icy, la reste est au costel de mons. de Mondragon). J'ay envoyé à l'isle environ septante soldats des miennes, qu'est tout le secours que Mons. de Floyon at eu jusques à present. L'ennemy à aussy aux deux costels de ce fort quelque bateaulx, mais j'espère avec l'aide de Dieu les faire demain sailler, du moings ceulx qui sont entre les deux forts. — Led. Sgr de Bergues n'a mandé par ses lectres que jeudy matin ils quictarent le fort du Frynat [Fynaert] pour cause du peu de gens qu'ils avoient en lad. isle, aussy qu'ils estoient assaillis de tous costels. Le mesme jour le feu se print au fort du Ruyvenel [Ruygenbil] et a brulez toute la.... que nous vient fort mal à propos. Les ennemis ont trois enseignes des leurs auprès dud. fort du Frynat et se sont là retranchez, de sorte qui est mal aysé de secourir le Ruyvenel avecq les

gens qui sont au Clunart. Du costel de Sevenberghe les ennemis font un fort entre led. Sevenberghes et le Clonnaert proche de Solicdick. Leur armée à ce costel là peult estre de quarante batteaulx, entre lesquels y at une admirale et viceadmirale et sont là allés dois Dordreck. — Doys le fort de Gastel le xixe de May 1576.

L'entierement V^re bon amys a service

CLAUDE DE DEU (?).

(*Papiers d'Etat et audience.*)

Die Raeden des Conincks to Hispaniën, in Z. M^ts Furstend^e van Gelre enz. verordent, allen den oversten, hopluyden, bevelhebberen, ende crijchsluyden, voirts allen anderen Co. Mat^s officieren, burgem^en, scepenen ende raeden der steden, sampt allen and. onderdanen, den deze verthoont zullen worden, doen te weten: dat ons door den schemelen huysluyden ende onderdanen des kerspels van Brummen geclaecht wordet, dat die Fuggersche soldaten dese voorl. daegen, aldaer to Brummen duergetogen zijnde, met sich genomen hebben voele waegens ende peerde, und beloifft dieselve nyet wijders dan tot Elst in der Betuwen mit sich to nhemen sullen; ende dat dyennyettegenstaende evenwoel alnoch behalden worden, tot oiren grooten bezwernissen ende tegens alle billickheyt; und dat daeromme van wegen hoichstberumpte C^o Mat^s, wy van u sampt ende yederen besunderen (mits verthoninge deses daertoe versocht zijnde) respective gesynnen ende ernstlick begeren thoonderen deses alle behulp ende assistentie te doen, daermit die voirs. waegens ende peerden den armen huysluyden (die sich tot dienste C^o Mat^s ende tot der contributiën der leeningen stetz willich hebben vinden laeten) weder moegen volgen ende nyet langer en worden ontholden; want daeraene geschiet Zijne M^ts wille und meyninge; des in oirkunde hebben wy derselve Mat^s secret zegel beneden op 't spatium deses doen ende heyten drucken. Gegeven tho Arnhem, den xxvij^en Junij xv^clxxvj.

(*Archief van Gelderland.*) T. ROOS.

XIV.

(bladz. 44, aant.

Aan den Raad van State.

Wy sijn tegenwoerdelick durch den raeden des Fursten tho Cleve geadverteert worden, als oick by die van Nymmegen tselve geschreven, die ons desen morgen copie derselver raeden schryvens overgesonden hebben, als dat ghisteren nacht etlicke krijchsvolck van boven te schepe und sunst her aff gekhommen waren, die by eenen clooster onder off by Wesel gelegen, genoempt opten Grave, sich gelegert hebben, hebbende algereetz zesse vendelen laeten sien ende vliegen, ende datter noch eenige meer kommen sollen; dan wat sy voer hadden, waer hun van den Cleefschen raede onbewust.

Ten anderden, soe schryven oeck aen ons die van Nymmegen (soe hier oeck tydinge was geweest, als sol in der voichdyen van Gelre eenige vergaderinge sijn), dat aldair noch gheene loopplaetse noch vergaderinge van knechten en sye; maer dat tot Grimmelichuysen boven Nuyss sich eenige vergaderinge begeven, und dat sy van die van Gelre verstaen ende veurnomen hadden, als sol een trompetter binnen Berck gecommen sijn, die jn der stadt uytgeblazen hadde, dat die burgeren aldaer sich met hoy und haver sollen veerdich halden; und als denz. Trompetter deshalven van den raedt derselver stadt Berck sijn bevel affgevordert sye worden, hy geandtwoirdt ende gezacht hebbe, sullicx van wegen Con. Mats onses allergen. Heeren ende des Roomschen rijcx te geschien.

Als oick die van N. voers. ons adverteren, hoe dat eene oere borger waer van Coellen affgekhommen, die wellick gesien hadde op eenen oirt te Collen, dat wael hondert nyeuwe schippers ryemen tot behoeff van nyeuwe hoepluyden veerdich stonden, und dat sy sich allenthalven mit loerdeynen ende schepen beworven ende verzagen; ende dat die selve borger oick in den lande van Cleve om een duerryth van dry duysent peerden gefordert waere worden, aver vergefflick. Daerby fragende, woe sich tot Grimlichuysen voers. veel volcx vergadert, und dat men secht, dat daer peerden bycommen sollen, und all uhre und dach voele ylentz by den andren ver-

samelen, und dat men seyde, dat dese hiernaevolgende hoepluyden daer by sijn, als met name: Croen, Dulcken, Willeken van Angeren, Blom, Schetter. Hertvelt, ende Hans Struypen; waervan wy uwe Exie Ed. enz. nyet hebben kunnen onverstendicht laeten, dan wel metten posten sullicx overschrijven. Geschr. tot Arnhem, desen xxjen Aprs xv lxxvj.

(Archief van Gelderland.) Co Mats Raeden van Gelderland.

[Den 20en zijn zij de rivier over naar Laag-Elten gegaan, met 12 vendels en zeker wel 1500 man. Hierges liet eenig Spaansch en Waalsch krijgsvolk komen, maar kon beide steden niet ontblooten. Den 25en schrijft hij uit Arnhem, dat de rebellen voor zijn aanstaande komst zoo bang geworden zijn, dat zij, 's daags na Paschen, zich in den nacht verspreid en op de vlucht gemaakt hebben; zoodat zij zelfs hun wapenen aan de boerén gaven, om hun den weg te wijzen — dezen naar Bremen, genen naar Munster- en Kleefsland, anderen weder naar Zwitserland. Drie vendels, die langs Arnhem naar Heteren gekomen waren, hoorende de Spaanschen, die 's nachts van Amersfoort kwamen, den trommel slaan, „se desembarquerent en toutte haste et desalborerent leurs enseignes, laissant dans les bateaux un tambourin et les bois des trois enseignes, se retournant par auprès de Huessen vers leurs gens." (*Conseil d'Etat et aud.*). — Met deze onderneming hing voorts de krijgsbeweging samen, in Bommel en omstreken ter zelfder tijd in 't werk gesteld, en van welke ons volgende brieven van den Bosschen bevelhebber aan den Staatsraad nader onderrichten:]

Messeigneurs. Ce jourd'huy, veille de Pasques, l'apresdisner, j'ay entendu tant du Capne Josse Psaulmon soubz le regiment du Sr de Hierges, estant au fort de Lith en Maeslande, que du Cte Fridericq van Berghe, de son chasteau de Hedel: que certain nombre des batteaulx de guerre ennemyz, arrivez le vendredy sainct, le soir, à la ville de Boemmel, seroient ce matin montez et soy plantez entre led. Boemmel et le fort de Varicq, estants iceulx batteaulx 19 ou 20 en nombre, quelques ungs armez de grandes pieces d'artillerie et porteroyent (au rapport de ces premieres nouvelles) environ de 2000 hommes. Et comme ne se peult encoires entendre, si leur desseing sera d'assaillir lesd. forts de Varicq et de Lit,

ou de se mectre en terre pour attacher quelques villaiges, leurs refusants brantscat et faisants guet et garde. N'ay voulu faillir d'incontinent en advertir vos Sries, et remectre le tout en leurs bonnes considerations. Cependant regarderay de faire le myeulx que me sera possible selon qu'en auray le moyen, ayant jà renforcé led. conte Fredericq de 40 Allemans de ceste guarnison, et led. fort de Lith d'aultres aultant, et pareillemt escript aux deux compies du regt le Cte Hannibal d'Alta-Empsche, estantz encoires à present logez à Boextel et Tilborgh respectivemt, à ce que pour le service de Sa Mté ilz s'apprestassent à tirer en toutte diligence avecque leurs gens vers led. Maeslandt, nommément ès villaiges de Geffen et Os, pour empescher l'entrée desd. ennemys au pays, en cas qu'ilz auriont dressé leur desseing pour venir par deça comme dessus, d'aultant que lesd. ennemys n'ont aultre passaige pour entrer au pays en cest endroict, que par lesd. villaiges de Geffen et Os. A tant, etc. De Boisleducq, la veille de Pasques 1576. GILLE DE SENSELLE.

Messgrs. Par mes precedentes ay adverty voz Sries des batteaulx de guerre; ceste sera pour à icelles faire sçavoir, que ung soldart Franchoys, s'estant venu rendre au fort de Worcquom, au pays d'Althenae, auroit declairé au cape des Wallons illecq, que le Prince d'Oranges seroit en personne venu avecq lesd. batteaulx aud. Boemmel, et qu'il auroit en son desseing de surprendre la ville de Nyeumegen. Auquel effect avoit jà aporté bonne quantité d'hommes pour y entrer en habitz deguisez, dont ayant esté de la part dud. cape adverty, en ay incontinent en toute diligence faict part et advertence à ceulx dud. Nyeumeghen par courrier exprès, à ce qu'ils se tiengnent sur leur garde; et comme viens à cest instant à entendre du cape Josse Ps. estant au fort de Lith, qu'aulcuns desd. batteaulx seriont ce matin montez par devant Thiel vers Nyeumegen (peult estre pour descouvrir), j'espère que lesd. de Nyeumegen auront eu mesd. nouvelles et advertence premiers que d'appercevoir l'ennemy. Au surplus comme j'avois prié et requis pour le service de Sa Mté aux capes des deux compies Allemandes du cte Hannibal d'Alta Empsche, estants à Tilb. et B. de se voulloir bouger et aller mectre es villaiges d'Os et de Geffen pour toutte occurrence, et pour ung peu amuser les ennemys, en oyant les gens de guerre de Sa Mté

marcher, se sont iceulx excusez d'estre mandez de leur colonnel en Anvers, me mandant toutesfois qu'ils se presteroyent en touttes occurrences tres volontaires pour le service de Sa Mté, moyennant l'ordonnance de leurd. colonnel. Dont n'ay voulu laisser vos Sries inadverties, affin d'y ordonner ce qu'elles trouveront en ceste coniuncture convenir pour le service de Sa Mté. A tant, etc. De B. leducq en grand haste le xxiije jour d'Apvril 1576. G. DE S.

(*Papiers d'Etat et audience.*)

XV.

bladz. 45 aant. [1])

[Van Hasselt, in zijn *Stukken*, enz. III. 72 v.v. den brief van Hierges aan den Gelderschen Raad meêdeelende, billijkt te recht de opmerking van Wagenaar, dat Hooft verkeerdelijk Paulus van Loo, bij deze gelegenheid, als slotvoogd te Muiden aauwezig acht, daar hij (blijkens Viglius *ad Hopp.* p. 850) in den Herfst des vorigen jaars door de Geuzen was opgelicht. Onderstaand verzoekschrift, in Jan. 1576, aan den Landvoogd door hem gericht, kan ons daar nog nader van vergewissen:]

A son Excellence. Remonstre en toute humilité Paule van Loo, Capitaine des equippaiges du roy notre sire, casteleyn de Muyen et bailly de Gooylant, comme, passé environ trois mois, le dict remonstrant s'est party de sondict chasteau vers Uytrecht, pour illecq communicquer avecq monsieur le Baron de Hierges, gouverneur et capitaine general pour Sa Majesté en Hollande, touchant aulcuns affaires de Sa Majesté. Et venant le dict remonstrant avecq dix de ses soldartz, a esté assailly d'environ trente soldartz et rebelles du roy notre sire, et après avoir bien combatu et s'estre defendu quelques temps, les dicts rebelles ont enfin emporté le dict remonstrant et l'ont ammené en la ville de Leyden, là où le dict remonstrant rudement a esté traicté pour avoir argent comptant de ranson de sa personne; ce que luy a esté impossible de furnir, pour avoir dès longtemps chargé ses biens patrimoniaulx pour le service de Sa Majesté, tant pour avoir convoyé la royne en Espaingne, que en diverses aultres services ausquelz le dict

remonstrant a esté continuellement employé comme capitaine, ayant esté souventes fois en fort dangereuses batailles, aussy par diverses fois assailly tant à la ville que en son chasteau de Muyen, là où il s'est tellement defendu que les dicts rebelles ont esté dechassez, ce que luy vient a regret, estant es mains des dicts rebelles, là où il est apparent de demourer et perir en misère, sy ce n'est que votre Excellence luy accorde pour change la personne d'ung Italien nommé Citadelle, pour le present prisonnier en ceste ville d'Anvers, comme s'est le seul moyen par ou le dict remonstrant polroit estre rélaxé et remis hors de misere et captivité; supplie le dict remonstrant, qu'il plaise a Vostre Excellence, en respect de ses services et bon debvoirs, luy accorder la personne du dict Citadelle, laquelle faveur le dict remonstrant ne fauldra de recognoistre par tres humbles et léal services en tous endroictz, où il plaira a votre Excellence luy employer; et ferez bien etc. (Jan. 1576.)

(*Aldaar.*)

[Een half jaar later zat hij echter nog altijd gevangen, en gelastte men Hopman Teylingen hem wel goed te bewaken. Zie *Res. der Staten van Holl.* op 21 Juny '76. Over zijne verdere lotgevallen verg. aldaar, op 18 en 26 July en 30 Aug., en voorts Wagenaar t. pl.]

XVI.

Bericht, door een verspieder des Heren van St. Remy (te Breda), uit Dordrecht meëgebracht. [1]

(Bladz. 48, aant. [1])

In den eersten voor seker soo en sijnder maer gecomen, tot den xxix Martij van den iersten derselver maent, mer in 't getal (soo Scotten soo Engelschen) omtrent vijf hondert, hoe wel men in 't beginsel seyden van ses hondert.

[1] „J'ay receu nouvelles de Dordreck, car je avois envoyé voir ce que l'on y faisoit ou disoit; j'envoye à vos S^{ries} la relation telle qu'elle m'ast esté faicte et en la même forme, car ce ne sont choses qui veullent estre agencées ny ornées de langaige." St. Remy. —

Sy hebben afgesondert twee oft dry scuyten naer Zeelant toe, met scoppen ende spaden ende bylen geladen.

Sy en beclaghen anders niet dan dat de wint Westen oft Zuyden blijft, ende niet Oost, Noort, oft Noorthoost en wort, seggende dat Godt Papou is, mits dat sy niet wel op andere winden en derven bestaen, die stat van Ziricsee te succurreren. Hebben gevanghen binnen Delft twee vrouwen, denwelcken sy oplegghen dit weêr te maken, te weten dat den wint naer huerl. sinne niet Oost, Noort, oft Noort-Oost en waeyt, ende willen segghen dattet tooverarssen sijn.

Om den wint huer contrarie is, soo rasense als honden.

Sy hebben reet wel twee hondert scepen, mer op al en sellen egeen duysent soldaten wesen, dan de helft sel sonder wapenen sijn, onder welcke veel Damloopers sijn met groote stercke yzere pinnen vooruute; ende de slyckscepen die plat sijn ende lanck, daer men de havene binnen Dordrecht mede ruympt, die worden mede naer Zeelant genomen met huer baggernetten, dat sijn ronde cleyn netkens, soo groot als een bodem van een kinneken biertons, aen een yzeren buegel in 't ende van een langhe stock, daer 't aen vast is; ende duese instrumenten dienen om dijken mede te duerbreken, als die soo verre sijn, datter het water begint duer te loopen, daer 't duer gegraven is oft in 't lant om delven mede te diepen.

De Prins en heeft noch in de Plate niet geweest, ende de scepen die op den 28 Martij sijn gecomen aldaer duer Harinckvliet, sijn Oostersche coopvarders, hebben aldaer huerlieder ree genomen om Westwaert uut te vaeren, als den wint waeyt.

Laet seer goede wacht leggen in 't eylant van den Clundert, Fynert, ende Ruyghenhil, want aldaer sel hueren aanslach vallen, soo verre huer op Ziricsee den wint niet en wilt dienen. Laet aldaer toesien den iersten dach soo lief als langer vertoeft.

De verraderie van Amsterdam [1].

Sy gecomen (al soo men tot Dordrecht ende voorts tot Rotterdam seyt) twee burgermeesters die op huyden noch (den 30 Maert) binden Dordrecht sijn, ende hebben, op Saterdach

[1] Verg. bl. 44, aant. 4.

oft vrydach voorl., die stadt van Amsterdam gepresenteert in den handen van den Prins van Orangiën te leveren, hebbende verstant noch wel met twee hondert burgers in de stadt, die een poorte soude hebben geoopent om des princen volck inne te laten; den Prins, opgenomen hebbende alle sijn macht uut den garnisoenen der Hollantscher steden, meende naer de belooften der verraderen die voors. stede inne te nemen, mer die goede Godt ende de Majesteits getrouwe, de verraderye gewaer wordende, hebben tot haer assistentie gecregen die Spaengiaert, welcke nu voor de stadt oft daerinne tot bescerminghe derselver steden sijn. Twee scuyten, gesargeert met den princen bagagie ende edele luyden van denselven, sy duer tempeest in 't wederkeeren gebleven op 't meer.

Die van Dordrecht sceenen soo seker te wesen van der victoriën van Amsterdam datse reescap gemaeckt hadden, om vieren ende ander triumphe om der victoriën van A. te bedrijven, mer op woensdachs avont quamper ander tydinge, soo dat alle nuesen om leech ginghen ende alle herten truerden, te weten van den quaden die Godt noch Sijn Mat, maer den Duyvel ende der Hellen toegedaen sijn, ende sonderlinghe als op gister morghen de tydinghe quam van die twee verdroncken scuyten, daerboven van vermaent is.

Tscijnt, dat de stadt van Gorcum huer, om veel redene wille, huer garne geven solden in de gehoorsaemheyt van sijn Mt, soo verre men haer goede conditiën willede belooven, ende die wel ende trouwelycken sonder fraude houden.

Haec ab amicis Deo regique fidelissimis accēpi, qui hesterna sub vespera Dordraci erant. 30 Martij. —

XVII.

Beleg van Zieriksee, Jan. tot July, 1576.

(Zie bladz. 46 — 55.)

Mousgr. J'ay ce jourd'huy receu la lre de Vre Exce, et joincte jcelle la requeste que ceulx de Ste Analand, Hamesoosdick et Maigerschelle ont presenté à Vre Exce; laquelle me commande envoyer mon advis bien particulieremt sur la

de requeste. Et commenceray que les habitans du lieu sont sy chargez, et l'ont estez depuis quattres mois encha, que je ne sçay comme ils ont peu souffrir ce qu'ilz ont faict et souffert, estant chose bien juste que lesd. de Ste Analandt et consortz soient soulagez pour l'advenir.

Sur le premier artle ay despesché au cape de Bieve, chef des quattre compies estans en l'isle de la Thole, que d'icy en avant nulz cape officiers et souldatz ne travaillent, en façon que ce soit, les laboureurs desd. lieux, soit en prendre chevaulx, chariotz, ni ne foullent de passages les povres paysans, ains (estans bien payez) qu'ils vivent de leurs argent; et de faict ay dressé ordonnance en artles, à paine de la hart, à ceux quy contreviendront au contenu de quelqu'ugne des artes d'icelle ordonnce.

Pour le second arle, V. Exce sçait combien convyenne que led. lieu de Ste Analandt s'acheve de fortifier et les fortz quy sont là entour se maintiennent, et achevez les reparations estantes en main que le laboureur pourait vacquer à leurs labeurs et reparations de leurs dicques.

Sur le troysiesme art. Est bien raisonnable que V. Exce donne ordre que de Rosendael et des environs soient menées tourbes non seullemt aud. lieu de Ste Analandt, mais aussy à tous autres fortz de l'isle de la Thole, parce que n'y at bois pour s'en servir à l'affouage des garnisons; et est charge bien grande aux habitans de lade isle, comme aussy ilz fournissent chandelles, etc. Ve Exce ordonnerat sur cest endroict ce que luy semblerat.

Touchant le quatriesme art. de lad. reqte, me semble que il est juste que les dicques de ce polder qu'ils nomment se reparent et s'entretiennent au despens des propriétaires de terres qu'ils contient, puisque telle reparation est à benefice d'icelles et pour les garder d'inondation.

Et quant au dernier point et art. de lade reqte l'occasion de tant de desordres advenus par les souldatz, at esté pour n'avoir argent depuis qu'ilz sont venuz de la frontiere, n'est toutesfois quelque peu que à leurs entrée presta aux capes pour attendre le remede qui debvoit venir de Ve Exce. Et estant le souldat bien payé en ayant argent ay ordonné aud. Cape Bieve, que les premiers et tous ceux qui feront desordres, ils soient punis exemplairement; et pour l'advenir d'autant que le temps de cultiver les terres approche se tiendrat tel ordre

que lesd. habitans en ressentiront soulagemt, Dieu aidant, auquel prie, etc.

MONDRAGON.

De Dreysschor, ce premier de Janvier 1576.

Monsgr. J'ay receu la lre de Ve Exce du xviijc de ce pnt mois, ensemble la requeste pntée à jcelle par les bailly burgemres et eschevins de la Goes et ceux du magt des places et villaiges du plat pays de toute l'isle de Zuytbevelant, affin que il leurs fut accôrdé d'avoir armes pour s'en servir, tant au service de Sa Mté que pour la deffence dud. pays, m'ordonnant Ve Exce avoir sur ce mon advis (après en avoir faict commn au Sr de Serooskerque) lequel est tel, que pour avoir esté assez experimentée la fidélité des habitans d'icelle isle à Sa Mté, et le debvoir tousiours par eulx faict au service d'icelle, le bon soing qu'ilz ont eu d'entretenir tousiours garnisons, leurs peut estre acordées les armes et le port d'icelles pour la tuition de lad. isle. entendu toutesfois qu'ils se donneront garde que aulcung lieges (qui de coustume resident en icelle pour reparer les dicques) n'en auront, et que a chn villaige y aurast un officier homme de bien et de bon fame et renommée, qui tiendrat registre des paysans quy auroient armes qui les cognoise et sçache les employer en temps de necessité, et crois que tel est celuy dud. Sgr de Seroskerque, comme il l'escript à Ve Exce. De Dreysschor, ce xxve de Janvier 1576.

Illmo Senor
besa las manos, etc. MONDRAGON.

Monsgr. J'ay receu la lre de Ve Exce, m'avisant par icelle que de la part de ceulx de Zuetbevelande auroit este pnté recqueste, affin que aux manans du plat pays fust accordé le port d'armes, requirant Ve Exce sur ce mon advis, après l'avoir communiqué au Sr de Mondragon; ce que ayant faict, et ayant sur tout deliberé, comme Ve Exce verra par la lre dud. Sgr de M. allant quant et cestes, me semble, soubs humble correction, que Ve Exce pourrat accorder auxd. manants led. port d'armes, pour tant myeulx avecq les soldats de Sa Mté deffendre les saccagements, oultraiges, et brusleries que les rebelles et enemis pourroyent faire aud. pays, comme passé aulcungs moys est advenu, avecq restriction toutesfoys

que led. port des armes ne sera permis que à ceulx que le lieutt du pays en mon absence avecq ceulx du magistrat de chascune place trouveront affectionnez au service de Sa Mté et gens sans aulcune exception, bien veuillant adviser Ve Exce que, pour la cognoissance que j'ay de lade isle et experience de leur fidelité, que je les ay tousiours trouvez bons et loyaulx vassaulx, promptz et obeissants à faire tout ce que leur at esté commandé, comme doibz le commencemt des troubles tant ceulx de la ville de Tergous que ceulx du plat pays sont par plusieurs actes demonstrez à quoy je me refere. De Nyewerkercke, ce xxve de Janvier 1576.

De Ve Exce tres hle et obt Servr
PH. DE SEROSKERQUE.

A son Exce. Remonstrent en humilité et reverence les Bailly, burges et eschevins de la ville de la Goes, ensemble ceulx du Magt des places et villages du plat pays et toutte l isle de Zuytbevelandt; comme les rebelles avoyent puis nagueres venu et esté sy temeraires que d'estre descendus en lad. isle, en nombre de cincq à six cents, et brusle deux villages sur lesquels les soldatz estantz illecq en garnison, et avecq eulx ceulx du plat pays estoyent tellement ruez, qu'ils les avoyent tous respoussez et en tué jusques environ deux cents et prins ung de leurs capes, exécuté depuis en Ste Annelandt. Et que les suppliants entendoyent mesmes par le rapport de Pedro Padilla, porte-enseigne de la compie de feu Isidro Pacheco, Juan Roman cape de la campaigne, et aultres soldatz Espaignolz, que si ceulx dud. plat pays eussent estez esquippez d'armes, il n'en fust pas eschappé ung seul; tant se monstrarent lesd. paysans vaillant et bien animez à faire leur debvoir et defendre le pays. De plus que l'on veoit que lesd. rebelles se mectent à rompre les dicques partout où ils peuvent, chose de dangereuse consequence, et laquelle faict plus à craindre aud. pays de Zuyt-Bevelandt qu'en nulle aultre isle de toute la Zeelande, pour estre la plus voisine de Walchere, et celle qui a le plus de dicquages à garder et lesquelles à tant, et pour estre de fort longue estendue, ne se peulvent bonnement garder et defendre par fait sans les propres gens du pays. De manière que ces choses considérées joincte leur notoire fidelité, lesd. suppliants estimoyent, et sont lesd. porte-enseigne et cape et aultres soldatz de la mesme opi-

9

nion, que ce seroit chose expediente au service de Sa Mté, qu'il fust permis à tous ceulx dud. plat pays, voires ordonné et commandé d'avoir armes et eulx tenir à touttes heures prestz à deffendre leurd. pays. Suppliant partant que leur soit permis se pourveoir d'armes.

Sur la remonstrance fte par requeste presentée par escript à Mgr le Grand Comm. etc., ce que dessus consideré et la dessus eu les advis de Messire Xpoffle de Mondragon chlr, gouverneur de Zélande et Coll de dix-huict enseignes de l'infanterie Walonne, de Don Phle de Beaumont gouvr desd. ville et isle de la Goes en Suytbevelandt, et Philt Sr de Seroskerke, rentme de Zélande Bewt, et prenant regard à la fidélité des inhabitans de lad. isle de Suydtbevelandt, et afin de les rendre plus forts à resister aux incursions et invasions de l'ennemy, a accordé et accorde par ceste que les bons manans et inhabitans de lade isle puissent et pouront estre pourveuz d'armes et bastons offensifz et defensifz, comme led. gouvr de l'isle trouvera convenir, avec l'ordre et reigle qu'il advisera bon de mettre. Pourveu que estrangers et ceulx desquels lad. fidelité ne sera bien asseurée ne seront armez, mais auront à se contenir et demeurer soubz la defense et protection des aultres qu' auront à leur commander. — Faict en Anvers, le sixième du mois de Febvrier, l'an xvc soixante seize.

Messgrs. J'estois venu en ceste ville pour entre aultres affaires entendre à la continuation ou renouvellemt de la loy puisque pieça l'on estoit expiré, et comme sur ce je avois escript à feu monsgr le Grandt Commandeur, à qui Dieu face paix! n'en ay eu responce, ains advertence de son trespas; et comme toutesfois il est necessaire en cecy pourveoir, affin que nulle interception tombe, en ay bien volu faire ceste advertence à vos Sries; il me semble que presentemt on les pourroit continuer puisque les burgmres sont gens tant principaulx et de service et que duysent bien fort pour les occurences du temps present, aussy que je suys adverty que telle estoit l'intention de feu Son Exce, neantmoings ainsy qu'il plairat à V. Sries m'ordonner, me gouverneray.

Vos Sries auront entendu en quel estat les affaires sont prest en l'isle de Schouwen et aultres isles, ensemble l'aprest

et amas que l'enemy faict tant de bateaulx que gens de guerre à la Plate, estant bon nombre desia embarqné pour par force venir secourir la ville de Z.see, que si arrivent est bien mavaise apparence de la reduction, oultre le dangier auquel Sa Mté est apparent de tomber, si le pays de Schauwen inondé ne soit en ceste sayson redicqué n'estre ci-après jamais recouvrable, ains perdu avecq les aultres places voisines, par où la célerité est en cest affaire du tout necessaire, et ne sçay si celle consideration at esté bien remarcquée de ceulx qu'il appartient; ce que j'ay bien volu toucher par ce mot. V. Sries me commanderont tout ce que leur plaira pour le service de Sa Mté, auquel je me trouveray pour à jamais prest, cognoit Dieu auquel je prie, Messgrs etc. De Goes le xiije de Mars 1576.

PH. DE SEROSKERQUE.

Illmos Senores.

Esta manana a las siete oras rescevi la carta de Vs Senas illmas de ultimo del pasado, par laqual me mandan Vs Senas, que hagan extremo dever en la salida desta amada para Brouwershaven; y para que Vs Sas entiendan la diligença que se a puesto para la exsecucion dello, las ago saver que desde el biernes treynta del pasado esta embarcada toda la infanteria Spanola de las quatro companias hultimamente benidas d'Espana y todos los marineros de la armada, sin dexar salir persona en tierra, aguardando una sola ora de buen tiempo por poder salir; y a sido Dios servido qu'el tiempo à sido siempre contrario para salir desta havra, que ha dos meses que en toda esta costa ay tormenta y vientos contrarios para salir de aqui, y visto esto acordamos que si con la marea de noche abonançase el tiempo saliese, aviendo puesto en la canal barcos de una parte y otra con linternas, por no perder la canal, y otras preparaciones necessarias en que entodos los deste magistrado y governador an asistido y ayudado muy bien; y esta noche passada a la una ora que fue mar llena y hizo media ora de muy buen tiempo, salieron quinze baxeles de armada sin ningun enpedimiento, y otros dos hultimos, que es una hurca y un fliebote estando ya casi fuera de toda la canal, bolvio otro biento contrario, y pararon sin poder salir, y fue fuerça retirarse porque no se perdiese la hurca, laqual a quedado junto a la plataforma desta villa; tenemos esperança en nro senor que con la marea de la una ora des-

pues de medio dia con la assistencia de muchos barcos de pescadores se sacara fuera a la rada, donde estan surtos los demas baxeles aguardando la, por ser la principal fuerça de la armada y llebar las vituallas que ban de rrespecto, quel otro fliebote saldra muy a plazer; el tiempo esta mejor gracias a Dios; si al tiempo de benir la marea no hase su acostunbrado, los pilotos de la tierra me an prometido del poner con los demas, y quando, lo que Dios no permita, el tiempo no diese lugar a que saliese, toda la otra resta de la armada siguira su biage derecho sin aguardar a mas; llevan toda la vitualla que los navios podian llevar y si mas plaça tuvieron mas llevaran, Dios les de buena fortuna; que prometo a Vs Srias que es plazer de ber quan en orden ba la armada para hazer lo que quisiere y si algunos baxeles tenia el enemigo son a estos; yo havisare a Vs Sias Illmas de lo que mas se offreciese.

Yo he hecho mi extremo dever para poner esta armada en el puncto que va, y pagar la gente y a vituallarla por que no se dexase de hazer en esta coyuntura el servicio de Su Magd que tanto ynporta, sin se me haver probeydo dineros para ello, prometiendome el Sr Comendador mor que se probeyrian, y como Vs Sias abran visto por mi carta scripta al proveedor Joan de Yssunça, se dever ocho mil florines por los quales soy molestado todas las oras y momentos, sobre que suppco V. Sias sean servidos demandar, se me provean para contentar la proba gente que a dado su hazienda, y asi mesma ay aqui muchos enfermos marineros Espanoles y es fuerça dalles de comer, y no haviendo con que, no se puede parer, y es gran conpasion del. De Dunckercke a 2 de Abril 1576.

Illmos Sres beza las manos a Vs Sias Illmas su criado

Moscoso.

S. C. R. Mté.

Le dernier du mois passé ay escript à Vre Mté et après d'avoir receu celle du xxix touchant l'artillerie de fer de Liège, à l'endroit de la quelle me regleray en conformité de ladte lre et l'aultre dud. dernier, en satisfaction de la quelle ay depesché hier à Jehan Martinez de Recalde come V. Mté m'a ordonné par icelle, et ce jourd'huy ay receu lre dud. Jehan M. escript à Dunckercke led. xxix, par la quelle me faict sçavoir, que pour ce que les cappitaines des navires de

guerre esquippés premierement illec representoient grandes dificultés et si avant que n'estoient resoluz de sortir presentemt en mer, fust contraint de demander assistence au Magistrat d'icelle ville pour les reduire à obéissance; ce que led. magt fist si bien qu'estoit acordé de partir avecq ces eaues vives, comme je ne doubte l'aura faict avecq l'ayde de nre Sgr, si la grande force de vent ne luy empesche la sortie du port qu'avecque semblable temps est trop periculeuse.

Les pontons grandes que par mad. derniere ay dit d'envoyer aux isles, n'ont sceu partir d'ycy à cause de la tormente passée, laquelle n'est encoires pacifiée du tout, mais partiront avecque la mesme ayde à la premiere commodité du temps.

Le chatelain Sancho d'Avila m'escript de la teste de Berghes, avoir arrivé là hier en si gran danger d'estre perdu, que la galiote fust rompu de la tourmente, et s'est eschappé en la petite barquette sans perte de nulle persone, mais ne sçavoit alors si la galliote demeureroit perdu ou non.

De Saint Annelandt ay receu en ceste instant lre de la nuict passée à xj heures devant minuit, et que ne sçavoient riens de l'armée des rebelles; car la tormente estoit si terrible que les pontons, pleytes, et barquettes, envoyées d'ichy avecque planches et chaines pour l'estaccade avoient retourné deux fois de Viane, sans pouvoir prendre le port, et que avecque la première comodité retourneroient le mesme chemin.

Je supplie V. Mté avoir souvenance de ceste armée de Dunckercke et de Breda, et des necessitez inexcusables d'icelles, lesquelles sont si grandes, comme par mes precedentes ay signifié, et à tant, etc. — D'Anvers ij d'April 1576.
(A la S. C. R. Mté nre Sire;
à son conseil d'Etat.) Yssunça.

S. C. R. Mté.

Nonobstant que Jan Lopez Moscoso m'escript havoir adverti V. Mté comme Jehan Martinez de Recalde avecq l'armée de Dunckercke sortirent d'icelluy port hier lundy devant le jour, au nombre de 15 bateaux sans 2 que, pour les havoir surprins le vent contraire, retournerent par force dedans le port [1], n'ay voulu laisser de le faire savoir à V. Mté par ceste,

[1] Verg. boven bl. LXVII.

et que lad. armée les atendoit sur ung parage hors dud. port, qu'on apelle la Rada, pour ce que led. Moscoso faisait grandes aprest pour les metre dehors, avecq la premiere marée, comme j'espere l'aurat fait (avecq l'ayde de N. Sr) et que tout ensemble l'armée doibte estre pour le present bien prè de Brouwershaven; l'ung desd. deux bateaux est une bone urque chargé de vivres de respect, bien equippée de mariniers et souldars, et moyennement d'artillerie, et l'aultre ung des plus petits navires de l'armée

Les eaues vives precedentz, fut perdue aultre urque chargee aussy de munitions, sortant dud. port, et le plus grandt part desd. munitions, furent recouvrez par bone diligence, et ainsy sont demourez à lad. armée lesd. 17 navires qu'aportent touts les mariniers souldars et artillerie que les 18 devoient aporter. — D'Anvers, ce iije d'April. YSSUNÇA.

Ce jourd'huy premier d'Apvril 1576 sont arrivez en ceste ville de la Goes ung batelier demt à Valckenisse avecq une femme, dont le mary despieça (estant de Reymerswale) s'est tenu en ceste ville, s'ayant retiré des ennemis, venans et quant et eulx amesnans de la Vere quelque poisson frais, estans eschappiez par ruse et soubz promesse de ne se retirer d'illecq plus avant que au Noirdoirt (quy est certain quartier du canal entre cested. ville et les quartiers alterez); et neantmoins se servans du vent propice se sont desrobbez d'illecq ceste part. Lesquels sur ce examinez declairent que à la Vere ne sont que x ou xij batteaulx, chargez de bledz, seigles, farines, pois, febves, poissont salez, harengz et aultres choses semblables pour avictuailler la ville de Zierixzee; mais qu'on y attend encoires d'aultres d'Hollande, non pas toutesfois en si grand nombre comme on a dict: lesquels aussy on ne sçait s'ilz doibvent prendre le chemin par la haulte mer de dehors ou passer le destroict de Sainct Annelandt. Et quant aux gens de guerre, disent qu'il y at arrivé iiijc Escossois et iijc Anglois, lesquels (passez huict jours) auroient estez meynez à quinze enseignes deployez vers la ville d'Amsterdam pour la penser surprendre, soubz espoir de quelque intelligence qu'il y povoit avoir eu, mais que le dessein descouvert ils ayent estez tres bien frottez à la sortie de ceulx de la ville; et de plus qu'on ne sçait de nulz gens de guerre extraordinaires ou aultres qu'il n'y auroit auparavant.

Disent aussy que les pirates (qu'on dict *vrybeuters*) ayant estez tous retenuz et arrestez, sont de rechieff relachez et licenciez pour aller chascun sa part deça, jusques de xxv a trente, estants jà prestz pour s'en partir avecq le premier vent servant, et que pareillemt on y depeche de rechief les licentes et passeports de povoir emmener des poissons et marchandises comme auparavant.

Plus se dict, qu'on a faict sortir hors la ville et havre de Vlissingue tous gens et bateaulx Anglois, à cause de quelque soupçon qu'il y auroit eu de surprinse et que à la mesme occasion à Middelborch sont faicts prisonniers aulcuns Anglois gens principaulx. Et comme a esté trouvé qu'il y avoit dedens l'havre de Vlissinge xxx navires croisees renforcez de gens au double plus qu'ilz ne sont accoustumez d'avoir. Lesquelz pour aultant auroyent este forcez d'en saillir, dont les huict seroient devant la Vere et le surplus devant le fort de Rammekens.

Et de ce qu'on at entendu que le nombre d'environ xl bateaulx auroyent prins la route de Walcheren, venant d'Hollande, disent que iceulx bateaulx estoyent chargez de bois, de tourbes, et choses semblables, dont en Walcheren at grande disette et cherte jusqu'à se vendre ung tonneau de tourbes à neuf pattartz, comme ils disent l'avoir achapté de brief.

D'aultre part disent ils qu'en quatre jours ença, le filz de Willem Simonsz., admiral de Zierixzee, seroit sorty d'illecq son cinquiesme, et venuz à la Vere, y semant le bruict que lad. ville de Z. seroit encoires pourveue de pain jusqu'à la St. Jean, et d'aultres vivres pour six sepmaines venans, et que pour advertir ceulx de Z.zee ils auroyent prins deux columbs, pour par icelles envoyer leurd. advertissement, et du reste que lesd. sortiz ayent dict devoir estre de retour à Z. zee en deux ou trois jours prochains. — Ainsy declairé par les susditz à la Goes, en pnce du magt d'icelle ville au jour et l'an que dessus.

Messgrs. Hier tout le jour me vindrent advis, comme se descouvroient soixante voilles entre grandes et petites, qui alloient vers l'isle de Walcheren, et ung peu après me fut amené un marinier de la ville de Zierickzee, lequel la veille de Pasques sortit hors de nuict avecq un autre, et passarent par dessus le banc; lesquels estant descouverts de la garde,

l'ung d'eux pour sçavoir nager se jecta dans le canal après avoir jecté le pacquet de lres qu'il portoit en l'eaue, l'autre pour ne sçavoir nager fut prins; qu'il m'ast semble vous envoyer, duquel entendrez bien au long l'estat de la ville et ce que l'ennemy pense entreprendre. Je vous envoye avecq le cape Lamoullye pnt porteur (pour avoir esté present aux interrogations que l'on luy ait faict) quelque interrogatoire, affin de tant mieulx sçavoir s'il conformeroit avec ce qu'il ait icy declairé, et aussy une carte de la ville quy s'envoyoit à l'armée, par ou voirez, comme le siege sur icelle est depainct et la curiosité de ceulx de dedans. Vous entendrez bien particulieremt comme l'ennemy s'essoie, tirant la moictié de touttes les garnisons pour executer le secour de la ville, et ne pretend d'intenter davantaige le ravitaillement par le canal de Dreysser, ains par celluy de la teste ou par le dicque de Borndam, que led. ennemy menasse de prendre pour, après l'avoir couppez, y construire des forts de part et d'autre de la ronture. Or comme led. dicque est de trois lieux de long, pour la garde duquel convyent avoir beaucoup de gens, jaçois que en ces isles en y ait jà beaucoup et mesme aud. dicque ay pourveu y estre cincq enseignes, deux d'Espaignols et trois de Walons, pour estre grande la garde qu'il y convient faire; si est ce que j'aurois bien besoing d'en avoir d'avantage pour pouvoir tenir aud. dicque mil hommes; et faisant venir une autre compie d'Allemans en la Thole, avecq la compie quy at naguerre entré en l'isle de Zuytbeveland et quattre quy se pouroit tirer de lad. isle de la Thole; au lieu de celle d'Allemans quy entreroit; je serois avecq force, pour plus asseurement rompre le desseing de l'ennemy. Par quoy vous supplie, Messgrs, y pourveoir de bonne heure, et considerer que beaucoup de souldatz tombent malades pour estre tant travaillez comme ils sont et mal entretenuz; car desia ces isles sont si povres, et tout ce quy y estoit tant consommé, que aulcungs souldatz de Mons. Evreux se commencent a prendre aux chevaux, comme hier me vint faire plaincte une povre femme de Oost-Duyvelandt que l'on luy auroit tué deux poullains; et y at si grande necessité entre l'infantie du regt de mons. le Sgr et Cte d'Evreux que les trois partz des soldatz sont malades ou peu s'en fault, et mesme le cape van Heke l'est pour mourir (de quoy me faict bien mal pour estre vigilent et diligent, et servir autant bien que cape pouroit

faire.) J'avois en escript le remede qu'il y avoit pour tirer hors de ces isles lad^{e} infant^{ie}, et conviendroyt bien le fere, et est toute generalem^{t} ceste inf^{ie} sans argent pour vivre, que encor que le secour arrive, il y at beaucoup de compagnies quy l'ont jà receu pour estre contrainct leurs prester chascun jour, afin les povoir tenir jour et nuict au diques, cherchant argent à enprunter de tous costez. Je scay bien Messg^{rs} que Sa M^{té} se trouve avec grande necessité d'argent, mais aussy je vous supplie considerer, que sans argent ne se peult vivre en ces isles, et escripvent de la ville qu'ilz sçavent la necessité de ceste infanterie estre tres grande. Avec ces eaues vives ie voiray ce que l'enemy pourat faire, auquel je resisteray ce que humainement sera possible; vous réiterant à supplier de tousiours f^{re} encheminer lad^{e} comp^{ie} d'Allemans vers la Thole, pour, avec necessité survenante, tirer des gens d'icelle pour ces isles. Sur ce feray fin, en priant, etc.

De ce dicque, ce xxiij d'Apvril 1576.

MONDRAGON.

Mijne E. Heeren,

Mijne Heeren. Ontfangen hebbende, neffens de missive van uwe E. van date den xxj^{en} dezer maent, het placcaet van de Co. M^{t} van den xxij^{en} derz. maent, beroerende de buyten ende prinsen ter zee, hebbe tzelve op ghisteren alhier gedaen publiceren; ende voor datum van desen, als ontrent den xvj^{en} oft xvij^{en} deser maent, hebben de bootsgesellen ende schippers van den Admiral van de Spaensche scepen alhier uyt Vlaenderen gearriveert zijnde, zeker heudescip uyt Hollandt varende naer Walcheren innegebracht, 'twelck by henl. genomen was achter Schouwen ontrent den Roompot (zoo ick verstae), waerop zijn geweest zekere scippers ende passagiers, van den welcken eenen op donderdage l.l. es gedaen hangen zonder figure van proces, op behoorlycke sententie in rechte gewesen, houdende noch eenen te Nyeuwerkercke in Duvelandt gevangen, als zy oock noch binnen sceepsboort houden eenen scipper, mitsgaders noch eenen stuerman vàn Brouwershaven, eertijts mede wethouder aldaer gewest zijnde ende noch voor raidt gehouden es, dewelck zijn huysvrouwe ende kinderen hen altijts hier gehouden hebben; ende was hy een maent te voren, eer 't scip van Z. M^{t} hier quam,

met zijn scip ende coopmanscepe naer Hamburch gevaren om zijn broot te winnen, zonder oyent[1] in wapenen; noch houden zyl. binnen sceepsboort een dochterken van ontrent xij jaren, waervan zyl. de moeder, die met haer als passagiere in 't scip was, gerelaxeert hebben, latende haer alhier byder strate gaen; voirts zoo houden zyl. tgenomen scip alhier aen de cade liggende geladen met drie last terwen ende drie last rogge (zoo ick verstae) zonder dat dienaengaende, volgende het dispositycff ende tpoinct van den zelven placcaete yet alhier ter pntie van den officier gebesoigneert werdt, nopende 't examineren van den gevangen, 't inventariseren van den goeden ende coopmanscappen; mitsgaders van alle de papieren boecken ende bewijsen, die in den scepe gevonden mochten zijn, ende tzelve voorts gesamentlyck te bewaren ende in protectie te houden; maer ter contrarie werdt by den Spaenschen admiral voers. refus gedaen, om eenichsins met hun yet in des coniuctim te laten besoigneren, maintenerende, dat tzelve alleenlyck behoort te gescieden over de prinsen van de vryebuyters, ende nyet over des by dien van Z. Mts armee genomen werdt; waerom hy seght, dat Z. M. alleen gereserveert blijft tgeschut met zijn toebehoeren, waerdeure nyemandt boven hem kennesse mach hebben van des binnen den scepe voors. mach zijn, omme 't recht van den ontfanck van Z. Mts thienden coemende wt den buyt voers. te bewaren; waertoe van weghen de Co. Mat van noode zal zijn yemandt gecommitteert, gesonden te werden, ofte met autorisatie daerop te depescheren. Van des voirs. is heb jck uwer E. met desen wel willen adverteren, opdat dezelve gelieve van wege de Co. Mat daerop te ordonneren, zoe dezelve bevinden zullen naer reden te behooren. Mijne Ed. Heeren, ick bidde Godt alm. uwer E. te verleenen tgene dezelve meest begeerende zijn. Gescreven tot Brouwershaven, desen xxiiij Aprilis 1576.

Mijn E. Heeren oetmoedich dienaer
BRUNINCK VAN WIJNGAERDEN.[2]

---

[1] D. i. maar nooit. [2] Deze, de gewezen (Spaansgezinde) Rentmeester Beooster-Schelde was thans ontvanger te Mechelen, maar sedert vijf maanden, zonder nadeel voor zijn ontvangerspost, op last van Requesens, aan Mondragon toegevoegd, wien hij, door zijne plaatselijke kennis en ervaring, uitnemend van dienst moest zijn.

Messgrs. Il y at environ deux heures que vous ay respondu à la lre que vous at pleu m'escripre hier, et en ma lre vous advisois que l'armée ennemye estoit en voille, tirant vers S. Analand, ce qu'il at faict; car trente huict bateaux ont passez entre ce fort devant celluy de Viane et Michel, et sont allez jecter leurs ancres entre S. Analt et le fort de Vossemaer; et par le canal qui va devant Reymerswal est allée autre troupe de trente vasseaux ou environ, et seullemt ces deux trouppes sont de l'armée quy estoit devant la teste de Zierickzee. Incontinant j'ay faict partir en trois playtes deux compies d'Espaignolz, celle du cape Jan de Castille et l'aultre d'Armengol. Ils demeurent encor pres de quarante vaisseaux du coste de la teste, et au canal de la Plaet est tousiours l'armée ordinaire, qui y at esté depuis douze jours ença. Je pense qu'ils vouldront intenter de rompre quelques dicques en l'isle de la Thole, pour quoy resister convient que le mre de camp s'y enchemine avecq ces compies que m'avez faict mention par vre lre d'hier. J'escrips aussy au chastellain Sancho d'Avyla, affin qu'il vienne par ces isles. Et en tout convyent d'user de diligence, vous advysant que de mon coste ne se perdrat temps, et se resisterat à l'enemy le mieux que faire se pourat. Et parce qu'il n'aura repos jusque a veoir partout ou veoir le peu qu'il poura exploicter, ne se peu tenir deux desseings assurez, car il consiste à vent et marée, d'autant que comme ilz sont allez à une, ils peuvent retourner à autre, de sorte que je ne puis deffournir de gens les dicques et estacades, pour l'incommodité des canaux à passer. Sur ce feray fin, etc. De ce fort de St. Michel ce xxvije d'Apvril 1576.

CHR. DE MONDRAGON.

Messgrs. Vous aurez entendu par mes lres d'hier l'arrivée de l'armée ennemye divisée en deux en ceste isle, en laquelle ils jectarent pied en terre avec grande furie, la resistance quy fut faicte en ce costé de St. Analandt, et comme à la part de Scerpenisse ils avoient couppez le dicque. Ce matin vous ay aussy adverty de la relaxion d'ung gentilhe Anglois prisonnier, et les morts de qualité quy furent hier au desbarquement pres l'escluse de Portfliet, les compies que j'avois tiré hors des deux isles de Duveland et de Schouwen, et comme j'avois envoyé deux trouppes de gens pour donner

ordre que l'ennemy avec facilité n'endommageast le pays, comme de rompre l'escluse et brusler maysons es endroictz de leurs trenchées. Or presentemt ce quy s'offre vous adviser, est que retournent de recognoistre le fort que les ennemys avoient faict pres l'escluse de Portfliet en sy peu de temps avec palisade et deux tranchiez, qu'ils ont abandonné ce jourd'huy, commenceant à embarquer gens dois les x heures du matin, et y arrivant vers le douze avec bien peu de gens, ceux qui restoient à embarquer l'ont faict se jectant en l'eaue, ou ils ont laissez beaucoup d'utensiles, comme piques, hoyaux, pales, et autres semblables, et quelques morts qui restoient pour enterrer; et estant aud. fort le bailly de St. Martensdick m'at venu faire le rapport, comme les capes Armengol, Hortiz, Renolfo, avec leurs compies, et celle du cape Jan de Castille, que j'avois envoyé vers Scerpenisse, avoient faict quicter un dique, que environ huyct cens hs, tant souldatz que mariniers, avoient couppez pres Reymerswal, et un tournant de dique, appellé Vernsdam, là ou lesd. capes et souldatz ont tres vaillemment combatu, et vous supplie les en remercier à la premiere lre qu'il vous plairait m'escripre. Ay receu trois lres, les deux responsives à mes precedentes, et l'autre avec la trompete, lequel s'encheminera avec ceste bonne occasion. Je me retourne incontinant avec quelques compies d'infanterie, que j'ay faict incontinant se mectre au passaige, pour, s'il est possible, passer encor ce soir en Duveland; pour ce que avec une marée ils peuvent retourner pour intenter le secours, ce que je crois ils ne feront pour les mauvaises rencontres qu'ilz ont eu en ces isles; et où ils l'intenteroient, trouveront toute choses en sy bon ordre et telle resistence qu'ilz s'en esbahiront.

J'escrips au mre de camp Julian Romero, qu'il se trouve en ceste isle avec les gens de guerre que faictes mention par Vre lre, car l'enemy se monstre avec tant de armes, que alentour de ces isles l'on y pouroit compter près de deux cents vaisseaux; et tandis qu'ils se retireront, est bien qu'il y ait gens de guerre en suffisance partout. Je vous supplie faire diligenter argent pour ceste infantie tant travaillée que ne le vous sçaurois dire, et tant volontaire que ne le vous sçaurois signifier.

Je vous envoye coppie de certaine lre du prince d'Orange. quy at este trouvée sur ung capne quy at esté tué, par où

vous voyrez, que les provisions de vivre de ceste armée ennemye commencheront de bref à faillyr. Je ne vous envoye Messgrs l'original, pour ce que la trompete la porterat, affin que ceux de Ziericksee sçachent ce qui s'at passé en ceste isle. Sur quoy feray fin, etc. De Sainct Analandt ce xxviije d'Apvril 1576. CHR. DE MONDRAGON.

Die Prince van Oraengiën, Graeve van Nassauwe,
Heer ende Baron van Breda ende van Diest etc.

Edele vroeme lieve besundere. Ghy en sult nyet laeten volck veerdich te houden teghens 'en wonsdaghe t savonts te wesen binnen der steede van den Briele, hebbende tot dien eynde aan die van der stede van den Briele geschreven, opdat sy willen versien met goede overdeckte schepen; ende alsoe hier aen geleghen is, en sult daerinne gheen ghebreck laeten vallen.

Ed. vroeme lieve bes. Onse Heere sy met u. Geschreven binnen der stede van Roterdam, op den xvj Aprilis Ao. 1576.

Wij hebben die van der Goude gheordonneert uwe knechten te provianderen voer thien daghen, welcke proviande ghy sult doen ontfangen ende uwe recepisse daervan gheven; u ordonnerende, dat ghy dieselve proviande also doet distribuyeren, dat ghy die thien daeghen daermede toecompt.

Uw goede vrint
GUILLAME DE NASSAU.

A Messieurs les Gouv. Capes, souldatz,
bailly, bourgemres, bourgeois et inhabitans de la ville de Zircsee.

Messieurs. Me trouvant hier en l'isle de la Thole, receu lres de Messgrs du conseil d'estat, gouverneurs pour sa Mté de ses pays de par deça, lesquels m'ordonnent d'avecq diligence encheminer devant la ville de Zoricxzee la trompete pnt pour porteur, ayant charge de vous exhiber les lres que mesd. seignrs vous escripvent. Or d'autant qu'il ait esté retardé au chemin pour n'avoir esté asseuré celluy de la Thole à St. Analandt, les deux jours derniers, et qu'il at commandemt d'incontinant retourner avecq la responce que ferez sur les lres qu'il porte, je vous prie le detenir le moings que pourez, ou bien le faire attendre peu de temps, pendant lequel adviserez ce que mieulx vous conviendra faire. Je vous envoye avec ceste certaine

lre de monsieur le Prince d'Oranges, laquelle a esté trouvée sur l'ung des capes quy furent tuez avant hier, en mectant pied en terre sur la dicque d'entre St. Annaland et Vosmaer, et me deporteray de vous discourir le bon succès qu'il pleust à Dieu donner hier à Sa Mté en lad. isle contre ses rebelles, quy s'y avoient fortifié, tant du costé de Scherpenisse là où ilz avoient couppé la dicque, que à ung fort par eulx construict à l'escluse de Portfliet. Et de l'ung et aultre costé sont esté repoulsez avec perte de beaucoup d'hommes, tant cappes que souldatz et matelotz. Et ou vouldries sçavoir le tout j'ay ung gentilhe anglois prisonnier, personne de qualité, et quy au pnts troubles a esté cape, lequel envoyeray en la ville, à condition que m'en envoyerez aultre de sa qualité pour assurance, qu'il retournerat en prison, apres qu'il vous aurat informé de tout ce quy s'ait passé en lad. isle et ce quy fust conclu au batteau admiral, lorsque il s'y tint conseil avant faire voile pour aller entreprendre sur l'isle susd. et laisser d'executer le ravictaillemt de la ville, pour la crainte de la force de gens de guerre estant au Zuytdicque de Schouwen, et artillerie mise au lieux où ilz pensoyent mectre pied en terre. Et sur ce, prieray le créateur, vous donner messieurs, ce que plus vous est salutaire. De Oudequerque, ce penultième d'Apvril 1576. — Celuy quy desire vous estre bon amy. MONDRAGON.

Aen Balliu. Burgmrs, Scepenen,
ende Raedt der stadt Z.

Lieve bysondere. Alsoe de Co. Mt, onse aldergenadichste Heere, belieft heeft (overmits 't overlijden van den Groot-Commandeur van Castille, etc. Lieutnt.-Gouvr. ende Cap.-genl. van deze Z. Mts Nederlanden (wiens ziele Godt genadich zij!) ons totten selve Gouvernement genl. te committeren, ter tijt toe deselve daervan absolutelick versien sal hebben; daertoe Z. Mt in meninge es te senden een van zijnen bloede; ons voirts bevolen hebbende d'onderhoudenisse van ons heylige Kerstengelooff ende de Cath. Roomsche religie, mitsgaders de conservatie zijnre Co. Mts auctoriteyt ende hochheyt, mit bygeveuchde verclaringe, zijn meninghe te wesen, mitte hulpe Goodts alle dingen weder tot paix ende vrede brengen, alle sijne ondersaeten, ende namentlyck die van Hollt ende Zeelt ende anderen hoerluyden geconfedereerden,

te tracteren mit alle gratie, clementie, ende liefde, als een goet Prince tegens zijn ondersaeten ende vassaelen betaemt te doen; en hebben wy doer de natuerlicke liefde ende affectie, die wy tot uluyden dragen, ende de verbintenisse die wy 't gemeen landt schuldich zijn, aensiende oick principalijck den staet ende benautheit, daer ghy ende u stede hem althans inne vint, 'tselve nyet konnen gelaeten u luyden mits dezen te kennen te geven, verzouckende zulcx u te willen bedencken, dat ghy u weder begeven wilt totte oude ende behoorlicke onderdanicheit, die ghy, zoe naer godlicke als weerlicke rechten, Z. M[t] uwen natuerlicken Heer ende Prince schuldich zijt, sonder te verwachten de uyterste aenstoot, die zoe u, uwe huysvrouwen, kinderen, vrunden als die gantze stede aentstaende es; ende zulcx u zelfs te willen ontfermen, 't jammer van den overval van uwe stadt beletten, ende 't quaet dat u dyes aengaende over 't hooft hangt te schouwen, mits doer een gracelick appoinctement wederkeerende totte onderdanicheyt van zijne voors. M[t] ende u tegen denzelven reconcilierende; twelck wy, uyt oorsaeke dat 't voors. 't gen[l]. gouvern[t] van deze Nederlanden by zijne M[t] ons althans bevoelen es, uluyden by desen wel noch hebben willen remonstreren, omme in onse debvoir ende naersticheyt, liefde ende affectie, die wy tot u als onze lantsluyden dragende zijn, geenszins geculpeert te moegen worden, maer dat ter contrarie alle die staeten deser Nederlanden geopenbaert zoude worden, dat men anders nyet gesocht en heeft, dan met alle sachticheyt ende soeticheyt u weder totte schult, die ghy Z. M[t] schuldich zijt, als goede ondersaeten, sonder u eeuwige bederfnisse te willen reduceren. Waertoe indien ghy in meninge zijt te verstaen, willen ons oick uyt gantser harten daertoe employeren; hierop verwachtende, anstont naer receptie van desen, absolute antwoort, als ghy tot u eyghen selfs welvaren ende totte gehoersaemheyt die ghy zijne M[t] schuldich zijt, bevinden zult notelyck ende oirbaer te zijn; ende zijt den Heere bevoelen, die wij bidden u zulcken gratye inne te willen storten, dat ghy tot bekentenisse van u eygen welvaren ende profyt moecht geraeken. Uyt Brussel, den (April 1576).

Messgrs. J'ay ce matin receu vos l[res] du xxviije, et veu par le contenu en icelle le desplaysir qu'auriez receu d'avoir

les ennemis mis pied en terre en l'isle de la Thole. Or Dieu y at pourveu (comme aurez entendu par mes precedentes escriptes à St. Analandt) de sorte que l'ennemy s'en ait retourné batu et les armées retirées tant vers Hollande que Walcheren, fors environ trente vasseaux quy sont à la veue de ceux de Zierikzee. Vous ne debvrez trouver estrange d'avoir mis le pied en terre, car estans seigneurs de la mer et ayans tant de batteaulx comme ilz ont, il est a leurs mains de le faire quant ilz vouldront. L'isle de la Thole demeure presentemt asseurée pour ce que aus lieux ou ilz s'avoient fortifiez demeure garde, et le dicque se va reparant; sans avoir attendu les compies qui venoient de Brabant, tout at esté remedié avec le secour que passa d'icy en l'isle. Je pense vous avoir escript Messgrs, que le desseing principal de l'ennemy estoit de se saysir du dicque de Borndam et s'y fortifier; et pour avoir recognu la force d'infanterie y estant et l'artillerie posée où ils pouvoient plus facilemt desembarquer, n'osarent intenter de le faire, ains se changeat en aller en la Thole.

Je desire retenir par deça la compie d'Allemans de Montesdoca, car j'entend que l'ennemy ne se contentera avec tout ce qu'il at faict, ains qu'il pourat retourner à la plaine lune prochaine; et où il le ferat y aurat tant de resistence à tous costez, que Dieu pouroit permectre dissiper la force des rebelles de ces isles: et affin que celle de la Thole demeure suffisammant pourveue, desirerois que il y demeurat encor une compie d'harquebousiers à cheval, ou bien une d'infanterie allemane du regt du Cte Hannibal d'Altaemps, quy sont obeissans et servent avec affection, comme j'experimente chascun jour; de sorte que les deux compies de Polwiller pouront retourner en Denremonde, et les deux des trois du Cte Hannibal de Altaemps qui viennent d'Anvers pourat demeurer à Ste Analand.

Je n'ay encor receu la despesche que faictes mention par Ve lre m'avoir esté envoyée, avec ung courier qui n'osa passer vers Ste Analand, jaçois que le chemin n'aye esté serré demy jour.

L'argent pour l'infanterie est arrivé, qui estoit bien temps, pour ce que je n'avois plus de quoy assister les plus necessiteuses compies, et seray bien ayse que n'aye venu court, pour ce que il y ait grande quantité d'enseignes en ces isles.

La trompete venu avec la lre pour ceux de la ville partit

hier de ce lieu vers le soir, et n'ay encor eu nouvelles, pour estre matin, s'il ait entré dedans la ville ou bien s'ilz ont voulu recepvoir lad. lre, par ce qu'elle est dirigée à ceulx de la ville et poinct au gouverneur, cappes et souldatz; en retournant lade trompete le feray retourner avec diligence. Sur ce feray fin, etc. Près d'Oudekerke, ce dernier d'Apvril 1576.

MONDRAGON.

Le chastellain Saucho Davyla arryva hier icy.

Onzen lieven ende besunderen Bailliu,
burgemr, ende schepenen der stede
van der Goes.

Lieve besundere. Ons is waerschouwinge gecommen, dat die vianden, hopende van die stadt van Ziericxzee te moghen spijzen, in meyninge ende voernemens sijn, in Suydtbevelandt te vallen ende daer eenige sterckten te maecken, soe sy in corts verleden dagen in 't landt van der Tholen gedaen hebben; ende want sullicke waerschouwinge ons van goede plaetze compt, ende by voele indiciën apparent gemaeckt wordt, dat sullicx dese naeste volle maene wel mocht bestaen werden, hebben noedich gevonden daerinne te doen versien, ende hebben alzoe geordineert, datter een vendel Spaensche knechten by Mondragon in Suydtbevelandt geschickt werdde; des wy u by desen wel hebben willen doen adverteren, ten eynde ghy die handt houdt tot legeringh des voirs. vendels, tot dat desen apparenten noedt gepasseert sal sijn, ende voerts tot alle 'tghene wellicht sal moegen dienen tot beschermenisse des voirs. eylandts van Suydtbevelandt. Lieve besundere, God sye met u. Geschr. te Bruessel, den vijen Mey xvc lxvj.

A mons. Don Phe de Beaumont, Gouverneur des ville de Goes et isle de Zuydt-Bevelandt.

Mons. de B. Vous aurez veu par nre lre d'hyer l'advertissement que nous est venu du desseing de l'ennemy, de se jecter en l'isle de la Goes; sur quoy ayant deliberé depuis en conseil, et consideré de plus près l'apparence et importance de ceste affaire, avons trouvé convenir d'escripre à Mondragon de vous envoyer une compie de infantie Espagnolle, laquelle donnerez ordre que soit receue et logée la part qu'adviserez mieulx convenir; de quoy adviserons ceulx du magt,

et leurs escripvons par la joincte de tenir la bonne main. A tant, etc. De Bruxelles le vije de May 1576.

Aan den Staatsraad.

Messgrs. Le jourd'hier ay escript et advisé à vos Exces Illmes ce que m'at occurré, ayant depuis repceu les siennes du mesme jour, sur laquelle ne sçauroye presentt que respondre, d'aultant que le chastelain Sanchio d'Avila (lequel pour son absence n'at repceu le depeisch à luy dirigé) fust déja ce jourd'huy trois heures du matin party et retourné vers les isles de Zélande; neantmoings luy envoyeray incontinant led. depeisch et, venu sa response, se ferat en conformité d'icelle, à l'endroict des cent souldarts Almans, ordonnez par V. Exces pour les bateaulx de ceste armée.

Ugne escripte hier en St. Annalandt ay repceu à cest instant, par laquelle l'on m'advyse que (oultre les iiijxx bateaulx des rebelles venuz d'envers de la Plate à l'ancre devant led St. Annalandt, dont par ma dernière ay adverty à vos Exces) sont venuz du quarthier de Zélande aultres xl, sans les petits que sont passez vers Reymerswale et y aussy se mis à l'ancre; de sorte qu'ils tiennent par ce l'isle de la Thole bien assiégé et environné des navires. Mais ce nonobstant ne me samble que lad. isle recepvrat d'iceulx aulcung domaige, consideré qu'en icelle sont (comme par lad. lre me disent) trois compies Espaignols et cent arquabousiers et mosquetiers, illecq arrivez soubz la conduicte du cape Armingol, trois compies Wallons, quatre des Almans, la compie des chevaulx d'Anthonio de Abalos, et xl chevaulx de celle de mucio Pagan.

Au surplus supplie qu'il plaise à vos Exces avoir en recommandation, ce que au regard de la necessité de ceste armée par mes precedentes (espéciallemt par ma derniére) en ay escript. Et sur ce, attendant d'heure à aultre les resoulutions convenables, prie le créateur, etc. D'Anvers ce xviije de May 1576. ISSUNÇA.

Messgrs. Le jourd'hier escripvis à vos Exces Illmes ce que jusques à lors se m'at offert, et à ceste heure repçoy ugne de S. Annalandt, par laquelle entends que hyer sont partys de devant illecq (des iiijxx batteaulx des rebelles qu'y estiont à l'ancre) les lvj, n'y estant demeurez que les xxiiij; ayant iceulx lvj prins la route et chemin de Rugenhil et Clundert,

et à cest instant et à cest effect s'est party le cape Anth. de Abalos avecq sa compie des chevaulx vers celle part.

Et d'aultant que nulz des batteaulx desd. rebelles de devant Reymerswale, ne s'en sont bougez de leur ancre, est à presumer qu'illecq pourriont se fortifier, pour nous tenir le chemin serré dont tant plus requièrt hativement que bonne provision des deniers soitfaicte, comme semblablemt contiennent mes precedentes, et ainsy que iterativemt supplie vos Exces illustrmes.

Le sergeant mayor du tercio de Cecilia est venu ce jourd'huy, et le depeisch qu'il apporta pour le chastelan S. de Avila luy ay envoyé par estafette expres; et jusques à ce que soit venue sa response ne se polrat ou sçaurat riens faire, au regard de ce dont led. sergeant at charge. A tant, Messgrs etc. D'Anvers ce xixe de May 1576. D'ISSUNÇA.

Hooge, Mogende, Eedele, zeer wijze ende voirsienighe Hn. Mijn Heeren. Om den getrouwen dienst, die wy met lijff ende goet Zijne Mat in als 't geene van zijnentwegen ons is bevolen geweest, gedaen hebben, en is ons niet mogelyck te geloeven, dat d' intentie van uwe Hoo. is, dat wy soe onmenschelyck getraicteert werden van de soldaten, ende bysonder van vijftich Italiaensche peerden, liggende in de jurisdictie van der Tholen, sonder weten doer wyens ordonnancy; die niet alleenlijck aenslaen ende nemen uyt de weyen de beesten (als coyen, runderen, calveren, etc.) van onsse ingesetenen tot aen de poirten van der Tholen, daervan doedende soe veel als 't hun luyden gelieft, de reste houdende zoe lange in haer gewelt tot dat die, tot hun contentement, by den eygenaren gelost ende gerantsoeut warden; soe zy oeck doen de peerden van gelycken houden; by den welcken sy nyet alleenlyck den ingesetenen, die gans bedurffven zijn, affnemen 'tgeen haer belieft, maer beletten, dat by ons egeen wagens en konnen gefurneert werden, om victualie, bier, ende anders (die men te watere nyet en kan gevueren) naer den leeger te seynden; ende rantsoenen de huysen daer de pachters uyt zijn vertrocken (duer de foulles) ende versturffven, die wy oyck op heden, tot haeren contentemente nyet gelost zijnde, volgende haer dreygementen hebben sien branden; oyck nemen rantsoen van tarwe liggende groen te velde, mits dreygende met hun peerden af te etten oft te snyden, soe sy *de facto* ten veel plaetsen hebben gedaen, hun voorts

gedraegende oft openbaer vyanden van den lande waeren. Dwelck wy nyet en hebben connen gelaten Uwer Mo. te adverteren, seer oidtmodelyck biddende, dat Uwer Mo. subitelyck believe hier inne te versien, ten eynde de cleyne arme gemeente, tot noch toe op hoope by ons onderhauden sijnde, de stadt ende 't landt, tot discretie van der zee tehans liggende, nyet en abandonneren. Hooge Mo. Eed. zeer w. ende voirs. H., wy bidden Godt alm. uwer Mo. gespaere in eendrachtige voirspoet. Geschreven uyt Tholen, den xxvjen Mey xvc zessendetzeventich. Uwer Hoocheydt onderdanighe dienaren, Bailluywe, Burgemrs, schepenen ende raedt der stede ende lande van der Tholen [1].

(*Hooge Mo. onze Hn. van den Raide van Staten by Z. M. gecommt. tengouvernemente van deze zijne Erffnederlanden.*)

Confession de Willem van Castre, natif de Bel en Flandres près d'Ypre en Oostendrecht, qui fust prins prisonnier près de Berghes hors des navires des ennemis, le ve de ce mois de Juing 1576.

Dict premt: qu'il servoit au cape Adrian Monicq [Menning] qui le feit passer place à la monstre en sa compie, laquelle est de 150 soldatz Flamengs estans es navieres qui sont devant Berghes.

La mort de Boisot se tient pour certaine, car n'at apparu en Hollande ny Zeelande vif ny mort, et d'icelle se sont rejouyz les matelotz pour ce qu'il les traictoit mal. Le cape Evert et Joos de Moor se sont saulvez en une barquille.

Led. prisonnier confesse qu'il s'a trouvé à la dicque de Borrendam, avec l'armée ennemye, en une heue nommée *le centiesme denier*; en *Job Janssen* estoyent deux compies et demy de soldatz, l'une de Vincent Bonte et l'aultre de Louis le Borgne, et la moictié de Hans de Hove, tous gens du pays, et ijc mariniers; et avoit led. Job Jans embarqué trois demy canons, quelques quartiers de colubrines et beaucop de basses.

Il se dict entre ceulx de l'armée du Prince, que ne pretendent plus de ravictailler la ville de Zirixzee, ains la abandonner, procurant de saulver les gens qui sont en icelle ville

---

[1] Verg. bij dezen brief, boven bladz. 39.

par aulcune maniere, ayant eu volunté de charger à la dicque entre Hamste et Borrendam, que ceulx de par dedans y prendiont pour s'embarquer.

Le jour que intentarent avec Job Jansen de secourir la ville de Zirixzee, debvoyent sortir ceulx de lad. ville au mesme temps, pour les ayder effectuer mieulx leur desseing.

L'enseigne que fust trouvée sur l'eaue flottante, le lendemain de leur perte de Job Janssen, dict estre du cape Luys le Borgne qui se jecta sur une planche en l'eaue, blessé d'une arquebusade en la quisse, et fust prins et saulvé en une barquille.

Le prince se trouvoit lors entre l'armée en une navire, entre celles des victuailles.

Aussy se dict entre ceulx de lade armée que en Zirixzee ont encores du bled pour iij sepmaines ou ung mois, mais faulte de touttes aultres vivres, et que ne se pourront entretenir plus hault de trois sepmaines.

Le Cte de Hollacht s'at trouvé en Job Janssen, duquel fust tiré ou mené blessé d'une arquebusade au bras gauce; et le Prince est en la Vere où qu'il y a eu certaine revolte six ou sept jours passé, comme ont eu advertance en l'armée, entre les François et Anglois; les voulant separer et appaiser le Prince fust blessé au bras et la jambe, mais n'a blessure de danger de mort comme se dict. Le lendemain que avoyent esté à la dicque de Borrendam, que fut le xxvije du passé, envoyarent ceulx de l'armèe ung pigeon en la ville avec lre du Prince. Les gens de guerre sont payez toutes les sepmaines, mais aux matelotz est dheu plus de cinq mois de gaige.

Estant demandé le prisonnier susnommé, quelle espoir leur reste après la ville de Zirixzee perdue, a respondu que le bruict court entre ceulx de l'armée, que le Prince de Condé vient de France les secourir, et que doibvent commectre ou attaquer du costé de Flandres.

Le jour de l'Ascension receurent les ennemis grand dommaige devant Berghes, et signammant en une caravele par nre artillerie des pontons, les ayant tuez douze hommes en lade caravelle, et avoit icelle receu plus de dix coups de balles entre deux eaues, passant grand dangier de perdre en la place led. vaisseau. Aux navieres estans devant Berghes n'y a que compie et demy, de 150 hs en compie, encores que beaucop sont en allez ou partiz.

Relacion de Françoys Paris, soldat de la compie du cape de la Porte, sorty de la ville de Zirixzee, le ixe de Juing contre le soir, par la routure du dicque devant les salines joindant les trenchées que nous y avons.

Dict: avoir esté de la compie du cape Claude Bernard du regt du col. Mondragon, retournant à son pays (estant d'auprès de Nancy en Lorraine) fust prins par des soldatz Geux auprès de Putte entre Berghes et Anvers, et fust mené ung peu après sa prinse sur l'armée de Zirixzee, estant lors devant Romerswal, là où il fust detenu deux mois entiers et depuis mené en la ville de Zirixzee, sejournant au logis du gouverneur illecq trois jours; au bout desquels fust envoyé à Middelbourg et mis en la compie de Charle Boysot, gouverneur de lad. ville, à laquelle il fist service continuellemt, et sortant avec la compie pour aller en Duvelande, afin d'empescher l'entrée des gens de guerre de Sa Mté en icelle isle, estant mort led. Boisot, la compie se donnoit à son Lieutt, à present cape La Porte, laquelle entroit en lad. ville de Ziricxzee où elle est encores à present.

Item, dict: qu'il y a en la ville de Z. dix compies de infanterie venantz là estre nombre de sept cens hs; car depuis que la ville est assiegiée ont esté mort et tuez environ trois cens hs, comme il declaire, tenans la garde des salines, et quatre compies des bourgeois la font alentour des murailles de la ville.

Dict: que en la ville y peult avoir encores du froment pour ung mois, selon la recherche qu'en a faict le bailly de la ville et ainsy a publié par icelle, chair de cheval pour trois sepmaines, et huille de semence de naveaux pour aultant de temps, continuant de donner les racions aux soldatz et bourgeois d'une livre de pain par jour de froment eschauffé et de farine venant du molin, trois livres de chair de cheval par sepmaine bien gastée des vers, une pinte de huille de semence de naveaux aussy par sepmaine, et aux garsons et enfans entre deux une lib. de pain par jour; et y a environ trois sepmaines que telles racions sont commencez, quelque temps auparavant desquelles avoyent deux lib. de pain par jour, une lib. de lard d'Angleterre par sepmaine et certain grain pour faire

potaige, appelé millot. Dict: qu'il y a environ huyct jours que les brasseries ne brassent plus, et ne se boit sinon eaue de pluye, et quelques fois quant il tarde de pluvoir, leurs est force boire eaue demy salée.

Dict aussy: que ce jourd'huy environ le midi, fust donné le foit [fouet] par la main du boureau publiquemt à une femme de soldat, pour avoir jecté deans les havres trois lib. de chair de cheval puant plain de vers, qui avoyent esté donnez pour la racion d'une sepmaine pour son mary.

Il dict davantaige: que pour lundi mardi mergredi prochains attendent le secours qui doibt venir par la part de Hamstede et des dunes, ou bien entre le fort de la grande escluse de Schouwen et lesd. Dunes, avec grande quantité de barques plattes; et doibvent mectre en terre quatre mil hs de guerre, pour saisir lade dicque, s'y fre fort, et descharger par là les victuailles; ceulx de la ville sont tous pret avec les leurs, remparé de sacqs de laine, et ont six cens hs de guerre apparaillé et denommé pour mectre dessus. Et où ils viendront par les dunes, y pensent prendre quelque villaige et se faire maistre d'icelles, faisant leur compte, que avec telle grande cantité et nombre de gens de guerre et une compie de arquebusiers à cheval couvrera la campaigne, esperant d'une façon ou d'aultre ravictailler lad. ville.

Le cape Hans Crom arriva en Zirixzee il y a comme huict jours, venant d'auprès du prince, ayant amené avec luy cincq hommes: lesquels portarent sur leurs espaules une barquille, une bonne demy lieu de chemin. Il se dict, que le prince leur donna deux mille escuz entre eux tous, pour se aventurer.

Les capes publient par la ville, que le Prince sans faulte les secourera et qu'ilz ayent bon couraige, car tous les apparailles sont prestz. Et led. cape Hans Crom porta avecq luy six pigeons de Camfer, pour l'ung après l'aultre renvoyer avec lres. L'on at essayé d'en jecter ung mais n'a voulu abandonner l'air de la ville, et se pense que les aultres feront le mesme. La venue dud. Hans Crom at assuré la mort de l'admiral [Louis Boisot], et ce qu'il se passa le xxviije de May dernier à la dicque de Borrendam.

Dict led. Françoys: que l'on dict publiquemt en la ville qu'il y arrivarent naguerres à Middelburg deux navires de la Rochelle, avec environ trois cent soldatz François. Enquis,

s'ils ne parlent de rendre la ville et commencer à traicter les capitulacions, dict: que pour les aultres eaues vifves s'ilz ne sont secourruz ilz le feront, et encores auparavant peult estre, selon l'effect que fera au present l'armée de dehors.

Dict aussy: que les soldatz de nuict aillent bien souvent fouller les maisons des bourgeois, et pregnent les vivres qu'ilz trouvent.

Il y a beaucop de gaiures faict en la ville, que dedans quinze jours le camp de Sa M^té^ sera constrainct se retirer de devant la ville, pour la nécessité que patit l'infanterie d'icelluy, n'estant payé et ne pouvant venir les vivres de Brabant pour l'empeschem^t^ qu'il y a au canal qui va de Berghes à Anvers, et aussy pour les Huguenotz de France qui doibvent de brief venir en Flandres.

Messg^rs^. Hier je vous ay escript d'intenter les ennemis le secours de Ziericsey, et comme je me partoy en diligence pour Hamstede, affin d'assembler les comp^ies^ au lieu des escluses, que le soldat sorty de lad. ville avoit declairez debvoir l'armée de mer et celle de la ville venir se donner la main (à demy heure de jour), les ennemys de la ville ont sorty avecq trente six barques, grandes et petittes; entre lesquelles avoit plus de dix-huict comme demy pleites faictes à maniére de galeres, et du costez du Campfer sont venuz environ vingt quatres bateaux de guerre et aultant d'ertfelders et petites barques; de sorte qu'une heure et demy avant estre la pleine merre, ceulx de la ville d'ung costel et ceulx de Campfer du costel de la mer, se sont venu approcher les ungs et les aultres à ung traict d'arquebuses de la dicque; mays l'infanterie qu'estoit aud. dicque, se mectans entre deux couverts de quelque peu de tranchez, qu'ils avoient sur la dicque, les ont faict retirer, les recepvant avecq mousqueteries et harquebuseries, estant d'aultrepart toutte la dicque de la longueur d'ung quart de lieue couverte d'infanterie Espaignolle et Wallone; de sorte que ceulx qui venoient du costez de la mer, deliberez de soy mectre en terre, portant en ung petit bateau une enseigne d'infanterie, ont commencez à se retirer, qu'estoit l'avantgarde, comme à l'instant ont faict ceulx de la ville; et aprés avoir ehu ceulx de Campfer quelque grand conseil, l'amiral, qu'avoit abatu le voille, le levant, ont prins leurz chemins vers Campfer, par où il estoient venu et

se sont ancrez derier Oresandt; d'aultrepart ceulx de la ville, ayant le chastelain Sancho Davilla faict venir noz ertfelders, estans au pays inondez, tirans quelques coups apres eulx, s'en sont retournez avec grand'haste en la ville. Il me semble la relacion dud. soldat avoir esté véritable, tant de la place qu'ils avoient choisy, comme aussy la manière des barques. L'infanterie est demeurée pour ce soir, tous entieremt sur les dicques, jusques à veoir leurs desseings. J'espére qu'à ceste heure ceulx de la ville parleront, et cependant je ne fauldray de continuer le soing requis; faisant fin, priant, etc.

De la nouvele teste de Ziricsey, ce 14e de Juing 1576.

MONDRAGON.

Illo Senor,

Al teniente de V. S. he entregado los prisioneros, pero el mas principal dellos te quede en manus del Drossart de aca, y se llama *Neis Martens;* aquel ha confessado que el *Lazaro de la puth* tenia tales senas con los salteadores, que quando sentia aquel Lazaro alguna gente, bolbio su capote al reves, y aquel capoto esta por de dentro enforrado de todos los colores que de lejos se bien pueden ber, y que los enemigos le daban a rates diez o siete placas por la obra; pero a my me lo ha negado todo. Esto se hizo en presentia de Su Sria Illma del Sr my coronel, con el qual V. Sr participara de todo esso.

El Engles fue tomado con los demas que fueron llebados à la galera grande de Anberes, y Monsiur de Bebres lo ha librado y rescebido por soldado; el qual se huyo y se quiso embarcar a essos nabios que aqui son del enemigo, y fue prentido de my gente que estaban enboscados; paresce me que meresce la galera y tambien creo que el sabra desir algo del capitan Engles que se huyo en Anberes de la casa del dicho monsiur de Bebres.

El Vallon andava por aca mirando que truxeron de Anberes aca, despues se fue a ver los cuerpos de la guarda y preguntava a ciertos que topava, por donde habia de yr a la capilla, que es una capilla anegada adonde suelen llegar los enemigos con sus barquillos, assi no se si se ha huydo de nuestro campo, o sy es destos nabios. V. S. lo sabra examinar, yo no quiziere que se hisiese agrabio a nadie.

El quarto es de un lugar que se llama Wau, una llegua

de aca, ha sabido (?) en Gertrudenberg, pero ha salido de alla en el tiempo del perdon, y se juntava con el capan Flander, que era un freybeyter de Mondragon, pero el dicho Flander ha tomado un commissario del principe preso, que se rescatava por 4000 florenes, que no se que tratos yban entre ellos, que el dicho Flander se iva con sus companeros y se tomo al Principe, y haze ahora gran damno; pero desso no tiene culpa esto prisionero, por que el Drossart de Wau me lo hiso prender, por tomar del cierta informacion de otro prisionero que el tenia, paresce que es una obeja (?) flectible par atodo; de todo esso tratara V. M. mas largamente con el Sr mi coronel.

A qui estoy con tantos trabajos, que no se adonde me tengo con tantos gastos y miserias bolver; pero assi ha de ser por el servicio de su Magd, y con essa no puede dejar de supcar à V. S. como la supco, de accertarse de my delante del Sr corl, porque hasta ahora tengo tan sugettada la poco gente que tengo, que yo mesmo me marabillo del gran trabajo que suffren, y seria menester, que tubieremos mas gente aqui, attento que mill vellaquerias passan por el minuto, y no se adonde se han de arrimar essos nabios.

Lo demas contara el Sr Teniente de V. Sria, y nro Sor guarde y ensalve la muy Illa persona de V. S. — De Berges [op Zoom] a 14 de Junio de 1576.

Afficionatissimo Serbidor de V. S.
que S. M. B.
NICOLAS WOYTTE DE
MARQUENDORF.

Al Illo Senor my senor capitan
Melchior de Ec.....
Anberes.

Rapport faict le xxe de Juin 1576.

Dict avoir veu lundy dernier à la Veere le prince d'Orange, estant à ungne fenestre, lequel y est (comme il at entendu) pour donner ordre à l'equippaige de grand nombre de schuttes, que l'on appreste pour le secours de Zyericxzee; et ne sont lesd. schuttes guerres grandes, car ils dysent pour led. secours les debvoir porter par dessus ungne dycque, ce qu'ils esperent de faire facillemt, et sont delibéré de mectre ausd. schuttes pouldres et chandelles, de quoy lesd. de Zyericxzee sont en grande necessité; ils se vantent que, ayant envoyé lade pouldre aud. Z. que du surplus ilz la secoureront bien avecq les gens qu'ilz attente de France, et que ceulx

de la ville ne fauldront allors de sortir, ce qu'ils n'ont sceu faire pour n'avoir lade pouldre. Ceulx qu'ils attente de France ne sont encoires venus à cause que l'on ne leur avoyt envoyé argent, combien que quatre ou cincq cens ramassez y sont arrivé, passé quelques jours, mal armez; mais ceulx qu'ils attente disent estre vieulx souldarts. Auquel effect led. prince se trouvant en necessité a constrainct aux inhabitans de Walckeren de luy prester, chacun à son advenant, bonne somme d'argent, comme aud. effect il at tauxé les maisons, et a recouvert par ce moyen plus de centm florins, lesquels il at envoyé vers Calès pour lesd. gens de guerre, et pour donner contentemt à ceulx quy luy ont presté. Il les at assigné sur les droictz des licences, lequel droict il at augmenté d'ung tiers; ce que les inhabitans dud. Walcheren n'ont trouvé irraisonnable, veu que led. droict ne leur touche, mais à ceulx quy par les licences que l'on donne presentemt par decha y viente querre leurs biens; et sont avecq ce satisfaicts, veu le grand argent lequel ilz recouverte par là. Qui cause que presentemt ils ont moyen de continuer la guerre, ce qu'ils ne sçaurointe faire aultremt, car les prinses et roberies qu'ils ont eu par cy devant ne sont asteure sy abondant; de sorte que le rapporteur dict bien sçavoir, que sans l'argent qu'ils tiente desd. licenses, ils serointe constrainct de forger monnaye d'estain ou plon.

Dict aussy, que la plus grand part des Anglois, hantans ces pays icy ne sont vray Anglois, *ains natifs de cesd. pays, refugez en Angleterre pour le faict des troubles en l'an lxvij*, tant d'Audenarde, Gand, Tournay, que aultres quartiers; lesquels achatte les lres desrobées et les apporte icy avecq attestations faulches d'Angleterre et hantent en la ville d'Anvers, Bruges, et villes maritimes en bon nombre, et traictent avecq aulcungs facteurs esd. villes, mais ne sont cognuz de la nation Anglois, de sorte qu'il samble que cela faict la trafficque aussy libre que sy la guerre n'estoit. Ils diste que à Zierycxzee il y at à vivre encoires pour six sepmaines.

Messgrs.

Le jour d'hier à trois heures apres disner, fuz adverty que les ennemis estiont partys dois devant la teste de Berghes et d'y alentour, et venuz (passant la Boomcreke) jusques en ceste riviére, avecq xxiiij ou xxv crommestevens et heudes,

leur barquettes attachées en prou, jettanz l'ancre entre la Doele et Lilloo, dont pour les recognoistre se partist en diligence en ugne chaloupe le capne Ochoa de Recalde, et l'ayant faict, retourna devant le soir et fist incontinent mectre à poinct la gallère real et deulx galleottes, pour descendre lade riviere ce jourd'huy (comme il fist au matin à six heures) avecq xxx souldartz du chasteau de ceste ville et les mosquettiers Biscayens que sont icy, et trouva xij bateaulx desd. ennemis deça Lilloo, costoyant Braband devant Calloo, là où qu'ils s'entretindrent à coups de canons, jusques à ce que l'on me vient à dire qu'ilz se sont retirez avecq la descente de la marée; et les vat led. cape de Recalde poursuyvant, sans jusques ores avoir entendu quel chemin ilz ayent prins, ce soit d'avoir repassé lade Boomcreke ou le chemin vers Vlissinghes, ou que ailleurs auront jettez leur ancre.

Estantz lesd. ennemis devant Calloo fisrent charger leur barquettes des gens que saultarent en terre, au costé de Braband; ce que veu par le cape de Recalde, fist le semblable avecq partie desd. souldars et mousquetiers et marcha droict vers lesd. ennemis; lesquels (aprés avoir mis en feu quelque maison hors du villaige de peu d'importance, comme paravant aviont bruslez deux maisons en Flandres prés du dycq) se retirarent vers leurs bateaulx.

J'avois ce jourd'huy du bon matin advisé au capne Don Pedro de Bustos ce que se passa, affin qu'il vinsse avecq sa compie des chevaulx, pour empescher que lesd. ennemis ne vindrent à leur desseing de rompre l'escluse d'Oostreweele (de tres grande importance), percer aulcung dycq, ou emmeigner le bestial; ce que jà il avoit faict devant la recepte de ma lre; de sorte que pour la venue de sa compie et de celle d'Anthonio Davalos, lesd. ennemis n'ont osé entreprendre aulcune chose davantaige. Doncques voyant lesd. capes Don Pedro de Bustos et Antonio Davalos respectivement avecq leurs bateaulx se retirer, ont faict le semblable, laissant neantmoings bonne guarde et sentinelles, pour en temps de necessité en estre advertys. De manière que par ce et le magt de ceste ville (ayant esté advertys de ma part) ait ordoné aux costes de Braband, affin qu'ung chn des inhabitants du plat pays soit à ses guardes, j'espére que ce quartier demeurera bien pourveu. Semblablemt at faict led. magt advertence à ceulx

du costé de Flandres. A tant, Messgrs., etc. D'Anvers le soir, xxije de Juing, 1576. ISSUNÇA.

A ceste heure est retourné led. cape de Recalde, lequel dict que lesd. ennemis aviont jecté leur ancre deça la Doele, sur la coste de Flandres, et qu'il avoit veu bien environ iijc villaigeois, ayant ung chun une picque de chasse à chaulter sans aultres armes.

Messgrs. Par ma dernière du xxijme auront vos Excces Illmes entendues, comme les ennemis estiont venuz, avecq certain nombre des crommestevens et heudes, en la rivière de ceste ville, et que le cape Ochoa de Recalde les laissa ancrez deça la Doele; vers où fiz partir le jour d'hier (par la marée descendante du midy) le cape *Hendrick van den Bossche*, avecq son bergantin, pour recognoistre lesd. ennemis, lesquels il trouva à l'ancre devant Saeftinghes; comme semblablemt ay envoyé celle part ce jourd'huy le cape Pedro Derrotaitche (?) avecq la galeotte, que cest aprèsdisner me vint à dire, d'avoir veu lesd. ennemis soubz voille, venantz vers Lillo, augmentez jusques au nombre de xxviij ou xxx, avecq les deux galeottes que ces jours passés ilz prindrent devant la estacquade ou pallisat de Dreysschore. Et pour les veoir en tel terme de deliberacion me persuade à collegir (soubz correction), que ceulx de Siricxzee ne sont en la perplexité ny extremité que l'on présume, ains que au contraire poulriont practicquer quelque delay. Et que cependant n'y auroit moyen les assaillir avecq les preparations des eertvelders, pontons, et pleytes, qu'icy à cest effect (pour l'expedition de lade ville) sont prestz et en ordre. Dont me semble que ceulx se tenantz ainsy en ceste de riviere ne pretendent qu'empeischer la passaige desd. eertvelders, pontons, et pleytes, affin de par ce (pour quelque temps) surceoir lade expedition. A tant, etc. D'Anvers ce xxiiije de Juing xvc soixante et seize. ISSUNÇA.

Messgrs. Par Vre lre du iiijme du pnt mois, qu'ay receu à ce matin vje, ay entendu estes adverty du jour que ceste ville de Z. est en l'obéissance de Sa Mté; comme aussy avez receu les copies de la capitulacion de lade reduxion, et du mescontentement que Messgrs ont des deux poincts, que dictes Sa Mté n'aura entiere satisfaction ny les prendra en bonne

part: de n'avoir faict fere le serment aux soldatz de point servir contre Sa $M^{té}$, et que les ministres sont mis en liberté et delivrance soubz leurs noms particuliers. Touchant aux predicans heretiques, $Mess^{grs}$ ont raison, par ce qu'en les ayant retenu ou osté de ceulx qui ont rendu la ville, je soupsonne toutte la Hollande s'eust l'aultre jour suyvant renduict à l'esglise catholique Ro.; le mauvais ou peu de soing que s'at tenu que les susd. eussent demeuré en la ville certainement a esté grand. Messeigneurs me pourront donner le chastoy que j'ay merité, en l'interim que verront comment sa $M^{té}$ le prendrat; et veulx bien signiffier à $Mess^{grs}$ que convenoit les nommer à celle fin, que soubz couleur d'eulx (qui sont l'ung d'Allemaigne et l'aultre de France, point vassaulx de Sa $M^{té}$, et entrez en Z. avec les gens de guerre, suyvant les enseignes) n'eussent sortiz aultres sujectz de Sa $M^{té}$.

Le serment que $Mess^{grs}$ desiroyent eussent faict les gens de guerre du prince, les deputez l'ont si bien debattu jusques au dernier, que se levirent sur ce poinct et me le vindrent consulter; quoy consideré et ce que $Mess^{grs}$ en gen^{l} par leurs l^{res} desiroyent, que cela fust acconclud, aussy noté ce que chascun en particulier m'envoyoit dire et les l^{res} d'advis qui me furent envoyez, avec la force que les ennemys faisoient en ne vouloir en façon que fust accorder de f^{re} le serment, et estant la plus grande partie d'eulx estrangiers, prenoye pour bien, avec l'advis des personnes qui se trouvoyent presens et de qui je le pouvoye prendre, d'advertir et conclure lesd. capitulacions. Et aussy quant Sa $M^{té}$ ne se contenteroit, après que je luy auray remonstré les l^{res} de $Mess^{grs}$ et les advertences qu'ay de plus en particulier, icelle aurat grande raison de ne fier aultrefois negoces de tant d'importance à ung qui sçait sy peu que moy, comme à $Mess^{grs}$ a semblé, et auront la mesme occasion en l'advenir.

Toutesfois m'ordonnant $Mess^{grs}$, vous envoyeray mon advis du nombre de gens de guerre qu'est necessaire demeure pour garde en ces iij isles; avant sur ce respondre me semble (soubs correction) convient, postposé le tout, experimenter sy l'armée de ceste ville servante à l'ennemy, sur laquelle est admiral un bourgeois de Zirixzee, lequel a icy maison, freres, et parens, se pourroyt reduire ou du moings partie d'icelle à l'obéissance de Sa $M^{té}$, faisant presenter aud. admiral par ces parens quelque bon party et asseurance, que me semble et

faict esperer ensuyveroit quelque bon effect; ce que se ferat par advis et ordre de Messgrs. Et ayant pensé sur l'entreprinse que seroit maintenant la plus apparente de pouvoir mectre par oeuvre au service de Sa Mté ; voyant la commodité que presentemt avons pour la retenue des barques galeres et schouwes, tout en nombre de 31, bien esquippez et fort propres pour la navigacion des canaulx d'icy alentour, y joinct les ertvelders et aultres barques armez de par Sa Mté estans icy; me semble que ce que plus convient au service de Sa Mté et confirmacion de ces isles et toutte la coste de Brabant, dois Berghes jusques au Clunart et Finart, est: que avec la plus grande briefveté possible l'on saisist la Plate et Gouree, tant pour oster les ennemis la comodité et prouffict, qu'il en recoipt d'icelles, que le service et benefice que Sade Mté recepvrat; où ayant mis pied avec l'ayde de Dieu, se pourroit veoir lors ce que plus convieudroit emprendre. Et sy ce que dessus se debvoit intenter à effectuer, l'on se pourroit servir des mil Allemans qui se prendriont hors l'isle de la Thole, Dargous, et ville de Berghes, avec le surplus de gens de guerre quy est en ces isles, oultre la garnison ordinere et competente que s'y laisseroit. Et s'il semble bien à Messgrs, seront necessaires pour la garde de ces iij isles trois mil hs, jusques à ce que entour d'icelles il y aye armée de Sa Mté ; et quant à la garnison de ceste ville et aultres lieux, me remects à Vre bon plaisir, selon qu'il vous plairat nommer quelle nacion y feray entrer.

Aujourd'huy faictje retourner vers Flandres les compies de mons. le Cte de Roeulx, sy ce temps le permect qu'ils puissent passer l'eaue; davantaige n'ay que respondre des Espaignols alterez, car à present sont appaisez, soubz l'espoir comme vous ay escript hier. A tant, Messgrs, etc. De Zirixzee, le vje de Juillet 1576. Vre humble et obt serviteur,

MONDRAGON.

[Wij hebben in de vorige afdeeling dezer schets (bl. 168, aant. [1]) van de pogiugen gewaagd door Haamstedes echtgenoot, tot vrijmaking van de goederen en den persoon haars mans, in 't werk gesteld. Het duurde echter tot 30 Sept. eer haar de Raad van State, op aanbeveling van dien van Brabant, de vrije beschikking over 't eerstē toestond, terwijl Mondragon wel het tweede — in ruil met Bossu — bij de voorwaarden

van overgaaf, zocht te bedingen, maar dat niet verkreeg; daar de Zierikseërs terecht beweerden, daaromtrent niets te vermogen, en dat te minder nu zij zich met den koning verzoenden. Haamstede raakte dan ook — even als Bossu — eerst ten gevolge der Gentsche bevrediging vrij.]

XVIII.

(Zie bladz. 57, aant. [1] en [2].)

Extract uyt zekere missive, geschreven binnen Utrecht den xviijen Aprilis 1576:

Ick hebbe, zoeveel mijn moegelick is geweest, dese iiij ofte v daegen heymelick doen vernemen, ofte onse lantsluyden (zoe verre men weder in communicatie opte vredehandel trade) souden willen laeten vallen 't punt van de relligie; ende zoeveel als ick hier vernemen kan van sommigen, tot drye in 't getal, die somtijts met luyden zulcx gesint veel gehandelt hebben, seggen al uyt eenen mondt, dat, zoe verre daer weder communicatie viel, dat daer nyet an te twijfelen en waer, sy souden 't wel laeten vallen. 'Ick sall altoes noch mijn debvoir doen, omme te vernemen zoe veel mijn moegelick is hier, want an yemant in Hollt te scryven by mijn, en es niet geraeden.

Voer nyemaere en hebben hier sonderlincx nyet, dan wort die Hre van Hierges hier alle daech verwacht; die Gueusen van Woerden hebben dese daegen menen die schans van Linschoten te overvallen, dan zijn by ons volck daeraff geweert. Naer wy tydinge gehadt hebben uyt Brabant, dat die rebellen, met tusschen xl oft l scepen, van Oelgensplaet een anslach gemaeckt hadden opt Oestende van Duvelant, daer zy van ons volck weder affgedreven zijn geweest, hebben alhier op ghysteren verstaen, dat tot Dordrecht, Rotterdam, veel gequetsten aengecomen zijn; is te verhoepen, dat ontfangende al te met sullicken payement, sy luyden haer wat te meer humileren zullen, omme tot een goede vaste pays te moegen geraecken.

Mijnheeren. Ontfangen hebbende de brieven van onsen heere den Coninck, den xxiiijen dach van Meerte lestl. ge-

screven tot Madrid, ende daer beneffens de brieven van Uwer Ed., den xxvten der voorleder maent gescreven tot Bruessel; dairuyt wy verstaen de goede meyninge ende intentie zoo van S. Mt als van Uwer Ed., omme, metter hulpe Godts, alle dingen wederomme te brengen tot pays vrede ende welvaren van den lande; soe hebben wy (omme te volcommen den last ons by Uwer E. gegeven) naer behoirlicke deliberatie by ons te samen hierop gehouden, deur een trommelslager, by onse beslooten brieven, overgesonden aen de burgemrs regierders ende vroetschappen van Leyden, Alckmaer, der Goude, Gorichom, ende Woerden (wesende de naetste steden dair men bequaemlick commen can) de copiën van de voors. twee missiven, te weeten van S. Mt. ende van Uwer Ed., met vermaeninge ende exhortatie, dat syl. 't inhouden van dien met goeder andachticheyt souden incorporeren, ende regard nemende opte middelen dair inne verhaelt, hen sulcx bedencken, dat sy, waernemende dese jegenwoordige goede occasie, hen wederomme mochten begeven totte oude ende behoirlicke onderdanicheyt, die wy al te samen S. Mt., als onsen natuerlicken Heere ende Prince sculdich sijn. Ende want wy gheen bequaem middel en hadden, omme de voors. brieven te doen adresseeren aen d' andere steden voirder binnen 's lants gelegen, mits den forten ofte schansen op de weegen liggende, dair den trommelslager zijn passagie by de soldaten van den Prince van Orangiën belet souden werden; soe hebben wy by de brieven van dien van der Goude gevoucht, ende in een pacquet geslooten, gelijcke brieven, eerst aen die van Hollant, Zeelant ende heuren geconfedereerden in 't generael, ende oick aen die van Dordrecht ende Rotterdam, elck in particulier, versouckende aen dezelve van der Goude, dat zy deselve bygevouchde brieven souden addresseren dair 't behoirt; ende by de brieven aen die van Alckmaer gesonden hebben gevoucht brieven van gelijcke teneur, omme voirts te scicken aen die van Enchuysen, Hoorn, ende Medenblyck. Ende oft gebueren mochte, dat de voors. brieven niet soo wel ter hant en quamen dair 't behoirt ende soo wy gaerne sagen, soo hebben wy (omme naerder onsen last te volbrengen) van als, mede by onse brieven ende copiën van de brieven van S. Mt. ende van Uwer E., geadverteert den burgermrs wethouders ende burgers van de steden van Hollant alhier t' Utrecht by ons wesende, ten eynde

omme, indien 't mogelijck ende geraden is, in 't particulier aen heuren vrunden ofte wel bekenden yet goets te mogen doen, by den besten middele des mogelick sijnde, sonder dat wy dien van Zeelant anders dan in 't generael met die van Hollandt ende heure geconfedereerden, als vooren geseyt es, ende niet in 't particulier aen elcke stadt hebben cunnen adverteren, als gheen middel hebbende, omme deur Hollant yemant met sulcke brieven in Zeelant te schicken, dwelck, indien 't noot waere, wel bequaemlicker (onder correctie) uyt Brabant dan uyt deser stadt soude mogen werden. Van alle welcke, omme te volcommen de goede geliefte van Uwer Ed., wy dezelve by desen hebben willen adverteren, bereyt sijnde in desen ende anderen saecken te achtervolgen Uwer Ed. bevelen ende ordonnen. Mijnheeren, wy bidden den Almogenden UEd. langhe te willen conserveren in een voirspoedige regeringe; gescreven t' Utrecht den viij May 1576.

Uwer Ed. goetwillende, die stadthouder, president ende raiden des coninck over Hollt ende Westfrieslt

(Aen Mijnhn van Z. Mts Raide van State, enz.) A. DE LALOO.

Mijnheeren. Wy hebben op huyden ontfangen de missive van Uwer E. van date den vijen der jegenwoordiger maendt, inhoudende, dat zijne Coe Mat continueert, ende meer ende meer thoont zijne goede meyninge van de affgeweecken steden van Hollandt en Zeelt te tracteren mit alle clementie, goedertierenheyt, ende lieffde. Begeerende mitsdien, dat wy wederomme zouden verhaelen ende schryven, by de beste woorden, die wy zouden kunnen beduncken aen den voors. van Hollandt ende Zeelandt, ende hen verwecken ende vermaenen. omme hen wederomme te geven onder S. Mts gehoorsaemheyt, ende dat zy ons op onze voorgaende ende jegenwoordige brieven antwoorde zouden schryven. Waerop Uwer E. believen sal te verstaen, dat wy ons terstondt ende in diligentie daernaer zullen reguleren, ende dat wy verstaen hebben, dat onse voorgaende brieven aen die van Hollt, Zeelt ende heuren geconfeden, zoo in 't genl als particulier, op sommige plaetsen wel gelevert, maer niet gecommen en sijn tot kennisse van den gheenen dien 't behoort, ofte soo wy gaerne gesien hadden. Ende hebben wy niettemin op huyden, date van desen, aleer wy die brieven van uwer E.

ontfangen hadden (van 't gene voors. es onderricht sijnde by eenige geloofflicke persoonen) onse voorgaende brieven aen dien van Hollt Zeelt ende hn. geconfen in 't genl, ende dien van Rotterdam in 't partr. gerenoveert, mit communicatie van eenige copiën van de selve voorgaende brieven, die de brenger van dien met hem meent te draegen, opdat de zaecke tot beter kennisse commen mach; ende indien wy eenige antwoorde ontfangen op onze brieven, en zullen nyet laeten Uwer E. particulierlijck van als te adverteren. Mijnhr, wy bidden den almn, enz. Gescreven t' Utrecht, den xijen Julij 1576. Uwer Ed. dienstwillighe die Prest. ende Raiden des Coninex over Ht Zt ende Vrieslt. A. DE LA LOO.

(Aan dezelve.)

[Verg. hierbij het besluit der Holl. Staten van 28 July: dat „aengaande eenige missiven van der vyanden zyde, geene antwoord in 't particulier by iemand sal werden geschreven, maer dat by Z. Extie ende de Staaten geadviseert sal werden of geraden sal zijn, dat in 't genl eenmaal antwoord gescreeven werde, ten eynde alle oproer ende geroep onder de gemeente mach cesseeren." —

Bij de Hollandsche Staten-vergadering van 6 July was, op „aangeven van zekeren Willem Oom van Papendrecht, van seekere advertentiën bij hem ontfangen, dat soo verre die van H. en Z. begeerden te koomen tot accoord, deselve gouverneur [Hierges] wilde die saake soo verre brengen, dat binnen vier of vijf daagen ten langsten diesaangaande in commtie souden mogen werden getreeden; en verstaande, dat de faame daaraf onder de gemeente alomme was verspreid, sulcx dat deselve eenig contentement moeste werden gegeeven;" — was dan besloten, Willem Oom met zijn dienaar en goederen paspoort naar Utrecht en voorts naar Brabt te geven. Reeds elf dagen later werd,, het rapport van W. O. gehoord", maar deze gelast „hem tot Rotterdam binnen synen huyse te houden, en dat niemand tot hem acces verleent sal werden; terwijl ons tevens vermeld wordt, dat „by den voorn. W. O. den Staaten verklaart is, dat by den He van Hierges hem aengedient was" in commtie te willen treden, zooverre de Staten dat begeerden, en iemand met geloofsbrieven overzonden, waarin zij de minsten behoorden te wezen"; enz. Den 31 July werd bepaald „dat W. O. van Papendrecht terstond herwaarts

zal werden gebracht, ende in goede verzekertheit in de concherserie gehouden"; tgeen denkelijk met „de aenslagen" zamenhing, van de vyanden op Dordrecht vermoed, en de verstandhouding deswegen wellicht in die stad door hen gehouden. Eerst 27 Nov. werd W. O. in gevolge de Pacificatie, uit zijn hechtenis, mits betalende de kosten zijner gevangenis, outslagen. Zie de *Res. der Staten van Holl.* 1576:]

XIX.

(Zie bladz. 59, aant. [1])

Mons. Après mes premres lres, ay je entendu que les Espaignolz sont cejourd'huy passez la Thole pour venir à Rozendal avec les Espagnolz de Ter Goes, et les messagiers nous ont rapporté, qu'on dict que toutte la suyte seroit environ ijm, mais il ne me semble point avoir aultant, et que la troisiesme part demeureront à Woude et la reste à Rosendal et Nyspen; l'issue nous donnera la verification. Pour la reste ne sçay que faire ou ne trouvons quelque conseil pour les appaiser, à cause que plusieurs manans de Rozendal se retirent secretemt: de sorte que plusieurs billettes feront faulte et la faveur tombera sur le magistrat, qui en temps des foulles ne peuvent entremectre leur autorité sur les subiectz. A tant ne doubte que V. Srie despescherat ou tirerat en personne vers Julian Romero ou aultres du conseil d'estat, affin qu'ils peuvent retirer. Ceulx qui sont à present à Rozendal se font traicter du bien et les vivres à l'advenant, et si je vois que le désordre monte et surpasse toute la raisonnablité, me tiendray secret, sans me mesler de leur conspiration ou aultres prétendues insolences. Le temps ne souffre pour escrire davantaige, si non que esperons que V. Srie se trouvera icy s'il sera possible, ou du moins donnera bon conseil. — De Rozendal, ce xije de Jullet 1576, environ les xj heures devant midy.

Les paroles des communs soldatz parlent beaucoup de leur paiemt; ce que demandent de ceulx de Bruxelles ou aultres ne sçay dire.

Aen H. Godefroy van Wassewas,
Schouteth tot Rozendael, nu ter tijt tot Antwerpen.
In de blindestrate, achter de minnebroeders.
Cito. Antwerpen.

XX.

(Zie bladz. 59, aant. [4])

Messeigneurs. Aujourdhuy vous ay escript une lre laquelle m'estoit force de monstrer icy avant la vous envoyer; à quelle cause ne ay dict en icelle ce que s'ensuyt, qu'est la suspicion qu'ay des gens de ces isles et ville se voyant (comme en effect font) sy mal traictez desrobbez publiquement et en secret, et aussy la petite confiance que ont, mesmes le desespoir de ne se veoir delibvrez de la subgection en laquelle sont tenuz avec les gens de guerre. Ceulx du pays de Burcht, Renisse, et Hamestede sont entierement mangez et n'y demeure homme esd. lieux. Brouwershaven lamente et se plainct a grande raison, que se peult oyr jusques aux cieulx, estans ruynez et mangez des Espaignolz et mariniers de nre armee qui y sont demeurez; daultre part lisle de Duvelant est entierement déserte et despeuplée, sans y estre riens semez, et totallement despourveu de tout bestial. Oultre tout cecy les soldatz Walons quy sont demeurez se font nourir a discrecion, comme se font nourir aussy les soldatz Espaignolz y restez; et nayant assez de nourriture par lesd. ysles les Walons de ceste ville, par constraincte s'y font amener et envoyer quantite de tonnes de bierre et dis libr. de pain par jour, oultre six ou sept cens fl. que ont de despence par jour, comme m'ont assure et declaire les bourgmres de ce lieu. Messeigneurs, les affaires sont en ce terme, et certainement s'il eust este en moy leusse remedie, car de ma part aymeroye mieulx estre rendu en terre de mors que non où que suis detenu; je vous supplie bien humblement le vouloir remedier, car selon que je peu comprendre ceulx de ceste ville ne le peuvent, et me veullez donner licence de sortir d'icy sy je puis, par ce que je ne vois maniere ny moyen ny forme quelconcque, que toutte ceste alteracion puisse resouldre ou parer en bonne fin. Et par aultres mes precedentes ay à diverses fois signiffie à Messeigneurs, que dung mal que ceulx cy comecteront en resouldrat et ensuyverat aultre freyeur. Je me descharge avec cecy devant Dieu et sa Maté, ne pouvant faire davantaige que l'advertir à ceulx qui le convient remedier. Celle de Messrs du penultieme du passé ay re-

ceu aujourdhuy, après que mes soldatz la ont bien relue. Ils n'ont eu nul contentement par icelle, ny en riens par n'entendre seront satisfaicts. Et je donne pour perduz tous les remedes et provisions que Messeigneurs font, voires tout ce quest en ces ysles, sy ne pourvoyez le principal. A tant, Messgrs, le tout puissant vous conserve en tres longue santé et heureuse vie. De Ziericzee le 2 de Aoust 1576.

Vre humble et obeissant serviteur

MONDRAGON.

(A Messgrs du Conseil d'Estat.)

Messgrs. Il y a comme trois jours que ung vivandier Englois, venant de Berghes, deans une barquette fust surprins d'aultres d'ennemis, à l'entrée de la Cambre, ayant passé le fort de S. Michiel et fust mesné ès navieres de guerre, estans devant ceste teste de garde, où qu'a esté detenu et par la cognoissance que sa femme y a trouvé d'ung François qui luy feist saulver la vie; esquelles dites navieres il dict avoir entendu des personnes servans en icelles, que en le veuillant consoler à luy et à sa femme, luy disent: ne soyez dolent, ayez couraige, que de brief serons tous riches à l'Escluse de Flandres, car la aurons bientost à nre advantaige, et s'ilz ne se veuillent rendre à nous les saccagerons tous. Mais me doubte que feront resistance, car le prince d'Orange y a grande correspondance et asseurance. Aujourd'huy venant recognoistre la dicque de Borrendam l'ennemis avec barquilles et navire de guerre, comme jà ont faict passé huict ou dix fois, ont jecté lesusd. vivandier avec sa femme nudz en lad. dicque; et dict d'advantaige d'avoir ouy dire ausd. ennemis, que viendront coupper semblablemt la dicque de Borrendam, car ont assez recogneu la petite deffence que y voient, et à la vérité y trouveroyent sy l'intentent. Tout cecy m'a semblé convenir advertir à Messgrs en extreme diligence, tant pour faire pourveoir à ce de l'Escluse que ce de ces dicques, puis (que) n'ay la liberté ny possibilité le pouvoir fre. A Zirixzee, le 30 d'Aout 1576. MONDRAGON.

(Aan dez.)

(Bijlage XVI—XX, *Belgisch Rijksarchief; Papiers d'Etat et audience.*)

XXI.

(Zie bladz. 71 aant. [2])

[Megen was, blijkens beide volgende brieven, opzettelijk naar Namen gekomen, om daar zoo mogelijk op alles orde te stellen. Hij werd echter 5 Oct. te Charlemont aan de waakzaamheid van zijn Luitent de la Motte aanbevolen, hoewel zonder zijn persoon nog te deeren. Hij verzocht toen, aan dezen, als „homme de foy", zijn gezag te mogen overdragen. Hij werd vervolgens echter door zijn soldaten gevangen genomen.]

(A M. de Varisoul [1] Lt du comte de Berlt en son Gouvt et souverain bailliage des pays et conté de Namur.

Mons. de Varisoul, aiant entendu les menées qui sont de ce qui est passé, me suis azardé passer en ce cartier, pour donner ordre à mon gouvt de Charlemt, après que mons. mon frère de Hierges et moy avons si bien donné ordre et mis garnison par tous les villes places et lieux de Utrecht, Gueldres et Overyssel, de si bonne manière et au contentemt d'ung chascun, qu'esperons de fort bien garder le tout pour Sa Mté, et n'yra la chose ainsi que plusieurs pensent. Au surplus comme Monsgr. de Berlaimont est retenu et en son absence, je vous prie et prions tous de nre part, de vouloir tenir la bonne main aux affaires de son gouvernt, de mode que le tout soit faict au contentemt que Sa Mté en poura recepvoir cy après, sans d'advantaige facher ny alterer le peuple ains le contenir et garder par doulceur, comme Msgr. de Berlt en a bien la confidence en vous, esperant que de brief Sa Mté y donnera telz remedes que chascun sera content. A tant Mr de Varisoul, le Sgr Dieu soit vre garde. Je me recommande à vous. De Valesin ce xxiije de Sept. 1576. Vre bien bon amy LANCELOT DE BERLAIMONT.

(A Mons. le Revme Evesque de Namur.)

Mons. Pour donner ordre à mon Gouvt de Charlt suis venu par deça, dont vous en ay bien voulsu advertir, ainsy que Mons. mon frère de Hierges, à munir toutes les villes

---

[1] Deze zelf werd vervolgens ook gevangen genomen.

de ces gouvernem^ts de fortes et bonnes garnisons, et n'yront les affaires par de là comme les malveuillans pensent. Mons. je vous prie me vouloir mander ce que entendez de par de là et quelz S^rs et gentilh^s sont de l'aliance des estatz de Brabant, aussi que par v^re moyen puisse entendre ce que Mons. de Lalain a esté faire et traicter avecq les estats de Flandres. Sur ce Mons. je prie le bon Dieu vous impartir sa saincte grace, me recommandant et de bien bon coeur à la v^re. De Valesin, ce xxiij^e de Sept. 1576. L'entierem^t prest à vous faire service, LANC^T DE BERL^T.

[Den 18^en Jan. 77, werden beide Megen en Haultepenne vrijgelaten tegen teekening der Uny (van Brussel) en eed „de rien attenter contre les Estats directement, ains au contraire qu'ils les assisteront et serviont," enz. (Faict au logis du Cte de Berlt). Den 16^en was deze laatste zelf tot die teekening overgegaan. Het duurde echter tot Maart, eer hij en de graaf van Mansfelt (die den 6 Febr. de Unie geteekend en den eed gedaan had) vrijheid kregen te gaan waar zij wilden. „Hier" zoo heet het in een brief aan Hierges van 10 Maart, „se partit de ceste ville (Brux.) M. le Cte de Mansfelt, libre d'aller et vivre à son bon plaisir; ayant au mesme jour donné pareille liberté à M. de Berlt, v^re père, dont il peult user et jouir tout prestement, n'est que sa maladie le retienne." (*Pap. d'Etat et aud.*) Verg. ook de *Res. des Etats gen.* van Jan. tot Maart, 1577.

Aen den Stadtholder (van Gelderland).

Edel und waelgeb. genedigen Her. Die Postbewaerder alhier Willem Botterman heefft ons verthoent zekere pacquet van bryven, haldende jn opschrift aen Heren Hieronimo de Roda, als Gouverneur van allen dezen Z. M^ts erffueder landen in der forme als volght: *A Monseignr de Roda, Gouverneur et Cap^e Genl de tous les Pays-Bas pour Sa M^té, au chasteau d'Anvers;*

wesende dselve pacquet hem Botterman toegeschickt van den Here van Billy, Gouv^r van Vrieslant, mit eene missive aen hem haldende, daervan wy Uwer G. copie hier by toeschicken und diewyle ons sulcken titel van den H^r Roda vreempt gedocht, ende wy van wegen C^o Ma^ts daervan gheene advertentie en hadden gehadt, hebben wy uwer G. sulcx nyet onverstendiget willen laten, mit den dienstl. begeren, indien

Uwe G. daervan eenige dienstlicke advertentie hebbe, Uwe G. believen wille ons tselve, off wesz sunst Uwer G. daervan bewust zye, mit te deylen. Botterman zeyde zeer perplex te wesen, nyet wetende off hy verseyndende tselve pacquet wel eder qualick doen sal, ende seyde daerinne wel van meyninge te sollen sijn, het pacquet den He van Billy weder te schicken, overmits dien, dat hy besorcht waere, dat het tusschen wegen opgebroken ende bisunder mit alsulcke titel nyet zekerlicken overbrocht en solde worden aen handen van Roda.

Geschreven tho Arnhem, den iersten Oct. 1576.

(Archief van Gelderland.) die Raeden.

[Bij een verzoekschrift aan den Raad van State, in Nov. daaraan, vertoonden voorts „oytmoedelyck *Willem* ende *Robbrecht Botermans*, houdende posten extraordinaris tot Arnhem, Deventer, en Loen, hoe dat Rhoda, hem houdende op 't slot tot Antwerpen, en Billy meest die voers. posten depescheren. Ende want zy supplts nyet en weten, hoe dat zy hierinne hen behoiren te reguleren: soo bidden zy suppl'ts om ordinancie, daernaer zy in 't gene des voers. is hen selven moghen reguleren, 't welk doende, enz."]

A Mons. de Cuinsy, gouvr et chatn de
Tournay pour le roy nre Sire.

Monsieur. J'ay receu Vre lre du xxe de ce mois, par laquelle j'entens le bon office qu'il vous pleut faire vers le Senat de la ville de Tournay, et aussi la bonne et entiere affection que V. S. a de perseverer au Service du Roy, nre bon mre[1]; je suis bien joyeulx de l'avoir entendu meismes en ce temps pnt, combien que jamais ay eu en ce la moindre doubte du monde, ains tousiours tenu V. S. en possession telle, qu'icelle (comme Sgr et principal) ne souffrira (de tant qu'en

[1] Blijkens een schrijven (van 3 Oct.) uit Doornik van Arnoult. le Couchier, had Quiuchy (mede op aanzoek der Doorniksche regeering, naar haar schrijven van 29 Sept.) het plakaat tegen de Spaansche rebellen veertien dagen onder zich gehouden; denkelijk is het dit, waarop Roda hier doelt. Le Couchier nam nu den Heer van Biezelingen en den Spanjaart Sierra, die met Roda in geheime verstandhouding stonden, gevangen, waarop de soldaten den eed deden, in tegenwoordigheid van Quinchy, die zich bij de Staten aansloot. Het plakaat werd den volgenden dag (4 Oct.) afgekondigd.

vous est) effectuer chose prejudiciable à l'authorité de Sa Mté. Je ne puis laisser de vous advertir que Monsr le duc d'Arschot a presté serment solennel aux estats, et que par force il at assemblé quelques conseilliers, lesquelles il appelle conseil d'Estat [2], et faict d'avantaige signer par le secrete Berty. Je vous prie de n'adjouter foy ny credence ny obéir les despesches que par eulx pouront estre envoyez, car le tout ne peult estre que pour les estats colliguez. A tant Monsr je vous baise les mains, priant à Dieu vous conceder en santé longue et heureuse vie. De la citadelle d'Anvers, le xxiije de Sept. 1576. De V. S. affectionné amy en service

(*Belg. Rijks Archief;* als voren.) GERMO DE RODA.

XXIII.

(bl. 79 aant. [1])

Wij deelen Hierges hier bedoeld schrijven met zijne overige brieven van dit jaar (verg. boven bl. 38) elders mede.

XXIV.

(bl. 85 aant. [2])

[Wij laten hier Muidens briefjen van aansluiting, en de bijvalsbetuiging van den bekenden Eedgenoot, den Heer van Esquerdes, volgen:]

Hoochgeb. Edele, eerachtige, voorzichtige, wijze Heeren. Wy gebieden ons, in alder submissiën, t'onzen gunstighen lieven Heeren. Wy hebben ontfangen U. E. Heren besloeten missive van den xviijen des voor. maendts Octobris, belangende den stilstant ende pacificatie van de tegenwoordige oorloghe. Vougen met alder oetmoedt U. E. Heren dairop tot antwoort, dat ons ter werelt nyet aengenamers mach zijn

[1] Men had nam. den Staatsraad met drie nieuwe leden, Havré, den weder vrijgelaten Funck en den Heer van Indevelde (Jean Micault), beide tot dusver leden van den Geheimraad, aangevuld.

dan vrede ende eendracht. Ende alsoe wy sijn die minste ende armste onder alle des Co Mts cleyne steden, willen wy ons gewillich laten vinden ende subiect geven, in als volgen ende nagaen 't gene by den gemenen staten van den lande tot Pacificatie van dien, tot onderdanicheyt, hoocheyt, ende authoriteyt van Zijne voors. Mt dienen sall.

Hoochgeb. enz., die God des vreedts verlene ons een gedurigen vrede tot salicheyt. Geschreven den tweeden Novembris xvclxxvj. U Hoochgeb. E. Heren onderdane gehoersame, den hooftofficier Burgemren Scepenen ende Rade der Stede Muyden. [1]

Messeigneurs. Voiant que tous les estas des Pays-bas unanimement se sont joincts, affin d'expulser les estrangiers opresseurs du repos et tranquillité d'iceluy. Combien que je ne desire riens en ce monde, que de povoir passer la reste de ma vie en ma maison, avecq ma femme et mes enfans, consideré ce temps de noeuf ans que j'en suis esté banni. Si esce que je n'ai voullu faillir à faire mon debvoir de vous offrir par ceste presente, Messgrs, l'honneur, la vie, et les biens, avecq tous les moyens que je porrai avoir, pour le repos publicq et liberté de la patrie, vrai et tres-fidele service de Sa Mté. Estant prest de recevoir tous vos bons et vertueux commands pour y obéir, d'aussi bon coeur, que je prie Dieu en cest endroict, que a vous, Messgrs, voeuille donner ces graces sainctes, me recommandant bien humblt aus vostres bonnes. De Vallecourt, lonziesme d'Oct. 1576.

Celui qui desire vous faire humble servisse
Messgrs du conseil d'Estat. EUSTACHE DE FIENNES.

(aldaar, aant. [3])

Zie dit schrijven, met de andere op Friesland en Groningen betrekkelijke stukken van dit en 't volgend jaar, in een der eerstvolgende nommers van den *Vrijen Fries*.

---

[1] Drie dagen later verklaarde zich Weesp in gelijken zin, terwijl Haarlem en Oudewater 30 en 31 Oct. waren voorgegaan.

XXV.

(Zie bladz. 88 aant. [1])

(A Messrs les bourgemres de la ville de Liége.)

Messieurs. Ayant entendu environ Diest les differences qu'il y avoit en Maestricht, et que les estats y avoient envoyé ung nouveau gouverneur, pour deposer celluy qui estoit là mis par sa Mté et sa Grace, suis venu pour sçavoir, s'il estoit possible le remedier tout par voie d'amitié; et quant je y arrivay, trouvay combattans dedans ceulx qui tenoient le party des estatz contre ceulx du Roy et sa Grace, dont me fut force (encor que contre mon gré) les ayder; et attendis plus de deux heures affin que me vinssent parler les commissaires de sa Grace et de la ville, affin d'y mectre remede convenient; et ne sortans iceulx (encor qu'apellez de moy par ung capitaine Alleman) fut necessaire entrer en la ville, affin que icelle ne se perdist au Roy et sa Grace. Du desordre avenu en icelle n'a eu personne pareil regret au mien. Car icusse bien volu l'asseurer en la devotion des deux princes sans venir aux termes à quoy ay esté forcé venir; mais estants les soldats tant indigné contre les estats, pour les placarts et maniere de proceder qu'on at usé en leur endroict, leurs aiant prins tout leur bien en Tiellemont et Bruxelles, at esté impossible que entrant par force ilz ne s'ayent voulu desquitter, encor que de nre part se fist la diligence possible pour l'eviter. La ville de Maestricht se tient au présent comme tousiours pour les deux Princes, et ainsi Messrs povez commander à tous bourgeois qui se sont retirez de là, de retourner librement à leurs negoces et contractations, sans paour auloun qu'à leurs personnes ou biens sera fait le moindre preiudice du monde, et pareillemt tous aultres marchants et personnes quy y souloient venir; lesquelz pourront libremt venir sur la foy et parolle du Gouvr Montesdoca, Mre du camps Don Fernando et mienne, en toute asseurance. J'ay bien voulu messrs vous escrir la pnte comme aux Magistratz et personnaiges, ausquels Sa Mté veult que nous tenons pour bons amys, alliez, et voisins, et affin que vous veuillez à l'avenir tenir la bonne main, en tout ce que conviendra au repos tranquillité et bien de ceste ville. Et ne servant d'aultre la pnte

feray fin, me recommandant tres affectueusemt à voz bonnes graces. Priant Dieu, Messrs, vous conserver en la sienne. De Maestricht ce 25 d'Octobre 1577.

Vre tres affectioné amy à vous faire service
Don ALONZO DE VARGAS.

Nous attendrons avecq monsieur de
Lyenden, Commissaire de S. Gr. Reve.

Nous, Don Alonzo de Vargas, Gouvr de la chavalerie legière; Don Fernando de Toledo, Maistre de camp du ters de Lombardie; et Francesco de Montesdoca, gouvr de la ville de Maestricht pour Sa Majté et l'Evesque et Prince de Liége : declarons par ceste nre lre patente à tous bourgeois, tant hommes, femmes que enffans, de quelque qualité qu'ilz soient, subjectz tant à Sa Mté que à la Grace de Msgr. de Liége, de ceste ville de Maestricht puissent librement retourner à leurs maisons, francks et libres, comme auparavant le desordre, pardonnans à ung chascun son meffaict, rentrent possedent libremt leurs maisons et ce qu'ils trouveront leur appartenir, sans pour ce avoir occasion de payer aulcune chose; et s'il advient qu'ilz ayent soldatz à leurs maisons, ne seront nullemt obligez à leur donner chose aulcune de victuaille ne aultre chose, hormis le service ordinaire qu'ilz ont donné auparavant lesd. troubles; concedons semblablemt à tous subiects de Sa Mté et de Sa Grace Revme et aultres de quelque nation qu'ilz soyent, pouvoir libremt, tant par batteaux chariots que aultremt, avecq marchandises et aultres choses, trafficquer, passer, aller et venir, sans que à ceulx ne à leurs biens soit donné aulcun empeschemt, ains toute assistence et faveur. En foy de quoy nous avons depesché ceste nre lre patente soubscripte de nre nom et du Comissre de Sa Grace, aussy du Burgemre de la ville. Faict à Maestricht, ce 26 d'Octobre 1576. Don FERNANDO DE TOLEDO.
FRANCISCO MONTESDOCA.
ROBERT DE LYENDEN.

Maistre Jean Connix, mre Jean Moenix, Jean in den Haghen, et mre Jean Playoul, eschevins et lieutnts, officiers de Sa Grace. Ceste veue incontinent serez libres et francks de comparoir icy, comme servante pour vre saulff conduyct. En signe de vérité at Mons. Montesdoca, comme Gouvr, ceste signé et

moy Lyenden, comme Commissre de Sa Grace prince et evesque de Liege. Escript en haste. Fayot, ce 26 d'Octobre 1576.
FRANCISCO MONTESDOCA. ROBERT DE LYENDEN.

A Messrs les capnes du Regt du Col. Carles Fougger, qui sont en Oultre-Meuse, mes bons amys.

Messrs. Je me suis party de Lyere, à occasion que j'entendys que ceulx de Thielmont avoyent maltraicté les Allemans et les chassé dehors, et que ceulx de Diest vouloient faire le mesme, et ce pour la particuliere affection que j'ay à la nation Allemande, et pour le service de Sa Mté; et d'aultans que par le chemin j'ay mis comme en liberté et asseurance (ceulx) de Thielmont, les ay mené avecq moy; et ayant entendu que les Allemaus que estoyent avecq les Espagnolz en Mastricht estoyent en grande necessité, suys pareillemt (y allé), où me firent grande resistence les bourgeois d'icelle; mais néantmoins suis entré en la ville ou j'ay monstré toute amytyé aux Allemans comme mon désir est; et ay entendu que vous estez aussy allant par les champs, et que les estatz ont pareille intencion de vous faire aulcun domage par leurs machinations; ay volu vous prier m'avertir si volez quelque ayde ou assistence de moy, et sur ce m'envoyer quelque personnaige d'entre vous, pour parler sur aulcunes choses concernantes à ce que dessus et au service de Sa Majté. Et sur ce prieray Dieu vous donner Messrs ce que desirez. De Mastricht ce xxije de Oct. 1576. Vostre tres affectionne amy, ALONZO DE VARGAS.

(Bijlage XXIV en XXV; *Belg. Rijks-archief;* als voren.)

XXVI en XXVII.

(Zie bladz. 106, aant. [1], 107 en 108 aant. [2], 118, aant. [1].)

Door plaatsgebrek beperkt deelen wij alle tot Don Jans komst, en de onderhandelingen met hem betrekkelijke bescheiden van dit en 't volgend jaar elders mede.

XXVIII.

(Zie bladz. 121, aant. [1])

Messgrs. du conseil d'Estat.

Le Bn d'Inchy, Gouvr et Cape de la citadelle de Cambray, supplie bien humblt qu'il plaise à mesd. Sgrs, luy faire avoir lres d'adveu pour sa descharge, de ce que par leur ordonnance il s'est emparé de lade citadelle pour le service de Sa Mté et asseurance des pays de par deça, et a saisy le Sr de Licques et son filz [1], pour mieulx povoir effectuer lade charge.

A Mons. d'Inchy.

M. d'Inchy. Comme par devant vous at esté enchargé tant seulement verbalement de vous emparer de la citadelle de Cambray et saisir la personne du Sgr de L. et de son fils, et ce pour le service de Sa Mté et asceurance des pays de par deça en tant meilleur repos, ceste servira pour l'advouement dud. exploict à ve descharge. Actum de Bruxelles, le xijme jour de Janvier 1577.

(*Aen den Hertog van Aerschot.*)

Goede wijze, ende victorieusen Heere, mijn Heere den Hertoghe, uwer Edelheit laetende by desen weten, hoe dat ick Charrele Souhey ontfn hebbe den brieff van mijns Heeren weghen gesonden, duer den welcken ick verstaen alsdat mijnen Heere groot verlanghen heeft gehadt ende noch heeft, hoe dat mette plaetse ende stede van Rupelmonde zoude moeghen wezen; soe est, alsdat waerachtig is, dat ons overgecommen zijn de compie van den Capn Dragon, dewelcke tegens ons ghescharmutseert hebben tusschen drye off vier uren met grooten gewelde, soe met brande als andersins; wesende (naer ons beste memorie) sterck wel xvj vendelen tegens onsen kleynen nombre van twee hondert off daeromtrent soldaeten, alzoe nochtans niettegenstaende onze defensie tegens haerl. gedaen, hebben deselve wederstaen, alsoe dat zy genootsaeckt

---

[1] „13 Jan. Advenit captivus M. de Licques cum filio suo" (Gabriel). *Dagverhael* van Jurriën Voet. Den 12en Febr. werden zij tegen eed en onderschrijving der Uny voorwaardelijk ontslagen, en 22 Maart eindelijk voor goed vrij verklaard. (*Res. des Et. gen.* II. p. 167).

zijn geweest te vertrecken naer Baersele; ende des anderen daechs zijn wederomme gecommen ende hebben gesuplieert ende gebeden haerl. te ontfangen in genade; dwelck verstaende, hebben met groote redenen haerl. gesonden naer Ghent an de overheyt, omme haerl. genade ende vergheff; dwelck zyl. gewilligh hebben gedaen. Ende voorts mijn Ed. Heere aengaende van de ammonitie van cruyt, lonten, ende anders zijn noch ter tijt wel versien; ende hope ick, Caerle Souhey, wesende onder de compie van Prinsen Nicolaj, tzelve casteel ofte fortress te bewaren, alzoe langhe als mijn Ed. Heere metten Staete ende Gouverneurs sal gelieven, hopende dat mijn Ed. Heere my daeraff gelieven antwe te scryven, mets mijn debvoir in de schermutsinge ende defensie van de plaetse ende casteele gedaen hebbe; ende omme des wille, dat my heden, wesende den xviij Novemb., gesonden is van den Grave van Reulx eenen capn. omme datselve casteel te bewaren, soe hebbe ick Souhey hem voor antwe gheven, dat ick 't wel bewaeren sal, soe ick begost hebbe te doene; alzoe en zal mijn Ed. machtighen Heere, mynen Heere den Gouvr gen. niet verdrieten antwe hierop te doen scrijven; hiermede onsen genad. Heere den oppersten Heere bevelende. Actum dezen xviijen Novemb. an° xvclxxvj. Uwen goetwilligen dienaer 't uwen gevallen, wat ick vermach, CHARLES DE SOHEY.

XXIX.

(Zie bladz. 121, aant. [4] en 122, aant. [1] en [2])

(A messeigneurs du conseil d'Estat, commis
au gouvernt genl des Pays-Bas.)

Messgrs. Estant venu en ce lieu, pour selon la misere de ce tamps entendre acquoy Mons. de Floyon avecq son regimt se pouroit résoudre de faire, plus que estant si separé je n'avions moyen de nous secourir, comme il conviendroit necessairemt à ung besoing, mesmes estans les Espagnols où vos Sries sçavent et les Allemans avec peu d'asseurance. A ce matin j'ai receu à mon grand regret lres de mons. de Floyon m'advertissant, que le xxije de ce mois l'ennemy, sortant de Gorcum avecq grande quantité d'hommes et de barques et barquettes, vint atacher le fort de Wercquendam, et quelle

defence que y ayt faict le Lieutnt de la compie du cape Guaffier, le fort s'est perdu d'assault, led. Lt prisonnier et bleché, et beaucoups d'officiers et soldats mors, la reste prisonniers. Il est vray que pour la pauvreté regnant entre eulx avecq la desbauche du tamps, ils ne poiont estre dedans que cinqte à soixte soldats; je voeux esperer que vos Sries se souviendront que des le temps de feu monsgr le grand commandeur j'ay assez faict entendre, combien peu estiont maintenables nos forts et principallemt celuy de Werquendam, lequel mesmes ne servoit aucunement ny à la deffence du pays ny à la deff. de l'ennemy; ce que aussy de fresche memoire dernieremt mons. de Floyon en discourut plus amplemt à l'illustre conseil de Vos Sries. Reste maintenant que je suplions vos Sries se resoudre ce qu'il leur plera nous ordonner en cest extresme nécessité, n'ayant peu communiquer avecq le coronnel Foucre absent de ceste ville, lequel at une sienne compie aud. Worqum de laquelle se furnissoit la garde de Slewyck. Je men ois en communiquer au Sr Jeron. de Roda veu l'importance de ce faict. Je les supplie à toute diligence nous faire tenir l'ordre que Vos Sries seront servie de trouver convenir, consideré que l'ennemy ne cessera de nous donner assez d'affaires, veu le moien qu'il at a pnt nous voiant sans apparence de secours, et que nos soldats nous vont abandonnant de jour en jour, par quoy (sauf le meilleur advis de vos Sries) il samble à mons. de Floyon, à Mr de Grenet, et à moy, que pour secourir Worqum sy nous y povons venir à tamps, comme il convient, ou du moings maintenir la ville de Heusden, qu'yl sera force abandonner grande partie ou peult estre touts les forts d'alentour Ste Gertrusbergues; de tant plus que aultremt le tout yroit en trop grand hasart et mesme le Clunart quy est de si peu d'importance et quy par le moyen d'une proposition se povoit bien de soy mesmes maintenir, veu les offres que vont les manants de la maintenir en subjection de la Mté et en l'exercise de la religion Cathe, y maintenant à leurs despens ung cape pour sa Mté avec soixte et dix soldatz, moiennant qu'il pleut à vos Sries permettre que le prince d'Orange eut seulement à son proffit sans aulcune aultre auctorité les cens deniers du revenu qu'il luy est confisquiez au Clunart en eschange de ce qu'il ont obtenu de luy. Me remettant à tout ce que vos Sries trouveront convenir sur ce que plus à plain les manans de lad. isle ont remonstré et desirent plus avant

cy après remonstrer, je ne feray Messeigneurs que baizer tres humblt leurs mains, priant Dieu les conserver en tres heureuse et tres longue vie. D'Anvers ce xxve jour de Septembre 1576. De vos Sries tres humble et tres obt Servr

De Nedonchel.

Messeigneurs. Comme toutes choses prennent fin, ainsy aussy à mon tres grand regret la patience de mes soldats n'a peu plus durer, ains plutost convertie en rage; par meschanceté se sont accordez par ensamble en l'isle de Clunart, de ne plus voulloir servir en ce lieu, quoy que mes capes officiers et moy, par toute raison de guerre, leurs ayons sçeu remonstrer. Ainsy habandonnant contre noz volontez sy subitemt la dicte isle n'ont, obstiné en leurs mauvaises volontez, voullu faire tant que de nous donner loisir, de pouvoir à mon tres grand regret sacquer l'artillerye, dont devant Dieu Sa Mté et vos Sries ie pense en pouvoir respondre.

Quant est du fort de Gastel semblablemt n'at esté possible au capne d'induyre ses gens à y demeurer, ains d'ung commun accord et par une infinité de menaches, ont constrainct led. capne à se regler selon leurs oppinion; une infinité de gens de qualité, qui se sont trouvez present au debvoir que j'ay faict, pourront tesmoingner de ce qui s'est passé. Et n'estant cestes à aultre effect etc. De Zevenberghes, ce xxxe de Sept. 1576. De vos Seignries tres h. et obt serviteur

Florent de Berlaymont.

Messgrs. Par constraincte m'a convenu me mectre et rethirer avecq mes soldatz en ce lieu de Zevenberghes.

Messgrs. Je ne me fay doubte que Vos Exces et Seignries n'auront jà entendues, tant par ce que le Lieutnt du Cte Eberstain a escrit à son coronnel, que lres que ceulx de ceste ville ont envoyé à leur deputez illecq, de la surprinse et trahison que ceulx de la ville de Boemmel et d'aultres frontieres voisines ont taché machiner contre ceste ville de Bois le ducq. Ceste servira pour tesmoigner de ce qu'après touttes enquestes tant rigoureuses qu'aultres prinses nous demeure pour la verité: c'est que le desseing desd. de Boemmel et aultres participants de ceste entreprinse (entre lesquels se nomme *Dircq van Haeften* Gouvr dud. lieu, ung *Claes van Leeuwe*, y estant recevr des biens d'Eglise, un mre *Henry*

aud. Boemmel, homme grasselet et replet, et complices) estoit de faire entrer en accoustrements deguisez et sans armes, le nombre de 100 ou 150 hommes, en assignant à iceulx hommes (par petits billets longs enveloppez) de cincq à cincq ou environ, certains logis ou hostelleries de la ville où debvoyent entrer successivem[t] et s'y arrester, tant que aulcung personnaige (fust il bourgeois ou aultre manant de lad. ville) viendroit demander ausd. hostelleries respectivement, s'il n'y estoit venu loger certain homme, qu'il eust sceu appeller d'ung nom sainct, tel que portoyent lesd. billets touts divers, dont icelluy demandant avoit le double ou contrebillet; lequel il devoit confronter avecq le billet que tenoit l'ung de ceulx venus de dehors, qui se trouvant bien adressé avecq l'aultre, se fust lors avecq ceulx de sa suitte retiré de l'hostellerie la part ou icelluy les eust conduict et faict demeurer jusques au jour que l'entreprinse s'eust achevée; laquelle se debvoit faire endroit de la porte vers Boemmel et de l'entrée par eau y voisine, surprennant les deux sentinelles, les constraindant au mot, et quant et quant forceant les corps des gardes respectivem[t] y estants, et faisant ainsy ouverture a xvj ou xx compaignies des gens de guerre que le Cte de Holloch devoit au mesme effect encheminer et tenir prestes à l'heure tant par eau que par terre. A l'exécution de quoy ceulx dud. Boemmel et aultres autheurs du faict avoyent à cesd. entrepreneurs asseuré de grande assistence et correspondence qu'ils trouveroyent entre les bourgeois de lad[e] ville; dont toutesfois les prisonniers qu'avons sceu attrapper, jusques au nombre de xviij ou xix, n'ont sceu declairer me nommer personne, de quelque diligence et moyens qu'ayons, ceulx du Mag[t], led. Lieut. Coronnel et moy, usé pour enfoncer la verité et merites du faict. Bien est vray que deux manants de la ville, gens de petitte estoffe, l'ung marischal et l'aultre faiseur de hueckes, s'absentent et ne se laissent trouver; lesquels avons descouvert avoir parlé aux aulcuns desd. entrepreneurs, après qu'estiont arrivez à la ville; par où presumons acquointance ultérieure sans que toutesfois il nous en appaire. Quy est toute l'advenue de ceste d[e] entreprinse. A tant, Mess[grs], etc. De Bois le Duc, le xxij[e] d'Octobre 1576.

A Mess[grs] du Conseil d'Estat. GILLE DE SENSELLE.

(recepta 3 Nov.)

XXX en XXXI.

(Zie bladz. 124, aant. [2] en 128 aant. [1])

Verg. boven op Bijlage XXIII en XXIV.

XXXII.

(Zie bladz. 129, aant. [1])

Wij deelen deze Haarlem betreffende brieven in de werken van 't *Historisch Genootschap* te Utrecht mede.

XXXIII—XXXV.

(Zie bladz. 132, 133, 136, en 148.)

Verg. boven op Bijlage XXVII.

XXXVI.

(Zie bladz. 180 aant. [1].)

Monseigneur. Ces jours passés ay escrit à Vre Exce par Baudouin le messagier, et donné advis de tout ce que estoit passé jusques alors, et envoyé quelques copies de lres et aultres papiers. La lre que V. Exce m'avoit donné pour M. le Conte de Mansfelt, ay envoyé à Luxembourg où il est allé, y ayant esté envoyé par D. Jehan quy luy a donné trois mil escuz. Depuis ne s'est passé guère chose d'importance, sinon que ce jourd'huy les Estats ont eu advertissement, assavoir que l'Espaignol sortit hier à 4 hres après disner de la ville d'Anvers, et ont amené quant à eux le Cte d'Egmont et Mrs d'Ongnies et Capres [1]. Le secre de M. de Mondoucet [2] est re-

---

[1] Alle drie bij de Antwerpsche fury gevangen.

[2] De Fransche gezant.

venu de France, et a aporté l[res] à D. Jehan que le Roy luy escrit, en responce de ce que D. Jehan avoit offert au Roy tous les Espaignolz quy sont par deça, pour faire la guerre à ceulx de la religion de France[1]; le Roy se remercie et dict, qu'il n'en a point besoing et qu'il est prest à faire vivre en paix son peuple. Le S[gr] de Mondoucet soubdain est allé à Louvain pour donner les l[res] à D. Jehan, et m'a dict avoir sceu de bon lieu, que D. Jehan et ceulx quy luy sont adhérents ont resolu de faire que les Estats Gen. concluront que la religion sera chassée de Holl[e] et Zélande. Il y a quelques gentilsh[s] quy font entendre aux Estats et à D. Jehan, que Ve Exc[e] a en ceste ville des hommes quy poursuyvent le rasement des citadelles pour par après introduyre la religion au pays. Il y a beaucoup de personnes quy me viennent rompre la teste de tels ou semblables propos, auxquels je fais responce du contraire. Dernierement estant par de là je feis propos à Ve Exc[e] *qu'il seroit besoing avoir de l'argent pour faire presents* à uns et autres, pour gaigner tousiours quelques uns à nous; c'est à présent que on doibt faire le plus d'amys que l'on peult; j'en ay communiqué aux desputez d'Holl[e] et Zélande, quy ont dict qu'ils en escriront aux Estats. M. le Cte de Boussu arriva hier au soir en ceste ville; ce matin les deputez et moy luy sommes allé rendre le bon jour, et avons longtems communiqué avec luy. Il m'a dict qu'ayant veu comment les affaires se passent icy, ne fauldra en donner advis à Ve Exc[e], et m'a faict promectre de l'aller veoir journellem[t], ce que je feray. M. de Bellengreville[2] m'a faict quelques discours, des propos que N (epveu? [3]) luy a tenus, il ne me semble que riens de ce faict doibve estre proposé, car est besoing d'eviter qu'on ne prenne occasion de accuser Ve Exc[e] de rupture de paix; à présent est plus requis de temporiser qu'aultre chose et faire des amys. J'ay entendu par le S[re] de M. l'Ambass[r]. que M. de Revest[4] quy est pour vos affaires à la court ne faict pas bon office, et donne advis au Roy de tout ce qui se passe; V. Exc[e] peult adviser si

---

[1] Verg. boven, bladz. 151 en 181.

[2] Een der beide, vervolgens op Don Jans aangifte gevangen Franschen, verg. boven bl. 183; Théron schijnt hier dus op dien aanslag te doelen.

[3] Verg. Groen *Arch.* VI p. 261 en vroeger.

[4] Zie boven bl. XLII.

sa charge est telle. L'ambassr d'Angleterre fait son compte que le vin qu'il m'avoit donné charge luy achapter sera envoyé à sa maison; il en veult baillir jà l'argent. J'ay entendu qu'on veult recompenser M. de Champaigny de l'estat de Marcgrave d'Anvers [1] ou d'Amont. Quelques bourgeois d'Anvers me sont venus trouver, et m'ont dict que si le chasteau n'est rasé qu'ils ne veulent retourner à la ville. Je m'en yray jusques là pour parler à quelques ungs. Je suis contraint finir la présente sans autre discours, pour la haste du porteur.

Msgr. Je supplie le créateur vous donner en tres parfte santé et prospérité tres bonne tres longue et tres heureuse vye. Bruxelles ce xxje Mars 1577. De Ve Exce tres hle tres obt tres affné serviteur à jamais

(*Acad. Bibl. te Leiden.*) JEHAN THÉRON.

XXXVII.

(Zie bladz. 198, aant. [1])

Alsoe die drye Staten van den lande ende hertochdomme van Brabant mijn Heeren van Co Mateyts Rade van State, gecommitteert totten Gouvernermte Genl van deze erff-Nederlanden, hebben doen verthoenen, hoe dat mitz die langduerige oerloge in deze landen geregneert hebbende, deselve ende

---

[1] Tot Markgraaf van Antwerpen werden den 21en Maart door de Brabantsche Staten voorgedragen: Johan van Immerseele en Johan van Schoonhoven (beide Oud-Markgraven), Willem van Merode, Heer van Duffel, Willem Brant, Heer van Bauwele (Schout van Lier), Johan de Moll Heer van Oetinge, en de Heer van Champagney. Geen hunner evenwel, maar Don Jans candidaat werd benoemd. Don Jan toch, die (14 Maart) eerst verklaard had den Ridder Charles van den Tempel (mayeur de Louvain) benoemd te willen zien, had echter, op 't aarzelen van den raad van State (19en) wegens 't gewicht der betrekking, daarna (den 24en) den gewezen Drossaart van Bergen o. Z. Simon van de Werve voorgeslagen. De raad antwoordde den 30en, dat ze — naar zijn begeeren — de commissy zenden, maar dat de staten van Brabant naar hem hebben afgevaardigd, om te betoogen, dat er iemand „de plus d'estoffe, qualité, expérience, discrétion et réputation" noodig was. Deze bedenkingen mochten echter niet baten; en werd den Antwerpenaren, den 10en April, bericht, dat Simon van de Werve was aangesteld.

besunders 't landt van Brabant hen bevinden vol quaetdoenders, ledichgangers, affzetters, morddeners, diefven, ende dierg. quaet gebuefte, die zoe vermenichvuldicht ende zoe onbevreest van God ende van de justicie zijn, dat zy mit grooten getale 't leven van de goede ondersaeten ende huere goeden benemen ende beroeven, mit gewelt ende verscheyderhande wapenen, in der vuegen dat die wegen egeenssins veyl en zijn, noch den coopman off ander goet ondersaet, noch oick vremdelingen en kunnen off mogen vredelijck ende onbevreest over wech gaen wandelen, rijden, off varen, noch huere goeden behouden off beschermen tegens de voirs. quaetdoenders; tot groote ende bittere beschadicheden van eenen yegelijcken, ende gantze bederffenisse van de gemeyne welvaert; mitz welcken ende om 't voirs. landt van zulcke ende diergelijcke onversaeffde quaetdoenders te mogen zuyveren, ende deselve exemplaerlijcken te doen castyen ende straffen, onder andere volgende 't placcaet Ons Heeren des Conincx jn date van den achsten van Martio xvc twee ende tzestich, ende andere van den xxixten dach van Januario in 't selve jaer, vernyeuwt in de maent van Septembri in 't jaer xvc zes ende tzeventich; hebben, ter assistentie van Z. voirs. Majt ende onder de goede geliefte ende agreatie van mijn voirs. H.H. van den Rade van State, geconsenteert ende geaccordeert: dat de Drossaet van Brabant boven zijn ordinaris volck van wapenen, zoe te paerde als te voete, als hy tot Martio l.l. van wegen ende ten lasten van Z. Mt gehadt heeft, sal, tot voirderinge van zijne exploiten, hebben, ten laste van den gemeynen lande van Brabant, 't getal van acht ende veertich mannen te peerde ende hondert mannen te voete, al bussgeschut, daeronder begrepen die twelf mannen te peerde ende vijffentwintich mannen te voete, onlancx den Drossaet van Brabant, by consente van zijne voirs. Mat off den voirs. Rade van State, by de voirs. drye Staten gegunt, elcken man te peerde tegen vijffthien ponden Artois ter maent, ende elcken man te voete tegens zeven gelijcke ponden ter maent, onder vier Lieutenanten, te wetene: den eenen Lt, mit twelf mannen te peerde ende vijff en twintich mannen te voete, in 't quartier van Loeven, om tselve gantzlijck te helpen suyveren; den tweeden, mit gelijcke andere twelff mannen te peerde ende oick vijffentwintich mannen te voete, in 't quartier van Bruessel, ten eynde als voiren; den derden, oick mit twelff

mannen te peerde ende mit vijffentwintich mannen te voete, in 't quartier van Antwerpen; ende den vierden, insgelijcx mit 12 m. te p. ende 25 m. te v., in 't quartier van 's Hertogenbossche. Welcke voirs. Lten oft stedehouders by de voirs. Staten genomineert ende gepnteert sullen worden, ende Z. voirs. Mat, den voirs. Drossaet, ende den Staten eedt doen van getrouwicheyt, ende om hen te reguleren naevolgende den articlebrieff op 't volck van wapenen by den voirs. Staten gemaect; ende dat elck van hen voir tractement hebben soude, boven huere ordinaryse gaigen als voiren, te peerde, vijfthien ponden Artois ten maent. Des sullen deselve Lten, ter manisse derselver Z. Mt, Drossaet, oft Staten, mit hueren volcke van wapenen by elckander moeten vergaderen ende behulpich zijn, ten plaetsen daer ende alsoe tselve hen oft elcken van hen geordineert sal worden te betalene de voirs. gaigiën van elcken Lieutnt ende soldaten hoofftsgelijcke by den ontfanger van de beden in elck van den voirs. quartieren alle maenden off bynnen veerthyen dagen daernae ten lancxsten: versueckende de voirs. Staten van Brabant, dat de voirn. Heeren van den Rade van State tselve souden willen agreëren, ende hen daerop behoirlycke acte doen expediëren; — soe eest, dat mijn voirs. H.H. van den Rade van State genegen wezende, ten versuecke ende begeerte van de voirs. Staten van Brabant, hebben 't gene des voirs. is geaggreëert ende aggreëren, deselve daertoe auctoriserende by dezen. Gedaen te Bruessele, den tweeden dach van Meye xvc seven en 't seventich. Ter ordinancie van mijn voirs. H.H.

D'OVERLOEPE.

XXXVIII.

(Zie bladz. 204 en 215.)

[Wij hebben elders[1] reeds op de tot dusver min bekende, dubbelzinnige handelwijs des Hen van Champagney, met betrekking tot den nieuwen landvoogd, gewezen, van welke ons de hier volgende briefwisseling de ondubbelzinnigste bewijzen levert. Wij hebben daar tevens op het nieuwe, niet juist voor-

[1] *Nederlandsche Spectator*, 1860; bl. 124 vv.

deelige licht opmerkzaam gemaakt, waarin zich daardoor zijn eigenlijk karakter, tegenover de meer vleyende opvatting van anderen, aan ons voordoet: dat eener alle zedelijke verheffing uitsluitende eigenliefde en zelfverheffende aanmatiging.

Fred. Perrenot, wiens ongehuichelde gehechtheid aan de moederkerk, en uit zijn eigendunk licht verklaarbaren weêrzin tegen den Spaanschen landaard, wij niet weêrspreken willen, liet zich minder toch door beide die — meer belangelooze — beginselen, dan door de gansch onedele aandrift van zijne igenbaat leiden, en sloeg alleen steeds dien weg in, dien deze hem opdreef. De beroerte van 't Spaansche krijgsvolk, en de daarop gevolgde fury te Antwerpen, had hem geweldig uit het hoog bewind gezet, dat hij in die stad gevoerd had. Hij had zich daarop, met des te grooter afkeer van Spanje, bij de Nederlandsche partij aangesloten, en bij de onderhandelingen met Don Jan (zie boven bl. 150) niet tot de minst heftige woordvoerders behoord. Toen hij echter, op herstel in zijn vorig staatsambt en rijke vergoeding van de geleden schade azend, niettegenstaande de uitvoerige verantwoording[1] zijner — inderdaad onberispelijke, allesins lofwaarde — Antwerpsche houding; toen hij zich echter, desniettegenstaande, in zijn uitzicht van de zij der Patriotten bedrogen zag, aarzelde hij niet, zich met zijne grieven tot den landvoogd te wenden, en hem niet alleen, in zijn uitvoerig Spaansch schrijven van den 16en Juny, zijne diensten met raad en daad aan te bieden, maar zich ook vroeger reeds in 't belang zijner persoonlijke, zeer onnederlandsche ontwerpen te laten gebruiken. Door hem toch zocht Don Jan den Namenschen slotvoogd beide en den tijdelijken stadhouder van Friesland voor zich te winnen, gelijk ons met name Don Jans klad van den 9en, en zijn eigen brieven van 21 en 29 Juny uitwijzen. Waarschijnlijk dreef hem vervolgens, bij 't wankelen van genes kans, dezelfde zelfzieke baatzucht, die hem tot den landvoogd had doen neigen, weder in tegenovergestelde richting, gelijk wij hem — als ware hij zich ook de minste weifeling niet bewust — een maand later weder werkzaam vinden.

A Mons. de Fromont. (Kladschrift.)

Mons. de Fromont. Je suis esté fort content d'entendre

[1] Zie deze thans herdrukt in de *Mémoires de Fred. Perrenot* enz. *par* A. L. P. Robaulx de Soumoy, Brux. et la Haye 1860; p. 72 s.

par le Sgr. de Champaigney, le desir que vous avez de m'assister au redressement de l'estat public de ce pays; ce que j'ay tousiours creu fermement, et pour la qualité vostre, et pour vostre vertu; ainsi comme le singulier moyen pour cela, à mon avis, c'est d'appaiser et eviter toutes picques, mesmes entre personnes principalles; estant evident qu'il ne pouvoit estre sans different et altercats, le fait du gouvernemt de Namur; sçachant que vous vous y avez laissé entremettre plus pour l'esgard du bien publicq que pour autre volonté, je vous sçay fort bon gré de ce que vous le voulez remettre entre mes mains, comme je vous le donneray à cognoistre partout où j'en pourray avoir occasion; et presentement ayant entendu que du douaire de Made de Fromont ils vous sont deus quelques termes par les finances, je vous feray dresser du passé et assigner pour l'avenir, afin qu'il n'y aye doresanavant faute au payement. ***Et par dessus ce ordonneray une pension par an de.......; vous estant aussy déliberé, quand je dresseray ma maison, de vous y donner lieu si honorable que chacqu'un entendrat, et vous aussi, le conte que je fais de vre personne.*** [1] Actum de la M. le ixme jour de Juing 1577. [Don JAN.]

Al serenmo Senor Don Jan d'Austria mi senor, Governador y capitan genl de Su Magd.

Sermo Senor. Porque V. Alteza sea servida ver esta quando huviere lugar, atreverme he con su pardon a la lengua Espanola, aunque siendo inhabil en mi natural, en esta lo sare mas; pero hago esto porque entiendo que el leer la Francesa da pena a V. Alteza. Han buelto d'Anveres algunos criados meos, los quales embie alla porque entendi que aun se hallaria alguna miseria de mi ropa que quedava del saco, y espessial unos papeles en el castillo dexados por Hieronimo de Roda, segun se supo del dotor Luis del Ryo; y aun, si me relataron verdad, dixo que s'espantava como no yvan por ellos, pero pidiendo se los de mi parte, respondio que no los podra dar sin volontad del Principe de Cymay [2] y despues si no lo consentio el secretario Escovedo y de ay si no lo man-

[1] De hier voorgaande loopend gedrukte regels zijn terstond doorgeschrapt, en de dagteekening er toen (met Don Jans hand — even als 't opschrift —) bij gesteld. [2] Aerschots zoon en Lt. op 't kasteel.

dava V. A. porque se havian de visitar. Por otra parte sçavido que en el castillo estavan todavia unos arcabuses y otras armas mias del saco, huve carta expressa del Consejo d'Estado antes de recebida V. A. al govierno general, por donde mandavan que se me restituissen; pero como se mostro al principe de Cymay, dixo que no las dexaria sacar sin orden expresso de V. A. Por esto suplico muy humilmente V. A. sea servida mandar despachar al que esta lleva, de manera que se me buelva todo lo que fuese residuo en Anveres de mi hazienda, y quando V. A. lo sea de que visiten mis papeles holgare dello por seguir su mandato, y mas si V. A. tiene todavia mala opinion de mi, aunque se puede creer que no se havra olvidado esta diligentia por los que se han ydo, mas no les havra dado gusto sino por haver hallado por dicha algunos papeles originales del mesmo H° de Roda y de Sancho d'Avila y otros tales, con algunas informationes que se hizieron por cumplir con la justicia de diversos cohechos fuerças y otras desordenes cometidas en Anveres por algunas destos; aunque todavia hartas s'excusaron por no encender mas el odio que contra ellos se tenia, yo se cierto que no les havran dexado, y otro sino hallaron que nos carteassemos el Principe d'Oranges y yo, ni Inglatierra con migo, como han osado afirmar los que antes quisieran culpa en mi, que emienda en si; tan poco se hallara que aya tratado mas que con los que el Rey havia mandado que obedesciesse o con su orden dellos ni con los Estados, no haviendo sçavido de sus negocios sino quando entendi aqui despues de salido d'Anveres: y las obras que yo he hecho en esto y siempre para el servitio de Su Magd, beneficio publico y espessial del cargo, al qual de suyo me havia llamado Su Magd. si V. A. tuviera lugar declarare lo mas amenudo de lo que tengo hecho, aunque nunca podra ser tan particularmente como me convendria; pues desde que entre en Anveres no m'e desvelado quasi que momento en otra cosa; y a que Su Magd m'a llamado aca, V. A. lo podra ver por el traslado que aqui embio de la carta que entonces m'escrivio [1]; y siendo tal su

[1] Tres chier et feal. Nous avons receu vos l^res du xxe de Febvrier dernier passé, et combien que jà par celles du Cardinal de Granvelle v^e frere et par aultres nous heussions entendu le trepas de feu le Sr de Chantonnay (que Dieu perdoint), non point toutesfois avec les particula-

voluntad sin intercession mia, antes con harta incomodidad, he servido de manera (sin porfiar qual poder Su Magd tenia para meter Governadores en las ciudades de Brabante, o si havian de ser naturales) que ninguno privilegiado o Brabanson lo ha hecho con mas synceridad; y en effetto en tiempo de Mada haviamos visto governar en Anveres el Conde de Mansfelt, que no solo no es Brabanson, mas ni aun vasallo de Su Magd, haviendo tenido otro tal cargo en Brucelas antes del de Anveres, y agora despues que murio el Comandador mayor de Castilla governo otra vez en Brucelas: y en Boleducque estava quando vine a Anveres Mons. de Vilerval que es de Haynnaut, y agora esta todavia Monsr d'Obley que es Namures; ne mas ni menos osare sostener que ningun vasallo o servidor del Rey se a havido con mas fidelidad y conscientia en otro cargo, sin hacerme metido en agenos, que si assi hizieran otros con migo no seguieran tantas desordenes. A la prueva de todo esto me offresco todas las vezes que fuere volontad de V. A., que para mi sara senalada merced y la que mas yo desseo, porque hallara V. A. quan mal he sido correspondido en lo que era servicio de Su Magd y justicia, y aun oso desir la salud destos estados y conservation verdadera de la religion y de la obedientia de Su Magd, por haver tenido mas credito unos movidos de su ambition y interes, otros con passion a su grandeza y nation mas que al servitio de su Magd; enfin ellos se han sçavido

---

ritez que nous representez, nous en avons receu le ressentiment que de raison, signamment pour les causes couchées en vosd. lres, dont nous avons tres bonne souvenance, et pour les mesmes tiendrons le soing et compte des choses siennes, que meritent ses services; des vres, de vre personne et bonnes qualitez nous en sommes taut satisfaictz que nous avons hen pour agréable de vous commectre la charge du gouvernt de nre cité et ville, marquisat et territoire d'Anvers, selon qu'entendrez plus particulierement de nre cousin le duc d'Alve, chr de nre ordre, Lieutenant etc., et comme vous vous aurez à conduire et reigler en l'exercice de lade charge, tenant regard avec le soing et la vigilance que le temps present requiert, et ce que touche le bien et augmentation des choses de nre Ste foy Cathole et la bonne administration de la justice, selon que confions en vous, et que cognoissez le besoing qu'en a la qualité et grandeur de lade ville. A tant, tres chier et feal, Nre Sr vous ayt en sa Ste garde. De l'Escurial le xxe d'Apvril 1571. PHES.

(*A nre tres chier et feal gentilhe de nre bouche le Sr de Champaigney.*) CAYAS.

aprovechar con harta injuria del publico y de su Magd, como se vera quando se toman informationes segun se deve al edito de Pacification; y a mi me cuesta de mi casa, entre lo que he gastado por beneficio del cargo y lo que se m'a saqueado, mas de cien mil ducados, haver venido a Anveres con riesgo de la vida hartas vezes por maldad de los que se desian servidores de Su Magd, porque de los que se sçavia que no lo eran me he sçavido deffender y la villa d'Anveres seys annos, con haver occupado una ves el Principe d'Oranges toda la comarea hasta mis puertas. El Rey me deve aun por cinco companias Valonas que yo hize poco antes que los Espanoles amotinados de Mocq entrassen en Anveres (las quales han servido despues muy bien sobre Gorcum y Lerdam) doze mil siete cientos y viente seys florines. De mi viage d'Inglatierra se me deven cinque mil dozientos y quinze flor. y mas si me trataren como al Marques Vitelli passaron sus cuentas, y a Don Bernandino de Mendoça capn de cavallos ligeros, los quales fueron pagados al pie de la letra y a letra vista, todavia lo que los unos y los otros servimos alla todo el mundo lo sçave. A los de Amsterdam entregue ahora diez mieses a ruegos del consejo d'Estado, porque no havia blanca por quatro mil flor. plata, que vale mas de cinco, la qual empenaron para su defensa, sin que de todo esto aya hastaqui podido alcançar maravidi, tras esto que mi hazienda propria se me niegue, sin haver hastaqui havido justicia de lo que se m'a quitado, y que me ande la honrra por boca d'ignorantes, viendo me fuera del cargo al qual Su Magd m'a llamado de suyo, desta manera, con tan poca cuenta de mis servitios, que oso desir han sido y son harto differentes de los d'algunos que podria ser por haver desservido (digo de los unos y de los otros) se veen en parte que me pueden burlar (de que plega a Dios succeda bien al Rey y al publico). No piense V. A. que yo puedo dexar de sentirlo, que si no fuese por no meter las cosas en otro termino, que yo no querria por el zelo que siempre he tenido a la quietud y servitio de Su Magd, y agora al de V. A.; cierto, quando me resolviera a buscar solo mi particular, no me faltaran ni aun faltarian occasiones con mucha justicia por donde me valiesse mi rason, ni tan poco coraçon y manas; si al uno he puesto freno por lo passado, y convertido las manas hastaqui solo para lo que se deve al publico y al servicio de Dios

y del Rey; porque si quisiera vengarme, como bien me lo merescian y me lo merescen algunos, tuviera y aun tengo in dia comodidad para ello (quando quisiesse) mayor de la que algunos creen; pero V. A. sçave si despues que govierna me empleo para la tranquilidad publica; y si con chismerias han venido algunos a V. A. mostrare muy facilmente quando convenga, quan enganados o maliciosos son, porque al que caminare con la justicia no se le puede oponer nada, y esso juro a V. A. que sobresco hastaqui por dalle contento; pero pliega a Dios que con estas desconfianças salge todo con el que es menester en el estado en que nos vemos, que a menester a qui enquiera. Enfin digo, por lo que me toca, que siempre he procurado abraçarme con la rason sin lisonja, y no me he metido sin ser llamado en cosa alguna. Vine a Anveres, de la manera que arriva digo, en tiempo del duque d'Alba, que me hizo mucha merced y m'empleo en diversas cosas assi de Borgona (por tener yo el segundo lugar en el Parlamento alla, y haver allanado y puesto a luz los derechos que el Rey tiene en Bisançon que eran olvidados de todos, conque salve la ciudad de la heresia, y fue diligencia en la qual me puse de mio), como en cosas de aca, fuera de mi Govierno, en consejos d'Estado y de guerra, y aun metiendome por caveça en cosas de mucha qualidad y entre personas de mucho credito; con todo nunca me dexe desviar por favores del camino derecho, y reconoscido quan fuera del se caminava pidi dende entonces mi licentia. Pocas cosas trato el Comendador Mayor sin darme parte o en Consejo o fuera del, y todos sçaven quan francamente siempre he procedido sin mirar mas al voto del Espanol que del Flamenco sino a la verdad; quiso me hazer Almirante y no l'accete, sino a gran instantia suya me encargue del armada d'Anveres por un tiempo, porque sçavia lo que le faltava y la vellaqueria y hurtos de los officiales que en ella andavan, como hartas vezes l'avise y di buena cuenta de todo, mientras la mande. Fui a Utrecht a su petition, non ostante la injuria que el me hizo en el susodicho motin, y di principio a los conciertos que despues se trataron muy a ciegas; porque cierto si no soltaran St. Aldegonda y me dexavan hazer o siguieran lo principiado, concluyase el mas avantagoso concierto para la religion y Su Magd que se pudiera dessear, y con toda reputation essos papeles bien creo que tan poco me los havran dexado aquellos amigos.

Passe a Inglatierra, non ostante muchos agravios rescevidos del Comendor Mayor por la necessidad en que vi el estado de los negocios con harto peligro, assi por la mar en yvierno como d'enemigos y riesgo, si rompian Ingleses (como se creya cierto), de quedar prisionero; y V. A. a visto a que tenia redusida aquella Reyna, demas que sossegue aquel Reyno contra l'esperança de todos los ministros del Rey nro Senor; y cierto nos diera trabajo si passara adelante su deliberation espessial en las conjoncturas que siguieron, con las quales nos perdiamos absolutamente; y si se tratara la paz por la traça que yo di, alcançarań se aun partidos mas avantagados. Mientras el Consejo d'Estado governo, sçaven todos quantas cosas avise, y Dios, si en todos tiempos he templado hartas veces a algunos del pays los humores que me han imputado que yo seguia, y espessial despues que sali d'Anveres, quando me llamaron el duque d'Arscot y sus colegas a que les assistiesse de contino al Consejo d'Estado, por mandato dellos, tambien entre en la junta de los Estados, haviendo lo recusado hartas veces, a su petition particular, aunque el Marques d'Avrey, embiado por el Consejo a Anveres (por cuya orden entro) sin pedillo yo, me declaro estando en la ciudad, como los estados de Brabante tambien me hazian de su cuerpo, habilitandome a todos officios y derechos; y poco antes m'embio el Consejo *motu proprio* patente para el cargo de la armada, como la tengo aun hoy, refrescada despues por los mesmos del Consejo, aunque por puro descuydo todo se pierde con gran interes de su Magd, como hartas veces l'e representado. Los mesmos pidieron expressamente en persona a los Estados que m'embiassen en su compania a Huy a V. A., y el duque d'Arscot soliscito el mismo, que para ello me diessen carta de naturalisation, porque m'escusava (aunque por otra parte tengo Baronia en estos Estados [Ronse] y una de las villas que se llamaron a las honrras de Su Magd Imperial y a mi como senor d'ella por carta particular), pero dieron me deputation en Brabante; la primera vez que el mesmo Consejo 'me hizo entrar en los Estados (aunque no quise entonces continuar) los Estados me dieron libremente de suyo plaça en su Consejo de guerra, para lo qual me dixeron que me havian nombrado por parescer del Consejo d'Estado, juntamente de Coronel, y havia de ser mia la gente de Mondragon, mas el duque d'Arscot se la applico; despues las companias de

Verdugo y Mario Carduini las devia reformar, pero no las accete; al ultimo dieron me las de Robles por patente debaxo del sello Real, accete las por aver sido mejor disciplinados que otras, tambien porque el duque d'Arscot de suyo me prometio que me hazia dar el Castillo d'Anvers por muchos respettos que el allegava, en los quales vinian tambien los Estados, y si no fuera porque quise seguir la voluntad de V. A. nunca alcançara dicho duque el consenso de los Estados para si [1]; tal que sobre su palabra por no verme en los trabajos passados con guarnicion agena para mas quietud desse pueblo, pense que me venian bien essas companias de Robles; pues metiendo tres solamente en la villa, en parte donde sirviessen y no incomodassen, como se puede, y las demas en el Castillo, con dos que s'embiaran cada dia del, y una de la villa, que hizieran guardia, siempre se hallaran cinco compias en la villa, y otras tantas en el Castillo, con menos fola del pueblo, ayudandose poco a poco de los mesmos naturales de la ciudad por las mejores y mas seguras ordenes que para su quietud y beneficio se pudieran redusir sin violentia por su forma, conforme à los repartimientos que a A. V. algunos veces he brevemente discurrido en parte, por donde se restaurara, confirmara y assegurara la religion y el estado daquella ciudad, hasta meterla en termino que no tuviese menester gente de guerra, como en otras lo vemos, para loqual se que me consentieran los estados lugar y parte en los officios de donde esto mas depende, assi para la politia como para la justicia, que cierto es lo que he pretendido y otra cosa no en essa ciudad, porque no quedasse frustrado del fin y honrra de mis trabajos antes que me retirasse, y verla espejo de las demas como la pudiera ser, dias a, si hallara

---

[1] Waarschijnlijk gaf een en ander aanleiding tot dien uitval tegen de Staten, Havré, en Aerschot, over welken zich de laatste als volgt beklaagt:

Messrs. Par aultant que M. de Champagney semble tauxer, par les lettres sy joinctes, Ve honneur, celuy de M. le marquis de Havrech mon frere, et le mien, chose nullt tolerable, je vous ay bien volu envoyer lesd. lres, afin que vous plaise bien considerer le contenu et adviser quelle responce luy pourions donner, mesmes si le trouviez convenir le mander vers vous pour entendre à quy il prétend par lesd. lres, lesqueles vous prie me renvoier avecq vre responce; et le Createur, etc. De Louvain, ce penultme de Mars 1577. PHIL. DE CROY.

credito, y V. A. crea que esta es la verdadera via, si se supiere llevar y otra no, por mas reportes que se haran con personas que quieren ganar opinion para sus intereses con murmurationes falsas, por las quales mesmas he passado quando entre en aquel govierno, y la mesma batteria dieron al Comendor M. quando vino, y hallaron cabida en el porque era mas novelero que el duque d'Alba; pero no se a de dar fe sino a lo que constare de prueva, y en esto se a de tener gran consideration, espessial agora y en la provision del Magistrado, porque errado una vez el tino en essa conjonctura (que no suffre delation) no se acertara tan facilmente o quisça jamas; *sobre esto tenia mas aparejo* quando V. A. tuviera lugar, porque *lo de Anveres tengo lo por escalon* de todo el buen successo de los negocios presentes; el otro *enganar la voluntad* de *las quinze provincias y personas principales* d'ellas, y el postrero en ascertar la forma de negociar con el Principe d'Oranges, Hollanda y Gelanda, de manera que se alcance la *conclusion y effetto de lo que hastaqui se a tratado;* para loqual emporta que s'interpongan personas acceptas, y que se *ganen algunas que podrian hallarse interessadas en la pretention de los Consistoriales*, a los quales creo que el Principe d'Oranges tiene mas respetto que amor; y necessariamente *le devemos persuadir que nos fiamos del,* si queremos *que se fie de nos otros*, pues conoscemos su recato y quan assombrado es; ya que su inconstancia en la Religion nos declara que no es esso lo que le mueve, sino ambition, interes, y temor, partes que se pueden muy bien satisfazer y guyar a mayor beneficio. V. A. me perdone si me he alargado mas de lo que pretendia al principio, *por hallarme picado de lo que conmigo se haze, tan fuera de lo que he merescido* y por el desseo que tengo de que los negocios presentes tomen mejor curso para el bien universal y gloria immortal de V. A., cuya Sera persona nro Senor guarde y prospere. De Bruxelas a 16 de Junio 1577. De V. Aza muy humilde servidor que sus Serenissimas manos beza F. PERRENOT CHAMPANY.

A. Mons. de Champagney, gentilhe de la bouche du roy, Gouv. et cape de la ville d'Anvers.

J'ay receu Ve lre en langue Castillane du xvje du present et la leu tout au long, et après commandé que fussent escriptes lres requises tant au Prince de Chimay, controleur de l'artillerie, que au Dr del Rio, afin que vous fussent rendues

et restitutées les armes et papiers qui vous appartiennent estant au chasteau d'Anvers, veuillant bien vous dire que ne debvrez estimer à peu la diligence faicte par Escovedo à ce que l'on n'emportast ou bien bruslast lesd. papiers, lesquels à ce que puis entendre n'ont esté veuz, comme ne pretends aussy qu'ils le soyent. Et si en aultre chose s'offroit l'occasion de pouvoir vous gratifier, puisque de mon naturel je le fay voluntiers à tous, ce me seroit tant plus de plaisir le pouvoir fe à vous; qui vous doibt aussy fe preuve que me desplaist grandement de voz pertes alleguées en ve de lre; mais ce vous doibt estre consolation avoir ung Roy qui peult les vous recompenser, que pleust à Dieu qu'il peusist si facilemt me rendre la santé que je voy perdant par les travaulx que je prens et fay pour le bien et benefice de ces pays; tous les quels je (prendrois) pour fort bien employez, si en succedast le faict que tant je desire. Et comme les autres choses contenues en ve le sont plus choses à traicter de bouche que par le, je les remettray à la première occasion, et seulement vous remercieray pour maintenant du bon advis que m'y donnez. De Malines le xixe de Juing 1577.

Al Sero Senor Don Juan d'Austria, mi Senor,
Governador y Capn Gen. por Su Magd.

Smo Senor. A la buelta que Mos. de Fromont a hecho de Malinas, porque al yr alla no paro, he ententido como de boca a respondido à la carta de V. A. cerca el govierno de Namur; y por ay vera V. A. que era bien necessaria la priessa que yo dava, como en otras platicas tambien he comprendido d'otros. Pesa me de ver que por donde se devria ayudar se desayuda. Pero no es cosa nueva para mi, y viendo difficultar todo a algunos sin pensar o tratar d'expedientes, pronostique, dias a, los trabajos que hemos visto, y teno que no caygamos en otros mayores si torna la cosa a su principio. Que cierto si algun successo se a tenido, V. A. crea que no lo han hecho los que d'ello han llevado el nombre, y que esto causara gran engano, si no s'entiende bien de rays. Mas esta materia ni es para cartas ni a mi conviene arrogarme a ella. Pero si M. de Fromont a hablado a V. A. come me a referido, V. A. havra visto que no m'e adelantado sin fundamento; y aunque antepuse las otras dos condiciones por facilitar el successo, tenia le concertado con lo que V. A. a ofrecido. Agora dize M. de Fromont que todavia

renunciara, si lo puede hazer sin offensa de los Estados. Este respetto havia le allavado y tenia su palabra absoluta. Pero sçave Dios pordonde se a resuscitado.

Por diversos medios e pusto tanta sombra à los abades que sopiessen aun el proceder de facto a la disunion de las abadias incorporadas, y por haver me hablado desvio en ello el Marques de Havre, mas lo conosco. Pero temo que se alargan demasiado los que por parte de V. A. entienden en esto. Y podria, a mi poso parescer, esso negocio tener menos difficultad y mas effecto como con algunos l'e discurrido. N° Senor la Serma persona de V. Ae guarde y prospera. De Brusselas a 20 de Junio 1577.

De V. A. muy humilde servidor que
sus Sermas manos beza
F. PERRENOT CHAMPANY.

Monsgr. Ayant receu la responce que j'envoye icy joincte [1] de Mons. de Ville, sur les lres que je luy escrivis par le Sr de Pipembois [2], je n'ay voulu faillir de l'envoyer à V. A. affin que celle-la voye l'intention que led. Sr de Ville declaire; combien que j'entends d'ailloeurs par quelcun des deputés venus astheure de Frise que celle province persiste au desir qu'elle hat monstré. Tout se fut accommodé facillemt ou d'une sorte ou d'une aultre pour le service de Sa Mté, passant oultre le traicté que j'avois une fois mis en taille par la data de V. A., et je ne desespère encores d'y faire quelque bon debvoir, ores que je voye les empeschements qu'on y mect, du moins je m'en travailleray, et en toute aultre chose que je penseray estre pour le service et satisfaction de V. A.

D'aultre part, pour le debvoir que j'ay au conté de Bourgongne et au lieu que je tiens illecques au Parlemt, je ne puis delaisser d'advertir V. A. que ayant entendu comme on hat envoyé en Suisse pour amplier la ligue hereditaire,

---

[1] Niet meer voorhanden.

[2] Sedert 5 Maart voorloopig tot Drost Grietman en Olderman van Staveren, in plaats van Billys hopman Gantau, aangesteld. Verg. voorts Marnix' schrijven (*Arch.* VI p. 117): „en Phrise on avoit envoyé des Commissaires, pour persuader M. de Ville de venir vers Don Jehan, esperant par ce moyen luy faire quicter son gouvernt à M. de Bossu; mais comme il at esté arrivé à Malines, de suite la surprinse de Namur a esté publié ce qui l'a empesché de passer oultre, et esté occasion de se résouldre plus fermement." Verg. ook het schrijven dier Comm. zelf, meê te deelen in den *Vrijen Fries*.

mesmes l'extendre jusques à obligation d'offence et de deffence reciproquemt, il faict à craindre que ce ne soit engager plus avant led. comté que possible. Il ne luy conviendroit, pour estre tant escarté des aultres provinces de Sa Mté; car le loyal regard nous est venu bien à propos jusques asteure, et ferat toutes les fois qu'il serat bien sollicité. Quant au secours de guerre il ne manquerat jamais du coustel des Suisses, pourveu qu'on aye argent tellement qu'il vault mieulx peult estre delaisser cela au choix de la necessité, d'aultant que par l'obligation on pouroit encourir beaucoup d'inconveniens, et avoir mauvais moyen de correspondre à ce que les Suisses pourroient requerir respectivement, si à raison de la religion ou aultremt ils venoient semondre le Comté de Bourgogne de ceste pareille; pour tant (à correction) il seroit possible bien d'adviser en diligence les deputez, qu'ilz ne s'advancent pas trop, car à ce qu'on m'escript de Bourgogne ilz y vont avec une grande determination. Je supplie V. A. quelle soit servie de prendre de bonne part ce que j'en dis, comme procedant du zele que j'ay tousiours protesté soubz la faveur du commandemt que V. A. m'at faict, à la bonne grace de laquelle me recommandant tres humblt, Monseigneur, etc.

De Bruxelles le 29e de Juing 1577. F. PERRENOT.

(Belg. Rijksarchief; *als voren.*)

XXXIX.

(Zie bladz. 212, aant. [2] en 214 aant. [4])

Vergangenen daegen is den Heer Tresr Grobbendonck van zijn Alt. gekaemen, begerende up ennige puncten voir sijn wedderkumpst alhier behoirlicke satisfactie, und so men S. A. dairup satisfactie up dat begeren gedaen und schrifftlicken verlesen, is daerup huiden desen dach der Herr van Rassingen medt credentz tho 8 uren vormiddach van S. A. an die Staten gekaemen, seggende: nhadem ergisteren, sijnde den 23 huius, die koninginne van Navarra van Namen vertaegen, is S. A., seggende up die jacht tho willen riden, up dat slot tho Namen gereden, om aldair tho logiren, hebbende voirts by sich ontbaeden den Hn van Rassingen, und hem angesacht dat S. A. sulchs wt bewaringe syner personen dede, want hie gewarschuwet were verscheidentlicken, vertonende twie breven, dair van der Hr van R. copie medegebracht,

dattet hoechnoedich were, dat S. A. sijn persoen versekerde, want hie noch tho Bruessel noch tho Mechelen niett seker sijn kunde, und dat dairom und om geene andere oirsaeken S. A. sich up dat huiss tho Naemen begeven hadde, dairmen fry und gueth adresse tot S. A. solde muegen hebben. Und offt wall, in tegenwordigen gelegenheit und handelinge der Hoich-Duitschen, die Staten dairinne niett weinich perplex geworden, hefft men ilentz den abt van Maroll, den Archidiacon van Iperen. und Mons. de Bruskens an Sijn Hoicheit dessen nhamiddach affgeveirdiget, versekerende S. A. van wegen den Staten in alles so voele moeglich, mit begeren, dat S. A. die selvige offt die sulcks angebracht oder avergeschreven, wolde gelieven tho ontdecken, die welke nha gelegenheit in behoirlike straffe solde genhaemen worden; und wie wael wy verhaepen tselvige dermaeten geschaepen, dattet voirgekaemen und medt wissheit kan hengelacht worden, is dannoch by den gemeinen man sulchs vollichte also niett tho berichten. Wy moeten medt hulp des Almechtigen nhu voir allen dingen seer voirsichtich sijn, damitt durch die tegenwordige affhandelinge der Hoichduitschen ons gien ongemaeck ontstae. — Der Legat van Roemen, nhadem Sijn Pauweslicke Hillicheit by hem den Staten hadde Breve Apostolicum, inholdende die bestedinge und confirmatie des Vredens, doen insinuëren, hefft sijn orloff van den Staten genhaemen, treckende tho post nha die Ko. Mat in Hispaniën, dair hie, in plaetz des affgestorvenen Legati, van die Pauw. Ht Legatus residens sijn sall. — Datum ilentz tho 6 uren an den avont, up den 25 Julij Ao 1577.

U. E. W. frundt undt bereidtwilligen

Hn BERNHARDT VAN WYNSSEN.

Burgemrn Schepen und Raidt der Stadt Deventer.

Dez., 27 July: Ernveste. erbare, wolwise, voirsichtige und hoich gelerde Herrn und frundt. Welcker gestalt die saeken sich hier thogedraegen hebben und ergangen synnen, hebben U. Erw. uth mijn jongeste breven van data den 25 huius by Johan van Antwerpen avergesonden, vernhaemen. Und all ist dat, nha gemienen voergeven bedencken und apparentliken was, 't selvige ennige alteratie tho sollen moegen maeken by die gemiente; so is dannoch, dat die Archid. van Iperen, huiden dessen morgen wedderkommende, van S. A. bericht gedaen hefft, ganslicken tot die gen. Staten, ja den

geringsten als den meesten, tho betrouwen, und dat sijn intentie anders niet gewesen noch oick niett en is, dan die Pacifie in allen oiren puncten und articulen tho effectuiren, requerirende die Staten in dem geloeve tho geven; und dat oick S. A. uth gien andere oirsaeke up dat huiss tho Naemen getaegen, dan om tho asseureren sijn persoen; want niett allene binnen korten daegen, dan dairbevoirens, S. A. verscheidentliken gewaerschuwet was, dat ethlicke sich sijner persoen solden willen ondernhemen to saisiren. Van den welken und alles die Heer abt van Maroll und Mons. Brusske, wider rapport doen, wordende mittgaders een oft mer van den secreten Rade die van S. A. tho den Staten gesandt sollen worden, dairinne die gen. Staten guede und vollenkaemene satisfactie hebben und oick S. A. versekert sijn sall. Et hebben gisteren den Hartoch van Arschot und Mons. Havré uth Nhaemen gelickvals geschreven, mit den Prince van Cymey, des Hartoghen soen, specialiken dairom an die Staten gesonden, erbiedende sick in alles nha vernoegen der Unie und Pacificatie, alsoe dat wy hierganssliken verhaepen, dat henvoerder alle diffidentie sall wechgenaemen und die Pafie gehelicken effectuirt worden.

Dez. 6 Aug. Ernv. enz. Nha unssen jungsten schriven is sunderlinghe niets voirgevallen, dan dat nha veranderinge up den Huyse tho Antwerpen, die Hoichduitschen dair uth getaegen synnen, und alles sich stellet, leider! nha eenen groeten swaren krich. Die Herr van Bossu und Medekerken, Gedepe der Staten, synnen gisteren omtrent vier uren van Nhamen weddergekaemen, und hebben gien sunderlich bescheit mede gebracht, dan dat S. Altese van die jnneminge des huises und dat vertrecken der Hoichduitschen uth Antw. seer verstoeret is, und worden desen dach alhier van S. A. kommen den Bisschop van Luick und die gesanten des ricks, mith noch etlicke andere articulen, God geve ten besten! und wes wy daervan vernemen, worden wy meth eenen Swolschen boeden, den wy dairom hier holden, averschrieven. — Die Hartoch van Arschot mit Monsr Havré synnen van Nhaemen ontredden, doch mitt 20 perden vervolgt sijnde en Saterdaege hier angekaemen. Onser Heer Stadtholder [Hierges] mit syne brodren und de Graven van Arenberch und Reusz [Roeulx] synnen van anbegin mede tho Nhaemen up dat Huisz gewesen, dair nha de Grave van Barlemont by is ge-

kaemen; doch der Grave van Megen, Arenberch synnen van daer vertaegen. Der Grave van Mansvelt (?), Mondragon, Bily, Verdugo, Mario Card., synnen tho Mars en Famine. Damit U. Ernv. den almechtigen bevelendt, enz. — Brussel, up den 6 Augti. (*Gemeente-Archief van Deventer.*)

XL.

(Zie bladz. 254 aant. [1] en [3].)

Au Cte de Megen.

Mons. le Cte. Je n'ay voulu omettre vous donner advertissement que avons le jourd'hier receu lres de l'Empereur, contenans que l'Archiducq Mathias son frère se seroit le troisiesme de ce mois secretemt retiré de Vienne, sans que Sa Mte Imple ait de ce esté scient. Par ou demonstre elle par lesd. lres en avoir bien grand deplaisir, depeschant partout des gens pour cercher et ramener sond. frere, et a passé par icy hier ung sien conseiller vers Bruxelles aud. effect. Nous verrons ce que causera ceste nouvelleté, laquelle pourra servir de bride aux desseings des François. Vous ferez bien d'escouter par delà, ce que l'on dict et sent de cest affaire, mesmes si led. Archiducq seroit arrivé aud. Bruxelles; ce que je ne doubte que se soit à ce deliběré, que à la sollicitation des Estatz, et auray à contentemt que me fassiez entendre ce que en cest endroict vous sera rapporté. A tant Mons. le Cte, etc. De Luxembourg, ce xxe d'Oct. 1577. [Don Jan].

Monsgr. J'ay receu la lre que V. A. m'escrit en date du xxe de ce mois, par laquelle m'advertit la retraicte sans le sceu de l'Empereur de l'Archiduc Mathyas son frere, sur intention de se joindre avec les Estatz. Il me semble qu'il vault trop mieulx que ce soit iceluy que non le Duc d'Alanchon, avoué du Roy de France son frere. Tous ses generaulx sans argent ne poulront causer grand mal à V. A. Je depescheray ça et la, pour pouvoir entendre quelque novelles, dont ne fauldray en advertir V. A., remerchyant icelle tres humblt de l'advertance. De V. A. tres humble et tres obt Servr, Lancelot de Berlaymont.

Monsgr. Le bruyct est fort icy que l'Archiducq Mathias seroit arrivé à Maestricht, ausi que le Prince d'Orange debvoit partir avanthyer pour Anvers; hier fust icy ung gentilhe

du pays de Liege qui m'at esté de tout temps bien affectionné et duquel me peux fier, lequel m'at dict que depuis peu de jours s'est trouvé en l'assemblée des ennemis a Tamplou près de Namur, auquel lieu disnoit avec M. de Gouy; lequel luy declarat que leur intention estoit, si tant fut que Ve A. fist apparat d'estre maistre de la campaigne, de se retirer aux principales villes, retyrant tous les greins et vivres dedens icelles, alleguant que le ducq d'Alve vint ainsy au bout du Prince d'Orange, lorsqu'il entroit la première fois à main forte en ce pays; d'aultre part oultre ce dresser quelque camp volant, pour, lors que V. A. entrerat en pays, iceulx venir à commettre icelle par les espaules, bruslant tout le pays de Luxembourg, pour oster à V. A. entieremt la commodité des vivres. Led. gentilhe m'at ausi fait rapport, comme ils se vantent que leur seroit arrivée grande somme de deniers procedant de la Royne d'Angleterre, ce que neantmoins bonnemt ne sçaurois croire, veu qu'icelle, ces troubles derniers, at tousjours beaucoup plus promis que non desboursé. Le mariage de M. de Bersele est conclu avecq la marquise de Bergues, fille de M. de Merode, j'estime que c'est plus pour avoir l'honneur d'estre marquis, que pour l'espoir qu'il at de jouyr longtemps du Marquisat. Monseigneur, je prie le Createur, etc. De Beauraing le xxvije d'Oct. 1577.

De Ve A. tres hle et très obt Serviteur, L. D. Bt.

XLI.

(Zie bladz. 263, aant. [1]).

Monsgr. Estant hier au soir aux Estats me fust apportée la 2e lre de Ve Exce du jour d'avant hier, sur le mesme propos de celle qu'avoys receue le jour de devant, touchant les 3 points y touchez, pour promptemt remedier aux inconveniens qui nous menassent. Or comme la chose se trouvoit fort à propos, j'en fis aventure à Mrs les Estats, leur lisant et l'une et l'autre lre; sur quoy incontinent me prièrent d'en dresser quelque minute, ainsy que V. Exce en touche en sa lre, et comme ce matin j'ay dejà faict; mais toutesfois considérant de bien près la chose me semble, que pensants eviter prolixité nous y tomberons. Car pour faire une telle assemblée genle, comme en les lres de V. Exce pourjectent, il fauldra necessairemt en faire des particulieres des provinces; veu que c'est chose asseurée que les villes ne voudront deputer

avec telle procuration et pouvoir leurs gens, sans estre authorisez aux estats provinciaux, et quant l'une le vouldroit l'autre ne le voudra pas; de façon que voilà un grand temps que s'escoule. Puis il est fort à craindre que ni les provinces ni les villes ne voudront accorder tel pouvoir à leurs deputez, principallemt au point que concerne les moyens d'argent, sans en avoir le rapport et interposer leur jugement, et si par aventure aucunes y consentent, les autres y feront contradiction; et voilà un empeschement genl. Mais qu'il plaise à V. Exce de considerer, si le point qui concerne les deffiances [1] ne pourroit estre remedié promptement, et sans attendre la de assemblée genle ni particuliere, en dressant icy aux Estats un bon formulaire d'Union, presque en la façon comme par ci devant on a faict, *mutatis mutandis,* et qu'on l'envoye de tous costez; car il samble que plusieurs y consentiront très volontiers, en considération de la necessité qu'un chascun voit qu'il y a pour le faire, si on veult remedier aux maulx qui nous pressent très forts. (Veu) que ce poinct estant vuidé, les conseils de gens advisés seront moins suspects, et par consequent receus avec plus de faveur, et executez avec plus de chaleur; au moyen de quoy, en pourvoyant au point que concerne les deniers, lequel ne se peult faire sinon par convocation des Estats des provinces (laquelle emporte temps), l'autre de la discipline militaire se poura plus aisément remedier. Nonobstant tout icy joincte le presente (car je n'ay point de secretaire à la main pour en grosser copie) attendant là dessus le bon plaisir et advis de Ve Exce. J'ay hier au soir communiqué avec ceulx de Phryse et veu leur instruction, et en icelle chargé aucuns poincts; ils insisteront sur le demantelement des deux citadelles, sur l'authorisation du Sgr de Ville à pouvoir changer le Magt, selon que les occurrences et le bien du pays le requerra, au lieu que simplement ils vouloyent obtenir pouvoir de changer et oster celuy qui y est. Je leur ay conseillé de ne toucher le dernier poinct, qui estoit d'authoriser les estats de Phryse pour ordonner et avertir genert tout ce que pour le bien de la province leur sembleroit convenir; car cela eût esté trop suspect aux Estats gen. et comme de tout esbranlé leur authorité, et se peult faire, ès points où il est raisonnable qu'il se face, sans leur authorisation.

---

[1] Of *deffrayances;* 't woord is niet zeer duidelijk.

Msrg. je prie Dieu qu'il maintienne V. Exce en sa Ste garde et protection, me recommandant tres humblt ès bonnes graces d'icelle. De Bruxelles le 9 de 9bre 1577. [MARNIX].

(Acad. Bibl. te Leiden).

XLII.

(Zie bladz. 265, aant. [1])

Extraict d'une lre escripte à Bruxelles, le xiiij de Janvier 1578, et translatté d'Alleman en François.

Et pour ce que presentemt le Roi de Portugal est intentionné d'employer en Affrique contre les Mores quatre m Allemans, et à cest effect demande avec autres la reste de noz soldatz du regt du feu Cte d'Overstein, ont les Estatz et le Prince d'Oranges, sur la poursuyte faicte vers eulx par l'Ambassr dud. Sr Roy, luy accordé la place du monstre et passaige sur la mer. Et comme led. Ambassr voudroit au plustost mectre sur les navieres lesd. gens de guerre, luy convient en poursuyvre la despesche. Lazarus Muller leur est illecq donné pour chef par led. Prince. Il m'a présenté plusieurs bonnes conditions qui ne sont poinct à refuser. Il leur manquent encores les lres patentes de l'Empereur. Et combien qu'ils estoient bien deliberez de partir sans icelles, toutesfois leur ay si bien remonstré certaines scrupules des institutions Imples, qu'ils ont pour ceste cause despesché quelqu'ung vers la court dud. Empereur. *Et quia per hunc Tabellionem paullo liberior scribendi copia mihi data est*, je puis bien escripre que se traictent icy beaucoup d'estranges practiques, que ne se peuvent bonnement escripre. Et ores que S. M. I. ayt escript de Vienne le ij de Decembre aux Estatz, comme aussy le Sr Don Johan d'Austria, qu'elle avoit donné charge aux Ambassrs de Liege, Juliers, le Sr de Winnenbergh et son mareschal de court, qui at arrivé en Anvers le ixe du present, pour traicter plus amplemt de la paix et cependant imposer aux deux parties *armorum cessationem;* si ne peult-il toutesfois entrer en mon opinion que chose fructueuse en debvra suyvre, combien que l'on s'arreste fermement sur l'entretenemt de la pacification de Gand, et que les Hollandois et Zelandois se remectent à icelle, endroict la religion *censurae omnium ordinum Belgiae;* d'aultant que leur Cape genl, *qui tamen fere omnium animos et possidet et regit* cerche des adhérens dadvantaige.

afin qu'à l'assemblée genle il puisse avoir plus de voix. Et toutesfois les Estats genx ont au traicté *inter ipsos et Regem* juré l'ancienne religion, et depuis tant de fois reiterés. *Vide quid non faciat Diabolus;* ce qui ne se passera sans guerre. Il touche qui veult. Le Sgr Prince a en ceste ville ordonné dixhuict hs *quibus salus patriae sc. curae sit.* Iceulx ont amyablemt requis Messrs les Estatz, qu'ils veullent *ipsorum creatorem, velint nolint,* advouer pour Lieutnt de l'Archiduc et Gouverneur du Brabant. Semblable provision et ordonnance est faicte en Anvers et Gand; et par ces gens seuls est led. Archiduc jusques à present retenu. Et comme tout cecy leur est consenty et octroyé, *ut sedeat a dextris*, ont ils requis led. Prince de s'attribuer et emprendre ces dignitez *eorum promotione obtenta* et qu'il viendroit icy avec led. Archiduc; et en cas que cela ne se feit, qu'ils ne fioyent pas trop led. Archiducq. A quoy il auroit respondu, qu'il ne pouvoit estre ny Lieutnt ny Gouvr du Brabant, ains seroyent obéissans à leur Gouvr et Conseil ordonné, aultremt on l'estimeroit pour mutin. Sur quoy ils ont advanthier envoyé vers luy *unum ex eorum medio* qui le mieulx entendoit l'affaire. *Putant ipsum summam rerum affectasse*, ains pour le tems prest *ille bonus Mathias* est hier sorty d'Anvers, *et subsistit Mechliniae* jusques au prochain sabmedi, *ut dicitur*, au contentemt de chn. Messrs les Estats ont ordonné comme de coustume à l'Archiduc ung Conseil d'Estat, comme verrez cy joinct; mais *lex illa hominum quae ad nutum et voluntatem istius paratus est* a aucuns demis et adjousté. *Iterum vide quid non operetur ille mille-artifex, sc. ut maiora vota consequantur in Consilio regis et novarum turbarum alatur materia.*

Avanthier est allé vers le Sgr Don Jehan ung ambassr d'Angleterre, personnaige de qualité, pour luy admonester la cession des armes. Et en cas que cela ne s'ensuyve, comme luy a declairé *arma virosque*, la Royne doibt avoir promis ausd. Estatz cent m pfenninck-sterling, à faire fournir et lever en Anvers. Ains puisque c'est si loing d'Angleterre, ceulx qui entendent l'affaire disent que les marchans Anglois n'ont certainemt poinct le credit pour une telle somme, et jusques à ceste heur l'on en a bien peu recouvert. Un pfenninck St. peult faire huict fl. Carolus. Lade Royne leur donne plus de couraige que peult estre de bien. Je crains bien que l'adverse partie fera ung jour ung *impressa*, dont l'on aura beaucoup à parler et plus à plaindre; Dieu veuille preserver l'ef-

fusion du sang innocent. Les 150,000 fl. lesquels se leveroyent par les bourgeois pour les reitres du Duc Casimirus me semblent estre aultre part employez. Celuy de Swartzenbourg est avec lesd. Estatz, endroict sa charge et levée, tumbé en discorde, laquelle cesse à pnt. Schenck doibt au mois pnt passer monstre à Lingen. Le vieulx Ambassr de France est le ix de Dec. icy retourné; et selon que j'entendz des gens dignes de foy, sollicite encores incessamment envers les Sgrs Principaulx l'advancemt du Duc d'Alencon au Gouvt de ce Pays-bas, avec promesse *aureorum montium*. Il se demenent plusieurs pratiques, et peu s'est faitz qu'il n'a prevenu l'Archiduc Mathias; l'on vouldroit voluntiers mener iceluy Archiduc au camp *ad captandam benevolentiam militum*, *quorum animos ipse sibi facile devincet*, en cas qu'il y eust argent à la main. Lesd. Sgrs des Estats *transferunt culpam in suos Bruxellae*, que Don Johan à mis si avant le pied dedans. — P. D. Après la fin de ceste, l'on m'escript d'Anvers que les gouttes ont surprins le Col. Lazarus Muller, de sorte qu'il a transporté le regt à ung nommé Temberg, qui a esté Lieut. Col. au Cte de Boussu.

Ceulx du conseil d'Estat de l'Archiducq ordonnez par *suffragia et majora vota* des Estats Genx:

L'abbé de St. Gertreud dedans Lovain.
Le marquis de Havrech.
Le Cte de Boussu.
Le Bn de Renaix, nommé le Sr de Champeny.
Le Sr de Frommont.
Le Sr de Frezin.
Le Sr de Willervale.
Prest Sasbout.
Doctor Leoninus, Rector Lovaniensis.

Et pour ce que les Estats ne peuvent bonnemt *contra populi voluntatem* changer ceste nouvelle ordonnce, ont ilz institué le Sr de Champany *caput Financiae Regiae*, en cas qu'il l'accepte *homo acutissimi et optimi judicij*, *cujus similem non habet Belgia inter viros nobiles*, *meo judicio*.

L'Archiduc doibt annuellemt avoir 60,000 escus, à payer à tous les trois mois, 100 archers et 50 helbardiers.

M. de Beveren, Cancellarius Flandriae.
Haszler [Asseliers] et Gilles [Sille] Secretes.

Deposez par la commune	Mons. de Havrech Sr de Champeny Presidt Sasbout	en leur place	L'abbé de Marol Aldegunde Lisvelt, advs Bruxs.

(Belg. Rijksarchief; *Papiers d'Etat et aud.*)